

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SERMET
MUHTAR ALUS
KİTAPLARI

İLETİŞİM

istanbul

SERMET MUHTAR ALUS

İstanbul Kazan, Ben Kepçe

SERMET MUHTAR ALUS İstanbul Kazan, Ben Kepçe

İLETİŞİM

SERMET MUHTAR ALUS • İstanbul Kazan Ben Kepçe

İletişim Yayınları 274 • İstanbul Dizisi 18
Sermet Muhtar Alus Kitapları 1
ISBN 975-470-468-6
© 1995 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 1995

KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Remzi Abbas
UYGULAMA Suat Aysu - Çiğdem Dilbaz
DÜZELTİ Sait Kızıllırmak
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

SERMET MUHTAR ALUS

İstanbul Kazan Ben Kepçe

YAYINA HAZIRLAYAN *Necdet Sakaoğlu*

İ İ L E T İ Ş İ M

İçindekiler

Sunuş / 7

Önsöz • NECDET SAKAOĞLU / 9

Sermet Muhtar Alus • TAHA TOROS / 11

Beyoğlu Belediye Dairesi'nin Önünden Galatasaray'a / 23

Tünel Meydanı'ndan Taksim'e / 31

Şişhane Karakolu'ndan Tarlabası'na / 39

Taksim Meydanı, Ayaspaşa, Talimhane, Pangaltı / 45

Eski Taksim Bahçesi / 51

Galata'dan Tophane'ye Doğru / 57

Karaköy'den Tophane'ye Doğru / 63

Haliç'teki Köprüler / 69

Yüksek Kaldırım, Tekke, Kuledibi / 77

Eski Kadıköy, Haydarpaşa, Anadolu Hattı ve Ada Vapurları / 83

Bayram Yerleri / 89

Nişantaşı, Teşvikiye / 95

Eski Kıraathaneler / 101

Beyazıt'dan Saraçhanebaşı'na / 107

Beyazıt'dan Aksaray'a / 115

Ayasofya ve Sultanahmet Civarları / 123

Aksaray'dan Topkapı'ya / 129

Aksaray'dan Silivrikapısı'na / 135

Aksaray'dan Yedikule'ye / 141

Haliç / 147

Bakırköy / 153
Boğaziçi-Köprü'den Rumelihisarı'na / 159
Boğaziçi-Baltalimanı'ndan Yenimahalle'ye / 167
Beykoz'dan Kanlıca'ya / 173
Anadoluhisarı'ndan Kuzguncuk'a / 179
Üsküdar / 185
Selimiye'den Çamlıcalar'a / 193
Kadıköy / 199
Yoğurtçu'dan Bağdat Caddesi Boyu / 205
Haydarpaşa ve Hat Boyu / 211
Köprü'den Adalar'a / 217
Büyükkada / 223
Dizin / 229

SUNUŞ

İletişim Yayınları bir büyük İstanbul yazarının, Sermet Muhtar Alus'un (1887-1952) bütün eserlerini yayımlamaya başlıyor. Yazarın bugüne kadar çok azı kitaplaşmış zengin yazı verimi böylelikle ilk kez okurun eline bir "külliyyat" halinde ulaşmış olacak. İstanbul Dizisi içinde Sermet Muhtar Alus Kitaplığı adı altında yayımlanacak kitap sayısının şimdiden yirmiyeye ulaşacağını söyleyebiliriz.

Büyük bölümü gazete ve dergi sayfalarında unutulup kalmış eserleri gün ışığına çıkartmada görülecektir ki Alus, bir dönemin İstanbul'unun en canlı tanığıdır. Eserlerinde Ahmed Rasim'in keskin gözlemciliğiyle Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ince mizahını kaynaştırmış, İstanbul'un her semti ve her kesimden insanı onun kaleminden nasibini almıştır.

Sermet Muhtar Alus'un eserleri Taha Toros, Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, M. Sabri Koz ve Fahri Aral'dan oluşan bir kurulun denetiminde yayına hazırlanmaktadır. Her kitap yazarın diline ve üslubuna dokunulmadan bugünün okuruna kolaylık sağlamak amacıyla açıklayıcı notlarla zenginleştirilmiş, kullanımdan düşmüş sözcüklerin karşılıkları ya da eşanlamlıları parantez içinde verilmiştir. Bunun yanı sıra kitaplara, gazete tefrikalarındaki fotoğraflar da dikkate alınarak orijinal ya da benzeri resimler yerleştirilmiş, Alus'un yazılarındaki kendi çizgileri de korunarak aslına sadık kalınmıştır. Ayrıca külliyyatın sonunda verilecek genel dizinin yanı sıra her kitap için de ayrı bir dizin hazırlanmıştır.

Bugüne kadar sürdürdüğümüz titiz yayıncılık anlayışımıza güvenerek bu benzersiz İstanbul hazinesini gün ışığına çıkarmada değerli yardımlarını ve katkılarını esirgemeyen Alus'un kızı Sayın Elhan Türsan'a ve damadı Sayın Dr. İsmail Türsan'a, torunları Sayın Elâ Koşar ile Sayın Leylâ Atalık'a ve Sayın Taha Toros'a teşekkürü bir borç biliriz.

İLETİŞİM YAYINLARI

Ahmed Rasim, Çaylak Tevfik, Musahibzâde Celal, Abdülhak Şinasi, Sermet Muhtar... Bu isimler, eski aydın İstanbulluların bize kalan en son temsilcileridir. Onlarla birlikte, uzun bir süreçte her ulustan ve dinden insanların yeşertip yaşattığı İstanbul kültürünün, giderek İstanbul topoğrafyasının yitirilmekte olması bu kenti sevenler için onulmaz bir eza nedenidir.

Kentin, eski özelliklerini koruduğu yıllarda hazırladığı bu rehber, Sermet Muhtar Alus'un *İstanbul Kazan Ben Kepçe* adını vermesi, içerik zenginliği ve farklılığı bakımından tam bir zarf-mazruf uygunluğu örneğidir. Çünkü bu çok iyi planlanmış eserde, İstanbul'un salt semtleri, eski eserleri, anıtları değil, bunlarla içli dışlı herşey, yaşayan bir kent ve payitaht, ricali, kibarı, üleması, esnafı, kalem efendisi, memuru, komiği, meyhanecisi, ayyaşı, kabadayısı... ile, mekânları ve tarihiyle bir film gibi verilmiştir. Yeşilköy'den Kartal'a, Sarayburnu'ndan Sarıyer'e, Sur-içi'nden Beyoğlu'na, Eyüp sırtlarından Yuşa Tepesi'ne her semt, her köy, hatta evler, konaklar, yalılar, kapı kapı, aile özellikleri ve ilişkileri de ihmal edilmeyerek bu ilginç rehber, Sermet Muhtar'ın kaleminden bir sehlî mümteni şaheseri olarak sığdırılmıştır.

Alus'un kişiliğinde olgun bir örneğini bulduğumuz eski İstanbulluların ortak bir meziyetleri, doğup büyüdüleri bu kenti, sesleriyle sularıya esintileriyle simalarıyla doğru ve ayrıntılı tanımalarıydı. Ayvaz, uşak, seyyar satıcı, müezzin seslerinden, çocuk bağırışmalarından, kadın konuşmalarından, bu "ulu şehrin" hangi semtinde ya da sokağında olduklarını anlarlar, her sınıf ve zümreyi tanırlar, âşinalıkları bütün bir kenti kapsardı.

İstanbul Kazan Ben Kepçe'nin en kayda değer tema'sı, kent ve kentlilik kavramlarına bu açıdan çarpıcı bir örnek olmasıdır. Günümüzün, oturduğu apartmandaki ailelerle bile selâmı sabahı olmayan türedi kentlilerine ise herhalde kent yaşamından ve dünyasından ne denli uzak olduklarını düşündürecektir.

Sermet Muhtar, kendi çağının "tam not" almış bir İstanbullusu olmanın ötesinde, Sayın Taha Toros'un, biyografisinde açıkladığı üzere çok yönlü, çok gezen, mütecessis ve mütemadiyen yazan bir fenomendi. Kuşkusuz yalnız kendi bildiklerini ve gözlemlerini yazmakla da yetinmeyerek bilen fakat yazmayanların, (örneğin annesi Kevser Hanım'ın)

anılarını ve aktardıklarını, kaynaklardan, ansiklopedilerden topladıklarını da yerli yerinde ve ölçüyü kaçırmadan kullanmasını bilmiştir. Kalemını öylesine rahat bir İstanbul Türkçesiyle yürütmüştür ki, eseri okurken onun konuştuğu hissedilir. Anlatımında argonun, külhanbeyi ağzının, Babilî lisanının hatta mahalle konuşmasının bulunduğu ve ayrıldığı noktalar, zar zor farkedilebilir. Şairlerin ve edebiyatçıların işi olan sanatları, ironileri, telmihleri, teşbihleri... Bu düzeyde doğal ve yatkın kullanmış bir başka yazar acaba var mıdır?.. *İstanbul Kazan Ben Kepçe*'nin akıcı üslubunu bir "çalakalem" ürünü sanmak ise Sermet Muhtar'ı kavrayamamaktır.

Fakat bugün bizim onu anlayabilmemizde, konular ve dil bakımından bazı sıkıntılar sözkonusu ise bu şanssızlık, geçen zamandan kaynaklanmaktadır. Sermet Muhtar, 1930'larda genç ya da yaşlı, kendisiyle aynı kültür kuşağından okuyuculara, sınırları, semtleri, özellikleri henüz değişmemiş bir İstanbul'u anlatmış ve gezdirmiştir. "-Şimdi Üsküdar'ı beraber gezeceğiz. Ewela Marmara'ya doğru yalı boyunu turalım." derken, okuyucuların şaşımadan, yabancılık çekmeden kendisini izleyeceklerinden emindi. Oysa bugün Üsküdar'dan Marmara'ya yalı boyu öylesine değişmiştir ki, Alus'un verdiği nirengilerden ancak en belli başlı olanlarını apartman yığınlarının şurasında burasında bulabiliriz. Bu nedenle de *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, yazıldığı zaman için ne ölçüde bir rehber ise günümüz için de aynı değerde bir kent belgeseli, hattâ İstanbul'un romanıdır.

Akşam Gazetes'nde, 1 Kasım 1938 - 7 Mart 1939 tarihleri arasında aralıklarla ve 31 ayrı başlık altında yayınlanan fakat şimdiye kadar bir kitapta toplanmayan bu değerli eserin yayına hazırlanmasında Alus'un diline ve üslûbuna, baskı - yayın hatalarının düzeltilmesi dışında müdahale edilmediği gibi, yazarın ancak birkaç yerde ihtiyaç duyduğu (*) işaretli gönderme notları da aynen korunmuştur. Bugünün okuyucusu için pek çok eski sözcüğün, kurum, kişi, olay vb.'nin açıklanması gerekliliği konusunda da - metnin sınırlarını zorlamamak düşüncesiyle- asgari ölçüde kalınmaya çalışılmış, kimi sözcüklerin eş anlamlıları ayrıca içinde verilirken daha uzun açıklama gerektirenlerin önemli görülenleri için de numara verilerek bölüm sonlarına kısa notlar konulmuştur.

NECDET SAKAOĞLU

SERMET MUHTAR ALUS

Sermet Muhtar, 28 Mayıs 1887’de doğdu. İlk çocukluk yıllarını önce Şehzadebaşı’nda sonradan yıkılıp yerine Letâfet apartmanı yapılan- dede konağında, daha sonra Göztepe’de bir saray yavrusu niteliğindeki köşkte geçirdi. Semtin en büyük binasında, geniş bahçesinde, bol misafirli bir aile, dadılar, hizmetkârlar, özel hocalar arasında, bir eski zaman parlıtısı içerisinde gençlik yıllarını yaşadı.

Küçük yaştan beri İstanbul’un her semtine âşık olan bu konuda değişik kitaplarla ve yaşlı insanlarla haşır neşir olan, İstanbul’un bütün semtlerini titiz bir tecessüsle inceleyen ve bütün bunları bilgisayar niteliğindeki hafızasına depo eden bir kişiydi. Her semtin tarihini, ünlülerini, olaylarını, en ince detayına kadar, bir film seyrettirir gibi okurlarına aktarırdı. İstanbul’a dair bilgi dağarcığımızı zenginleştiren bu orijinal yazılar, o günlerin gazete sütunlarında kaldı. Sermet Muhtar Alus’un bütün yazıları İstanbullular tarafından büyük bir tutkuyla okunurdu. Çünkü bunların hepsinde İstanbul’u seyretmek, İstanbul’u yaşamak olanağı vardı. Romanlarının da hepsinde, eski İstanbul bütün ihtişamı ile güzelliği ve geleneğiyle yaşamaktaydı. Belki onun içindir ki -mizah alanında güçlü bir kalem arkadaşı olan- Refik Halit Karay, Sermet Muhtar’a çok güzel deyim bulmuştu. Ona göre Sermet Muhtar, büyük bir “İstanbulist”ti. İstanbulluların gönüllerinde orijinal yazılarıyla, taht kuran bir kişiydi.

Sermet Muhtar’ın Soyağacı

Sermet Muhtar’ın geçmişi, İstanbul’un -özbeöz Türk- eski ailelerine dayanıyor. Bu ailelerde, asker kökenliler ve paşalar ağırlıktadır.

Büyükbabası kolağası Hasan Efendi’nin, üç çocuğu olmuş. Bunlardan biri çocuksuz ölmüş. Biri yüzbaşı Ali Rıza Bey, diğeri Ahmet Muhtar Paşa. Sermet Muhtar Alus, işte bu Ahmet Muhtar Paşa’nın oğlu.

Sermet Muhtar’ın annesi Kevser Hanım. Kevser Hanım’ın babası Abid Paşa ve annesi Hâlet Hanım. Abid Paşa’nın babası da Özdemiroğlu Osman Paşa’ya dayanıyor. Hâlet Hanım’ın babası ise, Serdar-ı Ekrem Müşir Rifat Paşa’dır.

Sermet Muhtar’ın eşi Semiha Hanım, Doktor Rüştü Bey’in kızı ve Hakkı Paşa’nın torunu, şair Necdet Rüştü Efe’nin de kızkardeşi.

Sermet Muhtar'ın tek kızı Elhan Hanım. Elhan Hanım'ın eşi, Sermet Muhtar'ın damadı ise İsmail Zühtü Türsan. İsmail Bey, İstanbul'un ünlü bir kadın ve doğum doktoru. Şimdi emekli olmuş. Nişantaşı'nda, geçmişteki renkli anıları içinde yaşıyor.

Onun babası da asker kökenli. Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı Şefik Paşa. Doktor İsmail Türsan'ın annesi, Topçu Feriki Ali Refik Paşa'nın kızı Mehpere Hanım. Sermet Muhtar'ın torunları, Elhan ve İsmail Türsan'ın kızları Ela ve Leyla Hanımlardır. Türsanların, kızları Ela Koşar'dan, Fettah Koşar ve Elhan Koşar adlarında iki, Leyla Atalık'dan Asena adlı bir torunları var. Sermet Muhtar Alus'un devamı olan, aile birimleri bunlar. Hepsı kültürlü, iyi yetişmiş ve yetiştirmekte olan kişiler.

Sermet Muhtar'ın Babası Ahmet Muhtar Paşa

Sermet Muhtar ailesinin geçmişinde çok sayıda paşa var. Babası Ahmet Muhtar Paşa, müzecilik tarihinde adı zirveye ulaşmış, kurmay bir topçu subayıydı. 1861 yılında İstanbul'da doğdu. Babası -erken yaşta ölen- kıdemli yüzbaşı Hasan Efendi idi. Ahmet Muhtar, Topçu Kurmayı olarak yetişti. Harbiye'de ve Topçu Okulu'nda sınıf arkadaşı sadrazam iken suikaste kurban giden Mahmut Şevket Paşa'ydı. Aynı sırada oturdular ve sı-nıflarının birincileri olarak diploma aldılar.

Ahmet Muhtar Paşa, kışlalarda ve cephelerde değil, tamamen askeri okullarda ve Askeri Müze'de görev aldı. Yıllarca Harbiye'de ve Mühendishane'de hocalık yaptı. Çok sayıda subay yetiştirdi. Bu arada Atatürk'ün ve Enver Paşa'nın da hocası oldu. Ahmet

Sermet Muhtar'ın ilk eşi, dönemin güzel kadınlarından Semiha Hanım.

Muhtar Paşa'nın asıl şöhreti ve memleketeye büyük hizmeti, Askeri Müze'nin kurucusu ve müdürü olmasıyla başlar. Ahmet Muhtar Paşa Müze Müdürlüğü'nden önce, mesleki bilgisinin üstünlüğü ile, devletçe silah ihtiyacını sağlamak amacıyla Avusturya, Almanya, Fransa ve İngiltere'ye gönderildi. Askerlik tarihimizdeki yeri, hem Askeri Müze'nin kurucusu olmasından, hem birçok mesleki eserler hazırlamasından kaynaklanır. Ahmet Muhtar Paşa'nın belirgin özelliği, dünyadaki nadir askeri müzelerden biri seviyesine ulaşan bu müessesenin tohumunu atmasıyla başlar.

1908 Meşrutiyet İnkılabı'ndan sonra, ferik (tümgeneral) Ahmet Muhtar Paşa İstanbul'da bir askeri müze oluşturulmasıyla görevlendirildi. Bu amaçla, kapısı Topkapı Sarayı'nın girişindeki avluya bakan Aya İrini Kilisesi seçildi. Burası daha önce silah deposu olarak kullanılıyordu. Aya İrini'nin ilginç bir geçmişi var. Büyük Konstantin tarafından inşa edildiği söylenirse de, ondan önce burada Bi-

zanslıların büyük bir mabedi varmış. Bu bina, Ayasofya'nın ahşap olarak inşasına kadar, şehrin baş kilisesiğini yapmış. Ahşap Ayasofya yanınca, şehrin baş kilisesiğini Aya İrini sürdürmüş. Daha sonraki yıllarda Aya İrini, bir kere zelzeleden, bir kere de yangından büyük zarar görmüş.

Sultan II. Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra, Aya İrini Kilisesi'ni camiye çevirmeyi düşünmedi. Burası değerli silahların ve savaşıara ait asâ-ı atıkanın saklanması için depo olarak kullanıldı.

III. Sultan Ahmet döneminde burası, Avrupa ülkelerindeki gibi bir askeri müzeye dönüştürmek istendi. İlâvelerle genişletildi. Dâr-üleslah yâni silâh ambarı oldu. Bu adla bir kitabe hazırlanarak, kapısına yerleştirildi. Yeniçerilere ait tüm silâhlar buraya toplandı. Ne yazık ki, bu silâhların bir kısmı, daha sonra, demir fiyatına Avrupalılara satıldı!

Daha sonra Tophane Müşiri Fethi Paşa'nın hizmetiyle Askerî Osmanî'nin çekirdeği oluşturuldu. Binanın bir köşesine de Mısır'daki Ehramlardan getirtilen mumyalar, üstleri yazılı tuğlalar, eski küpler yerleştirildi. Daha sonra bunlar, Osman Hamdi Bey'in Müze Müdürlüğü sırasında, Çinili Köşk'e taşındı.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1908 Meşrutiyeti'nin ilânından sonradır ki, burada -Avrupa'daki benzerleri gibi- bir askeri müze kurulması kararlaştırıldı. Mahmut Şevket Paşa, Paris'te gördüğü Invalides gibi, bir ordu müzesi kurulmasını istedi. Böyle bir müzenin kurulması, Ahmet Muhtar Paşa'ya havale edildi. Ahmet Muhtar Paşa, burada geceli gündüzlü çalışarak, şimdiki Askeri Müze'nin çekirdeğini oluşturdu. Muhtar Paşa, bu işe başlarken yanında üç alaylı subay ile iki hademe bulunuyordu. Müzenin bütçesi ve parası yoktu. Muhtar Paşa, zaman zaman, kendi parasından da katkılarda bulunarak ve borç alarak her taraftan silâhlar, toplar, tarihi yadigârlar topladı. Sultanahmet'teki Yeniçeri kıyafetlerini buraya taşıttı. Mehterhane Bandosunu burada canlandırdı. Özetle, Askeri Müze'yi, göğüs kabartacak bir düzeye ulaştırdı. Şüphe yoktur ki, Askeri Müze Muhtar Paşa'nın hizmetiyle kimliğini kazandı. Gerek halkın, gerek dış ülkelerden gelenlerin takdirlerini topladı. Bütün övgüler, Ahmet Muhtar Paşa gibi, bir bilginin gayretinden kaynaklanıyordu. Ahmet Muhtar Paşa, Askeri Müze'nin oluşumuna hizmeti açısından müzecilik tarihinde- ikinci bir Osman Hamdi'dir.

Hizmetleriyle daima anılacak olan Muhtar Paşa'nın bir büstünün, bugünkü Askeri Müze'nin özenle yenilenmiş olan salonuna konulmuş bulunması, takdir edilecek bir kırdırabilirlik örneğidir.

Ahmet Muhtar Paşa'nın Eserleri

Ahmet Muhtar Paşa, topçuluğu, hocalığı, müzeciliği ötesinde bir askeri tarih uzmanıydı. Bu konudaki derin bilgisi Batılılarca da takdir edilmmişti. Kırk kadarı yayınlamış, altı

Sermet Muhtar'ın babası, Askerî Müze'nin kurucusu Ahmet Muhtar Paşa.

Sermet Muhtar, ilk göreve, babasının müdür olduğu Askerî Müze'de başladı.

mıştan fazla eseri vardı. 2 ciltlik *Külliyat-ı Fenn-i Eslîha, Osmanlı Topçuları, Dumansız Barutlar, Seri Ateşli Sahra Topları*, 2 ciltlik *Feth-i Celîl-i Kostantiniye*, 3 ciltlik *Tarih-i Askerî*, 40'dan fazla büyük paftayı kapsayan *Muharebat-ı Osmaniye Albümü*, 3 ciltlik *Disiplin* bunlar arasındadır. Emekli olduktan sonra da tarih yazarlığını sürdüren Ahmet Muhtar Paşa'nın üzerinde çalıştığı son eseri 2 ciltlik *Türk Rus Savaşları*'dır. Bu kitap, cumhuriyetin ilk yıllarında, dönemin genelkurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından, Muhtar Paşa'ya sipariş edilmişti. Muhtar Paşa, bu kitabı tamamlayıp son krokisini çizdikten sonra 16 Mart 1926 günü öldü.

Ahmet Muhtar Paşa'nın, askerlik tarihimize ilgili olarak gazete ve dergilerde, çok sayıda makaleleri yayımlandı. Bunlardan bazıları Almanya'da Reichsniehr, Fransa'da Revue de l'Ar-

meé, Belçika'da Reveue de l'Armée tarafından iktibas edildi. Muhtar Paşa, Japonyalı Mori Hireco takma adıyla da makaleler yayımladı. Öylesine çalışkan bir kişiydi ki, oğlu Sermet Muhtar onun çalışkanlığını ve alışkanlığını şöyle anlatırdı:

"Peder merhum, yazın Tepebaşı kışın Taksim Bahçesi'ne yayılır, ne eyyam-ı buhur (kavurucu sıcak günler), ne de erbain (eski takvimlerde, Aralık ayının dokuzuncu gününden Ocak ayının onyedisine kadarki kırk gün [Karakış]) dinlerdi."

Sermet Muhtar Alus'un Öğrenciliği

Sermet Muhtar Alus -dönemin tanınmış Paşa çocukları gibi- özel tutulan hocalar tarafından eğitildi. Bu arada Doğu ve Batı kültürüyle büyüdü. Özellikle Fransızcası çok kuvvetli olduğundan, Galatasaray'a imtihanla alındı. Buradaki eğitimi 1,5 yıl kadar sürdü. Sermet Muhtar, Galatasaray'a 1003 numarayla kaydedildi. Ve bu numarayla diploma aldı. Sınıf arkadaşlarının çoğu, ileride memleketin tanınmış kişileri oldular. Bunlar Galatasaray'ın 1906 yılında mezun ettiği talebelerdi. Merkez Bankası'nın ilk Müdürlerinden olan ve bir aralık milletvekilliği yapan Selahattin (Çam), hayatını Türk sporuna adanmış olan ve adı Galatasaray Futbol Sahasına verilen, Ali Sami (Yen), romancı İzzet Melih (Devrim), ünlü hukuk profesörü Vasfi Raşit (Seviğ) bunlar arasındaydı. Dostları arasında olan ve bir üst sınıfta bulunan, Vichy Büyükelçimiz Ali Şevki (Berker), Moskova Büyükelçimiz Ali Haydar (Aktay), yazar İrcüment Ekrem (Talu) bir yıl önce diploma aldılar.

Kültür ve düşünce dünyasındaki mânevî zenginlikleri bulunan, kıvrık saçlarıyla ve sakalıyla, köşe bucaklarda sessiz, kimsesiz yaşayan Sakallı Celâl de Sermet Muhtar Alus'tan 1 yıl sonra diplôma aldı. Bu yüzdendir ki, Sakallı Celâl, soyadı olarak Yalnız'ı benimsemiş ve bir yalnızlık içerisinde dünyamızdan ayrılmıştır. Sermet Muhtar'la değişik görünüm, yaşam ve düşünüşte olmakla beraber, bu iki okul arkadaşı birbirlerini taparcasına sevmiş, nükteler ve espriler içerisinde yaşarışlardır.

Fakülte Arkadaşları

Sermet Muhtar Galatasaray'dan sonra Hukuk Fakültesi'ne girdi. Bu fakültede özellikle edebiyatla uğraşan arkadaşlarını, yaşamı boyunca unutmadı. Hukuk'ta, hocaları Hakkı Bey'le Ahmet Şuayıp Bey'in konuşmalarından çok etkilendi. Bu Hakkı Bey, daha sonra Sadrazam olan İbrahim Hakkı Paşa'dır. Bu iki hoca, derslerinde yarı kapalı da olsa istibdad aleyhine konuşmalar yaparlardı. Verdikleri dersleri pürüzsüz konuşmalarıyla şiirleştirirdi. O yıllarda şair Mithat Cemal (Kuntay), Hakkı Paşa'nın asistanıydı. Aynı zamanda doktorasını hazırlamaktaydı. Hukuk talebeleri, zaman zaman, ondan şiirler okumasını isterlerdi. Yakışıklı, aristokrat tavırlı olan Mithat Cemal, onları kırmaz, hem geçmişteki tanınmış şairlerin şiirlerinden, hem kendi şiirlerinden güzel parçalar okurdu.

Sermet Muhtar'ın Hukuk'ta edebiyata eğilimli arkadaşları vardı. Bunlar arasında genç yaşta ölen Tahsin Nahit (Prof. Mina Urgan'ın babası), sonradan diplomat olan Sait Hikmet (Kıran), İbrahim Alaaddin (Gövsâ), edebiyat öğretmeni ve edebiyat tarihçisi Mehmet Behçet (Yazar), felsefeci Mustafa Namık (Cankı), Sakallı Rifat, Fuat Köprülü, Mehmet Ali Tevfik, Ahmet Süreyya (Örge Evren), gazeteci ve profesör Suphi Nuri (İleri), edebiyatçı ve Türk Dil Kurumu genel sekreteri İbrahim Necmi (Dilmen), son döneminde Şeyhülmuhammarrin sıfatı verilen ünlü gazetecimiz Burhan Felek vardı.

Edebiyata ve yazı hayatına hevesli olan bu Hukuk talebelerinden bazıları, takma kadın adlarıyla *Hanımlara Mahsus Gazete*'ye yazı yazarlardı! Sermet Muhtar da yabancı dilden çeviri yapmış gibi bazı makaleleriyle, bu kervana karışmıştı. O yıllarda *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin başmuharrirliğini -Sermet Muhtar gibi gazetelere uzun seri yazılar hazırlayan- Ziya Şakir yapmaktaydı.

Memuriyet Hayatı

Sermet Muhtar, zengin bir ailenin çocuğuydu. O dönemde tanınmış ailelerin yüksek eğitim gören çocukları genellikle devlet kapısında görev alırlardı. Ticaret ha-

Kendi çizgileriyle Sermet Muhtar

yatına atılanlar pek azdı. Sermet Muhtar hukuk eğitiminden sonra hâkimlik ve avukatlık mesleğini seçmemişti. 1910 yılında Hukuk'tan diploma alınca, babasının müdürü olduğu Askeri Müze'ye kaplandı. Burada üstün Fransızcasıyla kendisinden çok yararlanıldı.

Ressam ve Karikatürist Sermet Muhtar

İstanbul'un yarım asırlık panoramasını, renkli kalemle canlandıran Sermet Muhtar Alus, bu arada bazı mekânları ve tipleri, karakalemle, yazıları arasına serpiştirdi. Bunlar, eski zaman anılarının katıksız ve saf ürünleriydi. Öte yandan yağlıboyada da fırçasını kaleminde olduğu gibi- realist bir biçimde kullandı. Bu tablolarında, zaman zaman ders aldığı ressam Ali Rıza ile Tekezade Sait Beylerin etkisi görülür. Bunlar, doğayı yansıtır. Ne var ki, miktarı az da olsa Sermet Muhtar'ın tablolarının çoğu, -resim meraklı olan- kayınbiraderi şair Necdet Rüştü Efe'nin terekesi arasında değişik ellere geçmiş bulunuyor. Vârisleri elinde az sayıda resimleri vardır. Fırçadan ziyade, Sermet Muhtar'ın, çini-mürekkeple, karikatürümsü simalar üzerinde çalıştığı bilinir. Bunların çoğu, gazetelerde ki makaleleri ve romanları arasında yer almıştır. Sermet Muhtar'ın ilk karikatürleri, mizah ağırlığını taşıyordu. Hatta bunlarda siyasi mizahçılık esintisi vardı.

İstibdat dönemini kapatan 1908 Meşrutiyeti, Türkiye'de çok sayıda gazete ve dergi yayınına sahne oldu. Matbuat dünyası adeta bir yayın seline uğradı. Nasıl ki, yağmurlar dinince sel suları çekilirse, Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki gazete ve dergi seli kısa zamanda normal yatağına çekildi. İşte bu dönemde, yaradılışında mizah dokusu bulunan Sermet Muhtar, basın hayatına, birkaç karikatürüyle girdi.

1908 ortalarına doğru yayın hayatına giren *Davul*, *el-Üfürük* dergileri Sermet Muhtar'ın tanınmasına neden oldu. Bu mizah dergilerinde karikatürleri yayınlandı. Hattâ bunlardan bazıları, renkli olarak, dergilerin kapaklarında yer aldı. Sermet Muhtar'la ilgili bazı biyografik notlarda, *Davul* ve *el-Üfürük* dergilerinin onun tarafından çıkartıldığı belirtilmiştir. Oysa bu dergilerin başmuharrirleri ve sahipleri Hasan Vasıf, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ile Mehmet İzzet ve müdür Osman Beylerdir. Sermet Muhtar, bu dergilere, karikatürleriyle katkıda bulunmuştur.

Sermet Muhtar 1908 yılında karikatür yaptığı tüm dergilerde ve gravürlerinde Latin harfiyle (S) harfini kullanmıştır. Bu harf, onun adının ilk harfidir. Sermet Muhtar yeni Türk harfleri döneminde de (S) harfini, 1952 yılına kadar, aynı türden çizgilerle kullanmıştır.

Sandıklar Dolusu Kupür

Sermet Muhtar Alus ömrünün son yıllarında kırk beş yılı aşan perakende yazılarını kitaplarda toplamak arzusundaydı. Bu gayretle, elindeki kupürlerin bazılarını konusuna, bazılarını kronolojik sırasına göre numaralamıştı. Ne var ki bunları sağlama almak için, bazen iki kopya halinde listelere geçirmişti. Sermet Muhtar, hazırladığı makaleleri, daima kopya kâğıtlarıyla kaleme alıp kopyasını saklardı. Zamanın tahribatıyla, bazı yerleri güçlüğüle okunabilen bu eski harfli kopyalar bugün elde bulunuyor. Sanıyorum ki, makalelerinin kitap haline dönüştürülmesinde en sağlam kaynak bu kopyalardır. Sermet Muhtar Alus gerek bu kopyaları gerekse gazetelerde yayınlanan makalelerini çift olarak

Sermet Muhtar, 'İstanbul kazan, ben kepçe' dediği yıllarda.

saklamış ve bunları kendine göre numaralandırmıştır. Bu kupürlerden bazıları şu veya bu nedenle değişik yerlere dağılmış, bazıları da meraklılar tarafından saklanmıştır. Esasen Sermet Muhtar'ın gazete-lerde yayınlanan bütün makalelerini o dönemin meraklılarından birkaç kişi keserek saklamış bulunmaktadır. Sermet Muhtar'ın hangi gazete ve dergilerde yayın yaptığı, imzalı ve imzasız bazı ansiklopedilere not ve yazı şeklinde verdiği konular binden fazladır.

Sermet Muhtar İstanbul'la ilgili yazılarının çoğunluğunu *Akşam* gazetesinde yayınlamıştır. Bu yayınlar 1931 yılında başlar. O yıllarda İstanbul'da en çok okunan gazete *Akşam*'dı. Bu gazete öğleden sonra yayınlanırdı. İstanbulluların işlerinden evlerine dönerken ellerinde bir *Akşam* gazetesi bulunması adeta gelenek halindeydi. Bu gazete akşama doğru İstan-

bul'un en tenha semtlerinde bile okunur ve hele Boğaziçi'ne ve Kadıköy'e hareket eden vapurların akşam saatlerinde hemen hemen herkesin elinde bulunurdu.

Hatırimda kaldığına göre Sermet Muhtar'ın *Akşam* gazetesindeki ilk makaleleri 1931 yılında "30 Yıl Evvelkiler" başlığı altında yayınlanmıştı. Bunlar altmışa yakındı. Bu tür yazılar geniş çapta beğeni kazanınca, Sermet Muhtar 1931 yılının sonlarına doğru "Masal Olanlar"ı yayınlamaya başladı. Bu tür yazılar 1932'nin başlarında da devam etti. Sanırım adedi kırka yakındır. Sermet Muhtar'ın bu türden yazıları olağanüstü ilgi uyandırdınca *Akşam* gazetesinin sürümü de bir hayli arttı. Bundan sonra Sermet Muhtar İstanbul'un aynası olarak niteleyebileceğimiz "İstanbul Kazan, Ben Kepçe" başlıklı yazılarına başladı. Büyük bir çekicilik kazanan bu yazıları okumak, izlemek hattâ kesip saklamak bir tiryakilik haline geldi. Yine Sermet Muhtar gördüğü büyük ilgi üzerine "40 Yıl Evvel İstanbul", "40 Yıl Evvelkiler", "Eski Günlerde", "Görüp Duyduklarım" gibi başlıklar altında yüzlerce makale yayınladı. Sanırım *Akşam* gazetesinde yayınladığı romanlar hariç bu türden münferit yazıların adedi 250'yi geçmiştir. Bütün bu makaleler, sosyal, folklor açısından İstanbul'un yakın tarihini ve yaşantısını kapsamaktadır.

Akşam gazetesindeki yayınlarından sonra, Sermet Muhtar bu tür yazıların tek ardı mı olarak aranır oldu.

Nitekim konusunda uzman olan bu yazarımız *Tan*, *Son Posta*, *Yeni Sabah*, *Tasvir-i Efkâr*, *Cumhuriyet*, *Aydede* gibi gazetelerde geçmiş bugüne, geleceğe tatlı bir üslupla aktaran çok sayıda makaleler yazdı. Bunlara ilaveten değişik dergilerde ve özellikle tarih ağırlıklı mecmualarda, Sermet Muhtar'ın hayli yazıları çıktı.

Sermet Muhtar ve İstanbul Ansiklopedisi

Sermet Muhtar'ın değişik gazete ve dergilerde bini aşkın yazısı akla gelen ve gelmeyen yüzlerce konuyu içermektedir.

Böylesine yarım asırlık bilgi ve birikim hazinesinden gazetelere aktarılan makaleler dışında da tarihçi Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi için istediği bilgileri kapsayan çok sayıda yazı verdiği fersudeleşmiş evrakı arasından anlaşılmaktadır. Birkaç sahifesi noksan olan listesinin içerdiği konuların akıbeti meçhuldür. Çünkü İstanbul Ansiklopedisi (G) harfini aşamadı. Sermet Muhtar'ın verdikleri yüzlerce konuyu kapsayan bilgilerin bazı kişilerin eline geçtiği söylentisi yaygındır. Hatta bunlardan, ufak tefek cümle değişikliği yapılmak suretiyle, üstüne oturanlarca makale ve bazı kitapların esas malzemesini oluşturduğu ileri sürülmektedir. Tarihçi Reşat Ekrem'in ölümünden sonra bu değerli malzemelerin akıbeti değişik yorumlara neden olmuştur. Ancak elimizde bulunan, bir kısmının okunmasında güçlük çekilen eski harfli listelere göre bunların adları bilinmektedir.

Ayrıca Reşat Ekrem'e Sermet Muhtar tarafından çok kıymetli fotoğraf ve resimlerin de verilmiş olduğu elimizdeki müsvette listeden anlaşılmaktadır.

Bir İstanbul Rehberi

Sermet Muhtar Alus İstanbul'un canlı rehberi idi. Bu konudaki bilgilerini bir İstanbul Rehberi'nde toplamak istiyordu. Eğer ömrü elverseydi, o zengin birikimlerinin ışığı altında böyle bir rehber hazırlayabilseydi şüphesiz o güne kadar yapılanların en mükemmeline yaratabilirdi.

Eserleri

Sermet Muhtar'ın ilk yayınlanan eseri, Türkçe-Fransızca "Askeri Müze Rehberi"dir. Daha sonraki yayınları da Askeri Müze'deki çalışmaları sırasında hazırlanmıştır. Bunlar Yeniçeriler, Yeniçeri Kıyafetleri, Eski Osmanlı Ordusu, Aya İrini Tarihçesi gibi eserlerdir.

Fransızcası çok güçlü olan Sermet Muhtar'ın önemli bir ansiklopedisi de "Türkçe-Fransızca Lûgat"tır. Bu kitap 1931 yılında Kanaat Kütüphanesi tarafından yayınlanmıştır. Bu arada Sermet Muhtar çok sayıda roman yazdı. Romanlarının hepsinde İstanbul'un silüeti görünür. Aslında Sermet Muhtar Alus'un İstanbul'suz hiçbir yazısı yoktur.

Kalbi İstanbul için çarpan, kalemi İstanbul'u konuşturan, beyni İstanbul'la dopdolu bir kişiydi.

Sermet Muhtar'ın gazetelerde yayınlanan romanlarının çoğu kitaplaştırılmıştır. Bunlar arasında yayınlanmayan gene İstanbul'la ilgili konuları kapsayanlar da bulunmaktadır.

Aşağıda bunların tümü hakkında bir liste sunuyoruz. Ne var ki bunun kesin bir liste olduğu iddiasında değiliz.

Romanları

Kıvrıkcık Paşa, Harp Zengininin Gelini, Pembe Maşlahlı Hanım, Sülün Beyin Hatıraları, Rüküş Hanımlar, Havalanmalar, Bir Varmış Bir Yokmuş, Tombul Mirasyedi, İki Gönül Bir Olunca, Onikiler, Kırkından Sonra, Anasını Gör Kızını Al, Eski Çapkın Anlatıyor, Hacı Babanın Havalanması, Masal Olanlar (Sermet Muhtar'ın bazı romanları beyazperdeye aktarılmıştır. *Kıvrıkcık Paşa* bunlar arasındadır).

Piyesleri

Dert, Zincirleme, Helal Mal, Kof Ramiz Yahut Kurusıkı, Ev İlacı, Duvar Aslanı, Yıldızlar Barıştı, Mazi ve Âti (Bu eser Sermet Muhtar'ın sınıf arkadaşı Sait Hikmet 'Kıran' ile müşterek yazılmıştır).

Mutlusuz Evlilikler

Sermet Muhtar Alus, birkaç kez evlendi. Ne var ki kısa süren evliliklerde, eşleriyle mutlu olamadı. Kısa evliliklerin ilki Semiha Hanım'dan, tek çocukları olan Elhan Hanım (Türsan) doğdu. Anasına çok düşkünlüğüyle tanınan Sermet Muhtar, kızına da fazla düşküncü. Daha genç kızlık çağına girmeden, elinden tutarak Beyoğlu'nun en kibar lokallerine götürür, modern hayatın basamaklarına alıştırdı. Belki de bu alışkanlıklardır ki, Sermet Muhtar'ın kızı Elhan Hanım -kapanıncaya kadar- meşhur Lebon Pastanesi'nin en kıdemli müdavimi oldu.

Espri Küpü Bir Yazar

Sermet Muhtar, espri küpü bir varlıktı. Zengin hatıralarını, en ince detaylarına kadar depo etmiş, bir hafızaya malikti.

Anıları, siyah-beyaz kartlara basılmış fotoğraflardan öte, renkli kartpostallar niteliğinde parıltılı eski zaman görünümlerini kapsardı.

Olanca sadeliğiyle geçmiş geleceğe aktaran bu altın kalemin ustalığı, bir tanrı vergisiydi.

İstanbul'u böyle yaşayan ve yaşadığı yılları böylesine bütün sadeliği ve özü ile anlatan, benzeri yazarımız pek azdır. Eski olayları, eski kişileri ve bugün artık çehresi çok değişmiş olan o eski güzelim semtleri bütün renkliliği ile yansıtan bu İstanbul beyefendisini anlatabilmenin zorluğunu en çok hissedenlerden biriyim.

Onun, olaylara canlılık veren, espri gücü, nüktedanlığı, samimi bir hava yaratmakta ki hüneri, geniş okuyucu topluluğunu büyülemişti.

Daima hayranlık duygularıyla andığım bu pırl pırl İstanbullunun birkaç nüktesini aktarmakla yetineceğim.

Çok güzel bir kızın, zenginlerin oturduğu, birkaç evi soyduğunu gazetelerde okuyan üstad duygularını şöyle dile getirir:

- Hey gözünü sevdiğim zenginlik. Hırsızı bile güzel oluyor!

giyi, annesiyle paylaşmak istemesinden kaynaklanmaktaydı.

Rahmetli dostum Adnan Tahir, bir yazısında Sermet Muhtar Alus'un son defa matbaaya gelişini, özetle, şöyle anlatır:

"... Bembeyaz saçları daima dağınıktı. Parmak dokunulursa, sönecek köpük gibi duran bu karmakarışık saçlar, isyankâr bir ifade ile ya şapkadan dışarı taşar, yahut da alınna dökülürdü. Fakat alınındaki sonsuzluk ifadesini bozmadan bir dökülüştü bu... Endişe ile tereddütü birbirinde eriten acayip ürpermenin, zeki gözlerinde mütemadiyen tekerür etmesi, onu adeta çocuklaştıran hususiyetlerden biriydi. Sermet Muhtar, o derece çocuk adamdı ki, onu sokakta annesiz göremezdiniz. Matbaaya bile beraber gelir, beraber giderlerdi. Onu, dudaklarında kırık dökük bir tebessüm yanında da yorgun argın annesi olmadan tasavvur edemiyorum. Gördüğü herşeyi, ilk defa görüyormuş gibi daima hayrete kapılan bakışlarında elle tutulmaz, gözle görülmez, bir meçhule karşı ürperen tecessüs sezebilirsiniz. Bu, mazinin karanlık sonsuzluğunda kaybolup gitmiş büyük refah için duyulan bir nevi sıra hastalığı mıydı acaba! Zannetmiyorum, çünkü bu mazinin edebiyatıyla o kadar haşır ve neşirdi ki ondan uzak kalmış sayılmazdı."

Aklına esti mi, herşey, herkes onundu. Aşka susamış bir genci, hayalindeki sevgiliye kavuşturması, en zor kadınları bile önünde dize getirmesi için elini uzatıp kaleme alması kâfi geliyordu.

Böyle anlarda çehresi bir delikanlı kadar güzel, çocuk bakışlı gözlerindeki ifade de bir mabet kadar derindi.

Ufaksuz denizlerle, şehirsiz iklimlerin ötesinde kalan bu müstesna mazi, onu da çekip koynuna alıverdi. Bir varmış bir yokmuş...

Ölümü

Bir yaşlı anne için, yaşlanmış tek oğlunun ölümünü görmek, acıların en acısıdır. Sermet Muhtar, yaşlı anneciğini adeta öksüz bırakarak, sessiz ve sedasız bu dünyadan ayrıldı. İstanbul'un fotoğrafçısı, ressamı, tarihçisi, folklorcusu ve bir açıdan da aktörü olan o güçlü kalem, bir an bile yanından ayırmadığı annesinden önce dünyamızı terketti. Tarih: 28 Mayıs 1952. Sermet Muhtar 20 Mayıs 1887'de doğduğuna göre, ölümünde 65 yaşındaydı. İstanbul'u yaşayan, binlerce makaleyle ve değişik türdeki romanlarıyla yaşatanlardan biri olarak, o altın kalemini kimselere bırakmadan beraberinde alıp götürdü.

Maziyi ve anılarla dopdolu bilgiler kervanını beraberinde götüren Sermet Muhtar Alus bize sandıklar dolusu yazılarıyla, sanki İstanbul'un renkli kartpostallarını bıraktı. Onun ölümüyle eski İstanbul'un dili sustu. Gözü kapandı ve kulağı tıkanı. Ne var ki, bu günlerde Sermet Muhtar'ın bütün eserlerinin yayınına yıllar sonra başlanıyor. Eski İstanbul onun orijinal yazılarından oluşturulacak seri kitaplarla, bir kere daha yaşatılacaktır.

TAHA TOROS

Beyoğlu Belediye Dairesi'nin Önünden Galatasaray'a

Eskiden Altıncı Daire¹ denilen Beyoğlu Belediyesi'nin önünden kıvrılıp tramvay yolunu turalım. Soldaki üç-beş yeni apartımanın bulunduğu yokuş başı, konak arabalarının² hem mola, hem de çeki-düzen yeri idi. Arabacı ağalar orada bir lâhza beygirlere soluk aldırır, arabalarını Tozko-paran'dan kopup gelmiş anafora çevirerek kupalara, faytonlara dolmuş olan toz-toprağı temizlerlerdi.

Cadde, asırlardan kalma ismini hâlâ taşıyor: Kabristan Caddesi.

Tam 82 yıl evvel (1856'da), İstanbul'daki Fransız elçisi Thouvenel'in mensuplarından madam de Fontmagne, hatıralarından bahseden çok meraklı kitabında* diyor ki: "İki yanı yüksek selvilerle dolu mezarlığı çıktık, sola saptık. Az ilerisinde, Haliç tarafımız boylu boyunca gene ölümler diyarı...³ Aşağısı Tersane imiş, en ağır cezalıların hapisaneleri

1 Altıncı Daire: 1854'te İstanbul Şehremaneti (Belediye) kurulunca kent ilkin 14 hizmet bölgesine ayrılmış, bunlardan Beyoğlu-Galata semtlerini kapsayanına Altıncı Dâire-i Belediye denilmiştir.

2 Konak arabaları: 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başında kent içi ulaşımında atlı araba kullanımı yaygınlıktı. Fayton ve kupa türü arabalarının yanı sıra zenginlerin, devlet ricâlinin kendi konaklarına özel arabaları ve bunları süren özenli giyimli arabacıları vardı. İstanbul yollarının çoğu yerköprü ve tozlu olması nedeniyle de arabalar rüzgâr alan yüksek noktalarda durdurulup tozdan arındırılırdı.

(*) "Un séjour à l'ambassade de France à Constantinople. Plon - Paris: 1902.

3 Beyoğlu Mezarlığı: Galata Mezarlığı, Küçük Mezarlık, (Petit-Champs des Morts) da denen bu kabristan, Tepebaşı sırtlarından Kasımpaşa'ya ve Haliç kıyısına kadar uzanıyordu. Eğinli bu arazideki bu Müslüman mezarlığında binlerce yazılı mezar taşı vardı. Burası aynı zamanda bir selvi ormanı görünümündeydi. Günümüze kadar tamamı işgal edilmiş ve kaldırılmıştır.

orada⁴... Kürek malhûmlarının zincir şıkırtıları duyuluyordu.”

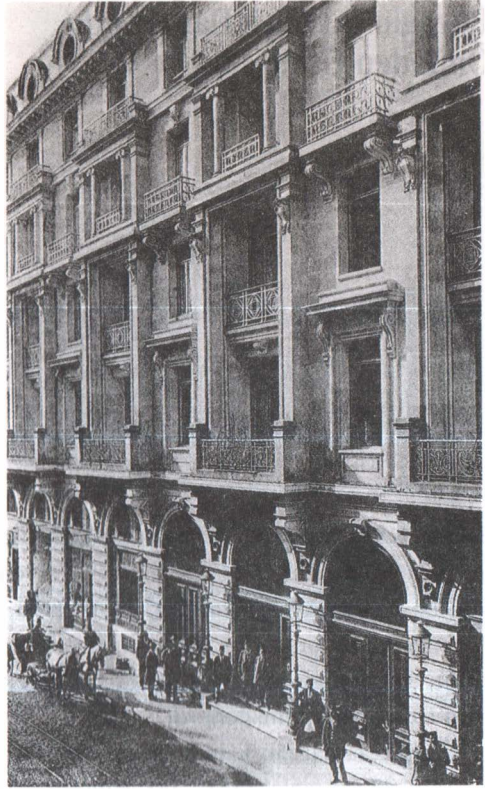
1870’te Beyoğlu’nun dörtte üçünü yakıp kavuran büyük yangının türküsü bile çıkmıştır:

*Ah Beyoğlu, vah Beyoğlu
Yandı da gitti, kül oldu.*

Bu türkü, Mevlânakapısı, Topkapı, Şehremini gibi İstanbul’un en kenar mahallelerinin çarpık temelli, te-neke kaplamalı kulübelerinde sübyankara, (çocuk) ninni diye söylenirken: “Oncağız yanıp künfeyekûn (harap) olmuş, devede kulak kadarı kurtulmuş ayol!...” derlermiş.

İşte bu Kabristan yolu boyu da o devede kulak kalan bahtiyarlardan, caddenin solunda, sed üstünde, önleri demir parmaklıklı evlerin bazıları gene o parmaklıklarıyla bakî, sedlerin altına bannmış Hristiyan mezar taşlarından bir ikisi gene mevcut.

Buradan geçerken mermerlerdeki haçlara bas çevirip şahadet getiren ağa babaları, peçelerini indirip salâvat çeken kadın nineleri iyice hatırlamın.

1898’de Orient Express yolcularının konaklaması için inşa edilmiş olan Pera Palas ilk yıllarında.

4 Tersane Hapishanesi: Daha çok Banyol, Bambul adları ile tanınan bu ünlü zindan, Kasımpaşa’daki Tersane alanı içindeydi. Savaş tutsaklarının, azılı eskiye reislerinin, hırsızları hapsedildiği buraya, İstanbul’a gelen yabancılar, görmemiş olsalar bile anılarında abartarak anımsar ve korkunc iskencelerin uygulandığını ileri sürmüşlerdir. Tersane Hapishanesi 1863’te kapatılmış, içindeki mahkûmları Sütlüca Hapishanesine nakledilmiştir.

Tünel Meydanı'na çıkan Yemenici Sokağının alt başında bodrumvarı bir muhallebici dükkânı vardı. Hâlâ yerindedir. Bundan otuz, otuziki yıl evvel mağaza yanaşması, berber kalfası, lokanta garsonu kılıkli Rum delikanlıları, Tekke sırasındaki şapkacı çırağı kızlarla bu izbenin bölmeleri arkasında buluşurlar, kafa kafaya âşıkdaşlık ederlerdi.

Geçenlerde bir öğle sıcağında yolum o tarafa düştü. Bir bardak su içmek için girdim. Gene aynı hâl; başbaşa verenler gırla.

Sokağın karşı köşesindeki beş altı katlı alâmet, o zamanlar Galatasaray Lisesinin son sınıfının matematik muallimi Blanşon'un eviydi.

Mösyö cenapları, iktidarca hayli yayanlardan olmakla beraber ukalâ mı ukalâ; sahte vakar mı sahte vakar. Şakası yok, sıfırı dayayıvermede...

Bakalorya⁵ imtihanlarında numara koparmağa yeltenenler evinin kapısını aşındırıp dururlar; saati yarım sarı liraya, haftada bir kere, iki ay-cık olsun hususî ders aldılar mı, herifçioğlunu yumuşatıverirlerdi.

Bu binaya en lâyük ad "Leçon privé palais" (özel ders konağı!) tır.

Tramvay yolundan karşı kaldırıma geçelim ve biraz yürüyelim. Bahçe içindeki şeddadî (büyük) mermer binada senelerce ecinniler top oynadı.

Tatlısı frenklerinden⁶ mi, yoksa ecnebilere mi, bilmem hangi banker⁷ kurdurmuş derlerdi. Dillerde dolaşan rivayet de şu merkezde: İçine girenler, "dağlara, taşlara" hemen çiçek hastalığına tutulurlarmış. İlk yaptıran kaç tane kurban ve çöpür görmüş. Ondan alan aynı âkıbete uğramış. Daha sonraki sahibi hâkezâ (gene öyle)...

Önünden her geçişte göze çarpardı. Tıpkı eski Adliye'nin⁸ orta katındaki Mebusan Dairesinin eşi: Perdeleri şahrem şahrem (yırtık); camları

5 Bakalorya (Fr. baccalauréat) Fransa'daki uygulamalar örnek alınarak 1869'da "mülâzemet rüusu" adıyla ilk kez Galatasaray Lisesi'nde uygulanan sınav yöntemi. 1926-1935 arasında Türkiye'deki lise mezuniyet sınavlarına da yanlış olarak bakalorya denilmiştir.

6 Tatlısı Frenkler: Levanten de denilen bu zümre, Avrupalıları taklit eden İstanbul Hristiyanlarıydı. Kentin yerli halkından olan Levantenler için "kahvesi Rum, modası Fransız, paltosu İngiliz, birahanesi Alman, müziği İtalyan, bekcisi Türk..." denirdi. Çoğunluğu Galata ve Beyoğlu'nda, Boğaziçi'nde oturmaktaydı.

7 Banker (Fr. banquier) Osmanlı Devleti'nin ağır dış ve iç borçlanmalara girdiği 19. yüzyıl ikinci yarısında para piyasasına egemen olan gayrimüslim zenginlerdi. Bunlara Galata sarrafları, kuyruklu sarraf da deniyordu. Yaptıkları iş bir tür banka muamelesi olup daha çok kamu borçlanmalarında füt ve komisyon almaktaydılar.

8 Eski Adliye: Darülfünun Binası olarak da bilinir. 4 Aralık 1933'te yanan ünlü yapı. Ayasofya'nın karşısında, Marmara'ya hakim yamaçtaki yapının mimarı Fossati Kardeşlerdi. Antik Senato binasının arsasına yapılan bina, üniversite olarak tasarlanmıştı. Ama, 20 yıldan fazla süren inşaat çalışmalarını bitince 1864'te Maliye ve Evkaf Nezaretlerine tahsis edildi. 1876'da ilk Osmanlı Meclisi Mebusanı da burada toplandı. 1908'den sonra Adliye Nezaretine, Cumhuriyet döneminde ise İstanbul Adliyesine verilmişti.

kir, pas içinde; bahçesini otlar, dikenler, alyandozlar bürümüş.

“Çiçekli” diye çıkarılan şayianın boşluğu, kâşanenin (köşk) bunca se-
nedir mis gibi Amerika Sefarethaneliği⁹ etmesiyle sabit.

Bugünkü Novotni'nin salonlarında cazlar çalınıyor, danslar ediliyor,
ıçkılar içilip keyifler çatılıyor. Bina eski Kroker Oteli'dir. Bir vakitler ne
de netameliydi (uğursuz). Abdülhamid devrinde Yıldız'da patlayan
Bomba Hâdisesine¹⁰ adı karıştığı için, önüne gelmeden öbür kaldırıma
atlanır, Mütareke senelerinde (1918-1922) İtilâf Devletleri zabıtasına
merkez olduğu sıralar yanına yaklaşırken karşıya kapak atılırdı.

Yolumuza devam edelim: Etrafta değişiklik yok... “Pera Palas” Be-
yoğlu'nun bundan kırk üç yıl evvelki (1895) ve bugünkü en cüsseli ote-
li... Karşısında antikacılar, halıcılar, resimciler. Bunların arasında, şehrin
en eski fotoğrafçılarından Gülmez Biraderler'in çömezi ve halefi “Apol-
lon” Fotoğrafhanesi sahibi Aşil'in seyyahlara mahsus bir şubesi vardı.

Aşil, mesleğinin ehli olduktan başka şair mızacı da; müşterisini uya-
nıkça gördü mü derhal “resistation” (yurtsever) gibi şiir okumada. The-
ophile Gautier, Lamartine, Victor Hugo, elhak ezberinde.

Belediye Bahçesinin¹¹ duvarları sonradan biraz geriye alınmış, cadde
farklı-farksız genişlemiştir. Sağını süpürge ede ede acüzeleşen, hâlâ da
iş gören emektar halayıkların aynı olan Tepelbaşı Tiyatrosu, Şehremini
Rıdvan Paşa'dan¹² kalmadır.

Susan Daprés, Jean Hadding, Sarah Bernard gibi en yüksek artistleri
seyrettiğimiz bir tarafa, bugüne bugün Şehir Tiyatrosunun hâlâ oraya sı-
ğınışına şahit olduktan sonra diyecek başka söz yok; bânisini rahmetle
anmak gerek.

9 Amerikan Sefarethanesi: Beyoğlu'nda, Mesrutiyet (Kıbrıs) caddesindeki Corpi Sarayı olarak
da tanınan elçilik binası. 19. yüzyılda banker Corpi'nin yaptırdığı bu Avrupalı konak, sahibinin
ölümünden sonra önce kira ile 1907'de de satın alınarak ABD'nin İstanbul Sefarethanesi olarak
kullanıldı. Elçiliğin 1937'de Ankara'ya taşınmasından beri ABD Baskonsolosluğudur.

10 Bomba Hâdisesi: 21 Temmuz 1905 Cuma günü II. Abdülhamid'e karşı düzenlenen suikast. Tro-
şak Ermeni İhtilâli Cemiyeti niyetinin planladığı bu olaya katılanlar, adigeçen otelde kalmış-
lardı. Suikaste, padişahın sağ kurtulmasına karşılık 26 asker, sivil ölmüş, 58 kişi yaralanmıştı.

11 Belediye Bahçesi: Tepelbaşı Bahçesi de denmiştir. Altın Daire-i Belediye'nin (Beyoğlu Beled-
yesi) 24 Temmuz 1880'de halka açtığı, içinde ve çevresinde konser salonu, lokanta, orkestra
yeri, çocuk parkı, gezinti yolları, açık ve kapalı tiyatro salonları bulunan modern bahçeydi. Da-
ha önce burada, Yabancıların Petit Champs dedikleri, Müslüman mezarlığının çayırlığı vardı.
Günümüzde ise Mesrutiyet ve Tozkoparan caddeleri arasındaki aynı yerde TÜYAP sergi binası
ve kapalı otopark bulunmaktadır.

12 Rıdvan Paşa (1855-1906) 1890-1906 arasında İstanbul Şehreminiği (belediye başkanlığı) yapan
ve Erenköy'deki köşküne giderken Bediülmahmud'un tetikçileri tarafından vurularak öldürü-
len Osmanlı veziri.

Tepebaşı'ndan gelen tranvaylar Galatasaray Lisesi'nin karşısından Taksim'e doğru kavrıldı. 20'li yılların Beyoğlu'su. (Foto. Selahattin Giz)

Merhumu dile dolarlardı. Yok, kerahet vakitleri bahçedeki hususî hüccesinde (loca) dem çekermiş (içermiş); yok Fransız aktrisi madam Sandre Packard'a tutkunmuş; yok gene de gezer tozar, "Şevkinle, hayalinle olur neşe bedidar", diye dilberlere şarkı güfteleri yaparmış!... Ayıp mı, keyif ehli adam...

Bahçe, o zaman da hıncahınc. Açıktaki sahnesi o vakit de vardı ve varyeteler yapıldı. Şimdiki Asrî Sinema ve sabık (eski) anfitiyatro¹³ da Rıdvan Paşa'dan yadigârdır.

İtalyalı Castellano, Fransalı Gontran gibilerin trupları gibi, operalar, operetler oynarlar, ortalık iğne atsan yere düşmez hâl alırdı. Orkestrada kırk kişi, sahnede kulislere kadar aktris ve aktör. Antre çeyreğe, sandal ye on kuruşa, ön koltuklar da mecidiyeye (yirmi kuruşa).

Gene caddeye çıkıp sıra otellerin önüne varalım. "Bizler Beyoğlu'nda otel işletemeyiz" diyenlerin ağzını ilk tıkayanlardan biri hiç şüphesiz Bay

¹³ Anfitiyatro (amfiteatr) Anfi Tiyatrosu da denmiştir. Tepebaşı Bahçesinde 1889'da yapılan yazlık açık hava tiyatrosu. Adıgeçen bahçenin İngiltere Konsolosluğu tarafından yapıldı. Halk kısaca Anfi derdi. 1905'te yenilendiğinde kapalı tiyatro binası oldu. Uzun yıllar Behin Tiyatrosu'nun komedi bölümü olarak kullanılmıştır.

Charles Barry adlı bir mimar tarafından yapılan İngiliz elçiliği, 1870'teki Beyoğlu yangınında hasar gördü ve tamir edildi.

Ömer Lûtfi hemşerimizdir. Bristol Otelini bal gibi, eskisinden âlâ idare ediyor işte.

(Karlman Pasajı'nın bonmarşelik¹⁴ vaktinden başka bir yazımda bahsedeceğim.)

Sağdan Doğruyol'a sapan Glavani Sokağında çukurumsu, Bartoli adlı bir lokanta vardı. Tiyatro, at cambazı, café chantant (şarkılı kahve) artistlerinin oyunlardan evvel, paydoslardan sonra uğrağı; paralı hovardaların da mekânı. Kapı kapamaca balık istifi. Haçopulo Pasajı eski halinden bıçak tersi kadar farklı değildir. İçindeki en büyük dükkân piyanocu Keller'inkiydi. Burada onun oğlu veya yeğeni, tığ gibi bir delikanlı vardı ki Meşrutiyet'in ilâmı sonrasında şimdiki Melek Sinemasının yerinde açılan Sketing Palas'ın şampiyonlarından. Ayağına patenleri taktı mı şahin mi şahin? Seçme dilberleri, bilhâssa matmazel Çubukçıyan gibileri ellerinden kavrırdı mı, saatlerce uç babam uç... Pasajın kiliseye sapan

14. Bonmarse (fr. bon marche): 1869'da İstanbul'da İstiklâl Caddesinde açılan ünlü mağaza. Bir genel mağaza olan burada, dönemin hemen bütün malları satılmaktaydı. Maşrutiyet Caddesine de kapısı olan mağaza bir pasaj görünümündeydi ve iki cadde arasında geçit görevi de yapıyordu. 1926'da Cumhuriyet'e geçtikten sonra burası Karlman Pasajı adını almış, ayrıca her türlü giyim ve ev eşyasının satıldığı mağazalara da buradan esinlenerek "bonmarse" denilmiştir.

dönemecindeki meşhur “modistra”yı (kadın terzi) unutmayalım.

En yüksek ve en gizli randevu yeri olduğu, Fehim Paşa'nın¹⁵ himâyesi altında bulunduğu ağızdan ağıza fısılanır; erbabı vızır vızır içine girer, kulakları bükükler de perdeleri inik pencerelere kedi ciğere bakar gibi bakarlardı.

Gerisin geri dönüp gene caddeyi turalım. İngiliz Elçiliği¹⁶ binası ve güzergâhı sittin sene evvel ne ise gene aynı şekildedir. Sadrâzam Küçük Said Paşa'nın¹⁷ Abdülhamid'e huruç ederek (karşı çıkarak) dalıverdiği cümle kapısı, santimi santimine aynı hâlde.

Yoldan kıvrılıyor. Balıkpazarı boyunda da değişmiş, tek taşı kaldırılıp yerine başkası konmuş nokta yok. Aynalıçarşı'nın tam karşısına düşen banker Zarifi'nin¹⁸ kapısında Tunus fesli, koca püsküllü, kırmızı çuha çepkenli zenciye hâlâ görür gibiyim.

Az ilerisindeki şekerlemeci'den, Sultan Aziz (1861-1876) vaktinde büyük dayım kaynanasına zamkılı öksürük şekeri almış. Babam Harbiye'de talebe iken, her hafta başı orada trigona tatlısı yermiş. Ben Galatasaray Lisesinden çıkışlarımda, “Sinalko” denilen meyvalı gazozu içerdim. On, on beş gün evvel kızım ile beraber girdik ve aynı köşede dondurma yedik...

Dükkânda bir fazlalık varsa, o da frijider dolalı...

Akşam, 1 Teşrin-i sanî (Kasım) 1938

- 15 Fehim Paşa (1873-1908) II. Abdülhamid'in esvabçibaşısı ve süt kardeşi İsmet Bey'in oğlu olan Fehim Paşa, padişah yâveri ve ser-hafiye olarak İstibdat döneminin pek çok kirli işlerini çevirmiş, halkın korktuğu ve nefret ettiği bu saray şımarığı 1908'de Bursa'ya sürülmüş, oradan Bilecik'e kaçarken halk tarafından öldürülmüştür.
- 16 İngiliz Elçiliği: İngiltere Sefarethanesi, Pera House olarak da bilinir. Galatasaray'daki İngiltere Konsolosluk binasıdır. Burada ilk elçilik 1801'de kuruldu. Bina, 1831'de, 1850'de, 1873'te yenilendi veya restore edildi. Elçiliğin Ankara'ya taşınmasından sonra konsolosluk oldu.
- 17 Küçük Said Paşa: (1848-1914) II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) dokuz kez sadrazamlık yapan Osmanlı veziri. 1895'te 5. kez atandığı sadrazamlığı kısa sürdü ve azledildi. Ancak II. Abdülhamid, kendisini yeniden atamak isteyince aralarında tuhaf bir çekişme başladı. Olay bu skandala dönüştü. Padişahın ısrarından çekinen Said Paşa 4 Aralık 1895'te Beyoğlu'ndaki İngiliz Elçiliğine sığınarak Avrupa'ya gönderilmesini istedi. Bu gelismeden kaybolan II. Abdülhamid, Said Paşa'ya yeminli güvence vererek konağında oturmasına müsaade etmedi.
- 18 Banker Zarifi: 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da, iltizam, mevduat ve kredi işlerini yapan, kamu maliyesine, padişaha, şehzadelere, devlet adamlarına borç veren en büyük Rum semai yeyardı. Jorj Zarifi Efendi, kısıp Macka ve Beyoğlu'ndaki konaklarında, ilk ve sonbaharında Boz yökada'daki, yazın Tarabya'daki köşkünde otururdu. Zarifi ailesinin renkli yaşamı İstanbul'da dillere destandı. Zarifi kadar ünlü ve zengin bir diğer Rum banker Hristaki idi.

Tünel Meydanı'ndan Taksim'e

Eski Halinde Kalan Binalar, Mağazalar: Tramvay yolları, işleyen elektrikli tramvaylar, bir de Tünel'in giriş-çıkış yerindeki sundurmanın üstüne yükselmiş olan Metro Hanı hariç, meydan bundan 40 sene evvelki ayvaz kassap, hep bir hesap hâlinindedir. Karşiki pasajın damındaki yüksek baca gene beyaz dumanlar savurmada; aşağıya kırağı gibi su habbecikleri yağdırmada. Tekke (Mevlevihane) sırasında, sucunun yanındaki kitapçı, Hristopulos'un seksen yıllık dükkânıydı. Buradan karşı köşeye atlayan tezgâhlar Dimitri'nin. Otuz bu kadar yıl evvel ne ise gene o... Meydanın sol köşesindeki gözlükçü Verdu'nun halefleri de mağazanın eski an'ânâ-tından (geleneklerinden) kıl kadar ayrılmıyorlar. Toz topraklı vitrinlerinin üstüne parmakla yazı yaz!

Foto Süreyya'nın yerinde hazır elbiseci Tiring'in Beyoğlu şubesi vardı. Nur içinde yatsın Ahmed Rasim merhum *Şehir Mektupları*'nda bu Tiring'i ve atbaşı beraberleri İştayn'la Mayer'i diline dolamıştı:

Bir bayram arifesi, kaynana, gelin, oğul, bunlardan birinin Galata'daki merkezinde sübyanları giydirip kuşatıp caddeye çıkıyorlar. Hanımın ne: “Yavrucuklara, arife çiçeği, leş böceği diyecekler” diye nefes tüketip dururken, birden çığlığı koparıyor: “Yumrucaklar kenara çekilin bakalım, tramvay beygirleri hartadak omuzunuzdan kapacak; ota saldırırla elbet!...”

Sol canibimize (yanımıza) tesadüf eden gümüşî badanalı Narmann Yurdu sonranın yapısıdır. Babacan boğaz hekimimiz Bay Haydu Hacıhim'in oradaki bakla sofa, nohut oda muayenhanesine gecenlerde gi-

Geçen yüzyılın sonlarında Metro Han yapılmadan önce Tünel'in görünümü.

rerken heyheyler geçirdim. Meğerse kazın ayağı başkaymış. İçi ferahfeza mı ferahfeza. Duvarlar tavankara kadar öyle enfes tablolarla herafıta güller, gülistankar, kırlar, denizler... Bak bak için açılınsı; feleğe kelek deme...

Sofra takımı Degüjis elyevm bakî (bugün de yerinde), karşısındaki daraş, yüksek bina Hünkârın serfotografcısı Abdullah Biraderler'in¹ atölyesi idi.

Mahud (bilinen) Arap hikâyesindeki "minare minare üstü" hesabı çık çık, bitip tükenmez. O vakitler bütün fotoğrafhaneler, Sebâh, Febûs, Apolon, Nikolâki Andriomeno, Parmas, Egl de öyleydi ya...

Bir zamanki Abdülhamid'den bir irade savurulmuştu. Askerlerden müşirden binbaşısıya ve sivillerden vezirden mütemayize² kadar bütün paşaların ve beylerin hepsi üniformalarıyla ve elpençe divan vaziyetinin-

1 ser-fotografçı Abdullah Biraderler: Apraham Abdullah'ın oğulları Vichen, Hovsep ve Kevork kardeşlerdir. Abdullah Freres olarak da tanınan sanatçılar, İstanbul'da açtıkları fotoğraf stüdyolarının yanı sıra, sahay fotoğrafçılığı da yapmışlar. Abdülmecid (1839-1861), Abdülaziz (1861-1876) ve II. Abdülhamid (1876-1909) dönemlerinde Saray-ı Hümayun fotoğrafçılığı görevinde de bulunmuşlardır. Vichen 1899'da, Hovsep 1902'de, Kevork 1918'de ölmüştür.

2 mütemayiz: Osmanlıların son döneminde, ilmiye (dinî) ve askerî rütbelere kosut mülkiye (sivil) rütbelerinin ara derecesi. Saniye rütbesinin üstü olup bu rütbeden terfi edenler ulâ sanisi rütbesine yükselirdi.

de resimlerini çıkartıp saraya takdim edecekler... Fotoğrafçıların parmaklarında zilleri eksik!

Setreleri³ eteklere kadar nişan dolu, romantizmalı, nikrisli, idrar zorlu, prostatlı birçok adamcağızın merdiven basamaklarına oturup oturup başağalarına:

– Aman bacaklarımı, mafsallarımı ov Şabancığım!

– Bana bir memşa (ayakyolu, abdesthane) bulamaz mısın eşek herifin damadı?...

– Evrak çantamdaki ördeğimi (sidik şişesi) çıkarsak mı Arapgirli?... diye diye yukarı tımandıklarına raslamışlardanım...

Asmalimescid'in dörtyol ağzından sonraki şekerlemeci Löhön, dedemden kalma olsa gerekir. Eski Dimitrakopulo'nun bitişigindeki çukur dükkân da Istrazburg (Strasburg) Birahanesiydi. Tanınmış kimselerden birçok akşamcıların mihlman (konuk) olageldikleri mahâldi. Yukarıdan kuşbakışı seyir var da aşağıdan kurbağa bakışlısı neye olmasın?

Karşıdan karşıya el verilecek, güneş girmez, gün görmez sıradaki iki sokak, yani Derviş ve Timoni, gene oldukları hâlde... İkisi de boydan boya umumhaneydi. Kapı önüne iskemle atıp kelle kaşıyan beyaz palaskalı belediye çavuşu, muayeneci doktorun içeride bulunduğuna alâmetti.

Bugünkü Pazar dö Levan'ın selefi Pazar Alman'dı. Binanın serasker⁴ Rıza Paşa'nın olduğu söylenirdi. Yenisinin alt katı yana doğru genişlemiş olmakla beraber her iki pazar, muhteviyât (içerik) itibarıyla birbirlerinin ikiz gibi örneği.

Kaçın kur'ası olan Baker Mağazası eskisine nisbetle hayli gelişmiş, anaçlanmış sayılır. Mabeyn⁵ başkâtibi müteveffa Süreyya Paşa'nın⁶ sıradaki kebir (büyük) mağazasına yerleşen Karlman Blumberg, Galata'daki Büyük Millet Hanından oraya kavançedir (geçmiştir).

3 setre: Düz ve kapalı yakalı önü boydan boya düğmeli, eteği uzun Tanzimat dönemi ceketi. Modeli Avrupa'dan alınan setre, cühadan yapılır, sivil ve asker devlet görevlilerince giyilirdi. Törenlerde ve görev sırasında setrenin omuzlarına göğsüne ve kollarına rütbe işaretleri, kordonlar, nişan ve madalyalar ilâştirilirdi.

4 serasker: 19. yüzyılda Osmanlı savaş bakanlarının resmî unvanıydı. Bu göreve getirilenler arasında iki Rıza Paşa vardır. Cihan Seraskeri Rıza Paşa (1809-1877), Serasker Rıza Paşa (1811-1920). Adı geçenin bu ikincisi olduğu tahmin edilmektedir.

5 Mâbeyn: Mâbeyn-i Hümayun da denilmiştir. II. Mahmud'dan başlayarak son dönem padişhların çalışmaları sürdürdükleri saray bölümü. Seçkin ve kalabalık bir kadrosu olan Mâbeyn'de padişh, sadrazamı vezirleri nazırları ekçileri kabul eder, buyruklarını verir, hükümet çalışmalarını izlerdi. Buradaki görevlilere Mâbeyn-i Hümayun ricâli veya erkânı denirdi.

6 Süreyyâ Paşa (1845-1894) 1884-1894 arasında Yıldız Sarayında Mabeyn-i Hümayun başkâtibi yapan ve dürüstlüğüyle tanınan Osmanlı veziri.

Baba kasada, ana paket gişesinde otururken küçük oğul köşede bu-
cakta pinekler, büyük oğul Ferdinand da aynagöz ortada dolaşırdı.

Beyoğlu ticarethaneleri içinde katar katar vandöz bulundurmak âde-
tini ilk tatbik eden ve rekoru muhafaza eyleyen mumaileyhtir (adıge-
çendir).

Şimdiki Karlman Geçidi bir vaktin adlı sanlı Bonmarşe'siydi. O taraf
halkının dört mevsimlik, İstanbul kibarlarının (seçkinlerinin) da yalnız
karakışlık piyasa mahalli. Kapisından girip çıkmanın bile usûlü, erkânı
vardı. Faraza (sözgelimi) guguruklu başlı,⁷ tiril tiril çarşafı, dirseğe ka-
dar beyaz eldivenli bir küçük hamfendi mi buyurmak üzere?.. Hemen
seğirtilip kapı ardına kadar açılacak; bir reverans yapıp durulacak. İş-
vekârın (nazlının) elinde *Les Annales Lecture pour, Je sais tout* gibi mec-
mualar varsa, veya yanındaki "institutrice" ile (mürebbiye) Fransızca ko-
nuşuyorsa ve yahut etrafına "Viviç", "Azüreal", "Flörami" kokuları yayılı-
yorsa derhal son derece de nazikâne:

– Entré si'l vous plait ma chère... denecek.

Şivekârda alafrangalık göze çarpmıyorsa, ikidebir arkasına dönüp
"anne!... Hanımteyze!... Komşanım..." diyorsa, ortalığı da hacıyağına an-
dıran bir lâvanta buram buram bürüyorsa:

– Kerem buyurun, teşrif edin güzelim!... yollu bir ifade kâfi... Onlar
mütebessim bir vaziyetle, ya:

– Mersi mon bey!... yahut

– Teşekkür ederim efem!... deyip hafifçe bir baş kırdıktan, yahut te-
mennâya (yerden selâm) varacakken kendini toplayıp kırıttıktan sonra
içeri daldılar veya dışarı çıktılar mı, kapıyı açan ihya oldu gitti.

Eski ismi Olyon olan, sonraları baştaki O'sunu yutmuş bulunan
dükkân, İstanbul'un ilk harcâlem asansörünü kurmuş olan mağazadır.
İçine üç kişi dardarına sığan hücrecik, su tazyikile yalnız bir kat çıkardı.
Zeminden yükselirken binen hanımlarda ve madamalarda ciyak ciyak
feryadlar; ikinci kata ayak basar basmaz hafakan (çarpıntı) arasında su
isteyenler, okuyup üfleyenler, istavroz çıkaranlar!

Karşiki meşhur-u âlem (dünyaca ünlü) Konkordiya Tiyatrosunun ye-
rine Saint Antoine Kilisesi kondu. Eynessera vessüreyya? (nereden nere-
ye?).. Vaktinde neler yoktu orada? Kışlık tarafı ayrı, yazlık bahçe ayrı.
Sahnelerinde Fransız, İtalyan, Rum trupları; şantözler, dansözler, cam-

7 guguruklu baş: İstanbul hanımlarının tepelerinde yaptıkları saç topuzu. 1908'de Meşrutiyet ilân
edildikten sonra guguruk yerine ense topuzu modası yaygınlıktı.

1930'lu yıllarda Beyoğlu'ndan Tünel'e doğru. (Foto: Selâhattin Giz)

bazılar... Karnaval mevsiminde⁸ Kel Hasan'ın⁹ tulûat¹⁰ kumpanyası ve ardından maskeli balolar...

Buranın karşısında da Kristal denilen bir café chantant. Kapısından girince sağda solda, bakarı ya leylek, ya da bodur yapan aynalar; yurkarkı salonunda Romanyalı ve Macar kızlardan orkestra; sahnesinde şınlar, danslar; fuayesinde boğuntu...

Maden kuyusuna iner gibi bayır aşağı, dar, gûhi (pis), berbad, kokulu Çiçekçi Sokağı, Beyoğlu yan sokaklarının en işleği, en curcunalı ve şamatalısıydı. Gündüz gece laterna ile zilli tef, zurna ile çiftenâra, seyyar saz takımları; sarhoş sayhaları (bağırmarları), cam çerçeve şangirtıları; teyzelerin, yosmaların yaygarası; belâlı Hünkâr yâverlerinin,¹¹ saray

8 karnaval mevsimi: Büyük Perhiz denen diyet ayına girmeden önce bol bol hayvani gıdaların yendiği, türlü eğlencelerin düzenlendiği ocak ve şubat ayları. İstanbullu Hristiyanlar bu aylarda, Beyoğlu'nda, Kurtuluş'ta, Bağlarbaşı'nda, Samatya'da, Bakırköy'de birbiri ardınca senlikler yaparlardı.

9 Kel Hasan (ö. 1929) Adıyla anılan kumpanyası ile 50 yıla yakın İstanbul halkını eğlendiren ünlü komik.

10 tulûat: Orta oyununun sahneye uyarlanmış tarzı. Müzik, taklit ve tekerlemelerle renklendirilmiş piyesler olarak oynanan tulûat 1908'de Mesrûtiyet'in ilânından sonra önemini yitirmiştir.

11 hünkâr yâveri: Abdülmecid'den (1839-1861) başlayarak padişahların yanında yer alan, protokol, korumaya ve askeri danışmanlığa ilişkin görevleri olan yüksek rütbeli subaylardı. Ser yâver, ser yâver-i selinâyî, yâver-i ekrem de denirdi. Abdülaziz ve Abdülhamid dönemlerinde, bu sarı ni taşıyan, saraya mensup birçok sırank subay vardı.

tüfekçilerinin¹² havaya altıpatlar gürletişleri...

O kolda, cadde üstündeki pürocü Angelidis kirmanço halinde ve hâlâ sağ... Haçopulo Çarşısı sırasındaki şapkacı Yervant Mesçian: "Babam Sahak efendi rahmetliden beri altmış, altmışbeş senedir bu civarlardayız; tam otuz beş yıldır da bu dükkândayım" diyor.

Meşhur Kafe Komers, Aznavur Pasajı'nda, şimdiki İmre'nin yerindeydi. Yeniçarşı'ya sapan karşı köşedeki kümeş gibi turşucu dükkânı, cebi yufkalara çifte meteliğe (iki kuruşa) maa meze (meze ile) tezgâh başı yaptırdı.

Lisenin (Galatasaray) kapı karşısında, altmış sekiz sene evvel (1870'te) Hoca Naum'un meşhur tiyatrosu varmış; Beyoğlu yangınında silip süpürülmüş. Banker Hristaki'nin bu arsaya çıktığı şeddadî akaret (Çiçek Pasajı) sonra Küçük Said Paşanın mülkleri arasına katılmıştır.

Burası da eski halinden farksız. Nihayetindeki Horozlu Lokantada bir adet çeyreğe (1/4 liraya) dört tabak yemekle bir şişe şarap gövdeye atılır, fesler de yıkılırdı.

Galatasaray Hamamına sapan yolun köşesinde Kafe Ruayal'dan evvel serkuyumculardan¹³ Babayanların dükkânı vardı. Hünkârın cülûs, velâdet donanmaları¹⁴ oldu mu vitrinini görme. Arşın boyundaki kadife üstüne fındık kadar pırlantalarla "Padişahım çok yaşa"yı konduruyordu.

Mıgırdıç Ağa'nın Kapamacılar İçinden aktarma ettiği, oldum olasıya lord harcı Tokatlıyan Lokanta ve Gazinosu sonra sokağa kadar genişlemiş, üstüne de bir otel çıkmıştır. Oranın bugünkü pasta dairesi eskiden Kafe Kurun'du.

Anadolu Hanı'nın geçidinde anafora ve ayaza mâni olan yaylı kapılardan başka bir değişiklik yok. Biraşane, Kalavani zamanındakinin eşi. O kadanna ki, üç adım ötesinde karides ve lâkerda satan bile gene yerinde.

12 saray tüfekçileri: 20. yüzyıl başına değin Osmanlı saray muhafız birliklerinde görevli askerler. Tüfekçiler, Amavut, Bosnak, Türk ve Çerkez asıllıydılar.

13 serkuyumcu: Kuyumcubası olarak da bilinir. Osmanlı sarayının gereksinimi olan nişan, takı vb. altından, mücevher işli objelerini yapan ve temin eden Ermeni kuyumcuya verilen unvandı. Bu unvanı taşıyan, dükkânının camekânına yaldızlı yazıyla "serkuyumcu" sözcüğünü; bayramlarda da yine yaldızlar ve pırlantalarla kadife üstüne "padişahım çok yaşa" sözcüklerini yazıp asardı.

14 cülûs ve velâdet donanmaları: Padişahın tahta çıktığı gün, tahta çıkış ve doğum yıldönümlerinde, şehzade ve sultanların doğumunda yapılan gündüz ve gece şenlikleri. Çarşılarda dükkânlar süslenir, sokaklar bayraklar ve fenerlerle donatılır, konserler verilir, toplar atılır, geceleri havaifişek gösterileri yapılırdı. Ayrıca bu günlerde, meydanlarda "tekellüfat" denen özel gösteriler (güreş, hokkabaz, hünerbaz) yapılırdı.

Istiklâl Caddesi'nde Rumeli Han, bitişiğinde Ağa Camii.

Halep Çarşısı dükkânları ve nihayetindeki tiyatrosu ile ilk gördüğüm halinin aynı... İşte cadde-nin bundan ilerisinde hayli farklar göze çarpmadadır:

Sıra sıra sinemalar, pastacılar, muhallebiciler, mezeciler, yeni binalar ve şipşirinleşen Ağa Camisi... Ol ağa hazretleri¹⁵ her kim ise kabrinden kalksın da Türkiye Cumhuriyetine teşekkür etsin.

Ekler midir, daha yeni ismi nedir? Pek farkında değilim amma o sinemanın yeri önce Verdi, sonra da Odeon Tiyatrosu'ydu. Apukurya¹⁶ zamanlarında öyle maskeli balolar verilir, bilhassa İstridye panayırında öyle mahşerleşirdi ki yetmiş iki buçuk milletten adam say...

Rumeli Hanının altındaki muhallebici dükkânı hiç şüphesiz olarak buradakilerden hepsinin ağa babası sayılabilir. Beyoğlu'nun başkabadayısı, Hünkâr yaveri Gani Toptani'nin,¹⁷ Hafızpaşa adlı bir hemşehrisi tarafından vurulduğu köşe hâlâ duruyor.

Sağdan giderek Taksim'e varınca nihayetdeki meşhur Eftalopos'un olduğu yer, yani taraçalı fevkanî (üst kat) gazino iyi kötü hâlâ yaşamada... Fransız Hastanesinin eski hâlinde farkı yaya kaldırımına taşan parmaklığı ile içindeki çimenzârın (çimenliğin) eksikliği..

Akşam, 6 Teşrîn-i sanî (Kasım) 1938

15 Ağa Hazretleri: Beyoğlu'nda Ağa Câmii'ni yaptıran Galatasaray ağası şeyhülharem Hüseyin Ağa (16. yüzyıl sonu)'dır.

16 apukurya: İstanbulluların perhize girmeden, şubat ayındaki karnaval günlerinde düzenledikleri eğlencelerdi. Rumlar bu eğlencelere "apekriya" demekteydiler. Üç hafta süren apukun yada geceleri tuhaf maskelerle ve makyajlarla ortaya çıkan maskaralar türlü türlü humeler sergilerlerdi. Beyoğlu'nda da çalgılı gösteriler yapılırdı.

17 Gani Toptani: Arnavutluk'un bağımsızlığı için çalışan Esad Paşa Toptani'nin (o 1919) kandası 1899'da bu suikast, o zaman dedikodulara neden olmuştu.

Şişhane Karakolu'ndan Tarlabası'na

Şimdi otomobillerin, otobüslerin işledikleri asfalt caddeden bir zamanlar ne kervan, ne insan geçirdi. Galata'daki Azapkapı Camisi'ni geçip yukarı vurdun mu, Meyit Yokuşu denilen dimdik bayıra gelelim. Oraya böyle kötü bir ad takmalarının sebebi, rivayete göre, bayırı bir hamlede aşmağa kalkışanların mevta oluverişi imiş ve bu hâl çok vuku bulmuş.

Güzergâh oldum olasıya sakardır. Vaktiyle Karaköy'den sola çarke-den atlı tramvayların önlerine hemen iki yedek beygir daha takılır, yalın ayak, başı kabak vardacılar¹ düdük öttüre öttüre kan ter içinde koşar, tramvay sürücülerinde kırbaç yapıştırmaktan kol kanad gider, ekseriya karakolun hizası dönülürken sakağılı, solugan, bir deri bir kemik düldüllerden (beygirlerden) biri kütte-tek çatlayıverirdi. Birkaç sene evvel burada gemi aزیya alan, karşiki binaya tos vurup kaç zavallının canına kıyan tramvayı da unutmayalım.

Caddenin dönüm yerinde cicili bicili, nakışlı, heykelli bir bina vardır. Bunun mimarı Kiryakidis Kalfa'dır.

Daha burma bıyıklı hâlinde ün almış, Abdülhamid devri paşalarına sayfiyelerde, Boğaziçi'nde Art Nouveau köşkler, yahılar kurmuş, vapurlarda, trenlerde ol hazarat (saygın kişiler) tarafından boyuna ehliyet ve iktidarı ve makul (ılımlı) kefereliği (dinsizliği) zikredilerek eşe dosta sağlık verilmiş bahtiyarlardandı.

1 Vardacı: Arabaların, tramvayın, sırk hammallarının önünde, boru çalarak veya "savulun, destur" diye bağırarak yürüten kılavuz.

Unkapanı Köprüsü ve sağ tarafta Azapkapı Camisini geçtikten sonra yol yukarıya Şişhane'ye doğru çıkar. Cami bugün biraz çukurda kalmıştır.

Ortaoyununda "balama" denilen ve frenk taklidine çıkanın çifte kuyruklu setresini atıp Rezzakizâde'nin kılığına sok; Kırya Kalfa'nın o demlerdeki hâlini görmedim deme...

Belediye Dairesine doğru, yolu tutarken sağda, birkaç sene evvel sözümlü yabana Lunaparklık eden, şimdi de gündüzleri çocuk dadılarına, akşamları da Kulekapısı halkına toplantı yeri olan kahve yenidir.

Karşısındaki boy boy, gıcır gıcır apartımanların alt kat pencerelerinden bile dünya ayak altında. Sabahları pembe sisler, öğlenleri günlük güneşlik, akşamları turuncu dumanlar içindeki Haliç ve İstanbul, tabak gibi karşılarında...

Oranın sağı solu yıkık duvarlı, koca koca selvili mezarlıklı. Civarın bütün Yahudi çocukları kavuklu mezar taşlarının üzerinde kaynaşırlar, uçurtmalar yaşıtırlardı. Telgraf telleri boydan boya serpantinlerle donanmışçasına uçurtma kuyruklarile mâlâmaldu (dopdoluydu). Aradaki yol da işlek mi işlek. Duvarların dibinde, Köprü üstünde olduğu gibi, sıra sıra dilenciler: Körler, çolaklar, uyuzlar, kötürümler, belden aşağısı kesikler, kucaklarda şiş kanlı, değnek bacaklı, cılk yaralı sübyanlar...

Gelip geçen konak arabalarından onluklar, kuruşlar yağıp durur, Ka-

raköy Börekçisinden alınıp bitirilememiş kuru poğaçalar atılır, merhamet daha kabarırsa arabacının yanındaki haremağasına tembihler de geçilirdi:

– Aman Dilâver unutma, Şemsinisa, Mihrinisa, Hayrınisa'nın eskilerinden verelim de şu masumcuklara getirip dağıt!...

Şişhane Karakolu'nun yanından arkaya sapan, şimdi sıvıya otomobiller, otobüsler, kamyonlar işleyen asfalt caddeyi, ilerideki yeni yeni apartımanları rüyasında gören kim? Oralardan ne kervan, ne insan geçirdi. Yazın toz toprak, kışın balçık çamur deryası, aynı zamanda Eğri-deremi² bir yer ve ötedenberi de netâmeli (uğursuz).

Piyalepaşa sırtlarında, Okmeydanı tepelerinde kesişmeğe çıkan,³ yatağınlarını, palalarını sıyran yeniçeri ve kalyoncu zorbaları bazan da oracıklarda kozlarını paylaşırlarmış. Kırkı, ellisi karşı karşıya gelip birbirlerine giriştiler mi, yarılarından çoğu yıkılır, geri kalanlardan mağlûplar kaçar, galipler de nâraları basa basa Galata meyhanelerine dönerlermiş.

Biraz daha aşağıda, Kasımpaşa'ya uzanan selvilerin altına da mezarlık bülbülleri aşırırlar, yosmaları ortaya sürüp oynatırlar, kafalar çekilir, binlikler (büyük içki şişeleri) boşalır, mutlaka gene bir haraza (ağız kavgası) çıkıp bıçak bıçağa gelinir, kan gövdeyi götürürmüş... O taraf kırk yıl evvel de Beyoğlu ve Galata çakanozlarının, maltızlarının (yankesici ve dolandırıcılarının) uğrağı idi. Yolunu şaşırp dalacak mı oldun, karmanyola⁴ hazır... Semti güllük gülistanlık gören, ilk telleyip pullıyan Pierre Loti⁵ dostumuzdur. Les Désenchantées (Mutsuz Kadınlar) adlı mahud romanında ne de çok ballandırıp durmuştu.

Edibcağızın (yazarın) kır traşlı çenesini avucuna dayayıp Eyüp tepelerindeki gırıbları, ergüvan rengine bürünmüş İstanbul minarelerini ve damlarını seyrederek nice cezbeler geçirdiği bu dağbaşı kılıkli yamaç-

2 Eğridere: Bu deyim, Anadolu'da, Bulgaristan'da ve Makedonya'daki Eğridere adlı yerlere kinaye yollu bir benzetme olarak mı veya "eğri bakmak", "eğri adam" gibi doğru ve güvenilir olmayan yer anlamında mı kullanıldığı açık değildir.

3 kesişmeye çıkmak: Yeniçeri ocağı dağıtılmazdan (1826) önce bu ocağa mensup askerlerle Tersane'de ve Donanma'da görevli kalyoncular arasında bazan sokak savaşları bazan da bir tür düello gibi, Okmeydanı'nda öldüresiye kavgalar olurdu. Buna kesişmeye çıkmak deniyordu.

4 karmanyola (İtal. carmagnola) Argoda kent içinde yapılan soygun anlamındadır. İstanbul'da özellikle Galata ve Kasımpaşa semtlerinde eskiden karmanyolacılık yaygındı.

5 Pierre Loti (1850-1923): Türk dostu ve İstanbul hayranı olarak tanınan Fransız yazar. 1876'da, 1887'de ve 1890'da İstanbul'a geldi. 1903-1905 arasında İstanbul'da kaldı. İstanbul yaşamının tüm özelliklerini gözlemlemeye çalıştı. Mutsuz Kadınlar Romanı, hayali bir harem yaşamını anlatmasına karşılık Avrupa'da ilgi gördü. 1911'de ve 1913'te iki kez daha İstanbul'a geldi. Türkiye ve Doğu üzerine romanlar, makaleler yazdı, konferanslar verdi.

larda şimdi şeffaf organtin fistanlı, kolları, bacakları fora kızlarla atlet fanileli gençler, gece yanlarına kadar vızır vızır geziyor; yan bakan bile yok... Ve sıra sıra kaç tane kahve. İçlerinde radyolar, gramofonlar. Kiminde Safiye'nin (Aylâ), Hamiyet'in (Yüceses), Münir Nureddin'in (Selçuk) şarkıları; kiminde giranete taksimleri ile Hafız Burhan'ın gazelleri; kiminde de yerli, yabancı tangolar, rumbalar... Mösyö Loti sağ olup ta bu hali görseydi, o anda külçe mi kesilirdi acaba, yoksa oynatıverir miydi?

İngiliz Elçiliği binasının arkasındaki caddeye de derli toplu, her keseye elverişli apartımanlar yapılmıştır. O vakitler hava karardı mı, Aynalıçeşme ve Emin Camisine (Hasan Çelebi Mescidi) doğru açılmak ta hayli korkuluydu. Bıçkınların, kaldırım kabadayılarının geçit yeri... Dar Beyoğlu sıfır numara vapur dumanı⁶ fesi yıkıp sırtta kartal kanad caket, yumurta ökçeli şıpıtıklarla pavurya pavurya geçenler arasında zom olmuşlardan birinin de çattığı çullanıverdiği olurdu:

– Beni dikiz mi geçiyorsun, beğenemedin mi ulan?

Demin bahsettiğimiz çakanoz ve maltızların bir basamak daha aşağısı Tatavlalı, Papazköprülü palikaryalar⁷ da arada eksik değil. Etraf karanlık ve tenha ise, sen yalnız, onlar da üç beş kişi ise, gene altıokka olmak haritada yazılı.

Vaktiyle yalnız Beyoğlu Rumlarıyla Tatlısu Frenklerinin nevale (yiyecek) yeri olan Balıkpazarı'nda bugün elleri ip torbalı, orta tabakadan bayanlar ve baylarla, peşleri uşaklı, hamallı, otomobilli zatlar girila...

Bir Türk kadının buraya girmesi, hattâ Cadde-i Kebir'den⁸ şaşırıp yana sapması ne mümkün?... Evi Bursa Sokağında olan zamanın Lokman'ı Zambako Paşa'ya, Asmalımescit'teki cild hekimi Düring Paşa'ya gideceklerin bile, o kadarlık yer için mutlaka bir arabaya binmeleri şart!

Hamalbaşısı, Kalyoncukulluğu, Tarlabası şimdi âdetâ birer şehrah (anayol) olmuşlardır. Evvelce hava karardı mı, sayılabilecek kadar insan

6 dar Beyoğlu: Bir fes türü olup kalıp biçimlerine göre feslere verilen ve "sıfır" denilen 1 numaradan 16'ya kadar numaralandırılmada 2 numaralı kalıptı. Bunun da Hamidiye, Büyük Hamidiye, Aziziye, Tam Zihaf, Elendi Biçimi, İzmir Biçimi türleri vardı. Fesler, renklerinin açıktan koyuya olusuna göre de türlü adlarla biliniirdi. Siyah olanına vapur dumanı denmekteydi.

7 palikarya: (Yun. palikari, palikara) Rum delikanlılarına denmekle birlikte İstanbul argosunda küçümseme anlamında odlek ve korkak Rum gençleri demekti.

8 Cadde-i Kebir: Günümüzde İstiklâl Caddesi denen, Tünel-Taksim arası. Avrupalılar buraya Grand Rue de Pera dediklerinden Osmanlılar döneminde aynı anlamda Cadde-i Kebir denilmiş, Cumhuriyet'in ilânından sonra da İstiklâl Caddesi adı verilmiştir.

Tepebaşı'ndan Kasımpaşa'ya doğru uzanan büyük selvili mezarlığın 1910'lardaki görünümü. Yukarıda Pera Palas görünmektedir.

geçen, yatsıdan sonra birkaç mahud (bilinen) sokağına ancak tek tük kişi dalan, açık bir tütüncüsü bulunmayan Tarlabası Caddesi şimdi sa-
bahlara kadar cayır cayır işliyor.

Meselâ İmam veya Saksı Sokağında oturuyorsun, gece yarısını geç-
miş, sigaran da tükenmiş ve tiryakilerdensin. Parmak kadar beslemeye,
yahut bingil bingil hizmetçiye daya üç çeyreği; iki dakikacığın içinde al-
dır bir paket Tiryaki'yi (sigara)...

Beyoğlu'na kancayı takan yalnız esbak devrin⁹ Hünkârı, onun Beşik-
taşlı muhafızı,¹⁰ Zaptiye Nazırı¹¹ ve işgüzar hafiyeleri¹² değildi. Karısını,
baldızını, kızını, hattâ kaynanasını Köprü'nün bu başına adım attırma-
mağa, nikâhına -hem de üç kere- şart etmişleri bilirim.

9 Esbak Devir: Eski dönem anlamında II. Abdülhamid'in saltanatına (İstibdat Devri) sonradan ve-
rilen addır. Bu deyimle başta Abdülhamid olmak üzere o dönemin devlet adamlarının yaptıkları
kötülükler ve yolsuzluklar hatırlatılmış olurdu.

10 Beşiktaş Muhafızı: II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Yıldız, Dolmabahçe, Çırağan saray-
larının bulunduğu Beşiktaş semtinin güvenliğinden sorumlu zabtiye komutanının unvanıydı.
Bu görevi uzun yıllar sürdüren (Yedi-Sekiz) Hasan Paşa (ö. 1905) herkeste korku uyandırmıştı.

11 Zabtiye Nazırı: Zabtiye denen Osmanlı kolluk ve güvenlik örgütünün genel komutanı. Bu go-
reve mülkiye (sivil) sınıftan atanankara nazır, ordudan atanan maresşallere de Zabıye Musiri de-
nirdi.

12 hafiye: II. Abdülhamid döneminde elde ettikleri aslı olan veya olmayan suikast, komplo vb. gi-
rişim duyularını "jurnal" denen raporlarla Yıldız Sarayına ulaştıran gizli görev elemanlarıydı.

Tanıdıklardan bir Hacı Bey vardı ki, elliden sonra odalıktan¹³ evlâd sahibi olmuş, kızın gözünün içine bakmadaydı. Olacağa bak, tâzenin de her neredense kulağına gitmiş. Boyuna “Şu Bonbarşa’yı -yani Bonmarşe’yi- bir görsem” diye vızıltıda... Her tutturuşunda “O tarafın köpekleri kudurmuş” diye atlatırlardı biçareyi...

Konaklarda yıllarca çanak yalayıcılığı etmişler vardı ki, velinimetlerinin Nişantaşı cihetine taşınacaklarını duyunca:

– Darılma, gücenme kadının, bundan böyle yazları yalıda etek öpmeğe geliriz. Zira bu yaşıma buldum, daha o musibet taraflardan geçmedim!... diyen eskilere çok rastladım. Tuhafı neresi, bu kafayı taşımışlardan hâlâ sağ olanlar var ve şimdi Beyoğlu’nun en koyu göbeğinde, altı Rum, üstü Ermeni kiracılı katlarda bal gibi oturmadalar...

Beybabalar akşam sabah tin tin Taksim’deki kahveleri boylamada. Hanımnineler, iki parmağının arasında sigara, bütün gün pencereden sokağı seyirde. Hanımanneler gecelik entarisiyle aşağı sepet sarkıtıp satıcılarla alışverişte. Tâzeler de caddede fing atmada... Büyüğünden küçüğüne kadar hepsi de memnun mu memnun; hepsinin ağzında aynı nakarat:

– İstanbul yakası mı?... Allah ruzi kılmasın (Allah kısmet etmesin), bir gecelik bile yapamam; heyheyler bastırır alimallah!...

Akşam, 8 Teşrin-i sani (Kasım) 1938

13 odalık: Satın alınarak ev işlerinde çalıştırılan ve efendisinin yatağını da paylaşan köle kadınlardı. Özellikle zengin yaşlı erkekler, genç odalıklar edinir bunlara tutkuyla bağlanırlar ve her nazını çekerlerdi.

Taksim Meydanı, Ayaspaşa, Talimhane, Pangaltı...

Oraya Taksim denilmesinin sebebi, Büyükdere ilerisindeki Valide mi, Sultan Mahmud mu, bilmem hangi bendden¹ gelip bu taraflara dağılan suların taksim olduğu nokta oluşu.² Eski meydancığın ortasındaki yükseğe, küçücük, fıskiyeli havuzla yanındaki çıkıklı tahta tulumbayı ortalarsak, dairenin yarım kutru 25-30 adım anca vardı.

Sıraselviler'e sapmayıp yürüyün. Sağınız boydan boya salaş, baraka, kulübe. Zamanına göre kavun, karpuz, zamanına göre kuru yemiş sergileri; derme çatma mangal kömürü ve odun ardiyeleri; pis pis kahveler... Arada da seyyar satıcılar: Heybesine başını koyup sırt üstü yatmış leblebiciler, tablasını dikip çömelmiş simitçiler, ayak berberleri, hamal çamalı... Beyoğlu tarafının Yenicamisi de bu... Geç öteye... Ayaspaşa tarafına sokulan kim? Kimin ne alışverişi var? Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın konağıyla³ Alman Sefarethanesinden gayri ne mevcuddu ki orada?

- 1 Bentler: Belgrad Ormankarı su havzasında, Osmanlı padişahlarının ve valide sultanların yaptırttıkları baraj ve regülatörlerdir. Büyük Bend, Karanlık Bend, Ayvat Bendi, Kırızlı Bend, Topuzlu Bend, Valide Bendi, II. Mahmud Bendi bunlardır.
- 2 Taksim Maksemi: III. Ahmed'in yapımını başlattığı 1731'de I. Mahmud zamanında tamamlanan Taksim'deki su dağıtım tesisi. Sekiz köşeli ve piramit çatılı bir yapı olan Maksem, İstiklâl Caddesi ile Taksim Caddesinin keşiştiği köşededir. Önündeki meydana Taksim adının verilmesi de bu Maksem'den Beyoğlu semtlerine su taksim edilmesindendir.
- 3 Tevfik Paşa Konağı: 19. yüzyılın ikinci yarısında İtalyan elçisi Baron Blanc tarafından Ayaspaşa'da yaptırtılan elçilik binası. II. Abdülhamid tarafından satın alınarak Hariciye Nazırı (sonra sadrazam) Tevfik Paşa'ya (ö. 1936) verildi. Burası bir bakıma Osmanlı Dışişleri konutu işlevin deydi. Tevfik Paşa'nın son yıllarında otele dönüştürüldü. 1930'da yıkılarak yenilendi ve Park Otel adıyla uzun yıllar çalıştırıldı. 1988'de yıkıldı ve yerine önemli bir imar sorunu olan şimdiki yeni Park Otel inşaatı başlatıldı.

Yüzyılın başında Taksim meydanındaki satış baraka ve kütübeler.

Bugünün Park Otel'i olan, içinde ziyafetler, düğün dernekler verilen, cazlarına ve danslarına dötrnala koşulan binanın sahibi paşa, penceresi- ne oturup o emsalsiz manzarayı rahat bir derunka (gönülle) tadarak “gel keyfim gel!” demiş midir, bilmem?

Benim ol canibe (yöne) ilk ayak atışımı hesaplıyorum: Tam kırk yıl... (1898)

Almanya İmparatoru II. Wilhelm ikinci defa olarak İstanbul'a gelmiş- ti. Sekiz on yaşında bir çocuktum ve iyice hatırımdadır. “Sefarethanesi- ne gelecekmış, bir kenardan biz de görelim şunu!” diye ailece oraya yollandık. Ortalıkta bir hazırlık, bir telâş ki deme gitsin... Yol üstündeki köhne yerlerin, yıkık duvarlarına önlerine tahta perdeler çatılmış, üstle- rine beyaz badanalar vurulmuş... Devrin şahanelik âdeti veçhile yollara kumlar serpilmede¹ çukurlar, tümsekler düzeltilmede; dilenciler koğul- mada; köşe bucaklardaki köpekler çöpeçi arabalar ile taşınmada...

1 Yollara kum serpmek, Osmanlıların son dönemine kadar İstanbul'un çoğu anayollarında bile kaldırım bulunmadığı, kaldırım döşeli yolların ise harap ve pis oluşu nedeniyle tören, karşılama, uğurlama, selâmlık yapılabileceği zaman gecilecek yollara ve meydanlara kum serilir ve çirkinlikler kapatılmaya çalışılırdı.

1930'lu yıllarda Taksimhane meydanında bisiklet ve motosikletliler.

Taksim'den sapabilirsen sap, ilerliyebilirsen ilerle... Nişanlara, sırmalara müstağrak paşalar; Wilhelmkârî bıyıklı,⁵ mahdumdan, damaddan Hünkâr yâverleri; bacak kadar Hünkâr çavuşları... Hepsi beygir üstlerinde, ortada mekik dokuyorlar; sanki kaleler fethediyorlar.

Yasak aşağı, yasak yukarı. Sağa sola kırbaçlar yağıyor; arabaların kimi geri bastırılıyor, kimi uzaklara çektiliyor. Uzatmıyalım, bando Alman marşını gürletmeğe başladı. Hâlâ gözümün önündedir: İmparatorun meşhur bıyıklarla şapkasının sorgucunu, imparatoriçenin de tüy yelpazesini görebildim ve araba uçup geçti.

Bu semt şimdiki İstanbul'un en kibar mahallesi oldu, bu en lüks muhitte en modern bir âlem kuruldu. Araya sıkışmış türediler; daha doğrusu nazarlıklar da eksik değil ha... Kabul salonlarına Wagner'in, Mozart'ın, Chopin'in büstlerini sıralayanlar, büfelerinin içine yalancı yemişler dizener, adam boyundaki Çin vazolarını kâğıttan çiçekler ve yapıtlarla donatırlar da tümen tümen... Fransız Hastanesini geçtikten biraz sonra Taksim Meydancığının solunda parmaklıklı bir duvar başlar;

⁵ Wilhelmkârî bıyık: Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında Almanya ile dostluğun ve Alman hayranlığının simgesi olarak İmparator II. Wilhelm'inki gibi bıyık bırakma modası. Enver Paşa başta olmak üzere özellikle genç subaylar arasında yaygındı. Bıyık ters taranır ve uçları yukarıya kalkık tutulurdu.

Surp Agop'a (kilise) kadar varırdı. Şimdi sayısız apartımanlar, çapraz sokaklar bulunan o koskoca saha o zamanın Topçu Talimgâhı⁶... O da bir vakitlermiş ve sonra yasak edilmiş olacak ki, ben orada ne bir top, ne bir toparlak, ne de bir top kadanası görmüşlerden değilim. Bildiğim bir şey varsa, koca arsada mütemadiyen tozun toprağın biribirine karıştığı, mekteplerden boşalan kopillerin koştuğu, kuruşu verebilenlerin de kiralık hurda bisikletlere yapıştıdır.

Burası gitgide bir panayır halini almıştı. Helâların az ötesine yapılan ahşap binada Meşrutiyetin (1908-1918) ilk seneleri, Kurtdereli, Filiz Nurullah, Macar Çaya, Rus Baradanof gibi profesyonel güreşçilerin en yamanları kapışmış, meraklıları oraya üşüştürmüştü. Civarın apartıman tarlası oluşunun arifesinde de Ben Amar Cambazhanesinin filleri, aslanları, kaplanları bütün İstanbul halkını o koca çadıra taşıdılar.

Akşamları Doğruyol piyasasına çıkıp "trottoir" (yürüyüş) yapanlar Ağa Camisinin önünden döndükleri için, kalabalık daha yukarıya taşmazdı.

Taksim Stadyumunu çevreleyen harap bina meşhur Topçu Kışlasıdır. Abdülmecid (1839-1861) yaptırmış; mimarı da Beşiktaş Sarayını yapan Balyan Kalfa olacak galiba.

Şimdilerdeki "Şa, şa, şa; Fenerbahçe çok yaşa!.. Galatasaray, Galatasaray, cim bam bom!" diye bağırırların, "Yetiş Ciciburun!.. Kavra Bay Damad!.. Yakala Baba Hüsnü!.." gibi yaygaraların yerine, topçu askerlerine çalınan "Kalk karavana! Yat!.." boruları aksendaz olurdu (yankılırdı).

Kışlanın ve bahçenin karşısındaki kat kat, pırl pırl apartımanlar tıklım tıklım dolu. Her mezhepten, şehirdeki kalbur üstündekiler, yahut borç harç böyleliye yeltenenler hep orada...

Taksim Bahçesini⁷ ayrı bir yazı mevzuu ettim. Dağcılık Kulübü'nden ötesi Valikonağı Caddesine kadar gene bildiğimizden şaşmıyor. Ortadaki iki sıra ağaçlar müstesna olmak üzere, sağ sol eski hamam, eski tas...

Caddeyi takip edelim: Sipahi Ocağı ve müstemilâtı kendimi bildim bileli aynı halde. Açık manevinde (at eğitimi alanı) Harbiye talebelerinden süvariler at koştururlar, duvar kenarlarına gene bugünkü gibi halk birikirdi. O eski Harbiye'nin süvari talim muallimi Giridli İsmail Paşa,

6 Topçu Talimgâhı ve Kışası: Günümüzde Taksim Gezisinin bulunduğu alanda, iç avlulu büyük bir kışla. Atatürk Kültür Merkezine doğru ahırkar, kışla ile ahırkar önünde de Topçu Talimgâhı vardı. 1930'lu yıllarda Topçu kışası ve ahırkar kaldırılarak araları park ve meydan yapıldı.

7 Taksim Bahçesi: Taksim Belediye Bahçesi de denen buraya kimi zaman da Belle-vue (Belvü) denmiştir. Günümüzdeki Sheraton Otel'i'nin yerinde 1870'de açılan burada bir havuz, ahşap gazino, büfe vardı.

Taksim kışlasının yıkılmasından önce binanın önünde açılan lastik ve otomobil acentaları.

koçyiğit kılığıyla devrin namlı yakışıklılarından. Yoldaşı Hilmi Paşa hâ-kezâ. (gene öyle)

Mektebe daha yakın sahada meç ve kılıçla eskrim mübarezeleri (vu-ruşmaları) yapılırken de parmaklığın önü seyircilerle dolar, piyadeler haftada iki kere tabur olup Kâğıthane sırtlarına manevraya çıkarlardı ki, buna “ameliyat” denirdi. Binanın Hünkâr Dairesi merdiveni hizasındaki, medhali (girişi) balkonlu evin iki “çiçeği” vardı ki elde bir, beste güller-den. O iki Ermeni hemşireye karşıdakilerden, büyüklü küçüklü biten bitene; Nazır-ı Sâni (Müdür yardımcısı) Rıza Paşa başta olmak üzere çe-nesi titriyen titriyene...

Fesi kalıplatmadan, potinleri boyatmadan, üste başa çekidüzen ver-medenden kapılarından geçen yok. Kılıcını şıkırdata şıkırdata piyasa eden-ler de sayısız. Haspalar da hazâ koza kelebeği, fındık kurdu! İkisinde de kara kara kaş göz, süt beyaz ten, minnacık vücut... İkisi de afacan mı afacan... Gûya incecik tül perdeyi siper ederek saçlar omuzlara dö-kük, kollar, göğüsler açık, fıkır fıkır fıkırdamadalar... Gel de çileden çık-ma. Meşrutiyet senelerinde ortadan yokolduklar. Rivayete bakılırsa Ame-rika'ya gitmişler.

Gene mektebin cümle kapısı karşısındaki evlerin birinde madam Sofi Zelinga isminde yetmiş, yetmişbeşlik bir kadın otururdu ki bütün gün pencere önünde kukumav. İçi hiç ölmemiş: Saçlarında sarı boyalar, yüzünde pudralar, alıklılar, gözlerinde sürmeler. Genç zabitlerin meftunu, delisi... Triyesteliymiş ve vaktinde meşhur güzellerdenmiş. Loyid Kumpanyası başkaptanlarından birinin de karısı. Boy boy kızları, damadları, torunları var...

Gel gelelim hepsini tepmiş ve otuz yıldır tek başına İstanbul'a yerleşmiş. Bir zamanlar, Fransızca ve Almancasını ilerletmek isteyen delikanlılara dersane açmış. Hattâ Hareket Ordusu kumandanı Mahmud Şevket Paşa'ya, İstihkâm Kumandanı Sabit Paşa'ya, babama da yüzbaşlıklarında ders vermiş.

Para pul teklifi yok, pir aşkına... Maksudı çeşni çerez (oyalanma)... Lüzumu olan kitapları bile kendi hediye edip üstlerine, imzasıyla "filân-caya, falancaya yadigâr" diye yazmada... Zira kadın varlıklı. Memleketinden şıkır şıkır Kremisler⁸ geliyor.

Babam rahmetli:

– O zamanlar bile acûzeleşmişti. Fakat doğrusu lâzımsa, Fransızca ve Almancasından hayli istifade ettik!... derdi.

Akşam, 25 Teşrîn-i sanî (Kasım) 1938

8 Kremis: (eski Alm. Kremintz) Üzerinde imparator F. Joseph'in portresi bulunan Avusturya Macaristan altın parası. 2,5 Osmanlı altın lirasına esit olan ve ziynet altını olarak da kullanılan bu paraya İstanbul'da ve Anadolu'da Kremis, Kramis, Kramisa deniyordu.

Eski Taksim Bahçesi

Ne haldeydi?. İçinde neler vardı?..
En ziyade kimler gelir giderdi?...

Bir vakit ki, Hünkârsuyu, Çırçırsuyu, Libade, Mama mesirelerindeki¹ hanımlar yerleri gibi, kafeslerle bölünmüş tarafları yok, o vakitler.

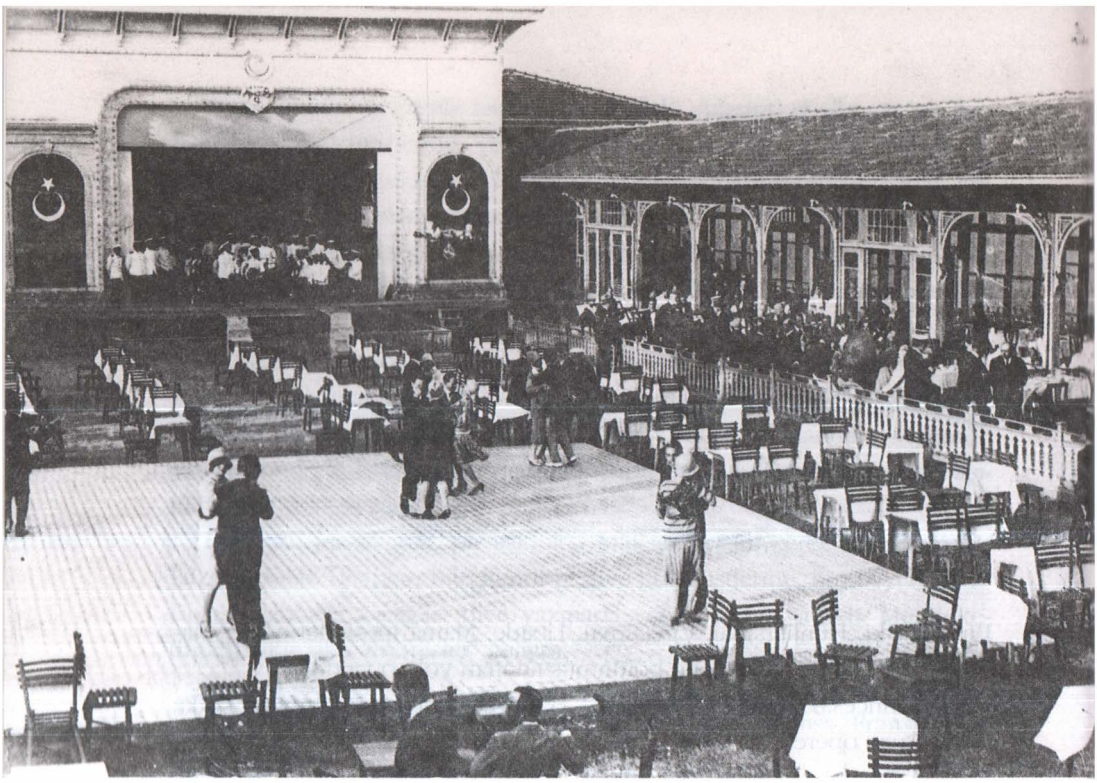
Sağda incesaz, Arap çalgısı, solist Hamiyet (Yüceses), Tunuslu Flifla; solda Rum opereti, varyete, cambaz, caz; ortada sağa sola sokulup kafeslerin önünden içeriye göz dikmiş, kulak kabartmış, anafordan geçişen kuru kalabalık da yok... Kışının şakrak lâlesi Panorama Gazinosundan ve Safiye'nin (Aylâ) oradan taşan billûr gibi heyheylerinden de eser arama...

Cephede bir tek cümle kapısı. Girince, karşılıklı iki gişe ve içlerinde biletcı kart Rumlar. Kuruşu veren dalardı bahçeye... O zamanlar -şimdiye aynı ya- Beyoğlu tarafında iki Belediye Bahçesi var: Biri bu, öbürü Tepebaşı'ndaki... Bir tanecik de İstanbul yakasında Sultanahmed Meydanı'nın önündeki...

Taksim ve Tepebaşı bahçelerinin mevsimleri ayrı. İlki baharlarda dolup boşalır, ikincisi yaz sıcaklarında mahşerleşir. Sultanahmedcağızdaki vakti, saati yok. Ötekiler gibi müşterileri de tabaka tabaka ve çeşitli değil. Bir siyakta (türden) ve hepsi de kalem mümeyyizleri, kâtipleri, aylıksız mülâzimleri²... Hava müsaitse ağaçların altında, değilse tahta salışın içinde gelsin tavla, domino, iskambil...

1 Mesire: Osmanlılar döneminde İstanbul'daki günü birlik gezme yerlerine deniyordu.

2 kalem mümeyyizleri mülâzimleri: Osmanlılar döneminde kalem denen resmî bürolardaki sellerin ve müdürlerin unvanı mümeyyizdi. Aday memurlara da mülâzim deniyordu.

Taksim Bahçesi'nde saat 5 çayında dans... (Foto: Selâhattin Giz)

O zamanlar Taksim Bahçesine girdin mi, bugün bir karış yeri bile değişmemiş olan aynı yol, etrafta aynı tarhlar, taflanklar, ağaçlar...

Her akşam, daha hava kararmaya başlamadan, dolan dolana:

Paşa, bey, efendi, ecnebi kırması, Tatlısu Frengi, çorbacı (Rum), ahbar (Ermeni), bezirgân (Yahudi); madama, kokona, dudu, poliça... (bunların kanları, kızları) Bir hayli de gizli ev veya pansiyon sahipleri ve yosmakları... Pazar akşamları dersin öyle bir hurva (hurra) ki medet Allah!... Mağaza tezgâhtarları, komisyoncu yamakları, berber kalfaları; vandözler, modistralar (kadın terziler), şapkacı çırağı kızlar ve yan sokakların harcı âlem sermayeleri...

Ortaya tesadüf eden gazino binası aynıyla mevcuddur. Sağdaki çalgıcıları mahsus değimi sundumada bando muzika çalardı. Repertuar operadan zinhar şaşmazdı: Gelsin Faust, gelsin Traviata, gelsin Aida... Arada bir mandolinli, kitaralı Rum çalgısı peyda olur, sıtma görmemiş sesler İzmir manilerini öterler, baso ve kontrallo perdeli gıtlaklar “Ya rumbi”, “Panda mürmurizes”, “Pali metizmenos” (Rum) türkülerini ayyuka çıkarırlardı.

Bahçeye ilk girenlerin ortalığı bir boy devretmesi şart; fakat işi kuruşla savmak isteyenlerde de mutlaka sağdan sola doğru, opera nağmelerine ayak uydurucasına, gayet ağır ezgi, fıstıkî makam bir piyasa saatlerce dön babam dön...

Bir double bira veya bir fincan kahve getirtip maa garson (bahşiş) çeyreği gözden çıkarmış olanların önlerinde ellilik (kuruşluk değil ha, elli paralık), kırmızı kâğıtlı bir sıra "Bohça" sigarası paketi ve ayak ayak üstüne atmışlar... Masalarında, pahası gene aynı fiyata, dondurma, limonata, şerbet olan madama ve kokonalar da sandalyelere kurulmuşlar. Yosma takımı köşebaşı, dönüm yeri, mızık köşkü bitişiği gibi en göze çaracak taraflarda... Hepsinin ayak altları fıstık, fındık, kabak çekirdeği kabuklarıyla pıtrak...

Malûm ya, o kûlhanilerin gradosu (düzeyi) en yüksekleri bile, çöplenmeden duramaz. Ahbaplardan bir eski kurt, tramvayda, vapurda, şimendiferde yerde yemiş kabukları gördü mü "Buraya bir yosma oturmuş" derdi. Bahçenin denize karşı tarafına yerleşmek te bir bâdireydi (olaydı). Öndeki hostanın ne kadar gübresi varsa, tınazlar gibi burnunun dibinde... koku, koku; sinek, tatarcık...

Sonra, gözü ileri dikmek de netameli (uğursuz)... Bir tarihte, manzara âşşığının biri dürbününü getirip karşılara bakarken hemen hafiyeler palas pandras götürmüşler. "Büyük Çamlıca tepesindeki Yusuf İzzeddin'e³ işaret veriyor" diye...

Nihayetle, şimdi varyetelere mahsus olan kısım ve sahne yoktu. Yüz numaralar, olduğu gibi. Bugünden fazla olarak bir de "nişan atma" barakası vardı ki işleten Ardaş hâlâ sağdır; Beyoğlu'nda seyyar emlâk tellâllığı ediyor. Bir tüfek doldurucubası vardı ki, çitlenbik...

Taksim Bahçesinin kerli ferli devamlıları çoktu. "Âdet hudur, en sonra gelir bezme ekâbir" fehvâsınca (anlamına uygun) akşam ezanı suları sökün ederler, etrafı bir boy dolaştıktan sonra yerlerine yerleşirlerdi.

Bu simaların hemen hemen hepsi, hâlâ gözümün önünde:

Şehremini Rıdvan Paşa: Gazinodaki hüccesine (locasına) çekiliverir, en sevgili mezesi olan domates ve salatalık bulunmak şartıyla dem çekerdi (içerdi).

3 Yusuf İzzeddin: (1857-1916) Sultan Abdülaziz'in büyük oğlu. II. Abdülhamid döneminde Çamlıca'daki köşkünde oturan şehzade Yusuf İzzeddin, Osmanlı Hanedanının "Sultan Aziz" kolunun temsilcisi sayılmakta, tahtta hakkı olduğu söylentisi yayılmaktaydı. Bundan, "Sultan Abdülmecid" kolundan Abdülhamid ve kardeşleri kaygı duymaktaydılar. Yusuf İzzeddin, V. Mehmed Reşad'ın saltanatında (1909-1918) veliahd iken intihar etmiştir.

Taksim Balıçesi'nde 1920'li yıllarda beyler, madamalar, kokonalar, dudular, bunların kızları, çocukları... Masalarda biralalar, çaylar, fındık fıstık, kabak çekirdeği... Kabuklar ayak altına...

Bâbüâlî⁴ hukuk müşaviri Hakkı Bey: Sadrâzam Hakkı Paşa;⁵ mutlaka birini bulup masasında boyuna Fransızca tekellümde (konuşmada).

Rûsumat⁶ mektupçusu⁷ Sırrı Bey: Sağa sola hiç bakmazken talebelerini mis gibi görür, selâmını asla esirgemezdi. Mekâtîb-i Askeriye⁸ nazır-ı sâ-nisi Rıza Paşa: Gözleri daim velfecri (kurnaz bakışlı)... Şura-yı Devlet⁹ âzasından Talib Bey (sonra Basra mebusu olan)... Deli Rıza Paşazâde Ragıp Bey (sakal ve endam güzelliği kralı)... Memûrin-i Mülkiye¹⁰ Komis-

4 Bâbüâlî: Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi. Sadrazamla kimi nâzırların çalışma bürolarının bulunduğu hükümet binasıydı. Günümüzde İstanbul Vilâyetidir.

5 Hakkı Paşa (1862-1918) 1908'e değin Bâbüâlî hukuk müşavirliği, II. Mesrutiyet te Maarif, Dahiliye ve nazırlıkları, Roma Elçiliği, 1910-1912 arasında sadrazamlık yaptı. Berlin Büyükelçisi iken öldü. Alıdranglığı ile tanınmıştı.

6 Rûsumat, Tam adı Rûsumat Emaneti olan Osmanlı gümrük idaresi. 1908'den sonra Rûsumat Müdiniyet-i Umumiyesi adını almıştır.

7 mektupçu: Osmanlılar döneminde nazırlıkların ve valiliklerin yazı işlerini yönetenlerin unvanıydı. Mektubi de denirdi.

8 Mekâtîb-i Askeriye: Osmanlılar döneminde, orta ve lise düzeyindeki askeri okullar. Bu okulların nâzır unvanlı bir genel komutanı, nâzır-ı sâni denenen bir de komutan yardımcısı vardı.

9 Şura-yı Devlet: 1868'de kurulan Osmanlı danışma ve idari yargı kurulu. Danıştay, bu kurulun devamı sayılır.

10 memûrin-i mülkiye: Osmanlı sivil kamu görevlileri. Şura-yı Devlet örgütünde bunlarla ilgili dâvalara bakan Memûrin-i Mülkiye Komisyonu vardı.

yonu âzasından Dilberzâde Efendi (Meşrutiyetten sonra âyan âzası olan)... Hünkâr yaveri Çerkes Ahmed Şevket Paşa ve biraderi Rıza Paşa (Osmanlı ordusunun zabıt nûmuneleri (subay örnekleri) olarak haftalık "Petit Journal" gazetesinde renkli resimleri çıkmıştır)... Hariciye¹¹ mektupçu muavini Baki Bey (Neşe ve neşat mucidi)... Altıncı Daire-i Belediye sermühendisi Ferid Bey (Mütekaidin-i Askeriye Cemiyeti¹² reisi iken vefat eden Ali Ferid Paşa)... Evkaflı Kâzım Bey (Aksaray güzeli ve Benli diye şöhretliydi)... Resûlzâde Hüseyin Hüsnü Bey (Askerî muharrirlerden, "Kamus-ı Askerî" müellifi)...

Şimdi de bahçenin müdavimi nazeninlere (her zamanki nazlılarına) gelelim:

Yeniçarşı'daki pansiyoncu madam Hanriyet ve el ulakları... Nemseli (Avusturyalı) Anna (Beyoğlu'nun en adli, sanli ve güzide dilberlerinden)... Fırıncıyan hemşireler (şimdiki Sipahiocağının karşısına düşen, merdiveni balkona ulaşan evde otururlardı... Arnavutköylü Polimniya (Sağmış, Paris'te imiş)... Kara Katina (Pire'de büyük bir vapur kumpanyası sahibi bir milyonerin karısıymış)... Çakır Filomeni (Sakızağacı'ndaki "Şebek" Sokağından Selânik'e kapağı attığını söylerler)... Hususî muhabbet tellâllarından¹³ Karantinacı Corci, Adalı Lâzaridis, Artin Reşid de herhalde bu dünyadan çekmişlerdir ayağı...

Akşam, 27 Teşrin-i sanî (Kasım) 1938

11 Hariciye: Tam adı Hariciye Nezaret-i Celilesi olan Osmanlı Dış İşleri Bakanlığı.

12 Mütekaidin-i Askeriye Cemiyeti: Osmanlı silahlı kuvvetlerinden emekli olan subay ve memurların kurduğu emekliler derneği.

13 muhabbet tellâli: Kaç göç döneminde bir erkekle bir kadının buluşmasını sağlayan ve bu iki meslek edinenlere deniyordu.

Galata'dan Tophane'ye Doğru...

Fındıklı ve Beşiktaş taraflarındaki bazı akrabayı yoklamak için (eskiden) yılda Mayısta bir o istikamete yolum düşerdi. Sağ, sol hakkındaki bildiklerim devede kulak bile olmamakla beraber, emin olduğum bir cihet varsa, o da cadde boyunun eski hâlinden zerre kadar farksızlığıdır. İlk nazarda, kayıplara karıştığı göze çarpan noktalar da var:

Çifte katlı tramvaylar; iki tiyatronun kapısındaki kıranete, boru, davuldan mürekkep çıkırtkan orkestralar ile eğri büğrü yazılı, gayet berbad resimli afişler; kol sallaya sallaya yanpırı yanpırı yürüyen omuzdaşlar (tulumbacılar); konaklarından dairelerine gidip gelen, arabalarının önleri arkaları süvarili, yâverli sadrazam ve serasker paşalar; cumaları da muzikaları "Sevdim seni, semtin nereli", "Çam yaprağı sayılmaz, çiğ yumurta soyulmaz", "Çeçen kızı"nı çala çala selâmlıktan¹ dönen bahriye silâhendaz taburu, piyade nişancı taburu, süvari Ertuğrul alayı²...

Dedim ya, güzergâhın cahiliyim, fakat serdeki meraklılık saikasıyla (nedeniyle) eski kurtlardan, Galata'da çok pala çalmış hovardalardan hayli kişiyi sıgaya çektim. Not ettiklerimi bir ağzın ifadesi şekline sokarak size okutacağım: Şimdi noktanın³ beklediği yerde, şapkacının karşı-

1 Selâmlık: Selâmlık resm-i âlisi, cuma selâmlığı, selâmlık alayı da denen ve padişahın cuma namazı kılmak üzere saraydan câmiye gidişinde düzenlenen törendi. Bu törenlere bahriye silâhendazları (deniz piyadeleri), nişancı (avcı) birlikleri ve süvariler de katılırdı.

2 Ertuğrul Alayı: II. Abdülhamid'in, Osmanlı Devletinin kurulduğu Söğüt ve Ertuğrul yörelerinden getirttiği gençlerden oluşturulan özel süvari birliği.

3 nokta: Eskiden, bağımsız küçük karakollara dendiği gibi, trafik polislerinin durdukları meydan ve kavşaklardaki semsiyeli sabit kabinlere de nokta denmekteydi.

Tophane'den Galata'ya doğru. Solda bir ara Muharip Gaziler Yurdu olarak kullanılan, şimdi Mimar Sinan Üniversitesi'ne verilen Nusretiye Kasrı ve ilerde solda Tophane Camii.

sında Voyvoda Karakolu vardı. Serkomiseri Sakallı Şemsi Bey, serhafiyesi Deli Tahsin, muavini Küçük Hüseyin ve Hımhım Ali'den haşerat⁴ tir tir titrerdi. Bunlar ufak tefek vukuata (olaylara) aldırılmazlar, çetin sabıkallılara, kasa hırsızlarına bakarlardı.

Küçük Hüseyin, fasıh (güzel) Rumca konuşurdu. Büyük Zelzeleden⁵ sonra Yeniçarşı'da bir dost gecesinde rakı kadehini tokuştururken birdenbire ölmüştür. Şimdiki Karaköy Palas'ın⁶ arkası Sidikli sokak. Karaköy Hamamının küllhanı orada olduğu gibi Hamam Sokağı da derlerdi. Hamamın yerinde kuru kalıveci filan var. Abdullâh Efendi lokantasını geçince ilk sokak Aynalı Sokak. Karşılıklı iki meyhanenin biri Büyük Aynalı, diğeri Küçük Aynalı. Müşterinin para tutanları gelirdi. Her yerde rakının karafakisi (küçük sürahisi) kuruşa, orada ikiliğe... Verdiği halis Mihyoti (rakısı). Mezeleri de seçme.

4 haşerat: sokucu böcekler ve sürüngeñler anlamı dışında Osmanlıca bir deyim olarak kanun kaçığı, hırsız, yolsuz, değersiz insanlar demekti.

5 Büyük Zelzele: 10 Temmuz 1894'teki deprem. İstanbul'un, tarih boyunca geçirdiği büyük depremlerin bu sonuncusu özellikle Suriçi'nde önemli hasara ve ölümlere neden olmuştu. Rumî 1310 yılına rastladığından halk arasında "310 Zelzelesi" olarak anılmıştır.

6 Karaköy Palas: 1920'de İtalyan mimar Giulio Mongeri tarafından yapılan, Kemeraltı Caddesi başındaki büyük bina. Günümüzde is merkezi olup içinde banka şubeleri vardır.

Ondan sonraki sokak Şerbethane; içinde de Arap Yorgi'nin Şerbethane Balozu.⁷ Kapıdan girdin mi, tezgâha benzeyen taştan set, mal sahibinin yeri. Karşiki sette de çingene lâvtacı Sadıkoğlunun takımı: Bir lâvta, bir klarinet, bir zilli maşa.

Ortada büyük gaz lâmbası, kenarlarda ufakları, etrafta mermer masalar... Mezesiz rakının şişesi çeyrek, kadehi kırk para, biranın bardağı yüz para. Zira çalgılı baloz. Meze işportacıardan alınır.

Şerbethanede üç veya dört kadın bulunurdu. Etek üstüne al, mavi, sarı parlak atlastan bluzlar giyerler, ortalığı dolaşırlar, tanıdıklarından birini görünce: "Hoş geldin!... Bana bir kahve ısmarlar mısın?" diye yanına çökerler. Çünkü en ucuzu kahve, fakat onunla kalırlar mı? Hemen işi bira-ya dökerlerdi. Yani bugünkü konsümasiyoncuların tarzı. Müşteriler, mavnacılar, balıkçılar, hamallar, at sürücüler filândı. Kabadan İkitelli vurdu mu, kadınlar ortaya çıkıp kıvrır, alınlarına çeyrekler yapışır, müşterilerden oyuna kalkanlar da olurdu. Yanındaki başka tarafa baktı, ısmar geçti diye haraza (ağız kavgası) da hazır. Lâmbalara iskemle atıp gırtlak gırtlığa, bıçak bıçağa gelmeler de çok vaki. Aron Yorgi, Tatavlı ve melezdi. Sayılı kabadayıları yanına çekip anafordan içki ikram eder, yerinde böyle tutunurdu. O bıçkınların en namlıları şunlardı:

Çeşmemeydanlı Arap Nuri: kuzgunî siyah, yirmi bıçağın altına girer, kurtulur. Her tarafı yara, here içinde. Meşhur Çerkes Hurşid'i meydana çıkaran ve fedaisi... Kürd Osman Reis: Galata gümrüğünde hamalbaş ve tulumba reislerinden... Çeşmemeydanlı Sulu Galib, Kiliseli, yani Panaiya Kilisesi tulumbacılarından Tabaka... Papazköprülü Kamçı... Galatalı Hamdi de araya karışmağa yeltenirdi. Çukurçeşme'den Çeşmemeydanı'na tulumbacı gelmişti. Üfürükçü bir ak Arabın oğluydu.

O zamanlar gençlik zamanı. Toy, hem de kof amma koruyanları var. Baş himayecisi de Aksaray'daki şekerçi Hakkı Bey. Ne vakit bir vukuat yapsa, karakola, zaptiyeye, kodese düşse Hakkı Bey hemen yetiştirirdi.

Hamdi bir akşam traş olurken, Tophaneli bir genç dükkândan içeri saldırıyor. Yiğitlik dâvasında ve hınçlı da; hakikaten fikri bozuk. Hamdi onu aynada görünce, herber fulası boynunda olduğu halde şipşak kamasını çekiyor; delikanlıyı iki yerinden vuruyor.

7 Şerbethane Balozu: Osmanlılar döneminde meyhanelere şerbethâne, barlara da İtalyanca "ballo"dan bozma baloz deniyordu. Sözü edilen Şerbethane Balozunda lavta, gınata ve zilli maşadan oluşan bir saz takımı ile müsterilerle oturan konsomatrisler vardı. Galata'daki bu ünlü bachelar her akşam kavgacıları.

Yüzyılın başında Nusretiye Camii ve henüz yıkılmamış Tophane.

Bu meseleden dolayı, şekerci Hakkı dükkânını sattı. 220 kırmızı (altın) lirayı bir mendile koyup Galatasaray'da Hamdi'ye verdi; bir parasız kalıp ağzını poyraza açtı. O vakit Hamdi'nin, Amerika Tiyatrosunun civarında salaş bir kahvesi vardı. Senelerden sonra da Kuşdili Çayırındaki sazlı gazinoyu işletti ve âkıbet bu dünyadan gitti.

Şerbethane Sokağının karşısında, yirmibeş, otuz basamakla çıkılan Yüksek Baloz'la altındaki Hovardanın Meyhanesi de meşhurdur; şimdi orası otel. Çeşmemeydan'ın, Boğazkesen'in, Firuzağa'nın omuzdaşları hiç eksik olmazlar. Manol isminde gayet yakışıklı bir tezgâhtan vardı ki onun hünerini görmek için dolan dolana... Hüneri şuydu:

Tezgâhın kenarında sarı tenekeden içki şişesi gözleri var. Yedi sekiz kişi "Bize rakı ver" diye birikti mi, bir eliyle şişeyi yakalayıp ve başından havalayıp öbür eliyle tutar, parmağını basıp bir anda kadehleri tıpatıp doldurur. Âdetâ hokkabaz!

Meyhanenin üstündeki Yüksek Baloz, Şerbethanenin aynı, fakat bir gömlek kibarıydı. Burada enayi boğmak daha fazla... Karılar biraları getirir, alt tabakları yükselir; müsteri mezeciye para sorsa, yanındaki "ayıp-

tır” diye susturur. Zira sabaha karşı onları evlerine götüren mezeciler.

Kadınlar avanakları başka türlü de aldatırdı. Meselâ, “Kapiçi hamamının yanındaki muhallebicide beni bekle, paydosta gelirim” derler; gelmezler. Çünkü hepsinin dostları var; bıçağına hükmedenlerden.

Şellâfe ertesi gece gene numara yapar. Dargın gibi bulunup: “Muhallebiciye ben geldim, seni bulamadım; olur mu bu?” diyerek surat asar. Hırbo: “Filân vakte kadar oradaydım yahu!” deyince, “Yarım saat kadar daha bekliyemedin mi?” diye bir kıtır daha atar.

Yüksek Baloz’u geçince, kasap kulübeleri bulunan Kasaplar Sokağındaki Madam Bela’nın oteli halis muhlis batakhaneydi. Paralı, fakat andavallıdan gayrisini otele almazlar, aldıklarını da ya soyup soğana çevirirler, ya da temizlerlerdi. Burası yandıktan sonra bodrumunda birçok insan kemikleri çıkmış!

Az ileride şimdiki fotin bağı fabrikasının olduğu yerde de Yani’nin Alafranga Baloz’u.

Oraya da yirmibeş, otuz ayak merdivenle çıkılırdı. Ortası boş ve gene etrafta masalar. Yanda bir tiyatro şanosu (sahnesi); içinde yedi, sekiz kişilik orkestra... Gelenler Rum, Tatlısu Frengi, ecnebi gemici, İtalyan, Maltız...

Beğendiklerini yanlarına çağırıp içirtirler; dansa kaldırıp polka, ma-

1890'larda Karaköy Meydanından Tophane'ye doğru.

zurka, vals, horayı tutturlar. Buradaki kokonalar on, oniki tane ve hepsinin eli yüzü düzgün. En güzelleri Kambur Manyo idi; Boynu biraz çıkıkça olduğu için o lâkab verilmişti. Alafranga Baloz'un üç dört kapı ötesindeki Şekerci Sofi'nin gazinosunda Beyoğlu tertibi şekerleme, pasta, falan fıstıkla beraber içki de verilirdi. Üstünde odaları vardı. Burası kalantorlar, mirasyediler harcı.

Sofi, biçimli ve kaş göz güzeliydi. Babası Karabet, yalancı şahidlikle geçinirdi. Şehlili Mustafa ile Altındış Nuri bu dükkânı kırıp târ ü mar (darmadağın) ettiler. Beş altı adım daha yürü, Rıfat'ın bitirim yeri,⁸ köhne kumarhanesi. İki üç adım daha gidince Kayışdağı sulu, tıklım tıklım dolu meyhane ile üstünde Sakallı Yorgi'nin, sonra da Zorbanın Balozu.

Meyhaneye bitişik bölme, sarraftı. Sakallı, herife borçlanmış. İflâs edince, sarraf baloza sahip çıktı; idaresini Şişman Virjin'e bıraktı; kendisi de meyhane olan yere iki üç yosma koyarak alafranga dansettirip ecnebileri çekmeğe başladı... Sarraf yaşlı, cansız, yürümeğe takatsiz amma, çakanozlara (yankesicilere) dayanıyor. Çuvallarda kırık kadehler, bardaklar, tabaklar saklanır. Dangalakça birini gördü mü "Şu kadar borcun var; kırıdın, döktün" diyerek garsonları yakasına yapıştırır; patırtı arasında paraları alır. Zorba denilmesinin sebebi bu...

Netameliliği (uğursuzluğu) bunlarla da kalmadı. İçinden yangın çıkan ve kapı kapamaca yanan balozunda, çoğu mavnacı olmak üzere, 30, 35 kişi de kül olmuştur. Arkadi Sokağı buranın tam karşısına düşer. Tramvay yolunda şimdiki sütçü dükkânının bitiştiği Hamdi Reis'in sonraki kahvesi, yanbaşı Fazlı Baba'nın oteli ve sürgünde ölen Papazoğlunun makarri (evi), onun ötesi de meşhur Küplü'nün Meyhanesiydi. Sokaklarda dilenip dolanan bütün küplüler⁹ oraya huryada. Zeytinyağı ölçüsüne benzeyen 50 dirhemlik tenekelerle, 20 paraya rakı kapışırlardı.

Civardaki meyhaneler ve fabrikacılar, Küplü'nün böyle âdetâ bedavasına sunduğu rakıların bozukluğundan tutturup Belediyeye şikâyet ettiler. Memurlar burayı üç dört kere bastı. Rakıları muayeneye yolladı. Halis kayık düzleriyle (üzüm rakısı) bir ayarda çıkmaz mı?

Akşamı, 29 Teşrin-i sanî (Kasım) 1938

8 bitirim yeri: İstanbul kabadayılarının, küllanbeylerinin işlettikleri kaçak kumarhanelerdi. Anadolu'dan ve Rumeli'nden gelen ve parası olduğu anlaşılan acemiler burakırı düşürülür, hileli kumar oyunları ile soyulup sokağa atılırdı.

9 Küplüler: Küplü gürulu da denirdi. Eski İstanbul'da işsiz güçsüz ve parasız alkoliklerdi. Bunlar, genellikle Galata'daki Küplü'nün Meyhanesinde içerler. Köprü'de ve Karaköy Meydanı'nda "dem parası!" diyerek dilenirlerdi.

Karaköy'den Tophane'ye Doğru..

Galata'da Arkadi Sokağına girince solda Arkadi ismindeki büyük gazino (şimdi orada eski polis komiserlerinden Arap Enver kahve tutuyor), sağda Serope'nin meyhanesi, ileride de yosmalar vardı.

Tramvay yolundan karşı yakaya atlıyalım:

Aya Nikola Kilisesi Sokağını geçince Rus algısı'na gelinirdi. Buraya da uzun bir merdivenle çıkılır. Gepgeniş salonun cephesinde koskocaman bir alâmet.  st nde borular, düdükler, davullar, ziller; önünde de ecnebi zabiti (yabancı subay) kıyafetli bir kukla...

Kall viyi kurup ta engelini çektin mi, angıl ungul çalgı başlar; kukla da elindeki değneği oynatarak g ya bandoyu idare eder. Salonun bir yanında büfe; iki   kova su alabilecek nikel, pırıl pırıl bir semaver. Orada en çok çay içilirdi. Yuvarlak büyük bardaklarda koyu renkte bir ay... Maamafih kahve, gazoz içki de bulunurdu. Ieride oraya mahsus kadın yok. İsteyen dışarıdan getirebilir. Umumî Harp senelerinde (1914-1918) Daveli Yorgi ile Argiri, ortaklama burada pandomima oynadılar. Ardından Küçük şevki tuttu ve tul atılığa döktü.

Yanındaki Amerikan Tiyatrosunu (şimdi çorap fabrikasıdır) Büyük Amelya'nın kocası Sotiraki işletirdi. Localar, koltuklar, sandalyeler hepsi tamam. Akt rlerini de sayalım: Çingene Kosti (Tiran, yani hain), İstipsi Andon (Paskal), Sarı Corci (ihtiyar), Todori (sirar, yani  şık), Kel Rafael (D etocu), Püzant (gardrop), Apik... Aktrisleri de: Büyük Amelya, Küçük Amelya, iki de gel geç.

Büyük Amelya duru beyaz, iri kıyım, sesi g r, fakat geçkin. Küçük

Yüzyılım başında Galata rıhtımı. Bugünkü gibi kalabalık; balıkçılar, satıcılar...

Amelya tatarımsı yüzlü, tombul, dili çetrefil, fıkırdak... Kısacık fistanla, baldırları meydanda Gemici kantosuna çıkıp:

Haydi tayfalar,

Gemi yalpalar

İçelim şarap

Olalım harap

Lariç çumterelelli bah bah bay'ı

tutturdu mu, foriler, yani alkışlar yağardı.

Tiyatronun seyrettirdiklerine gelince: Evvelâ pandomima usûlünde bir komedyâ, ardından kanto, nihayet tulûat bir oyun veya dram.

T'odori, Galata'da, Kafesçi Sokağında, Paşa Çörekçi Yordan'ın evlâdlığı.

Küçük Amelya'ya abayı yakıp oyuncu oluyor; oluyor amma üç buçuk atmada. Zira haspanın dostu Galata'nın en sayılı fırtınalarından Uskumru Yani! Herif deniz eşkiyası. Görülünce vurulması için irade (ferman) bile var. Gel gelelim, ele geçtiği yok; bildiği gibi oynadığı halde, boyuna postu kurtarmada. O sıralarda gene bir gece avenesile kayığa binip Kumkapı açıklarına çıkıyor. Bir yelken gemisini basıp içindêkileri öldürüyorlar; varı yoğu aşırıyorlar. Yelkenlinin miçosu halatların altına saklanıp canını kurtarabilmemiş. Gelip zaptiyeye (karakola) haber veriyor ve haydutların şekillerini tarif ediyor.

Hepsi yakalandığı halde elebaşları ele geçmez de geçmez. Büyük Hendek'te bir eve saklanmışmış. Civardaki bakkalın karakola gidip yerini haber verdiğini işitince, fırlıyor bakkal dükkânına. "Benim burada olduğumu bu dilinle mi söyledin?" deyip, zavallının dilini ortasından kesiyor. Bunun üzerine takibat daha şiddetleniyor. Geçen yazıda ismi geçen, Voyvoda Karakolu hafiyelerinden (sivil polis) Küçük Hüseyin, Galata'yı bir dolaşıp "Uskumru'yu kim vurursa ceza görmeyecek, üstelik ihsan da alacak" diye en mimlilerin kulaklarını büküyor. O aralarda Yani gene bir gece işine çıkıyor. Vaktin gecikmesini bekleyerek kayıktaki uyku kestirirken, hempalarından (ayaktaşlarından) birisi alnına kuburu sıkıp beynini paramparça ediyor. Kubur, namlusunun ağzı geniş, içine barutla beraber çivi, demir, kurşun, cam parçaları doldurulan battal bir tabanca. İşte bundan sonra Küçük Amelya ile Todori birbirlerine kavuşurlar; nikâhlı karı koca oldular. Sonraları ikisi de Kel Hasan'ın en gözbebeği oyuncularındandı.

Amerika Tiyatrosunda meşhur komik Abdi (Abdürrezzak) de oynamıştır. Peşinde Kel Hasan aptal çocuk rolüne çıkardı. Bir gün oyun sırasında lâfa karıştığı için, Abdi'nin köpürüverdiği, Hasan'ı kavrar kavrarmaz aşağı fırlatınca, çalgıcıların arkasındaki demir parmaklığa suratını carptığı ve burnunun o vakit kırıldığı rivayet edilir. Abdi'nin aktörleri de

Ünlü orta oyuncu Abdi Efendi.

Terlikçi Büyük İsmail, Deveci Âgâh, Paşabahçeli Raşid, Küçük İsmail, Hacı Manuk'tu. (Küçük Şamram'ın babası).

Amerika Tiyatrosunu geçince, Kafesçi Sokağı ile karşı karşıya, bir de Avrupa Tiyatrosu vardı. Burayı tutan da Komik Arif. Ortaoyuncu Kavuklu Hamdi merhum, Küçük Asım, Komik Ali Rıza, Davulcu Ahmed bu tiyatrodaki oynamışlardır. Kadınları da: Hanende (şarkıcı) Sarhoş Peruz, kantomucidesi (icat eden) meşhur Peruz, Aranik, henüz türeme Küçük Eleni. Peruz, o zamanlar İstanbul'da biricik; bayılan bayılana. Kaşı gözü, vücudu, endamı, nağmeleri, davudî sesi uyar-sız. Mısırbuğdaycı kantosunda:

Karaköy'den Tophane'ye gelirken, sağda Tophane çeşmesi ilerde Nusretiye Camii.

*"Mısırmı kavururken
Dumanını savururken"*

Diye girişti mi, atılan çiçeklerle şanonun (sahnenin) içi çiçek pazarına döner. Nazenin (cilvelinin), en hatırlı kimselerden, mirasyedilerden, her tebadan meftunları sayısız. Aktör Büyük İsmail bile deli divanesi. Terlikçi değil mi ya, kantoya çıktığı ipek pabuçlarını kendi diker, elile giydirdir. Bir defa, perde kapanır kapanmaz, ayağından çıkartıp içine suyu boca etmiş ve lıkır lıkır içmiştir.

Nazengizin (nazlının) belâlıları (sevgilileri) da çoktu. Çeşmemeydanlı Âşir, Bıçakçı Petri en baştakiler. Petri, tiyatronun alt katındaki meyhanemsi odada kıskançlık yüzünden adam bile öldürdü. Peruz'un bir saray tüfekçisinin dostu olduğu sıralar, Telgrafhane kâtiplerinden Şevki isimli bir genç de ona gönülünü kaptırmıştı.

Tığ gibi bir delikanlı; Üsküdar'da, Doğancılar'da binbaşı Hurşid Bey'in oğlu...*

Tiyatroya dadandı. Babasından kalma, Üsküdar'daki Arabacılar Hanını ve birkaç akarı satıp savdıktan sonra oyun ilânlarını yazmaktan başlayarak karıştı aralarına... Artık Peruz da ona âşık... Sevgilisini sahneye çıkarıp sirar (âşık) yaptı. Nihayet Sahne-i Âlem ismiyle bir kumpanya kurup

(*) Şehir tiyatromuzun sevimli sanatçılarından Şevkiye'nin (May) babasıdır.

ramazanda Direklerarasında işe giriştiler. Komik olarak aldıkları Kavuklu Hamdi mırın kırın edince Kambur Mehmed'i getirdiler. O da kafa tutmağa başladı. Tulu'at ustalarından meşhur Püzant:

– İş senin başına düştü. Hepsı de mantar değil mi, komikliğe sen çık; uydur uydur at!... deyince, Şevki kaşları boyayıp kafasına kallavi fesi giyip daldı şanoya... Ahali gülmeğe başlayınca da oldu komik!

Peruz'un anası Kalifarga, Galata'da Zürefa Sokağı¹ mallarındandı; babalığı Tavukçu Mihal'di. Bu sokağın rağbetli sermayelerinden bir Polina vardı ki, balıkçılar kısmetine çaparı atarlar, "ba bereket!" diye sepetlerini de doldururlardı. Bitişikteki evin çaçası² Maryango da yamanlardan, tokatı vurunca, değme adamı yere seriverirdi.

Yukarıda ismi geçen, gene Avrupa Tiyatrosundan yetişme Küçük Eleni, namı diğer (öteki adı) Agato Eleni'nin babası Karamanlı bir pastırmacıydı. Ablası Domino'nun kocası da bundan evvelki yazıda söylediğimiz kabadayı Tabaka.

İstanbul'da nam vermiş meşhur Kömürücü Sokağından da biraz bahsedelim: Büyük Millet Hanının köşesindeki meyhaneden sapılırdı. Dükkân gibi evcikler, üstlerinde odalar; köşe bucak âdetâ süprüntülük... Kapıların önünde düzgünlü (makyajlı), allıklı, kart kart karılar;

Pişekâr İsmail Efendi

Sermet Muhtar'ın çizgileriyle Peruz Hanım.

1 Zürafa Sokağı: Bu sokak ile Kömürücü, Sidikli, Beyzade, Şeftali, Karaoğlan sokaklarındaki, Karıkoy semtinin başlıca genelevleri vardı.

2 çaça: gemici ve usta anlamına gelen bu sözcük, argoda genelev idare eden kadınlara için kullanılırdı.

1885'te Galata rıhtımı.

bilhassa Avusturya tebaası gaga dilliler. Gelene geçene: “Bana bak efendi...”, “Gel buğda delikanlı!...”, kara Araplara da: “Mercean mercan, ikimiz bir can!...” diye asılırlar. Yosmalar arasında yerli olanları da bulunurdu. En el üstündekileri Yahudi Mari, Kasımpaşalı midyeci Deli Ahmed’in dostu. Deli Ahmed, Çeşmemeydanı’nın en acarlarından Basri’nin can çiğeri ydi; içtikleri su ayrı gitmez.

Bir gece, Kürekçi’lerden geçerken zaptiyenin sıkı fıkı aradığı, bir türlü yakalayamadığı bir Kefalonyalı ile karşılaşıyorlar... Herif bunları hafiye sanıyor; saldırmasını çekerken, ayağına bir çelme, imiğine biniyorlar. Tekmil haberi tanıamı (öldürüyorlar). Çerkez Hürşid Reis, mahalleden, Ahmed’in deli olduğuna imza topladı da beraat ettirdi. Basri de yakayı kurtardı.

Akşam, 4 Kanun-ı evvel (Aralık) 1938

Haliç'teki Köprüler

Haliç'e ilk köprüyü kurduran İkinci Mehmed'miş. İstanbul'u zaptettikten bir müddet sonra kurdurmuş. Sal köprüyü, varil ve mancanaları kirişlerle birbirine bağlamışlar; üzerini tahta ile döşeyip zincirlerle iki kıyıya takmışlar. Yanyana beş adam yürüyecek ende imiş. Takati de üstünden geçecek asker ile bunları koruyacak bir topu kaldıracak derecede... O tarihten sonra tam 383 sene köprü möprü arama... Karşıdan karşıya fış fış kayıkla geçiliyor.

1836 yılında, yani İkinci Mahmud zamanında “halkça ve memleketçe fevaid ve muhassehatı (yararlı), hususile Tersane'ce mahfuziyeti mucib olacağı (korunmayı sağlayacağı) mütalâasile” ve Kaptan-ı Derya¹ vekili Fevzi Ahmed Paşa'nın nezaretile (gözetiminde) bir köprü yapılmasına başlanmış. Bu da birbirine bağlı sallar üstünde; boyu 600 zira'dan² fazla, eni iki araba ile iki yüklü beygir ve birbirlerine dokunmadan yanlardaki piyade kimselerin de asabileceği kadar. Altından küçük gemilerin girip çıkması için iki gözü, daha büyükleri için de kapıları var...

Açılış günü devlet erkânı ve bendegân³ Azapkapı'sına davet edilmiş,

1 Kaptan-ı Derya: Kaptan Paşa olarak da bilinir. Osmanlı deniz kuvvetleri komutanı. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise Bahriye Nâzırı (Deniz Bakanı) anlamındaydı.

2 zira: Arşın türünden bir uzunluk ölçüsü 75.8 cm.

3 bendegân: Hasbendegân, bendegân-ı şâhâne de denirdi. Padişahın özel hizmetlerine bakan, gerektiğinde dalkavukluk yapan saray mensupları. Herbirinin kahvecibası, esvabçısı, berberbasi, tütüncübaşı, seccadecibası vb. unvanları vardı. Genel olarak kamu görevlilerine de bendegân denilirdi.

Galata Köprüsü'nden her gün geçen yüzlerce insan geçiş ücreti öderdi. Önde beyaz gömlekli köprü tahsildarları.

padışah çadırına gelmiş. Rikâb Resmî⁴ yapıldıktan sonra Ders vekili⁵ Hacı Ömer Efendi dualar etmiş, kurbanlar kesilmiş. Tersane önündeki donanmış gemiler toplar atmış. En evvel Sultan Mahmud at üstünde,* maiyeti de yayan olarak Unkapanı tarafına geçmişler; Kapan Naiplerinin Dairesinde⁶ biraz dinlendikten sonra hünkâr dönmüş, kalabalık da dağılmış.

Bu hayırlı işteki gayretine mebnî (çabasından dolayı) Fevzi Ahmed Paşa'ya elması bir kılıçla kutu, Divan kâtibi Mümtaz Efendi'ye salise rütbe-

* Takvim-i Vekayi'de ve Tuhf-i Tarihî'nde padişahın atla değil arabayla geçtiği yazılıdır.

4 rikâb resmî: Padişahın da katıldığı törenlere ve kabullere deniyordu.

5 ders vekili: Seyhülislamın müderrislik görevini onun adına yerine getiren müderris. Törenlerde de çoğu zaman seyhülislamı temsil ederdi.

6 Kapan Naibleri Dâiresi: Osmanlılar döneminde kapan denen toptancı iskele ve pazarlarında görevli kaç vekillerinin çalıştıkları yerdi.

sı,⁷ Tersane takımına dahi ihsanlar⁸ verilmiş. Köprünün muhafazasıyla gelen geçen gemilere kapıları açıp kapamak hizmetine memurlar tayin edilmiş. Bunların masrafına karşılık olarak köprüden “mürûriye”⁹ namıyla para alınması düşünülürken, İkinci Mahmud:

— Cisrin (köprünün) inşasından garaz (amaç), bilâ ivaz (karşılıksız) ahaliye sühulet (kolaylık) ve menfaat iraesidir (sağlamaktır)... diyerek, irade etmiş: Zinhar kimesneden bir akçe alınmaması!...

O vakit bu köprüye “Hayratiye” denilmesinin sebebi bu...

İradeye rağmen, Kandilci Reşid isminde biri, iki değnekçi bulup geçen yük beygirlerinden para almağa koyulunca, herif hemen İstanköy Adası-na sürülüp değnekçiler de hapse tıkmış.

Aradan sekiz sene geçiyor. Abdülmecid tahtta... Eminönü ile Galata arasında bir köprüye daha lüzum görülüyor. Bundan mürûriye alınması da mukarrer (kararlaştırılmış). Kapitülâsyonlar dolayısıyla müşkilât ve gâile çıkmaması için İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya devletlerinin muteber (saygın) tüccarları Tersane ve Tophane'ye davet olunarak muvafakatları (olurları) alınıyor. Bir sene sonra köprü bitiyor. Gene hünkâr tarafından küşad resmi (açılış töreni) yapılıyor; geçenlerden teyemmünen (uğurlu olsun diye) iki üç gün para alınmıyor.

1863 senesinde köprüyü bir daha yenilemek, demir dubalar üstüne oturtmak tarafına gidilip inşaat yüz bin lira bedelle Jorj Vals isminde birine havale edilmiş; eskisi Hayratiye'nin yerine konmuş; o da Ayvansaray'la Hasköy arasına nakledildikten on gün sonra yanmış... Yahudi Köprüsü¹⁰ derlermiş.

Şimdiki Galata Köprüsü Meşrutiyet devrinindir. 23 bin liraya malolup Almanya'da, Nürnberg'de “Feraynikte maşiner fabriken Avgusburg” kumpanyasının yapısıdır. Boyu 462, eni 25 metredir. 1912 senesi nisanında açılmıştır.

Çocukluğumuzda ve gençliğimizde daima yolumuz olan mahud (bili-

7 sâlise rütbesi: Meratib-i mülkiye de denen Osmanlı sivil kamu görevlileri aşamalarının aşağıdan yukarıya üçüncüsü, râbia ile sâniye arasında bir rütbeydi.

8 ihsan: ihsan-ı şahane, ihsan-ı hümayun da denirdi. Yeteneği ve başarısı gereği kişiye, doğrudan padişahça verilen görev, rütbe ve ödüllere deniyordu.

9 mürûriye: Halic köprülerinden geçiş parası. 1845'ten 1930'a kadar yaya ve atlılardan arabalıların yük taşıyıcılarından alınmıştır.

10 Yahudi Köprüsü: Cezayirli Mıgırdic'in Ayvansaray ile Pirîpaşa arasındaki bu özel köprüsü, alı şap kazıklar üstüne kurulmuştu. Mıgırdic'in ticaret amacıyla yaptırdığı bu köprüden geçiş ücreti, iki kıyı arasında dolmuşçuluk yapan kayıkçıların aldığı ücretten düşüktü. Bu yüzden işsiz kalan kayıkçılar, açılışından on gün sonra Yahudi Köprüsünü yıktılar.

nen) “Cisr-i Cedid”¹¹ de tam aynı noktadaydı. Gel gelelim iki başında, üstünde, etrafında değişiklikler mi ararsın? Galata tarafında sağın bir kısmı, solun ise kâmilten hepsi yıkılmış, cadde iki mislinden fazla genişlemiştir. Bugünkü vapur acenteliğinin bulunduğu binanın yerinde meşhur Aziziye Karakolu vardı. Önünde “rahat dur” vaziyetinde -estağfurullah soluğu kesilmiş halde,- iki üç nöbetçi asker... Zabitanı (subayları), ümerayı (üstsubayları), erkânı ferade ferade (tek tek) selâmlamak mecburiyetindeler... Mülâzimesaniden (teğmenden) binbaşıya kadar “has dur!”, üst tarafına “selâm dur!”. Biri koltuk hizasından ve yandan, öbürü cephe-den. Mafevkinki (üstünki) maduna (asta), madununki (astunki) mafevka (üste) katiyen olmaz.

Güzergâh mahşer; kalabalık oluk gibi akıyor. Zavallı mehmedcikler bu toz dumanda, binbir göyde arasında omuzlardaki yıldızın, kollardaki şeridin, avniyelerdeki (kaputlardaki) düğmelerin rengini, adedini görecekler de ona göre selâmlayacaklar...

Mehmed Ali Paşa Hanı hâlâ durmada... İçindeki muhallebici ve dondurmacı Receb, İstanbul’da bir taneydi. Tokatlı’nın olduğu yer Konsolid Hanı, köşedeki tütüncü ve gazeteci dükkânı, hazır elbiseci İştayn’ın kapısıydı.

Ziraat Bankasının yerinde rıhtım yapılmadan evvel meşhur Hallaçyan Hanı, sonra Kredi Liyone Bankası. Havyar Hanı hâlâ baki. Bitişğinde veliahd Reşad Efendi’nin kuyumcusu,¹² sinek avlıyan Konstantara Biraderler. Eczane gene mevcut, fakat adı Madella... Sağda, solda, avuçlarında Mecidiyeler¹³ şıkırdatan sarraflar; “Çekiliyor, yarın çekiliyor, kazanan 600 bin frank kazanıyor!” diye gırtlak paralayan, eteklere yapışan lotaryacılar.. Tam karşıya gelen, arabalara kestirme yolluk eden Haraççı Sokağında hoydan hoyda, hâşâ meclisimizden dışarı, kelle kulaklı, gayet iri kıyım hınzırlar (domuzlar); yağlı yağlı butları, salkım saçak jambonları, sosisleri.

Köprü’nün Eminönü cihetinin bugünkü ve yarın daha da artacak ferahfezalığına (açıklığına) doyamıyoruz. O vakitler dünkü hâlini bile ara-

11 Cisr-i Cedid: Yeni Köprü. Karaköy ile Eminönü arasında, önceki Ateş Mehmed Paşa Köprüsü’nün yerine 1876’da monte edilen yeni köprü. Demirden oluşu nedeniyle Hadid Köprü de denilmiştir.

12 Veliahd Reşad Efendi’nin kuyumcusu: II. Abdülhamid, kardeşi veliahd Reşad (V. Mehmed Reşad) ile ilişkisi olan herkesi çok sıkı izlettiğinden onun kuyumcusu olan Konstantara Biraderler’in dükkânına da müşterilerin girmekten çekindikleri ima edilmektedir.

13 Mecidiye: Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde basılan altın ve gümüş paralar. Mecidiye altını yarımı ve çeyreği ile sınırlı mecdiye denen gümüş 20’lik, 10’luk, 5’lik, 2’lik ve 1 kuruşluklar cumhuriyetin ilânına kadar sürümde kalmıştır.

ma... Sirkeci'ye giden tarafı atlı tramvayların, kira arabalarının, sütçü bey-
girlerinin durak yeri. Gerisi barakalar, kulübeler, çadırlar... Sabahları zer-
zevat pazarı; o dağıldıktan sonra kavun karpuz sergileri ve gırtlığa dair
seyyar satıcılar: Köfteciler, kuskusçular, aşureciler, muhallebiciler... Altın-
da saatçi mağazası bulunan han yok. Ada öne doğru daha taşkın, sokak
daraş. Yıkılan Selânik Bonmarşesinin sırasında dar yüzölçü, kat kat, kârgir
binalar... O sefer taşlarında dişçi Bonife, doktor Kokolatos, terzi Filani-
dis, komisyoncu Falanoplos...

Asıl ömür olan Köprü'nün üstüydü. Geçen yazıların birinde de bahset-
tiğim gibi sağ sol Darülaceze, daha doğrusu Gureba Hastanesi! Yaya kal-
dırımlarına çömelmiş, bağdaş kurmuş, yayılmış, sakat, güdük, yaralı be-
reliler; elde, kucakta, memede, çocuklu kadınlar; aşır, na'at, ilâhi okuyan
hacılar, hocalar, dervişler... Kimi kıvrınarak, kimi inleyerek, kimi de çat-
lak, kısık, gaygaylı sesleri tutturarak avuç açıp dilenmedeler. Sonra
ayak satıcılarının akla, hayale gelmeyen çeşidi. Ardından "çene kavalı"

güruhu: Maden cilâsı, leke sabunu, kırık tabaklara tutkal, çinko kaplara perçin satanlar. Faytonunu kenara çektirip, arabacının yerine çıkıp bir ikiliğe şıppadak dış çeken kalabalık ağız... "Vay babam vay, kayçirip kendine çeyiz dikiyr!" diye dikiş iğnesine iplik takacak kurşun nesneleri uzatan geveze... "Çırpıcı'daki çakı gibi bir delikanlıya vurulup pır pır yanan koca karının destanı, on paraya!" feryadlarını ayyûkâ çıkaran sulu...

Bir yerde okuduğuma eminim... Pek iyi kestiremiyorum amma ya Theophile Gautier, ya Lamartine, ya da bu kabilden biri İstanbul'a gelip de Köprü'nün halini görünce karnaval sanmış.

Köprüceğiz hiç de dillerden düşmez, sıralı sırasız zavalılığın adı anırdı: Meselâ insan hâli bu, ayağınızın sürceceği tutup da sendelerken kendinizi mi toparladınız?

– Çörçöp, Köprü'de misin a birader?

Kalasları öyle ayrıık, öyle delik deşik ki arasına ökçenin biri girdi mi tekerlendin gitti. İki büklüm, sopasına yaslanmış bir ihtiyara raslandı mı da şu teşbih hazır:

– Galata Köprüsü'ne dönmüş adamcağız...

Evet, o biçare de bir aralık tam orta yerinden bir kamburlaşmıştı ki iki yanına gayet kalın serenler bağlandıktan sonra biraz belini doğrultabilmişti. Haspanın bir vakit ki, cilvesini kulağına küpe etmişler de çoktu. Faraza iki arkadaş Beyoğlu'na çıkıp biraz kolaçan etmişler. Hava kararırken, yani en keyifli vakitte, biri musallat:

– Gecikmeden eve dönelim. Köprü'den cumburlopu çekip balık emini¹⁴ olmağa niyetim yok mirim!¹⁵...

Nöbetçilerin uykuya varıp korkuluk halatını asmamaları yüzünden, eski Şehremini Mazhar Paşa'nın damadı bir gece arabasile beraber dibuhu olmuştu; bu da ondan kinaye...

Alilciğin (harap köprü'nün) her iki başında, darağacına asılmışlar gibi uzun beyaz gömlekli, dırazlar kadar üç dört tahsildar dikilip durur, askerler ve kodamanlar hariç, yayanlardan onluğu (10 para), beygirlerden kuruşu, arabakardan yüzlüğü (yüz para) alırlardı.

Öyle de açıkğöz, celâlli, nobran (öfkeli, kaba) kişilerdi ki kalabalığa

14 balık emini olmak: Denize düşüp balıklara şef olmak anlamında bir deyim. (Eskiden, Bostancı Ocağı'nın Balıklıhane Ocağı denen bölümünü yöneten Sarayın balık gereksinimini karşılayan ve Boğaz dalyanlarına bakan bir balık emini vardı.)

15 mirim: "saygıdeğer beyim, efendim, aziz dostum" anılmalarında eski İstanbulluların kullandığı bir hitap sözcüğüydü.

getirip sıvışan oldu mu dörtnala yetişip yakasındalar:

– Ulan çık meteliği!...

Haliç tarafındaki altları ızgaralı, ahşap iki deniz hamamı¹⁶ kuyudan farksız; loş mu loş, içleri de boş mu boş... Oraya ne zaman gelirler, girerler ve kimlerdi onlar acaba?

Boğaziçi ve Üsküdar iskelelerinin¹⁷ karşısında bir uçtan bir uca salaş, karanlık gûhî (pis) kıraathaneler. Pencerelele yakın yer bulamazsan, günlük güneşlikte bile ceridelerden (gazetelerden) bir satır okuyabilirsen oku...

Kadıköy, Haydarpaşa, Adalar iskelelerinin tarafı daha kalabalık ve alış-verişliydi. Oradaki manavların raflarında, küfelerinde, sepetlerinde gördüğüm yemişler dünyadan kalktı diyeceğim geliyor. Ne enfesleri, alıyyü-lâlâları, turfandaları... Şimdi Beyoğlu'nun, Talimhane'nin, Maçka'nın en yaman meyvacılarındakiler bunların yanında sıfır kalırlar.

Saydığım üç iskelenin ensesindeki Şekerci İsmail Ağa'nın dükkânı kübera âramgâhı,¹⁸ en emin emanetçi¹⁹ idi.

Akşam, 11 Kanun-ı evvel (Aralık) 1938

16 deniz hamamı (Fr. bain de mer) 19. yüzyılda İstanbul'da denizin sığ olduğu yerlerde yapılan çevresi kapalı banyo yerleri. Derin yerlerdeki deniz hamamlarının altında ise belli seviyede ızgara bulunurdu. Kadın ve erkekler için ayrı ayrı yerlerde kurulan ahşap hamamların başlıcaları Yeşilköy, Bakırköy, Yenikapı, Üsküdar, Salıcaak, Moda ve Fenerbahçe'deydi.

17 Boğaziçi ve Üsküdar İskeleleri: Galata Köprüsünün Marmara yönündeki ahşap iskelelerdi.

18 küberâ âramgâhı: Sayılı kişilerin oturup dinlendikleri vapur bekleedikleri yer.

19 emanetçi: Yakın zamana kadar Karaköy ve Eminönü'nde, Köprüaltında yolcuların eşya, bavul bıraktıkları emanetçiler vardı.

Yüksek Kaldırım, Tekke, Kuledibi

İşte Yüksekaldırım'ın kırk, belki de elli sene evvelki resmini görüyorsunuz. Ondan yıllarca evvel de aynı imiş. Allahını seven söylesin, şimdi kıl kadar farkı var mı? Burası evvel, âhır Beyoğlu yakasının Mahmutpaşa Yokuşudur: Daracık daracık dükkânlar, yaymacılar, mezat malcılar, iş-portacılar, hırdavatçılar...

Tünel'in ikinci mevkiine yirmi parayı feda edemeyenler, (Merhum peder arada bir bana kızardı da, “yerin dibine gir” derdi.) “Geçtim eşref sate rastlamıştır” diyenler, hele 310 (1894) zelzelesinin zilgıtını yeyip Amerikan bezleri ve yatak çarşaflarından yapılmış çadır bozuntularında, haftalarca gün, gece geçirenler zinhar tünele ayak atmazdı.* Aksaray'ın Onikileri'nden¹ ve İstanbul kaldırımlarını susa durdurmuşlardan bilmem kim bir defa binmiş de az kalsın bayılıyormuş. Sadede gelelim: Yüksekaldırım eskiden daha fazla işlerdi. Aşağıdan yukarıya soluk soluğa çıkan çıkana; yukarıdan aşağıya da seke seke inen inene...

Paçaların sıvandığı alt başta, sağda, tapusu bir vakitler Karadeniz Ereğlisi Maden Nazırı Bahriye Livası (tuğamiral) Arif Paşa veresesinin uhdesindeki şapkacı dükkânı hâlâ duruyor. Yokuşu biraz çıkıp basamaklırın enileştiği meydanımsı noktaya varırken gene sağda, dışı kirli suratlı, içi göz gözü görmez dükkân, resimci, resim edevatçı ve çerçeverciydi; meş-

(*) İstanbul'da ilk atlı tramvayın işleyişi 1871, Tünel'in açılışı da 1873 senelerindedir.

1 Onikiler: II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde, İstanbul'da ünlenmiş kabadayı çetesi. Çetennin şefi Fehim Paşa'ydı. Sermet Muhtar Alus'un Cumhuriyet Gazetesinde 9 Haziran - 27 Ağustos 1933 tarihlerinde yayınlanan “Onikiler” adlı bir tefrikası vardır.

hur Maks Fröh-
terman'ın.

Öteden beri-
den derleyip
topladığı İstan-
bul manzaraları-
nın, tipik şahıs-
ların, camadanla
şalvar giyip sö-
züm yabana,
Şark güzeli ol-
muş Beyoğlu
yosmalarının fo-
toğraflarını Viya-
na'da kartpostal
olarak bastırır,
ecnebi seyyah-
lara sata sata
para kırardı.

O zamanın en
bellibaşlı Türk
ressamları da
müşterisi. Nuri
Paşa, Seyid Bey,
Şekür Bey, bil-

hassa Üsküdarlı (ressam Hoca) Ali Rıza Bey hocamız boyaları, fırçaları,
muşambaları (tuvaleri), hattâ kurşun kalemleri bile oradan alırlardı.

Yüksekkaldırım'ın o meydanımsı yerinden gene sağa sapan yol, Çar-
daklı Kahve'nin önünden ikiye ayrılırdı: Aşağısı mahud Kemeraltı, Kö-
mürücü, Arkadi, Zürefa ve emsali sokaklar; yukarısı bunların bir kademe
yükseği... Orada ortalığın mezbeleliği daha az; maamafih binası yıkılmış
ve yanmış bir iki arsa gene berikilerle örnek: Tınazlar gibi kavun karpuz
kabukları; pırasa, lahana yaprakları; torik, palamut kafaları; yamalana ya-
malana canı çıkmış, tabanları muşambalaşmış, pembe, mavi kadın ço-
rapları; pabuç, kundura, çizme eskileri...

Yokuşa devam edelim: Basamaklar tekrar darlaştıktan sonra az ileride,
şimdiki sinemanın sırasından "dalan dalan dalan!" kampanya sesi yayılır

Yüksekkaldırım'ın kaldırımları daha sonra düzleştirilerek, yastaların geçmesi sağlandı. Yüksekaldırım'ın yüzyılın başındaki bir görünümü.

durur, bozuk dilli, kısık bir gırtlak kendini paralar:

– Asker, çocuk yirmi para; başıbozuk 40 para!...

Kömürcü dükkânı kılıklı, kapısına kırmızı astardan perde gerilmiş, ya-nındaki delik deşik levhaya da ayı balığı, yılan, inek, kuru kafa gibi re-simler yapılmış bu yerde Amerika'nın deniz canavarı, Hindistan'ın ejder-hası, beş bacaklı buzağı, konuşan kesik baş... gibi numaralar temelli...

Birkaç adım ötede çipil gözlü, kelkük bıyıklı, pişmiş kelle Avusturya kırmasının dapdaracak barakası... Mostrada renkli birkaç yağlı boya mo-delı. Meşhur tablolarдан kopye tek tük kara kalem resim, tuhafiye eşya-sından da bazı ufak tefek... Gelgelelim, herif erbabını şıppadak çakar, hemen gözünün birini kırıp "Çok yeniler vağ!" diye içeri çeker, Havva anamız kıyafetli kartları eline dayardı. Akşam olmadan kepenkleri çatılı. Ağzlık, tarak, kozmetik, esans gibi tefarikler (öteberiyi) doldurduğu çekmecesini alıp kahve kahve, birahane birahane dolaşır, usulcacık ya-naşıp enselere ekşirdi. Baş kâr ve kisbi (kazancı) gene ceplerindeki re-simler... Köhne kitaplar satan büyücek ilk kitapçı, toz toprak, küf koku-su, örümcek ağları içinde, seksenini geçmiş halde hâlâ o dükkânda... Oralarda çorap, mendil satan yerden yapma (cüce) Yahudiyi hatırlayan-lar var mı bilmem? Ne de şaklaban şeydi. Aklınca espriler de yapar, bar bar bağırdı:

– Ben küçükken benim baba bana maymun demiş, kırk yun büyüme-mişim; benim ana maymun demiş, gene kırk yün büyümemişim; amca, dayı, teyze epsisi yarış etmişler; böyle kalmışım!...*

Kuledibi'ndeyiz. Piriñçi'nin adlı sanlı gazinosu oracıkta, yani Küçük Hendek Sokağının başlangıcındaymış. Kaç kere bahsettiğimiz veçhile alt-mış yıl evvelki İstanbul'un en yüksek kırat eğlence yerlerinden biri. Ma-beyincilerin, hünkâr yaverlerinin, mirasyedilerin ve namlı babayiğitlerin de mekânı... Dilber hanendelerinin (şarkıcılarının) yüzünden aşka gelen gelene; para saçan saçana; soyulup soğana dönen dönene... Öyle bir boğuntu yeri ki nice akarlar, hanlar, hamamlar yemiş, nice kimseleri fu-lûs-i ahmere² muhtaç etmiş.

Piriñçi, Karamanlı bir Rummuş. İstanbul'a yarım pabuçla gelmiş. As-maaltı'nda zahire simsarlığı, Balıkpazarı'nda pastırmacılık etmiş...

(*) Kadınlarımızın sübyanları sevenlere maymun dedirtmemesi, bu bastıracığın dediği gibi kük-gün büyümek kanaatinde bulunuşları Musevilerden sirayet etme olacak.

2 Fülûs-ı ahmere muhtaç olmak: Kişinin ne düzeyde yoksullaştığını anıtmakta kullanılan bir de-yim. Fülûs-ı ahmer, "kızıl para" demek olup en düşük değerdeki bakır paraydı.

Taal zaman, ruh zaman (gel zaman git zaman), Kuledibi'ndeki bir kahveci ile ortak oluyor. Hin oğlunun, işi kavrayınca ortağını atlatıp ak-satayı (iş) da büyütüyor...

Kemani Ağa, lavtacı şair Serkis'in oğlu, kanunî Oseb, Kör Civan gibi devrin en meşhur sazenderleri (çalgıcıları); Beşiktaşlı Sofi, Yahudi Sara ve Roza gibi güzel sesli, yakıp yıkar nağmeli hanendeler hep orada..

Dünden bugüne çok az bir değişim gösteren Büyük Hendek sokağı ve Galata Kulesi.

Gazino ağzına kadar hıncalınc; kayış kayış liralara, şakır şukur Mecidiyeler yağmada... Biraz evvel buraya devam edenlerden bahsederken, namılı babayığit dediklerimiz, öyle palavracı, kurusıkı kişiler değil. Karşıdan görününce, hele bir eli kaldırıp tersini gösterince, etrafın kabadayı taslaklarına fare deliğini bir paraya aratanlar... Meselâ: Kasımpaşalı Kaptan Mehmed Bey (kaptanlık mesleği değil lâkabı. 1877 Rus Harbinde Anadolu ordusundan fevkalâde kahramanlıkları görülen mirliva Kaptan Mehmed paşa). Vefalı Nuri Efendi (aynı muharebede Milliye taburu binbaşısı iken Kars'ta şehit olmuştu). Zorlu Zabit (Halep'te sürgünden vefat eden erkân-ı harp kaymakamı Manastırlı Rıfat Bey.) Merhum ehl-i seyf³ olmakla beraber ehl-i kalemdî⁴ de. Güllü Agob'un tiyatrosunda piyesleri

3 ehl-i seyf: Kılıç kullanan. Eskiden usta savaşçılara ehl-i seyf ya da sâhib-i seyf denirdi.

4 ehl-i kalem: Eski yazınlar için ve yazıcılıktaki ustalıklarını belirtmek amacıyla kullanılan bir deyim.

oynanmış, lisan ve edebiyata dair hayli eser yazmış, bilgili bir zattı. Daha sonraları, civar haşaratını (kanun kaçaklarını) bu kabîl sindirmişler arasında bir bahriye mülâziminden (deniz teğmeni) de bahsederler ki, Meşrutiyet senelerinde Ertuğrul Yatı süvarisi ve Sultan Reşad'ın yaveri İbrahim Paşa rahmetlidir. Yaşlı vaktinde bile, ne de erkek ve tosun halliydi.

Kulenin önünden Belediye Dairesinin yokuşunu ortalayan Küçük Hendek sokağı da eski halini aynen muhafaza ediyor. Burası ve etrafı, Kamantolaşmışların⁵ mahallesiydi. Balat, Hasköy, Ortaköy, Kuzguncuk gibi Musevî semtlerinin en kıbarı ve lüksü olduğu halde son senelerde pabucu dama atıldı. Mevkiini kışın karşiki tramvay caddesinin önünde ve arkasındaki yeni apartımanlara, yazın da Büyükkada'ya kaptırdı.

Yüksekkaldırım Yokuşunun daha yukarısı, şimdiki gibi gene şapkacılar diyarı idi. Çitlembik gibi çırak kızlar üstteki pencerelerde fıkır fıkır kırdadır, cıvıl cıvıl cıvıldaşır. Sabık Mevlevî Tekkesinin⁶ kapı komşusu börekçiye “doksan yıllıktır” diyorlar. Kırım Muharebesi senelerinde (1854-1856) mevcutmuş: Didonlar (Fransızlar) üşüşür, tıka basa simit, poğaç, lokma atıştırırlarmış.

Saç denilen nesnenin devacı başısı, topuklara kadar saç temincisi, bu sebeple de eski İstanbul bayanlarının derd dinleyicisi ve Marko Paşası, cild hekimi Menahim Hodara'ydı. Tevekkeli mi, zavallıda saç sakal birbirine karışır; Melâmi dervişlerine⁷ döndü. Eyyam-ı bahurda⁸ bile kışlık elbise, hırka, palto, boyun atkısı içinde börtüp dururdu. Muayenehanesinin altında, cadde üstündeki fare düşse başı yarılacak pastacı, talebeliğimizde, bilhassa Galatasaraylıların uğrağıydı. Orası şimdi kadın şapkacısı. Geçenlerde dükkânın önünde duraladım. İçerisine dikkatli dikkatli bakarak dalmış olacağım ki, saçları kırlaşmış, yahnıyanak, şişko, fakat hâlâ akça pakça bir madam başını uzatıp sordu:

– Şapka mı istiyorsunuz?

Muhakkak ki civarın otuz, otuzbeş yıl evvelki çitlembiklerinden biri

5 Kamantolaşmışlar: Avram Kamondo (ö. 1873) 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un en zengin bankerlerimizdendi. Bankası, hanı, taşınmazları, serveti ile ünlenmişti. Bu nedenle de aşırı zenginliğin simgesi sayılıyordu. Halk, galat olarak Kamanto demekteydi. Kamantolaşmışlar, büyük zenginler anlamındadır.

6 Mevlevî Tekkesi: Yüksekaldırım'ın başındaki ünlü Galata Mevlevihânesi. Günümüzde Divan Edebiyatı Müzesidir.

7 Melâmî dervişleri: 16. yüzyılda İsmail Maşukî tarafından İstanbul'a sokulan ve giderek yaygınlaşan Melâmî tarikatine mensup dervişler.

8 eyyam-ı bahur: 2-9 ağustos günlerindeki aşırı sıcaklar. Deyim, “sıcak günler” anlamındadır.

olacak. "Hey gidi günler hey!" dedim; ağzım açık yürüdüğümün farkındayım.

Karşı kaldırımdaki kitapçı Hristodulos'tan Galatasaray Lisesinin üçüncü kafele (dönem) mezunu, yani 1289'da (1872) diploma alanlardan Abdurrahman Şeref⁹ merhum da kitap almış. Otuz sene sonra bizler de o kapidan girmişlerdeniz. Bir otuz bu kadar yıl daha geçti, dükkân hâlâ eski haliyle baki...

Yüksekkaldırım Yokuşu malûm a, hele yağışlı ve don havalarda tabanla bile zor inilir ve çıkılır.

Beyoğlu'nun eski hovardalarından ve Bâb-ı Seraskeri¹⁰ kanun zabitlelerinden (inzibat subaylarından) Mazhar Bey (Ereğli Liva kumandanı Mazhar Paşa, dayım), mülâzim (teğmen) Çerkez İzzet Bey (Plevne'de Osman Paşa'nın yaveri; birkaç sene evvel Kadıköyü'nde vefat eden, emekli süvari ferîği (korgenerali) İzzet Paşa) o yokuşu beygirle dörtmala aşarlanmış ki, bu o günlerin binicilik rekoru...

Akşam, 13 Kanun-ı evvel (Aralık) 1938

9 Abdurrahman Şeref: (1853-1925) Tarihçi, eğitimci, devlet adamı ve son Osmanlı vak'anüvisi (resmi tarih yazarı). Mekteb-i Sultânî denen Galatasaray Lisesinin ilk mezunlarından.

10 Bab-ı Seraskerî: Osmanlı Savaş ve Savunma Bakanlığı. Günümüzde İstanbul Üniversitesi Merkez binası ve Rektörlüğüdür.

Eski Kadıköy, Haydarpaşa, Anadolu hattı ve Ada Vapurları

Köprü'den karşı kıyılara müşteri taşıyan, bir zamanlar Ayastefanos'a (şimdiki Yeşilköy'e) de uğrayan bu vapurları öteden beri devlet işletmiş. Makam her devirde isim değiştirmiştir: Abdülâziz zamanında İdare-i Aziziye,¹ Abdülhamid vaktinde İdare-i Mahsusa, Meşrutiyet senelelerinde Seyr-i Sefain,² Cumhuriyet'te de önce Akay, şimdi de Denizbank...

İdare-i Mahsusa'nın antikalıklarını yaşlılar pekâlâ bilir. O günlere erişmişlere geçmişi hatırlatan ve kulaklar çınlatan koskoca bir âbidesi de elân mevcud: Direktörü Con Paşa'nın Büyükkada'daki kâşanesi (köşkü)!...

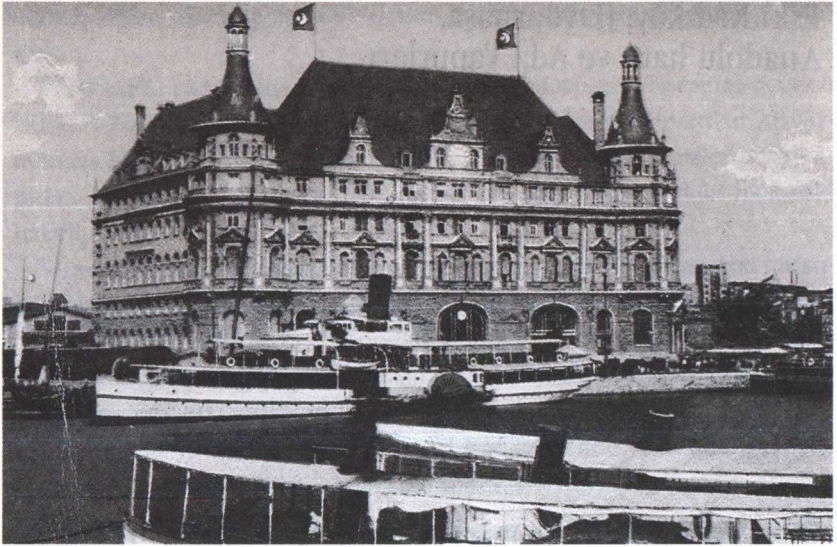
Ol gemilerin gerek deniz aşırı yerlere, gerekse civarlara sefer yapanları ne antika şeylerdi yarabbil!...

Herkeste estek kösteğe bir merak olur ya, benimkisi de öteden beri büyüklü küçüklü vapurlara iptilâ... Adları, şekilleri, yolları zihnime hayli menkuştur.

Yukarıki başlığa ismi girenleri şöyle bir gözden geçirelim: 1, 2, 3 nu-

1 İdare-i Aziziye: İstanbul sularında yolcu ve yük taşımacılığı yapan şirket. 1862'deki adı Fevaid-i Osmaniye iken 1871'de dönemin padişahı Sultan Abdülâziz'e izafeten bu ad verildi. Direktörlüğüne getirilen Con Paşa (Yuvan Avramidis) şirkete yeni vapurlar alarak Karadeniz'e ve Akdeniz'e seferler başlattı. 1876'da Abdülâziz tahttan indirilince şirketin adı İdare-i Mahsusa olarak değiştirildi.

2 Seyr-i Sefain İdaresi: İdare-i Mahsusa'nın yerini alan denizcilik kuruluşu. 1910'da faaliyete geçen bu kuruluş da hem İstanbul şehir hatlarında hem de Karadeniz ve Akdeniz'de taşımacılık yaptı. Mustafa Kemal Paşa'yı (Atatürk) 1919'da Samsun'a götüren Bandırma Vapuru da bu idareye aitti. 1933'te, Denizyolları, Akay, Fabrikalar ve Havuzlar olmak üzere üçe ayrıldı.

Almanlar tarafından inşa edilen Haydar paşa garı ve Halep vapuru

maralı ilk emektarlara yetişemedim; gel gelelim 4 ve 5 numaralıları mis gibi bilirim. Bitip tükenmez senelerce Kadıköy'üne çark çevirip durdular.

Bin içlerine, Muhayyelât-ı Aziz Efendi'yi³ eline al, kitabı bitirirken solu-
na bak; hâlâ Selimiye kışlası önündesin. Kızkulesi açıklarında lüfer tutan
kayıkçıların yanaşıp alışveriş ettiklerini bile duymuşlardanı.

Öylesine zavallı idiler ki kazanları kaç yerinden çimentolu; islim boru-
ları müsteski (karnı su toplayan) hançeresi gibi hışırtılı; makinelerinin vi-
daları lâçka...

Ahmed Rasim rahmetli bunlara "Tonton-ı bahrîler"⁴ ismini vermişti.
Yan çarkları "bıktım artık, bıktım artık!" diye tempo tutuyor, derdi.

Borazan Tevfik'in şu fıkrası da hoştur: Bir Hidrellez günü sinekkaydı
traş Köprü'ye koşarken "Nasibime Ferah vapuru çıkar inşallah!" diye
adak adak üstüne. Bir de iskeleye gelsin ki 4 numara beklemiyor mu?
Kadıköyü'ne varınca aynaya bakmış ki ne görsün? Sakalı bir parmak...
Haydi bir perükâr (berber) dükkânına!..

3 Muhayyelât-ı Aziz Efendi: Giritli Aziz Efendi'nin (ö. 1798) yazdığı roman-masal karışımı, üç uzun bölümünden oluşan eser. Kamercan adlı şehzadenin, İbn Sina'nın öğrencisi Cevad'ın ve Molla Emin'in serüvenlerini, Mısır Sultanının başından geçenleri zengin hayallerle süslü olarak anlatır.

4 tonton-ı bahrî: İstanbul'un günlük yaşamıyla ilgili yazıkları ve eserleri ile tanınan Ahmed Rasim'in (1864-1932) Boğaziçi'nde çalışan vapurları taktığı "tonton deniz ördekleri" anlamındaki ad.

Bir tarihte içinden yangın çıkan 8 numaralı Hereke ile 10 numaralı Tonton-ı salis (3 Nolu) ve râbi (4 Nolu) Adalara öğle seferlerini yapıp yolu üç dört saatte aşar, Haydarpaşa'nın 11 numarası da Köprü'ye lâakal (en az) üç çeyrekte varırdı.

Bundan 38 yıl evvel (1900'de), Büyükada'da, Hristos Yokuşunda, Keşanlıların* köşkünde kiracı olarak bir yaz geçirmiştik. Köprü'den alaturka saat 10'da direkt olarak kalkan 14 numaralı Aydın, Büyükada İskelesini dakikası dakikasına tam bir saatte tutardı.

Parmağım ağzımda şaşıtığım şu ki, bugünün Burgaz'ı, Heybeli'si, hattâ Suvat'ı o köhne rekoru kıramadı gitti.

Adalar'ın temellisi olmadığım, gitsem de bir iki ay istirahatle geçirerek Köprü'ye ancak üç beş kere inip çıktığım halde kaygı çekenlerdendim.

Bu güzelim, canım yerlere daha çabuk erişebilecek hiç değilse iki vapurcuk atla deveye mi?.. Bugün, 85 bin tonluk transatlantikler torpido hızıyla uçuyorlar!... kabilinden düşünüp dururken, Büyükada'yı da tutup Yalova'ya gidecek 18 millik motorların yaptırılacağını okuyunca "yarabbi şükür!" dedim.

Gene eskilerden 15 numaralı Nüzhetiye ile 16 numaralı Kadiriye nam (adlı) iki bacalılar da Marmara'da bocalarlardı. Bunlara da düştün mü saatlerce al deniz havasını... Hele kâğıt oyununa mı meraklısın, alt salona yerleşip otuzbir, piket, poker, gık deyinceye kadar oyna...

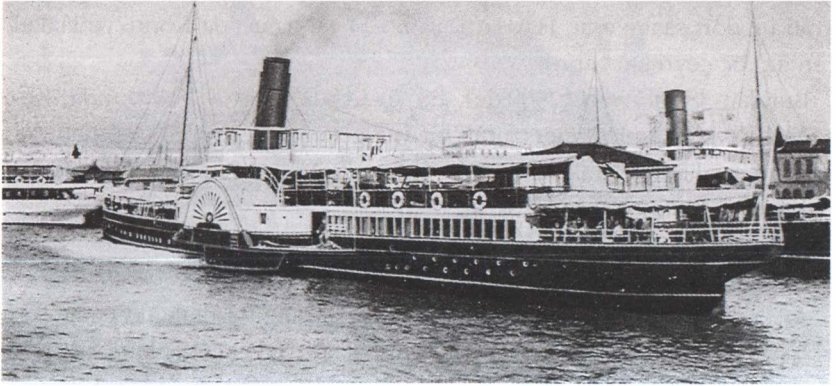
Kaçın kurası imişler biliyor musunuz?.. Mithat Paşa 1864'te Tuna valisi iken bunları müstacel (ivedi) olarak aldirtmış. Yıllarca Tuna'da işlemler İstanbul'a oradan aktarmalar. 17 numaralı Şahin, Moda, Kalamış, Cadebostan'ı ilh... gibi Anadolu kıyılarına uğrardı.

18 ve 19 numaralı Fenerbahçe ve Haydarpaşa, İngiltere yapısı, kunt (ağır) yollu gemilerdi. Beş altı sene evveline kadar çalıştılar; hattâ biri iskelelik bile yaptı. Bir de iki başlı Kalamış adlı 21 numara vardı ki en ziyade Haydarpaşa'nın akşam ve sabah postalarını yapar, hat boyu sayfiyelerindeki⁵ paşalar ve beyfendiler hazaratını (hazretlerini) taşırdı.

İçinde kimler yoktu, kimler?.. Haydi etrafa bir göz gezdirelim:

(*) Keşanlı hemşireleri Büyükada'da oturanlardan bilmeyen yoktur. Evlerini tuttuğumuz sıralar ikisi de kırkını aşmış, hâlâ matmazel, saçları, yüzleri boyalı iki aded rüküştüler. Dillerinde bo yuna "komilfo" bir erkekle evlenmek. Üç sene evvel onlarla gene karşılaştım. Ferah ferah seksenlik oldukları halde gene alıkkılar, düzgünler içinde, kırım kırım kırtarak göz süzüyordular.

5 Hatboyu sayfiyeleri: Kızıltoprak'tan Bostancı'ya kadar, istasyonlara yakın semtlerdeki yazlık köşkler.

Borazan Tevfik'in fıkrasına konu olan ünlü Ferah vapuru.

Şimendifere binip Kızıltoprak'a inceklerden: İkinci esvapçı⁶ İlyas Bey, teşrifatçı⁷ Galib Bey, kilercibaşı⁸ Osman Bey, fabrikatör Raif ve damadı Nail Beyler, Hasan Âmirzade, Terkos Su şirketi komiseri Tevfik Âmir Bey. Feneryolu'ndan: Divrikli Hafızpaşazade Nail, damadları Salâhaddin ve Fuad Beyler, Şûray-ı Devlet âzasından Arap Sami Bey, Muhasebat Dairesi Kısm-ı Sani reisi Şişman Ahmed Bey, Bab-ı Seraskerî (Savunma Bakanlığı) Muhasebat Dairesi ikinci şube müdürü Rıza Bey'le muavini Rifat Bey, Çiçon Hasan Paşa, Hariciye Umur-ı Şehbenderî müdürü⁹ Torpil Tevfik Bey* Şişman Yanko Efendi...

Göztepelilere gelelim: Feriklerden (korgenerallerden) topçu ferîği Hacı Hüseyin Paşa, Piyade Reisi Cemal Paşa, Muhasebat Dairesi Kısm-ı Evvel reisi Sadeddin Paşa, Mekâtib-i Askeriye müfettişi İsmail Paşa, İstabl-ı Âmirî¹⁰ müdürü Faik Paşa, Sıhhiye Dairesi reis-i sanisi Dr. Ömer Paşa,

(*) Evrakta cenebi kelimelerin parantez içine alınmalarını mütemadiyen emreder durmuş. Alâriyayetin (soylentiye bakılırsa) bir gün imza edeceği bir kâğıdı okurken tepesi atıvermiş:

– Sizlere Eîl aulatatamadım gitti. Ronktraz mıdır, rûnktraz mıdır her ne karın ağrısıysa şu Frenkçe Eîfî gene muterize (parantez) arasına sıkıstırmamıssınız. (oysa) O kelime (Farsça) rev-naktıraz'mıs...

6 ikinci esvapçı: Padişahın giyim kuşam işlerinden sorumlu esvapçıbaşının yardımcısı.

7 teşrifatçı: Tesrifatçı. Tesrifat-ı Umumiye Nâzırı olarak da bilinir. Osmanlı protokol genel müdürüne deniyordu.

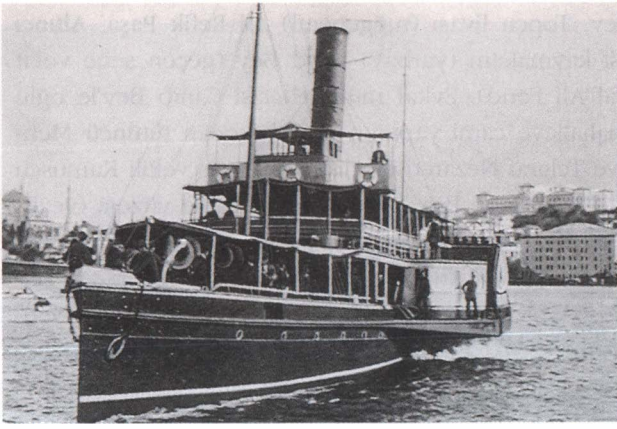
8 kilercibaşı: Saray kilerini yöneten ve padişahın sofrâ hizmetlerini düzenleyen görevli.

9 Hariciye Umur-ı Şehbenderi müdürü: Dışişleri konsolosluk işleri müdürü.

10 İstabl-ı Âmirî: Has Ahır olarak da bilinir. Saraya ait koşum takımlarının, arabaların bulunduğu seyislerin yatıp kalktığı yerleri ve atlara mahsus ahırları kapsayan birimdi.

mabeyinci Bekir Bey, Topçu livası (tuğgeneral) Ali Refik Paşa, Altıncı Daire başmühendisi kaymakam (yarbay) Ferid Bey (geçen sene vefat eden emekli general Ali Ferid), Evkaf muhasebecisi Canib Bey'le oğlu terzi Hasan Bey, mahalleye cami yaptıran ve adı konan tütüncü Mehmed Efendi, Posta ve Telgraf Nezareti Meclis-i İdare reis vekili Kamasçu Salâhi Bey, Alaybeyi Hafız Sabri Bey... Erenköylülerde de vüzera (vezirler) ve kübera (ulu kişiler) çoktu: Ticaret ve Nâfia Nazırı Zihni Paşa, Evkaf Nazırı Galip Paşa, Maliye Nazırı Reşad Paşa, Masraf Nazırı Müşir Hasan Paşa, Makam-ı Seraskerî reisi (Savunma Bakanlığı Sekreteri) Şerefeddin Efendi, Maliye ser (baş) veznedarı Halid Bey, Maliye muhasebecisi Ziya Bey, Babîâli Evrak müdürü Baki Bey, Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) âzasından Uzun Zühtü Bey, İstihkâm ve İnşaat reisi küçük Hüseyin Paşa, Sadrazam yaveri Cemal Paşa...

Bostancı'daki kasrına (köşküne) hususî çatanasıyla gidip gelen, Anadolu Şimendiferleri direktörü Hügnen, deniz yolunu çabuklaştırmak cihetinden çok kimseleri sevindirmiş, yârenliklerini kısa kestirmeğe âlet olduğundan da bir hâylisini yerindirmişti. 1904'te Haydarpaşa ile Köprü arası için Almanya'dan beyaz boyalı, pırl pırl üç yeni vapur getirtmişti: Halep, Bağdad, Basra. Biri daima yedek durarak tamir görürdü. İlâmaşallah hâlâ da Adalar'a ve Anadolu iskelelerine cayır cayır işliyorlar. Mahud (bilinen) iki başlının orta salonunda ve yan kamaralarındaki yârenlikler aşağı yukarı şu vadilerdeydi: Meyva bahçesine derdest-i celb (getirtilen) Kütahya'nın vişneleri, Çengelköyü'nün ayvaları, Yakacık'ın kirazları, Sultan Selim'in incirleri... Bağdaki kütüklerin kâmilten kal'edilip (kaldırılıp) Amerika çubuklarıyla tebdil kılındığı (değiştirildiği)... İçerenköyündeki Şarapçı Tomson'dan alınan çamlara deryalar kadar su sarfedildiği halde kavruk kalışları... Sakızlı bahçıvanbaşının bahçedeki kârize (loğusa) giden künge bir deve boynu takmak, zerzevatlığı ihya etmek (canlandırmak) teklifi ve herifin derhal defedilişi... O seneler moda olmuş olan pervaneli rüzgâr tulumbasının serçe parmak kadar su isale edemediği (akıtamadığı)... Dönme tulumbayı çeken haşarı atın tekme, çifte, boyuna sııkları parçaladığı, Hayvana içdişin eşedd-i lüzumu (gerekliliği)... Ahçıbaşının börekte, tatlıda yegâneliği ve lâkin gözlemesinin ağza konmazlığı... Kerimenin (kızın) mızrab vurmadaki mehareti, feemna (fakat) piyanoyu tarz-ı Efrenc (Batı tarzı) üzere bir türlü başaramadığı ve bu hususta yerden göğe kaçır haklılığı... "Kulağa eğilerek:" damadın son vapurla dönüşü ve bunun dağı der'in (üzüntü nedeni) oluşu... Mahdumun (oğulun) rütbe ve memuriyet

Yandan çarklı Neveser Vapuru.

ten ziyade at, araba merakı... Hafidin (torunun) "Koman sava!... Mersi bi-yen!" diyerek pehbarekallah (Tanrı kutlu kıl-sın) güldür güldür Fransızca konuşuşu... Hafideye (kız toruna) Kinalaroşun

(ilacın) zerretüma (hiç) yaramadığı, Balıkyağının hazm-ı batiliği (zor sindirilişi)... ilh...

Haydarpaşa'nın üçüz beyaz vapurlarından, bir yahut iki sene evvel, İdare-i Mahsusa hesabına gelen ve Avusturya'da yaptırılan "İhsan" ile "Neveser", kapı yoldaşlarının en sonuncusudurlar. "Neveser" emeğinde berdevam. Mahud (adıgeçen) idarenin ilk numarasız vapuru, Kadıköy halkının gözbebeği Ferah'tı ki tek silindiriyle meşhurdur. İkiz Tontonların içinde otuzluk, altmışlık paketlerini¹¹ yarılamağa alışmış olan tütün tiryakinlerindeki hayreti göreydiniz:

– İlk sigaramı söndürdüm, ikinciye sarmağa kalmadı, iskeleye halatı attık Rabhena (Tann) hakkı için martı gibi uçuyor!...

Sıra numarası, 23'te "dama" demişti. O da "Anadolu" isimli, iki bacalı ve hepsinin küçüğüydü. Pat, pat, pat Yalova'yı boylardı. Boylu, endamlı ve haylice de yollu olan "Büyükada", Meşrutiyet yıllarında gelenlerdendir. Öyle obur çıktı ki ocaklarına kömür dayandırabilersen dayandır. Aslı astarı var mıdır bilmem. duyduğumu söylüyorum. Yaşlı bir İngiliz binmiş. Sağına soluna bakıp dururken tanıyivermiş külhaniyi:

– Bu geminin eski adı şuydu; 50 yıl evvel İngiltere'de filân yerden falan yere işlerdi. Gecen harpte de kasaplık hayvanları taşıdı! demiş...

Alışam. 18 Kanun-ı evvel (Aralık) 1938

¹¹ Otuzluk, altmışlık paketler 50 ve 60 sarma sigaralık tütün paketleri.

Bayram Yerleri

Şimdi de kenarda, bucakta gene var. Tıkız mahallelere civar bir yangın yerine veya genişçe bir arsaya, Şeker ve Kurban bayramları geldi mi, üç beş salıncaklı hücre, bir iki kayık salıncak, makarasına yapışıp boydan boya kayılacak teli de gerdin mi oldu bitti. İki yıl evvel Büyükcamlıca Tepesinin yamacındaki Kısıklı'da bile rastladım böylesine. Eskiden de, her semtin haline göre bir bayram yeri vardı. Meselâ Şehremini civarlarının Hastane Çayırı, Aksaray havalisinin Yeşil Tulumba, Kocamustafapaşa taraflarının Esekapısı'ndaki viranelik, Unkapanı yakınlarının Karakol önündeki boşluk, Tophane ve Beşiktaş yakasında da Valideçeşmesi'ndeki arsa...

En baş safta olan, mevcudun hepsinden kat kat üstün bulunan üç bayram yeri vardı ki, birincisi Kadırga'daki Cinci Meydanı, ikincisi Fatih Camisi dış avlusu, üçüncüsü de bunların arasında uğrak ve durak yeri olan Beyazıt...

Şeker bayramının üç günü, Kurban bayramının dört günü bu meydanların üçü de mahalâkallah (hütün yaratıklarla dolu)... İçine dal, pestile dön; patırtı gürültüden mankafa ol... Al, pembe, eflâton, mavi, sarı bayramlıkları giymiş, saçları aynı renkte kurdeleli, şakakları karanfilli, fulyalı, sümbüllü, hercai menekşeli; kabacalarının başları örtülü, ağızları sakızlı, parmakları kınalı kız çocuklar... Mahmudpaşa Yokuşundan, Çarşı-içi'nden, Bitpazarı'ndan alınmış yeni elbiseleri sırtlarında, mavi boncuklar fes ibiklerinde, caket ve pantolon cepleri yemişle dolu erkek çocuklar... Ağabeylerinin, ablalarının eteğine sımsıkı yapışmış, ağızları, burun

Yüzyılın başında bir Kurban bayramında Beyazıt Meydanı.

ları horoz, şekerlerinin boyaları ile mülemma (boyanmış) sübyanlar... Komşu efendi amcılardan, hanım teyzelerden aldıkları el öpmelik mendillerde çil kuruslar, ikilikler düğümlü; hepsinde ağızlar işliyor, bir abur cuburdur gidiyor: Leblebi, kabak çekirdeği, Arabistan fıstığı, fındık, ceviz derken keçiboynuzu, abdülleziz, iğde... Ardından pestil, macun, şıra, şerbet, gazoz. Arkasından "Beş paraya bir tabak, inanmazsan ye de bak" makamlarını tutturanelardan aşure, muhallebi, dondurma...

Kalabalığın diğer kısmına gelem:

Beylik aba caketlerinin göğsüne Yunan Muharebesi madalyası¹ takılı, bacak kadanından kaytan bıyıklısına kadar Haddehaneliler, Demirhaneliler, Zeytinbunulular²... Mekteplilerden Kuleli'deki sınıf-ı mahsusluktur

1 Yunan Muharebesi Madalyası: 1897 Osmanlı-Yunan savaşı gümüş madalyası.

2 Haddehaneli, Demirhaneli, Zeytinbunulu: İstanbul'daki büyük sanayi tesislerinde cıvık öğrenci veya işçi olanlar.

(özel sınıf öğrencileri), Baytar ve Eczacı rüştiye-i askeriyeliler (askeri ortaokullular), Darüşşafakalılar, Aşiret mektepliler³...

Sarkık kuşaklığa, bol pantolonluluğa, yumurta ökçeliliğe (kabadayılık) yeltenen toy afililer (gösterişliler)... Kâhya kadın,⁴ çırak çıkmış kalfa,⁵ sütnine oğullarına çırak çıkmış kalfa, sütnine oğullarına uyup konaktan kaçamak yapmış küçük beyler... Mavi saltalı ve şalvarlı, sallandırma köstekli, Bolulu, Mengenli ahçıları... Lâstik yakalıklı, harar veya mumya gibi setreli, Arabgirli, Refahiyeli, Şebinkarahisarlı uşaklar, arabacılar, seyisler...

Kirli sarıklı, saltamarkaya (denizci ceketine) dönmüş cübbeli softalarla medrese yobazları⁶ da arada...

Feslerine yemeni, boyunlarına yazma sarmış, camadanlı (yelekli) ve poturlu sırık hamalları⁷... Arnavut elbiseli celepler, sakatçılar (sakatatçılar), ciğerciler... Kefyelerine agel dolayıp maşlah bürünmüş ak Araplar... Duvar dipleri de dolu: Lâhuraki (Hindistan'da Lahor'da dokunmuş şal) çarşafı, başörtülü yeldirmeli, kucakları çocuklu tazeler, orta yaşlılar, koça karılar... Hele öğle yaklaştı mı, Beyazıt Meydanı bir misli daha yükünü alır, halkın çoğu parmaklığın önünde balık istifine dönerdi. Gür, gür atılacak bayram toplarını bekleyen bekleyene. "Düşman bağrına!" demeye hazırlanan hazırlanana... O zamanlar "Havz-ı Haydar"⁸, etrafındaki tarhlar, falan fıstık yok. Yazın toz toprak birbirine karışıyor, kışın çamur dizkapakları aşıyor. Bayramlarda yangın kuleleri herkese açıktı. 300 bu kadar basamağı göze alan dalandı içine... Beyazıt'ın uğrak ve durak yeri olduğunu söyledik. On binlerce çocuk ağzından bir yaygara, gürültü, uğultudur gidiyor. İstanbul'da ne kadar sırık arabası varsa, alayı orada. Üstlerine renkli astarlardan bir tente, içlerine de kutık veya şilte konmuş,

3 Aşiret Mektebi: II. Abdülhamid'in buyruğu ile 1892'de İstanbul'da açılan özel okul. Önceleri Arap aşireti reislerinin çocukları, daha sonra Arnavut ve Kürt çocukları alınmış, 1907'de kapatılmıştır.

4 kâhya kadın: Saray ve konak haremelerindeki câriyelerin âmiri. Haremin işlerini çekip çeviren deneyimli ve yaşlıca câriye.

5 çırak çıkmak: Haremdede eğitilip türlü beceriler kazandırıldıktan sonra câriyelerin gelin edilmesi veya eşe dosta hizmet için verilmesi. Bu şekilde yetiştirilen câriyelere kalfa denirdi.

6 medrese yobazı: Yeterince başarı gösteremeyerek uzun yıllar medreselere devam eden, câhil olmalarına karşılık sarık sarıp bilgiçlik taslayan ve aşırı dinci geçinen medrese öğrencileri.

7 sırık hammalı: Bir hammalın ya da tek hayvanın taşıyamayacağı, araba ile de götürülemeyen ağır veya hacimli yükler, örneğin dolu fiçiler, çok büyük taşlar, dişbudak ağacından uzun sınıkları bağlanır; en az dört hammal, sınıkları omuzlayarak yükü ortada dengeleyerek taşırlardı. Önlerinde de bir vardacı bağırarak yol açardı.

8 Havz-ı Haydar: Beyazıt Meydanı, Ali Haydar (Yuluğ) Bey'in şehreminiği (belediye başkanlığı) döneminde 1923-1924 yıllarında, mimar Asım Kömürçüoğlu tarafından düzenlendi ve meydanın ortasına oval bir de havuz yapıldı. O zaman, Haydar Bey'in eseri olduğu için bu havuza Havz-ı Haydar deniliyordu.

beygirlerinin boyunlarına çingıraklar takılmış. Ver meteliği, istersen Cinci Meydanı'nı, istersen Fatih'i boyla...

Hepsinin içi de pıtrak mı pıtrak... Atlara kamçının sapıyla tekmeyle veriştirir veriştirmez, elebaşı arabacıda türkü hazır; fakat arabaya müteallik olanları daha makbul. Meselâ:

*Arabadan atladım ben
Sarı kızı sakladım ben...*

Yahut:

*Arabanın üstü basır
İçindeki hanım kısr,
Arabacı öpme ısır...*

Ve yahut daha eskilerden:

*Arabası camlı,
Alacahamamlı;
Donini dola boynu, donini vay!*

Takır tukur yol tutulmuş. Hep bir ağızdan avaz... Sokaklar çın çın çınlanmada... Sürücü beygirlerindeki erkek çocuklar da önde, etrafta, arkada... Arabacıcağızın kof çıkıp şevktan (sevinçten) kesilivermesi, yahut beygir-

Üsküdar'da eski bir bayram günü

lerinin kuradalıktan (yaşlılık ve zayıflıktan) geri kalması da haritada var...

– Amca sıkıştım, dur da ineyim! diyerek, onluğa yandı deyip başka arabaya kavança olanlar (geçenler) da çok...

Kadırga'daki Cinci Meydanı ana baba gününden farksızdı.

Bir tarafta pedavra (çatı) tahtalarıyla Amerikan bezlerinden yapılma iki, üç tiyatro. Borulu, davullu, zilli muzikaları, komikleri, aktörleri, kantocu kızları tamam. Bir tarafta kocaman bir çadır. İlerisinde gümrük hammalları omuz omuza vermişler; ciyak ciyak öten kısa zurna ve gümbür diyen davulla Kürt oyunundalar... Beri yanda barakalar: Kutb-ı Şimalînin (kuzey kutbunun) ayı balığı, Afrika çöllerinin timsahları, Amerika ormanlarının yaban öküzü... Daha ötede daha küçük kulübeler. Hava tüfeğe nişan atacaklara çığırkanlık eden, düzgünlere bulanmış bıraf, yani "motoskop" adlı, hareket eder resimler gösteren kutular... Daha öbüründe Çin ü Maçın saraylarının panoraması...

Para dolabı başka nesneler de çok: Sinirin sağlamlığını saatinin yelkovaniyla bildiren makine, yani iki sapından tuttun mu kolları titreten mahud (bilinen) dinamo... Pazının sıkılığını numara ile gösteren âlet, yani avuca tükürüp balyozu babaya indirdin mi, halkası yukarı çıkan demir çubuk.. Pençenin kuvvetine alâmet. Doktor Mazhar Osman'dakinin⁹ eşi mengene. Avuçlayıp da ibresini nihayete erdiren Kara Ahmed pehlivan...

Sakız leblebisi ile "tek mi çift mi?" oynayıp mütemadiyen yutanlar... Şemsiye üstüne iskambil kâğıtlarını açıp kesedikileri çekenler... Firdönlü tahtasından boyuna cebellezi edenler (ceplerine para atanlar)...

Başka taraflarda da neler yok?.. Adım başında, yiyecek, içecek satıcılarından maada (ayrıca) mezad malcılar, Eyüb oyuncakçıları, baloncular, niyetçiler, hacıyağcılar... Meydanın ilerisi de başka gûna (türü) ... Orada da havalanan kayıklar, dönme dolaplar, atlı karıncalar. Salıncaklarda gene hep bir ağızdan çingir çingir bağırtı. O zamanın en harcıâlem türküleri:

"Cimdalli", "Entarisi ala benziyor", "Karga da seni tutarım aman", "Kırmızı gül takarsın", "Anne ben hastayım", "Eğil dağlar", "Felek bana neler etti", "Sandık sandık üstüne", "Hekim dükkân şişeleri parlıyor", "Oduncular dağdan odun indirir", "Adanalı", "Konyalı" ve "Ah yalel yalel" ilh...

Bu salıncakları tercihte de, arabada olduğu gibi önden gözetilecek mühim noktadır: Hangisinin sahibiyle yadağı (yardakçısı) alaycı ve hokkabazsa, hangisi daha çok türkü biliyor, şıkır şıkır da oynuyorsa oraya

⁹ Mazhar Osman (Uzman): (1884-1950) Ünlü sinir ve akıl hastalıkları uzmanı. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesini kurmuş, hastalarını tedavi etmedeki yöntemleriyle ünlülmüştü

koşuşan koşuşana... Eğlence, şenliklilik, rağbet hususlarında Cinci ve Fatih meydanları atbaşı beraber idiyse de tiyatro bozuntuları, tefarikli (ufacık tefecik) barakalar, çalgı çağana (tef) ikincisinde pek yoktu.

Onda da ötekinde olmayan, civarlardaki Tatar çocuklarının otuzu kırkı bir araya toplanıp gayet canla başla, yarışırcasına birdirbir, uzuneşek, üçadım, tuğra, orospubohçası oyunları...

Akşam, 20 Kanun-ı evvel (Aralık) 1938

Şimdiki Valikonan Caddesinin başlangıcında, köşedekiyle bitişiğindeki iki bina bu tarafların ilk lüks apartımanlarından sayılır. Bundan yirmiye-di, yirmisekiz sene evvel (1910'lar) bir tanıdık bunları mezaddan almağa kalkışmıştı. Malûma, o vakitler borç hasebile (yüzünden) bir mülkün satılığa çıkışı, taliplerin Defterhane'ye¹ filân koşuşu, borçlunun da apışıp kalışı nadir vakalardan... O ahbap kalakaldıydı.

– Boşuna yorulup durduk; sahibi para bulmuş, kurtardı malını!... gibi sözleri hayatımda ilk duyuşum işte bu çifte apartımanlar dolayısıyladır.

Caddeye girince sağda, Mektep Yemekhanesinin² kapısındaki antika kıta (eski dörtlük), devrin manzum tarihçibaşısı, Makam-ı Seraskerî reisi³ Giritli Muhtar Efendi'nindir:⁴

*Hâmid Han-ı kerîmin ni'met-i şirin-i lûtfundan
İldip bu mektebi- dilsirü ihyâ nev-taamhâne
Çıkıp bâlâsına bir dem, dedim târihini Muhtar
Yapıldı tarz-ı âlâda, ne bâlâ bir taamhâne.*

1 Defterhane: Osmanlı tapu dairesi. Tanzimat döneminde Defter-i Hakanî Nezaretı adı altında ayrı bir bakanlık olarak örgütlennmiş. 1871'de Sultanahmet'teki binasına taşınmıştır.

2 Mektep Yemekhanesi: Pangaltı'daki eski Harp Okulunun Valikonan Caddesi tarafındaki bahçede yer alan, ana binadan bağımsız bina. Günümüzde Askeri Müzenin resim galerisi olarak düzenlenmektedir.

3 Makam-ı Seraskerî reisi: Doğrusu "Makam-ı Seraskerî Dairesi" reisidir. Osmanlı savaşı ve savunma bakanlığının özel kalemi olup buranın reisi ve muavinleri sivil memurlardı.

4 Giritli Muhtar Efendi (1817-1910) yazarın birçok kez adından söz ettiği bu zat, dinc ve ahlâka da ir eserleri, eski dönemin geleneklerinden olan manzum tarihler yazması ile tanınmıştır. Uzun yıl lar Seraskerlikte görev yaptıktan sonra Hicaz'a atanmış, dönüşünde İstanbul'da ölmüştür.

Bu yemekhane geçilince, ilk olarak yana gelen Süreyya Paşa'nın konağıydı. Paşa, Abdülhamid'e on sene başkâtiplik ettiği halde, halûklugu (iyi huyluluğu), temizliği ve münşiliğe (yazarlığıyla) tanınmış zevattandır.

Orada şimdinin meşhur Emek Apartmanı var. Süreyya Paşa müstemilâ-tının ilerisine de Nişantaşı Apartmanı yapıldı. Köşedeki Tunuslu Hayreddin Paşa konağının arsasına da kaç tane apartman çıktı. Hayreddin Paşa'nın (ö. 1890) aslı Çerkez. Tunus valisi okutup yazdırdıktan sonra Avrupa'ya göndermiş, askerlik de tahsil ettirmiş... Ferik (korgeneral) rütbesile İstanbul'a gelmiş, vezir olmuş; 1878 senesinde bir aralık sadrazamlık da etmiş. Malûmatlılığı ve dürüstlüğü söylenirdi.

Dörtüol ağzında hâlâ duran ve semte adını veren taş (nişan taşı) hakkında rivayetler muhtelif: Buraları vaktile dağ, bayır ya; bir kavle göre, Yeniçeriler devrinde kemankeşlere hedeflik etmiş; bir kavle göre de Üçüncü Selim'in Nizam-ı Cedid ve İkinci Mahmud'un Eşkinci neferleri o civarlarda tüfekte nişan atarlarmış; bu sebeple dikilmiş.

Abdülhamid, Yıldız'a yerleştikten ve has bendegânını - gerek sevgi, gerekse korku yüzünden - yakınına toplamak arzusuna düştükten sonra Nişantaşı ve havalisi bostan kulübelerinden, inek ahırlarından kurtularak vükelâ⁵ yatağı koskoca bir mahalle olup çıkmış.

Hamidiye⁶ kelimesi bol keseden her nesneye eklenirken ne diye buraya takılmamış bilmem?

Aşağı doğru yürüyoruz. Bugünkü boydan boya apartımanların yerinde en kalbur üstündekilerin kâşaneleri (köşkleri) sıralanmıştı. Bunların arsaları, çıkmış çatıları hep Ceb-i Hümayun'dan.⁷ Mansıp ve ikbal⁸ güvercinlik misali ya, gürleyip gidenlerin veya gazaba uğrayanlarınkiler yenilere kavança (geçmede)...

Hepsi de selâmlıklı haremli, at koşturacak sofalarla yirmişer, otuzar odalı, içleri tıklım tıklım, kapıları Arnavut, Boşnak bekçiliydi.

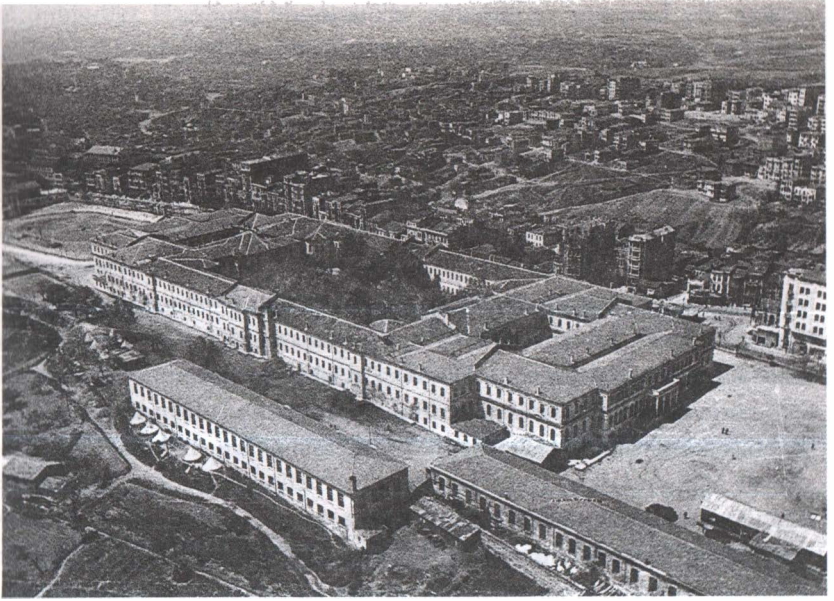
Dört yanlarında koskoca ağaçlar, eflâke (göge) ser çekmiş duvarlar,

5 vükelâ: Vükelâ-yı devlet de denilmiştir. Osmanlıların son döneminde, Meclis-i Vükelâ, Hey'et-i Vükelâ denen bakanlar kurulunda görev alan (bakan olan) devlet adamları için kullanılan "vekiller" anlamında çoğul bir deyimdi.

6 Hamidiye: Sultan II. Abdülhamid'in adını taşıyan kurum veya yer. Hamidiye Suyu, Hamidiye Mahallesi, Hamidiye Kazası, Hamidiye Mektebi vb.

7 Ceb-i Hümayun: Hazine-i Hassa olarak da bilinir. Osmanlı padişahlarına ayrılan ödenek ve bu ödeneğin işlemlerini yürüten saray dairesiydi.

8 mansıp ve ikbâl: Padişahı buyruğu ile elde edilen rütbe mevki ve görev. Mansıp ve ikbâl bir buyrukla kazanıldığı gibi bir buyrukla da kaybedilebiliyordu.

1930'lu yıllarda, Harbiye'nin ve Valikonağı Caddesi'nin girişinin havadan görünümü. En sağda caddenin girişindeki apartımanlar, karşısında bugün müze olan yemekhane binası.

pancURLu tahta havaleler (perdeler). Dama çıkarsan ancak deniz derya görebilirsin.

Köşede, Tunuslununkini geçtikten sonra sıra ile sayalım: Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın, Kürd Said Paşa'nın, Küçük Said Paşa'nın, mahbeyinci Nişli Mahmud Bey'in, mahbeyinci Dağıstanlı Emin Bey'in, serkarin⁹ Hacı Ali Paşa'nın, valide kâhyası¹⁰ Said Bey'in konakları...

Kâmil Paşa'nın Kızıtaşı'ndaki evi Marmara'ya nâzır (karşı), havadar, güneşli, sadrazamken haddi varsa otursun orada... Kürd Said Paşa Hariciye Nazırlığından sonra senelerce Şuray-ı Devlet (Danıştay) reisliği eden zat... Küçük Said Paşa sadaretle (sadrızamlıkla) mazuliyet (uzaklaştırılma) arasında sekiz kere köşekapmaca oynamış olan sadr-ı esbaktır (eski sadrazamdır).

Hazret, "iki hane-i müstemendanesinden binnisbe vüsatlısı ve kârgir olanını tamir ve tevsic lüzum görüb Enlâk-i Hümâyun meyanına dahil

⁹ serkarin: Ser-kureâ-yı hazret-i şehriyârî de denen ve padişaha en yakın kisinin (kurena, kâim) şefliğini yapan vezir.

¹⁰ valide kâhyası: Valide sultan kethüdâsı da denirdi. Padişahın annesini hükumette temsil eden üyeydi.

arsadan bir kısmının verilmesine vaktile irade şerefsadır olduğunu, o vakit bazı mütalâata mebni bunu istemediğini, sadaretinden bâdelinfisal bu temlike Taraf-ı Hümayun'dan nazar olunmadığını, ihsân-ı hümayunun istirdadına bir şey denilmezse de yeni yaptıracığı bina eskisinin pek kurbüne gelmekle zayk-ı hevâ mahzurundan başka yenisinin pencerelerinin harem dairesine nezaret edişini mahzurlu görerek" atebeye (padişahlık makamına) yazmış. "Kendisine bir emri hak vukuundan sonra ailesinin yok pahasına satmalarından başka bir çare kalmayacağını, her ne kadar iradında teeddüb ederse de, çünkü hâcât-ı şer'iyede tasrihat makbul olduğundan, yeni daire ile arsasının kıymet-i mukadderesinin mingayrihaddin Hazine-i Hassa'ya takdim edileceğini, yahut hane-i âcizanesinin tensib olunacak bir bedelle ve hakk-ı şufaya binaen, Hazine-i müşarünileyhadan alınmasını" da arzasına ilâve etmiş.*

Nişli Mahmud Bey, Arap İzzet'ten¹¹ evvelki gözbebeği. Mabeyinci Emin Bey Mekteb-i Mülkiyeden¹² çıkma ve ehl-i kalemlerdendi. Jules Verne'in bir iki romanını tercümeden başka *Musauver Tarih-i Hayvanat*, *Musauver Tarih-i Ümem* isimleriyle Mathaa-i Osmaniye'de bastırıldığı, klişelerini Almanya'da yaptırdığı kitaplar İstanbul'da çıkan ilk renkli resimleri muhtevidir (içerir).

Karşıdaki, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi müşir Kör Edhem Paşa'nın malikânesi (konağı). şimdi "Şişli Sıhhat Yurdu". Ağaçlıklı sokağın köşesi en evvel muzika ferîği (tümgeneralı) Necip Paşa'nın, sonra kırk yaşında sadrazam olan Cevad Paşa'nın, daha sonra sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'nın, bunun da ardından veliahtken ölen (intihar eden) Yusuf İzzeddin Efendi'nin ailesinin konağıydı. Bina hâlâ mevcut ve mekteptir; bir evvelkisi de Paris sefiri Salih Münir Paşa'nın. Teşvikiye Karakolunu geçince, şimdiki Narmanlı Apartmanının yeri Başkâtip Kara Tahsin Paşa'nındı, altında da Dördüncü Ordu müşiri Çerkez Zeki Paşa'nın mülkü...

Maçka'ya dolanan noktanın artık sağı solu boş. Bayırın Muradiye taraflarında da mevki ve rütbece daha küçük bendegânın evleri:

İmam ve müezzin-i evvel, sâni, sâlisler,¹³ ahçı, arabacı, bahçıvanbaşı-

(*) Said Paşa'nın hatıratı. İst. 1328 İkinci cildin kısm-ı sanisi, sahife: 305, 306.

11 Arap İzzet (ö. 1924) İzzet Holo, Arap İzzet Paşa olarak da tanınır. İstibdat döneminde adı pek çok yolsuzluklara karışan saray adamı. 1908'de Meşrutiyet ilân edilmeye Türkiye'den kaçmıştır.

12 Mekteb-i Mülkiye: 1859'da İstanbul'da açılan yöneticilik okulu. Buradan çıkanlar kaymakam ve nâhiye müdürü atanıyorlardı. Siyasal Bilgiler Fakültesinin başlangıcı sayılır.

13 İmam ve müezzin-i evvel, sâni, sâlisler: Saray baş imam ve müezzini ile ikinci ve üçüncü imam ve müezzinleri.

lar; tüfekçiler, Hademe-i hassalar,¹⁴ Muzikalılar...

Teşvikiye Camisi'nin arkaları da dolu. Kilâfî-i sâni (ikinci kilerci) İbrahim Bey'in (bayan Zihniyar'ın babası), İhlamur'a inen mahud (bilinen) ağaçlıklı sokakta Babiâli Hukuk müşaviri Hakkı Bey'in (Meşrutiyet devrinin adl ü ihsancı sadrazamı Hakkı Paşa), daha aşağıda Esvapçıbaşı İsmet Bey'in¹⁵ konakları.

Karşı sırtta yaver-i hususî (özel yâver) Fehim Paşa'nın yaptırdığı kebir (büyük) köşk.

"Sarayı Hümayununuzdaki merasim dairesinin modelinde, hem de kaç misli büyüğü!" diye yukarıya curnal¹⁶ yetiştirmişler. Nice benzerleri, daha da babaçkoları mevcudken, göze batıvermiş böyle, Fehim de içine adımını atamamış. Oniki, onüç yıl evvel Han-ı Halil'e¹⁷ dönmüştü. Bölüklerinin hepsinde kaç tane kiracı. Nihayet enkazcılara satılarak o da yıkılıp gitti.

Nişantaşı ana caddesinin arkalarına düşen, cicili bicililiğiyle emsallerini (benzerlerini) geçen Halil Rifat Paşa Konağı şimdi (Şişli) Terakki Lisesi'dir.

Yanındaki büyük arsayı Berberbaşı Mustafa Bey yok pahasına almış, ihya olmuştur, derler.

Güzelbahçe adını taşıyan sokakta da üç aded büyük kâşane (köşk) vardı:

Biri serhafiye Kel Ahmed Paşa'nın (o da şimdi mektep), ikincisile üçüncüsü Tophane müşiri¹⁸ Zeki ve devrin son Erkân-ı Harbiye reislerinden Arapgirli Şakir Paşa'nınkiler. Bunların yerlerine de apartımanlar türedi.

Nişantaşı'nın önünden Cabi Sokağına sapınca mabeyinci Bekir Sıtkı Beyin hâlâ duran kırmızı renkli binası, sonra da Köse Raif Paşa'nın kışlık ikametgâhı.

14 hademe-i hassa: Hademe-i hümayun da denirdi. Tanzimat döneminden itibaren saray örgütünde ve padişahın katıldığı törenlerde görev alıncıydı.

15 Esvapçıbaşı İsmet Bey (1843-1906) II. Abdülhamid'in süt kardeşi ve gardropçusu. Ünlü hafiye Fehim Paşa'nın babası.

16 jurnal/curnal: II. Abdülhamid döneminde kişileri suikast ve komplo düzenlemek veya düşünmek suçlamasıyla saraya ihbar etmekte.

17 Han-ı Halil: Asmaaltı'ndaki tarihi han. 18. yüzyılda İstanbul'a gelen yolcular ve iş arayanlar çoklukla burada kalıncıydı.

18 Tophane müşiri: Osmanlı ordusu için top ve diğer silahların imal edildiği askeri fabrikasının yöneticisi ve komutanıydı.

Bekir Bey'in yazlığı Göztepe'de, İstasyon caddesinde; mimarı da amatör: Nümune-i Terakki Mektebi'nin¹⁹ meşhur mezunu, Zülüflü İsmail Paşa'nın eniştesi, Babıâli Tercüme Odası serhalifesi²⁰ Mustafa Mazhar Bey... Köşk şimdi Varşova sefiri bay Ferid'in (Ahmet Ferit Tek) uhdesindedir.

Köse Raif Paşa Rüsumât Eminliği, Beyrut, Halep valilikleri, Teçhizat-ı Askeriye (Askerî Donatım) reisliği ettiği halde, Mithat Paşa yetiştirmelelerinden olduğu için, öteden beri mimlilerden...

Necmi Molla'nın şimdiki Nişantaşı Apartmanının (yerinde), tam karşısında da kurenadan (yakınlarından) Karagözcü Arif beyin konağı. Bu lâkabının sebebi, talebeliğindeyken değme hayalilere (Karagözcülere) taş çıkartması. Perdeyi kurup, şem'ayı (mumu) yakıp, cif caf caf cif cafa başlayıp öyle bir Karagöz oynatmış ki Katip Salih-i sani (ikinci Salih)... Lâ-mı cimi yok, çalışkan ve müstaidlerden de. Mekteb-i Mülkiye'nin 301 (1885) senesi mezunlarının birincisi. Dillerde çok pasaparla olmuş (yayılmış) bir rivayeti de ilâve ediverelim bari:

Delikanlı, Kayseri'den gelme, eli avucu da yufka. Mektep arkadaşlarını toplayıp hayâl oyununa girişti mi hepsini kahkahadan kırar, para toplar, onunla ders kitaplarını almış.

Akşam, 25 Kanun-ı evvel (Aralık) 1938

19 Nümune-i Terakki Mektebi: 1896'da açılan ve günümüzdeki İstanbul Erkek Lisesinin başlangıcı olan okul.

20 Bâbüâli Tercüme Odası serhalifesi: Osmanlı Hariciye Nezaretinin (dışişleri) nota ve güven mektuplarının yazıldığı çevirikliği bürosunda görevli şef.

Eski Kırathaneler

Adı üstünde; derunlarında (içlerinde) kıraat olunacak nesneler bulunan mahaller yani günlük cerideler (gazeteler), haftalık mecmualar; bazılarında birkaç yıllık gazete koleksiyonları, romanlar da var... Aynı zamanda kahvenin büyüğü, kibarı, temizi, beyden, efendiden müşterilisi idiler.

Hâlâ bu ismi taşıyanlar mevcut ya: Borsa, Viyana, İzmir, İkbal, Diyarbakır... filân gibi.

Eski kırathanelerin en meşhurlarını sayalım: Eminönü'nde Valide, Divanyolu'nda Arif, Çarşıkapısı'nda Sarafim, Mercan yokuşunun başında Askerî, Şehzadebaşı'nda Şems, Direklerarası'nda Mehmed ve Kâzım, köşede Fevziye, Aksaray'da Acem Tahir... Beyoğlu'ndakilerin ismi Kafe: Komers, Kurun, Ruayal, Lüksemburg, ilh...

Kırathanelerin başlıca müdavimleri, saçlı sakallısından ter bırıklısına kadar hep kalem efendileri:¹ Müdür muavinleri, başkâtipler, mümeyyizler,² kâtipler, maaşsız mülâzim ketebe (kâtip adayı)...

İçlerinde içilen: Kahve, çay, gazoz, limonata, şerbet, nargile...

Oynanan da türlü oyun: Kâğıtlarla otuzbir, prafa, pastıra, tramvay, konsolid, piket, bezik, domino; bazılarında bilârdı... Kalabalık vakitleri sabahları, akşamları, yatsı sonralarıydı. Sair zamanlar bir iki pinekliyenden maada kimsecikler yok. Böyle تنها hâldeyken içlerine bir göz gezdiriverelim: Sigara, nargile, soba, kahve ocağı dumanından tavan zifiri, duvarlar

1 kalem efendisi: Osmanlı Devletinin yazı işleri bürolarını yöneten sekreterlerin unvanıydı.

2 mümeyyiz: Eski devlet dairelerinde büro şeflerine ve şube müdürlerine deniyordu.

kapkara... İki yanda taş basması,³ renkli veya karakalem, koca koca levhalar: Tepesi sorguçlu ve taçlı, göğsü dizi dizi incili, kolları bileziklerle dolu, camadan şeklinde ceketli, yani aynı aynına Tulûat tiyatrolarının kantoncuları kıyafetinde, fakat onlar gibi geçkin değil, körpe, hoşor da değil, balık eti, ahu bakışlı dilberin tasviri... Kahve, gazino, birahane, lokanta gibi yerlerin hepsinde karşıdan “cee!” diyen bu sima, her halde Avrupa’nın fi tarihli güzellerinden biriydi, amma kim? Sonra gene o levhalar arasında mutlaka karanlık, gûhi (pis), kasvet verici manzaralar. Gök yüzüne karışmış dağlar, İngiltere’deki Fingal mağarası, Norveç’in fiyortları...

Arada bizlere ait resimler de var: Sivastopol’daki üç ambarlı Mahmu-diye,⁴ Tersane’nin yirmibeş senede yaptığı Hamidiye fırkateyni, 313 (1897) Yunan Muharebesi akabindeki (sonrasında) Malûlin-i Guzat lâne Sergisi’nin⁵ Mecidiyelik piyangosundan çıkma, çerçevenlenmiş ipekli ve resimli mendil...

Kıraathanelerin en hoş zamanları öğleleriydi.

Masalar bir kenara çekili, sandalyeler üst üste... Tezgâhın önünde pırıl pırıl pirinç sigara mangalcıkları... Yerler süpürülmüş, sulanmış, yaş; pencereler açık, püfür püfür esiyor; arka arsadan horozlar ötüyor.

Tavanda yenidünyalar, yani renkli cam karpuzlar. Kafeslerde Malta kanaryaları, anaç floryalar, sekenetli sakalar; hepsi şakırdamada... Yorulup bir kenarda şekerleme kestiren ocakçıya, arka kapının dışına çömelip güneşlenen garsonlara:

– Haydi çeneniz kısılsın, amma dırlanıyorsunuz bel!... dedirtecek kadar coşmuşlar...

Köprü başında, geçenlerde yıkılan binanın altındaki Valide Kıraathanesi bu şekilden müstesna... Orası sabahtan akşama kadar yol geçen hanı...

Peykelerde, iskemlelerdekilere ekserisi, semtin ayak altı ve her tarafa yakınlığı dolayısıyla biraz mola veren, yahut bir tanıdık bekleyen kimse-ler olmakla beraber, birçok da ince zanaat erbabı (sanatkârlar); arakiyeli (külâhlı), latalı (cûbbeli), eli tesbihli sakallılar; frenk gömlekli, redingotlu, bastonlu, boyalı bıyıklılar; çarmığa gerilmiş gibi daracak setreli, panta-

3 taş basması: Taş baskı, litografya. Kireç taşı üzerine işlenen şekil ve yazıların özel tekniği ile kâğıda geçirilmesi.

4 Mahmudiye: Sultan II. Mahmud’un adını taşıyan ve 1814’te denize indirilen kalyon türünden savaş gemisi.

5 Ma’lûlin-i Guzat lâne Sergisi: 1897 Osmanlı-Yunan savaşında yaralanan askerlere yardım kampanyası.

Bir kıraathane önünde nargile fıkurdatanlar.

lonu diz kapaklarında, at hırsızı kılıklılar... Hepsi de muhabbet tellâli...

Herifler bütün gün orada ahkâmüküm (oturmadalar)... Akşamları da kapı kapı diğer kıraathaneleri boylamadalar... Aksata (iş) arasında dilleri de işlemede:

– Ezanı duydun mu aslanım, namazı kaçırmıyalım!...

– Niyetliyim, orucu bozunca sigaranı içerim gözüm!...

– Aman pek gecikme mirim, zira filân konağa davetliyim!... kabîlin-den mavallar arasında alışveriş tamam olup avaidi cebe attıktan sonra:

– Tarif ettiğim sokağa dalınca tosunum, soldaki ilk değil, ikinci arsanın bitişiğindeki çifte cumbalı hane. Sigara yakar gibi bir kibrit çakacak-sın. Farkına varmazlarsa, etrafta gelen geçen de yoksa, hafiften hafife “Câm-ı aşkın”ı* tutturuver!...

Divanyolu’ndaki Arif’in kıraathanesinde meddah Aşkî veya hayalî Kâtip Salih daimî...

(*) Zamanın meşhur şarkısı:

Câm-ı aşkın içtim, oldum derdinâk

Arz için geldim buzuru sineçâk

Merhamet kıl, dil barab ve suzinâk.

Salih, Hacıvad'ı Şeyh Küşteri meydanına çıkarırken, perdenin önüne taktığı yaylı muşambayı tiyatrolarvari çingirakla kaldırır, deve derisi çengilerine Peruz'un "Nâle-i cangâh", Şamram'ın "Yandan yırtmaç fistanlar", Küçük Virjin'in "Güvercin" kantolarını söyletir; Beyoğlu dansözlerinin "Maçıç" danslarını yaptırır, Minakyan usulü "Masum Delikanlı", yahut "İhanetin Encâmı" gibi dramlar da oynatırdı ki, kapıya asılan resimli ilânlarını unutmam bir türlü... Tuzsuz Bekir, Razzakizâde'yi yatırıp göğsüne çökmüş, gırtlığına kocaman bir huni sokmuş, lıkır lıkır zehir içirtiyor.

Yaşlılar Karagöz'deki bu yeniliklere kızarlar, "buna bid'at (uydurma) derler efendim; bid'atin de hasenesi (güzeli) değil, seyyiesi (kötüsü)" diye atıp tutarlardı.

Çarşıkapısı'ndaki Sarafim'in Kiraathanesi bir vaktin enikonu umumî kütüphanesiymiş. Yevmî cerideler (günlük gazeteler), risale-i mevkuteler (sürelî yayınlar), bunların cild cild koleksiyonları, çeşid çeşid romanlar... Beğen beğendiğini oku...

Devrin bütün üdeba (yazarları) ve şuarası (şairleri), ehl-i kalemleri (yazıcıları) oraya müdavim: Şinasi, Namık Kemal, Ebüzziya, Âli Bey, Lâstik Said Bey, Ahmed Mithat Efendi, Muallim Naci, Şeyh Vasfi...

Beyazıt'ta, tramvay durak yerindeki Merkez Kiraathanesi, Aksaray - Di-

Yüzyılın başında bir kiraathane avlusunda çay ve nargile içenler.

Tunburi Cemil Bey.

vanyolu ramazan piyasaları (gezileri) tav-sadıktan sonra eski işlekliğini kaybetmiş. Şehzadebaşı'ndaki, şimdiki Letafet Apartmanının altına ve geçidin yanına düşen büyük dükkân bir ara İpekçi Kâni'nin "Hüsni-i intihap" mağazası, sonra da Şems Kiraathanesi olmuştu. Orada da cuma ve pazar geceleri incesaz, fakat Kemanî Ağa, kemanî Tatyos, kemençeci Vasil ayarındakiler yok. Ya Bülbülü Salih ya da Tahsin gibi Loncalıların takımı⁶... Fasılbaşılar civan, şen ve ateşli oldukları için ağır aksak, ağır düyek, sengin semaî, devr-i hindî, sofıyan'dan şarkıları da arama... Çaldıkları hep curcuna, köçekçe; binaena-

leyh bütün müşteriler de cavalacoz...

Direklerarası'na giriyoruz. Müşir Saffet Paşazâde hünkâr yaveri Esad Bey'in akarı olan kârgir bina (bugünkü Millî Sinema) önce Mehmed'in, ardından Kâzım'ın kiraathanesi imiş. Bizim çocukluğumuzda tiyatroya çevrilmişti; Kel Hasan oynardı. İstanbul yakasına ilk bilârdoyu orası getirmiş. Beyden, kişizâdeden (soylulardan) meraklıları hıncahınç... Kulağında kalanlar: Sabık Sultan Aziz mabeyincilerinden binbaşı Gözügüzel Galip Bey, Sofularlı Süslü Celâl Bey (Vefa futbolcularından bay Muhteşem'in validesinin büyük babası), Beylerbeyli Fuad Bey (sonraları Dahiliye Müsteşarı olan), Aksaray güzeli Evkafî Kâzım Bey, Dahiliye Nâzır-ı esbakı (eski içişleri bakanı) Said Efendizade Mehmed ve Halid beyler (ikincisi bay Reşid Halid biraderimizin pederi), Kalkandelenli Âkif Paşazâde Reşid Bey (Reşid Akif Paşa), Rıfat Paşazâde Vasıf Bey (validemin merhum dayısı).

Kemani Tatyos Efendi.

6 Loncalılar takımı: Osmanlıların son döneminde İstanbul'daki çalgıcılar kendi aralarında bir tür lonca oluşturarak mensuplarının ücretli beserli takımlar hâlinde sanat icra etmelerini sağlamaktaydılar.

Aşağıki köşe, yani eski Osmanbaba Türbesinin yamacı da meşhur Fevziye Kiraathanesiydi. Sinema yapılacağı söylenen, hâlâ arsa halinde duran yer.

Fevziye'nin cadde üstündeki yan penceresi her akşam meşgul. Bâb-ı Seraskeri Tahsilât Komisyonu reisi ferik (korgeneral) Arnavut Mustafa Paşa'nın makamıydı; yanında da hanende (şarkıcı) Osman Bey.

Rahmetli paşa, kalıplı, kıyafetli, gayet yakışıklı, kırılmış dolgun bıyıklarına rağmen, genç simalıydı. Çalgı bulunan gecelerde oradan eksik olmazdı. İşte incesazı burada dinle. Ya Tatyos, ay kemençeci Vasil, ya da Memduh'un idaresinde, piyasanın en namlı sazandeleri (çalgıcıları) ve okuyucuları: Kanunî Şemsi, udî Selim, hanende Karakaş, Astikzade Boğos, Ahmed Bey... Sonraları yenilerden Zafiraki isminde bir kemanî türemişti ki hem yayı kuvvetli, hem musikiye hakkıyla âşina, hem de zarif, çelebi. Giriştiği fasıllar da hep müntahap (seçme)...

O günlerde İstanbul'un en musikiperverlerinden biri, belki de başı, Mustafa Paşa merhumdu. Sarıgözel'deki konağında yapılan âhenklerde kimler yok kimler? Memleketin en yüksek üstadlarından, şöhretleri âfaki tutmuş, kolay kolay ele geçmez, hiçbir yere adımını atmaz, müstağni (tokgözlü), nazlı kimseler: Tanburi Cemil, udî Nevres, udî Şekerci Cemil, hanende Hafız Kırâmî vesaire...

Akşam, 28 Kanun-ı evvel (Aralık) 1938

Beyazıt'dan Saraçhanebaşı'na

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'a girdikten sonra şehrin göbeğinde, etrafı yüksek duvarlarla çevrili ahşap bir saray kurdurmuş. Burası (Eski Saray) neden sonra yanmış; Kanunî Süleyman, Mimar Sinan'a yeniden yaptırtmış. O da bir yangında kül olunca, Üçüncü Ahmed (1703-1730) zamanında daha büyük olarak tekrar yerine konmuş.

İkinci Mahmud 1826'da Yeniçerileri kaldırdıktan sonra bu Eski Saraydaki yaşlı hünkâr cariyelerini, hademelerini Topkapı'ya nakl ile burasını da Serasker Kapısı'na (Savunma-Savaş Bakanlığı) tahsis etmiş. 1870 senesinde yeni baştan yaptırılan ve senelerce Daire-i Askeriyyelik eden mahâldir ki, şimdinin de (İstanbul) üniversitesi.

İleri doğru yolu turalım. En evvel Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, sonra Keçecizade Fuad Paşa konağı, ardından Maliye Nezâreti, nihayet Askerî Tıbbiyye olan binayı sağa atın. Çıkmaz sokaktaki, Topçu Dairesi reisi Hacı Hüseyin Paşa'nın konağını (bugün talebe yurdu) geçip bayırı inince, dönemece Sabuncu Hanı derlerdi ki, bundan on, on iki yıl evveline kadar caddeye âdeta tıkaçtı. Gene Beyazıt Meydanından, bu sefer de solu tutup gelelim: Salaş, hurda, küçük küçük dükkânlarda kâğıtçılar; arka-larında sadrazam yaveri birinci ferik, yani orgeneral Cemal Paşa'nın gıcır gıcır şitâiyesi¹... (şimdi Beyazıt Belediye Dairesi'dir) Yürüyüp bayıra varınca tam karşısı Mısırlı Zeynep Hanım'ın kâşanesi (konağı). Burası son-

1 şitâiyye: Kışık ikametgâh. İstanbul'da 18. yüzyıl sonlarına doğru gelenekleşen yaşama düzenine göre varlıklılık yaz başında Boğaziçi köylerine, Kadıköy ve Yeşilköy'deki yazlık köşklere taşınmakta, kışa doğru kent merkezindeki konaklarına dönmekteydiler.

Serasker Rıza Paşa'nın yaptırdığı Vezneciler'deki Letafet Apartmanı. (Foto: Selâhaddin Giz/Eser Tutel Koleksiyonu)

ra Darülhayır adile sanat mektebi, ardından Hukuk, onun da ardından Üniversite Fen Fakültesi oldu. Malûma, Prenses Zeynep, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kızı, kocası da saltanat-ı seniyye vükelâlığında² ve sadrazamlığında bulunmuş, edib münşi (Yazar), "Telemak"³ mütercimi Arapgirli Yusuf Kâmil Paşa...

Küçük dağları yaratmışlardan olan Abdülaziz, etbaından (uyruklarından) kimsenin yurduna ayağını atmamışken, bir ramazan akşamı buraya iftara gelmiş; vezir bendesini (kulunu) de ilhya etmiş.

Vezneciler'deyiz... Veznenin bir manâsı da tartı ve tartmağa mahsus âlet. Bu ıvrı-zıvırları yapan ustaların orada oluşundan semt bu ismi almış. Küçüklüğümüzde yerlerine fermeneciler, yani esnaf elbiseleri dikenler yerleşmişti.

Tapıçer (halıcı) Hasan Basri'nin, udcu Şamlı Selim'in, Japon mağazacı Avni Bey'in, makineci Salim'in dükkânlarını ve Kuyucu Muradpaşa Camisini geçelim. Fotoğrafçı Madam'ın salaşı ve Sakallı Hamdi Bey'in ecza-

2 saltanat-ı seniyye vükelâlığı: Osmanlı hükümetlerinde vekillik (bakanlık) görevi.

3 Telemak: Yusuf Kâmil Paşa'nın (1808-1876) Türkçe'ye çevirdiği Fénélon'un Les Aventures de Télémaque (1699) adlı eseri. Mitoloji kahramanı Telemakhos'un sertüvenlerini anlatan bu eseri bir kez de Ahmet Vefik Paşa çevirmiştir.

nesi. Eczacıların Rumların, Ermenilerin elinde olduğu sıralar, Türkler arasında bu mesleği tutan, ilk dükkân açan merhumdur. Sanatının ehliydi. Nişantaşı-mişantaşı gibi tâ nerelerde oturanların çoğu ilaç yaptıracaklar mı, “Kanzuk”, “Della Suda” filân gibi eczaneleri kaale almayıp (önemsemeyip) buralara kadar adam koştururlar.

Serasker Rıza Paşa inşâkerdesi (yaptırtığı) olan Letafet Apartmanını oracığa çarçabuk çıkıvermişti. Bir evvel (ilk) bahar mahallemizden yazlığa gittik; Kasım girmeden dönüp de bir bakalım ki Fesçi Mürtaza'nın, tatlıcı Şamlı'nın, Şems Kırathanesi'nin, Feshane satış mağazasının üstünde koskocaman bir kallavi!.. Yanıbaşındaki Birinci Dâire-i Belediye⁴ de mostralık. Harap mı harap; sıvaları dökülmüş, pencerelerinin üstüne tah-talar mihlanmış, altlarındaki camlar gazete parçalarıyla yapıştırılmış, eğri-büğrü dışarı sarkan soba borularından aşağıya zifirler damlamada; ne kadar sokak köpeği varsa hepsi önünde, duvarlarının dibinde. (Burası Konservatuar yapılacak olan verdi.)

Borazan Tevfik'in bir lâtifesini daha söyleyeyim: İstanbul'a misafirliğe gelen Almanya İmparatoru II. Wilhelm,⁵ surları görmeğe gittiği sırada, oradan geçerken sormuş:

– Bu bina her halde tarihî olacak. Eski sipahilerinizin ahırlarından ba-kiye midir? (kalma mıdır?)

Arabada karşısında oturan mihmandarı Arapgirli Müşir Şakir Paşa:

– Hayır haşmetmeab, Bizanslıların zamanından kalmadır; Konstantin burada oturmuş! cevabını vermiş.

Direklerarası'ndayız.⁶ Semtin şenlikliliği o zamandan yadigâr. Ramazanlarda her gece, kışları da cuma ve pazar geceleri kaç tane tiyatro: Saraya alınmadan evvel Abdürrezzak, Kel Hasan, Şevki, Minakyan; ayrıca at cambazları; lâstik kulakla dinlenen fonograflar, canlı fotoğraf kutuları, çaycılar, kahveler; hattâ dükkânların birinde resim sergisi.

Derûnunda (içinde) Üsküdarlı Ali Rıza Bey, Kuleli İdadisi (Lisesi)

4 Birinci Daire-i Belediye: 1868'de yapılan düzenleme ile İstanbul 14 belediye dairesine ayrıldı. Birinci Dâire Yenikapı, Süleymaniye, Unkapanı semtleri ile Sultanahmet'e kadar olan kesimi kapsıyordu. 1877'deki düzenlemede ise kent 20 daireye ayrıldı. Beyazıt ve çevresi Birinci Daire, Sulta-nahmet ve çevresi İkinci Daire, Fatih Üçüncü Daire oldu.

5 II. Wilhelm'in ziyareti: 18-22 Ekim 1898 tarihlerinde İstanbul'da II. Abdülhamid'in konugu olan Almanya İmparatoru ve esi. Topkapı Sarayı'nı, Arkeoloji Müzesini, surları gezdi. Hohenzollern Yalı ile kentten ayrıldı.

6 Direklerarası: 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başında İstanbul'un eğlence merkezle-rindendi. Bayezid Câmiiden Şehzade Câmîine uzanan caddede boyuncu tiyatrolar, çalgılı kahveler, canlıbızhaneler, ortaoyunu, karagöz, medkhal gösterilerinin sergilendiği yerler vardı.

kozmografya muallimi yüzbaşı Ahmed Ziya Bey, Tepedelenli Kâmil Bey, Tekezâde Said Bey, Asaf Bey ve tığ gibi mülâzim (teğmen) Sami Bey (üstad Sami Yetik) gibi ressamlarımız ve tabloları...

Direklerarası nihayetlenince sol gene bir çıkıntı yapardı: Osmanbaba Türbesi. Aman yarabbi, öyle sakar bir türbedarı vardı ki ömrü günü sokaktan geçenlerle dalaşmak.

Karşısı Sadâbadcı⁷ Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sebili⁸... Osmanbaba Türbesinin arkasındaki Fevziye Kiraathanesinin önünden Lâleli'ye giden yola sapalım. Az ötede, solda, namlı riyaziye (matematikçi) Vidinli Tevfik Paşa'nın konağı (bugün talebe yurdu), karşısında meşhur dahiliyeci Dr. Feyzi Paşa'nınkı...

Dönüp gene büyük caddeye, Sokrat Eczanesinin önüne gelelim. Fırının ilerisinde, 310 (1894) zelzelesinde Kalpakçılarbaşı'ndan kaçanların barındıkları Fevziye Çarşısı, bir iki kapı sonra Muzika-i Hümâyûnlu⁹ bes-tekâr, udî Şekerci Cemil'in dükkânı...

Şehzade Camisi de malûm: Kanunî Süleyman, ölen sevgili oğlu Mehmed nâmına 1543 senesinde başlatmış, dört senede bitirilmiş; Mimar Sinan'ın eseri. Nizamiye karakoluna, yani şimdiki Beyazıt polis merkezine kadar dayanan sıra dükkânlar evvelce çerden-çöpten şeylerdi. Mısır Fevkalâde komiseri¹⁰ Gazi Ahmed Muhtar Paşa o kolu boydan boya aldık-tan sonra bir örnek, kârgir, demir kepenkli olarak hepsini yeniden dizdi.

Karakolun gerisindeki Damad Mahmud Paşa Konağı, Müşir Deli Fuad Paşa'nın başına çorap örülen mahâldir. Merhum burada kira ile otururken, güya hünkâr (II. Abdülhamid) aleyhindeki bir cemiyete dahil diye, hafiyeler bastırırıp uşaklarla birbirlerine giriştiler. Birkaç kişi vuruldu. Divan-ı harbe çekilen zavallı Paşa idama mahkûm edildi, fakat Abdülhamid keenne (sözde) merhamet etti, rütbesini, nişanlarını alarak Şam'a sürdü. Civarda bir hayli ekâbir (ileri gelenler) konakları daha vardı: Selimpaşa Yokuşunun başında, çöpçü ahırlarına varmadan, Abdülâziz ve-

7 Sadâbadcı: Bu sıfatla Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın (ö. 1730) Lâle Devri'nde Kâğthane'deki Sadâbad köşk ve bahçelerini yaptırttığı belirtilmek istenmiştir.

8 sebil: Hayır için kaynak suyu, belirli günlerde de şerbet dağıtılan vakaf kurumu. Üstü kubbeli, çevresi parmaklıklı sebiller işlek caddelerde ve köşe başlarında yapılır, hizmet için sebilci ve sakalar görevlendirilirdi.

9 Muzika-i Hümâyûn: 1831'de kurulan Osmanlı bando takımı. Bu kuruluşa eleman yetiştiren bir de Muzika-i Hümâyûn Mektebi vardı.

10 fevkalâde komiser: Özerklik tanınan Osmanlı eyaletlerine gönderilen ve devlet adına yerel hükümetin çalışmalarını izleyen vezir ve müşirlere deniyordu.

Cumhuriyet döneminde Beyazıt Meydanı.

zirlerinden Şirvanizade Rüştü Paşa'nın. Şehzade Camisi helâlarının karşısında vüzeradan (vezirlerden) Kalkandelenli Âkif Paşa'nın... Gene karakolun arkasına dolanalım. Önce eski müşirlerden ve valilerden Vasıf Paşa'nın, sonra Ticaret ve Nafia Nâzırı Zihni Paşa'nın...

Zihni Paşa, Meclis-i Vükelâ'ya dahiller¹¹ içindeyken, Nişantaşı, Serencebey, Yenimahalle gibi kurb-ı şehriyariye¹² sokulmamış bir-iki zât me-yânındaydı. Yarın-öbür gün Unkapanı'na doğru açılacak olan şehrahın (anayolun) üstünde bulunan, Burmalı Mesçit hakkında da bir menkıbe (öykü) vardır: Padişahlardan Deli İbrahim alâ vü vâlâ (alayla) ile Eyüp Sultan'ı ziyarete gidiyormuş. O noktaya gelince sapıtıvermiş; bir elini kaldırıp fırl fırl döndürmeğe başlamış. Rikâb-ı hümayûn (kortej) kalabalık, halk etrafta. Zıllullahın¹³ gerisinde beygirini süren sadrazam, etrafa bağırır:

– Saadetlû hünkârımız burada burna burna bir mescit inşasını فرمان buyuruyorlar!... Ve cami de çıkılıvermiş...

11 Meclis-i Vükelâya dâhil: Ya da aynı anlamda Meclis-i Vükelâya memur denilirdi. Osmanlı hukuk metlerinde devlet bakanı olarak görev alan fakat nâzirlik (bakanlık) görevi bulunmayan deneyimli vezirlere deniyordu.

12 kurb-ı şehriyari: Padişaha yakınlık. II. Abdülhamid döneminde bu padişahla ilişkisi iyi olan devlet adamları genellikle Yıldız Sarayına yakın semtlerde oturmaktaydılar.

13 zıllullah: Zıllullah-ı fi'l-âlem de denirdi. "Tanrının yeryüzündeki golgesi" anlamına gelen bu ifade Osmanlı padişahları için kullanılmıştır.

Yüzyılın başında Direklerarası.

Caddeyi yürüyoruz. Sağ kolda meşhur işkembeci Lambo, muhallebi-ci Ahmet Ağa, anneannemin babası Silistre müdafii Rifat Paşa veresesi-nin konağı (Yıkıldıktan sonra bahçesini birkaç ramazan çalgılı çağanalı kahveler, cambazlar tutmuştur. Elyevm otobüsler sığınyor). Geride de bizim yanan ev. (Yerine yapılan bina, bay Salim Şevket biraderimizin kız talebelere açtığı yurttur). Asıl kapımız dapdaracık Şekerci Sokağında idi ki bugün temeli bile kalmamış olan kırk odalı Numan Efendi konağı da komşumuzdu. Sokağın başındaki İpçinin denilen arsa Hariciye mektupçu muavini¹⁴ merhum Baki Bey'in pederi İsmet Molla'nın konağıydı. Karşıda, ana cadde üzerindeki hamam da Nevşehirli İbrahim Paşa'nın... Yanından gir, alnında Teçhizat-ı Askeriyye (askeri donatım) ve Harem-i Hümayûn Masraf Nâzırı¹⁵ Hacı Âkif Paşa konağı. Mahdumu (oğlu) Der- viş Bey'in şıklığı, alapariziyen (Paris tarzı) Fransızca tekellümü (konuş- ması) dillerde destan. Biricik evlâd olduğu için de, 40 yaşını bulduğu

14 Hariciye mektupçu muavini: Osmanlı dışişleri bakanlığı yazışları müdürü yardımcısı.

15 Harem-i Hümayun masraf nâzırı: Saray haremî ile ilgili harcamaları yürüten yetkili.

halde mabeyinlerinde (aralarında) adı (Çocuk)...

Horhor Yokuşuna geldik. Zamanenin Hayriye Lisesi, o vakitler vüze-râdan (vezirlerden) Bursa valisi Münir Paşa Konağı... O çatı da netameli-lerden (uğursuzlardan). Biter bitmez nazara gelip yukarıya (Yıldız Sara-yına) gamzedilmiş (jurnal edilmiş), paşacağız da soluğu taşrada almıştı. İçinde bir düğün olmuştu ki, meded Allah... Elimden tutarak götürdükle-ri ve gördüklerim hatırımda: Sokak mahşer mi mahşer; araba, araba, ara-ba... Harem ağaları, uşaklar dışarılara kadar seğırtmişler, dâvetileri ayırt edemiyorlar. Cümle kapısının içinde kıl pranga, mum gibi redingotlu, et-rafa lavanta kokuları yayan, zümbül bıyıklı bir teşrifatçı gelenlere müte-madiyen reveransta ve kandilli temennâda¹⁶...

— Kim mi?... Onu da söylileyim: Belediyenin sinemalar müfettişi Bay Nail biraderimizin amcası, Ramiz Beyzâde Süreyya Bey...

Yokuştaki meşhur Suphi Paşa'nın konağı,¹⁷ elân durmadadır. Tam karşısında da Mekteb-i Harbiyye'nin ilk çıkardığı erkân-ı harblerin (kur-mayların) birincisi, Muhakemât (Askerî Yargı) Dâiresi reisi Müşir Mah-mud Paşa'nın kışlığı...

İlerisi Saraçhane... Üstü, etrafı Yemiş'teki kuru yemişçilervari bir çar-şıydı. Saraçlığa ait bütün eşya, at eyerleri, beygir koşumları, silâhlıklar, cüzdanlar, bel kemerleri hep orada...

Çıkınca yol sola döner, zigzag yaptıktan sonra sağa kıvrılır, gene yı-lankavî sokaklardan sonra Fatih'e çıkardı. Fatih Parkı, İtfaiye'nin olduğu yer tıkız tıkız mahalleler... O derece girift şeylerdi ki boyuna Çinili Ha-mamına taşınıp duran Arap Nakşi bacımız¹⁸ her gidişinde gerisin geri döner, evden bir adam almadan yolu bulamazdı.

Akşam, 1 Kanun-ı sâni (Ocak) 1939

16 kandilli temenna: Osmanlı usulü bir selâm. Yarı bele kadar eğilip doğrularak sol el göbek üzerinde iken sağ elle de yerden başa doğru saygı hareketinde bulunmaktır.

17 Suphi Paşa Konağı: Aksaray Horhor'da, Sâmipaşazâde Abdullatif Suphi Paşa'nın (1818-1886) kona-ğı. 1966'da ölümüne değin Hamdullah Suphi Tanrıöver'in oturduğu konak günümüzde İstanbul Üniversitesine aittir. Sermet Muhtar'ın tanıttığı köşk ve konakların hemen hemen tamamı, Suphi Paşa Konağı gibi birkaç istisna dışında zamanımıza ulaşmamıştır.

18 Arap bacı: Eski İstanbul ailelerinin köle pazarından satın alıp yetiştirdikleri ve ev halkından saydık-ları zenci kadınlardı. Bunlar, çocuk bakımı, mutfak işleri yaparlardı, hamama, çarşıya pazara gidişleri de ailenin kadın ve çocuk bireylerine koruyuculuk ederlerdi.

Beyazıt'dan Aksaray'a

Tramvay yolu Sultanahmet'ten Çarşıkapı'daki dörtyol ağzına geldi mi, ilerisi meydana kadar Beyazıt Caddesi. Dörtyol ağzından sapılıp dönülünce, önce Makasçılar, sonra Okçularbaşı ve Balmumcular...

Bugün Belediye Dâiresi olan Cemal Paşa Konağı¹ yapılmadan evvel, sokağın içi, havuzun ve medresenin önü arzuhalcılarla doluydu.

Beyazıt Meydanından ötesi Hasanpaşa Hanı Caddesi, sonra Koska. Hanı, çeşmesi, fırını ile meşhur olan bu Hasan Paşa'nın² kim olduğunu söyleyeyim: Lâkabı Seyyid ve Anadolu. Muharebelerde cesaret göstermiş, I. Mahmud'a sadrazamlık etmiş. Görülüyor ya, epeyce de dünyalık tutmuş; nihayet Diyarbakır'a sürgün edilip orada ölmüş.

Adı hâlâ dillerdedir: Fen Fakültesine çıkan yolun başındaki pembe binaya Hasanpaşa Karakolu deniyor. Fırının simitleri kapış kapış kapışılıyor. Aradaki sokakta kapısı kemerli, sütûnlu, nakışlı, zeminin tesviyesinden sonra önündeki iki çeşmesi havada kalmış olan Hasanpaşa Hanı da durmada...

Koska'dan iniyoruz. Sağ kolda, Çiftetulumba Sokağındaki ahşap konak ise Dârü'l-Muallimat, yani kız muallim mektebiydi. Siyah yünlü çarşafı bürünmüş, kalın peçeleri inik, elleri bile pelerinlerinin altında

1 Cemal Paşa Konağı: Piyer Loti Caddesi girişinde günümüzde Eminönü Belediye Başkanlığı olan bina.

2 Hasan Paşa: (ö. 1748) Afyonlu olup yenicerilikten yetişmiştir. 1743-1746 yıllarında sadrazam. Beyazıt'taki külliyesi câmi, çeşme, sebîl, mektep ve han birimlerini kapsıyordu. Günümüze bunlardan, Hasan Paşa Hanı'nın bir bölümü kalmış, Ordu Caddesinin genişletilmesinde külliyenin tamamı yıkılmıştır.

saklı, kukumav gibi talebeler, çıtırtır, çıtırtır mekteplerine bir gider gelirlerdi ki...

Koska Caddesi şimdikinden çok darasken, aşağısı büsbütün ensizleştirdi. Az çok bir fikir mi edinmek istiyorsunuz? Çağaloğlu'ndaki İran Se-farethanesinin yanından inen yokuşun bıçak tersi kadar genişini gözünüzün önüne getirin... Bu dapdaracık yerde ramazanlarda, kandillerde araba piyasaları³ yapılmasına ne buyrulur?... Bu piyasalar 300 küsur sene kadar devam edip durmuş, sonra Şehzadebaşı'na göçetmiş.

Yolumuza devam edelim: Lâleli'deki Harikzedegân Apartmanlarının⁴ olduğu köşede, cami ile kapı-karşı olan konak, Süvari Dairesi reisi Aksaç Mehmed Paşa'nın...

Rahmetli pek mir-i kelâm (güzel konuşan) ve hazırcevapmış. Bir menkıbesini hikâye edeceğim:

Serasker Kapısında Piyade, Topçu, Levazım, Muhasebat, İstihkâm ve İnşaat ilh... reislerinin iştirak edegeldikleri Meclis-i Rüesâ'da (başkanlar kurulu) bazı zâbitân (subaylar) ve ümeranın (yüksek subayların) terfileri mevzubahs (sözkonusu) olurken, paşalardan biri, mensuplarından bir kolağasını (Önyüzbaşısı) methe girişerek:

– İşte böyle faal, böyle hamiyetmend ve şecaatküsterdir (iyiliksever, yiğit)!... dedikten sonra: Öyle de insan adamdır ki, sinirli, âdeta zırdeli karısının cefasını senelerdir çekiyor. Hattâ Trabzon'dan Sirkeci'ye geldikleri gün kadın, ayağı kayarak Kars vapurunun merdiveninden düşer-düşmez, lâhzada tepce aşağı kendini atmaz mı denize? Kurtarmaz mı biçâreyi? Demiş.

Aksaç (Mehmed Paşa) hemen cevabı yapıştırmış:

– Başının belâsı denizin dibine gitmişken, eliyle çıkaran herifin bin-başılığına dünyâ'da mühür basmam!

Öbür kaldırımda, şimdiki bakkalın yanından Musalla'ya giden yolda esbak (eski) Hicaz valisi müşir Saffet Paşa'nın konağı... Karagümrüklü Saffet Efendi, Mekteb-i Harbiyye imtihanlarında birinci defa (dönem) olarak başçavuş nişanını alanlardan; ikinci katile (dönem) olarak 1848'de çıkan erkân-ı harblerin (kurmayların) de ikincisi...

Lâleli'deyiz... Lâleli Baba, Kanunî Süleyman devrinin meczuplarından

3 piyasa: Osmanlıların son döneminde İstanbulluların yaya veya arabalarla yaptıkları akşam gezintileriydi.

4 Harikzedegân Apartmanları: Tayyare Apartmanları olarak da bilinir. 1918 Cıbalı Fatih yangınında evsiz kalınlar için açılan yardım kampanyasında toplanan paralarda Lâleli'de yapılan bu apartmanlar, 1980'den sonra önce Ramada, günümüzde de Merit Oteli olarak hizmet vermektedir.

Laleli'den Aksaray'a atlı tramvayların geçtiği cadde parke taşıydı. Daha sonra bu alan çıkan yangınlar sonucunda büyük hasara uğradı. Cumhuriyet döneminde de genişletilerek bugünkü halini aldı.

ve ermişlerden. Oracıkta hasırdan bir kulübede oturmuş. Semtin ve caminin adı ondan kalma. Cami III. Mustafa'nındır. Şaire Fitnat Hanım'ın: "Muallâ cami-i râna-yı Sultan Mustafa'dır bu" tarihinden anlaşılacağı üzere 1177'de (1764) bitirilmiş. Bundan sekiz sene evvel yapılan Nuru osmaniye'nin hemen hemen eşidir. Yani Avrupa mimarîsi tarzında, uy durmasyon, "akant" ve "rokoko" tezyinatlıdır. Büyük türbede III. Mustafa, yanında oğlu III. Selim yatar. Aynı bir türbede de Lâleli Baba...

Yeşiltulumba'ya vardık. Bu ismin sebebi de küçürek meydanın ortasında, yeşile boyalı, tahta, çıknklı bir tulumbanın bulunması.

Etrafında sıra sıra kahveler. Yazları masalar, iskemleler dışarıda. Daire dönüşü, kalem efendilerinin, mümeyyizlerin, ketebelerin uğrağı olmakla beraber, bütün şık beyler de orada. Gözleri mavi gözlüklü, kolalı gömlekli, parmaklarının arası kalın sigaralı, öbür ellerinde fırıl fırıl baston veya şemsiye, gelen geçen hanımlara ısmar geçenler...

Yukarıda da bahsettiğim gibi, 300 tarihinden (1884'ten) evvelki ramazanlarda İstanbul'un en keyifli, civcivli tarafı orasıymış. Katar olmuş kupalardaki⁵ yaşmaklılara⁶ çeşmî çerez (göz eğlencesi); geceleri meddah, Karagöz, incesaz... Hayır, tiyatro, miyatro yok. O biricik, Gedikpaşa'da... Şehzadebaşı ve Direklerarası o vakitler sinek avlıyor. Ezandan sonra karanlık, zulümat.

Köprübaşı'nda, Üsküdar'da, ötede-beride hayli Valide Camisi⁷ bulunduğu, buradakinin kime ait olduğunu bildirmek gerek: Abdülâziz'in annesi Pertevniyal'in... 1870'te yapılmış. İçindeki "*Allahü yu-avnüküm*" levhâsına, oğlunun (Abdülâziz'in) yazısıdır, derler. Aksaray yangınından sonra cadde genişletilirken Valide'nin türbesi geriye alındı. Derûnuna (içine) muallâk (asılı) Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvere minyatür resimlerinde, göze görünmediği halde pertavsızla bakılınca hacıların bile gözüktüğü rivâyet edilirdi.

Caminin arkasındaki Pertevniyal Lisesi, şimdiki kübik şekline girmenden evvel Mahmudiye Rüştîyesi⁸ydi.⁹ Şakirdanının (öğrencilerin) çoğu fukarâ-yı sabirin (yoksul ailelerin) evlâdları. Bayramlarda avaidleri (harçlıkları) dağıtılırdı. Civar çocuklarının mahalle mektebinden sonra ilk merhalesi orası. Çıkınca, Serasker Kapısına dört mecidiye aylıkla kâtip olmak isteyenler Beyazıt'ta Jandarma Dairesi binasındaki (şimdiki Dişçi Mektebi) Menşe-i Küttab'a⁹, zihni evveller (zekiler) de yukarıdaki 'Nûmune-i Terakki'ye veya vaktiyle sadrazam Mütercim Rüştü Paşa konağı olan Vefa İdadîsine (Lisesine) taşınırlardı.

5 kupa: Kapalı atlı arabası. Bu ve benzeri olan lando, İstanbul'da, Tanzimat'tan önce ve sonra en yaygın taşıt aracıydı.

6 yaşmaklılar: Ferace ve yaşmak denen üstlük ve peçe ile örtünmüş kadınlar. Eskiden İstanbul hanımları arabayla da olsa sokağa çıktıklarında uzun ve bol ferace giyip yüzlerini de ince bir tül olan ve daha güzel görünmelerini sağlayan yaşmakla örterlerdi.

7 Valide câmileri: Padişahı analarının İstanbul'da yaptırtıkları büyük câmililerdir. Eminönü, Üsküdar, Aksaray, Dolmabahçe Valide câmileri bunlardandır.

8 rüşdiye: 1838'den başlayarak İstanbul'da, 19. yüzyılın ikinci yarısında da taşrada açılan ortaokul düzeyindeki eğitim kurumlarına deniyordu.

9 Menşe-i Küttab: Menşe-i Küttab-ı Askerî adıyla da bilinir. 1876'da açılan ve ordu için sivil memur yetiştiren okuldu.

Mimar Kemalettin Bey'in yaptığı Harikzedegân Apartmanları ve çevresi (1920).

Mahmudiye Rüstiyesini geçince, Selimpaşa Yokuşunun alt başındaki konak da Büyük Mustafa Paşa'nın. Hazret, ismini zikrettiğimiz Saffet Paşa ile beraber, meşhur Serasker Hüseyin Avni Paşa da aynı sınıfa dahil olmak üzere, ilk erkân-ı harblerden (kurmaylardan). Harbiye'de hocalığı, kaleme aldığı ve Fransızca'dan çevirdiği eserleri, Aziz (1861-1876) ve Hamid (876-1909) devirlerinde valiliği, ordu müşirliği, seraskerliği var... Çok kimse isim benzerliğinden ve Erzurum'daki valiliğinden naşı (dolayı), merhumu Zarif Mustafa Paşa ile karıştırırlardı. Kalemimizden çıkmışken Zarif mübarekinin bir marifetini anlatalım:

1270'teki (1854) Rus Muharebesinde, Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa'dan sonra Anadolu Cephesi kumandanlığına tayin edilmiş. Düşman Kars Kalesini zorladığı sıralar öyle bir vaziyette sıkışık kalmış ki, apansızın yükleniver, gafil avlayıp kat ön ederek pıtrak gibi esir, top, cephane toplar...

Zarifcağız bütün kıtalarını ayaklandıyor; gece baskını yapacak. Fenerler, meşaleler yaktınp, borular, trampetler çaldıra çaldıra, köy düğününe gider gibi, ala ala hey savlet (saldırı) etmez mi?... Moskoflu da kendini denk alıp, burnu bile kanamadan, berzahtan (boğazdan) kurtulmaz mı?

Selimpaşa Yokuşu dedikti. Bu hazret de II. Mahmud'un Yenicerileri kaldırdığı günlerin sadrazamı... Dişli ve acarlardanmış. 1844-45 Rus har

binde orduya serdar olarak Varna'yı muhasaradan kurtarmak, Tuna'yı tutmak için Karadeniz'e çıkmış. Varna teslim olunca haydi tepetaklak sürgüne...

Aksaray'ın göbeğine geldik. Sağdaki caminin bânisi (yaptıranı), Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Murad Paşa, şadırvanı yaptıran Genç Osman'ın (1618-1622) katili Sadrazam Kara Davut Paşa, dış avlusundaki kahve de, İstanbul'un kabadayılığı ile ün alan Aksaray'ın "Onikiler"inin âramgâhı (oturdıkları yer)... Bir romanımızda hepsini anlattık. Uzun uzadıya maceralarını geçtik amma gene sayalım: Kahraman Bey, Arap Abdullah, Karakulağın Lûtfi, Kadayıfçı Ali, Sakızlı Yusuf, Gümrüklü Şahap Bey, Kavanoz Mehmed, Kazasker Ahmed, Enderunlu Mehmet Bey, Dragon Ahmed, Mektepli Raşid, Dökmeci Hayrullah...

İlk reisleri Kahraman Bey; o vurulunca başlarına Arap Abdullah geçmiş... İşleri güçleri o kahvede toplanıp kumpas: "Nerede hangi yosma, hangi ev tavuğu var?.. Yumurtadan sağlamlardan kimler ortalığı karıştırıyor?.. Aksaray'dan geçen kadınlardan kim tek başına, eli sübyanlı veya peşi kocakarılı?..."

Rakıyı çektiler mi, mahallelere dalmalar; camları, çerçeveleri indirmeler. Aralıkta elbette çingar da çıkar a; kafalar, gözler yarıp, bazan da hacmata (yaralamaya) kadar varışlar. Çok kere de zılgıtı yiyerek yaralı, bereli o kahveye dönüşler...

Aksaray'ın kaldırım kabadayısı yetiştirmesi müsellemdir (herkesçe bilinir). Etmeydanı'ndaki Yeniçerilerden kalma olacak. Onların köküne kibrit suyu döküldükten sonra taslakları ötede-beride gene söğüt yaprağı, saldırma, gaddarî oyunlarını oynamışlar... Onikiler de onlardan bâkiye. Meşrutiyet senelerinde (1908-1918) bile düdük öttürenleri oldu: Topkapı tramvayını durdurtup haraca kesen Kız Ali; yanından geçen yan baskarken derhal sustaışını yapıştıran Burhan; ikinci numarası Rıdvan; karakolları sille, tokat allak bullak eden Turşucu Cemal...

Onikiler dağıldıktan sonra mabadinin (arkadan gelenlerinin) en meşhurları İstinyeli Salih, Sarraf Niyazi, Acem Şevki, Tütüncü Tevfik, Aksaray'lı Ata'dır.

İstinyeli Yorgancı Salih'in binbir vukuatından biri *Servet-i Fünûn*'un 311 (1895) nüshalarının havadis kısmında vardır: Kalem kâtiplerinden bir genç, Çarşıda bir yosma ile uyuşmuş. Edirnekapısı taraflarında, o gece boş olan evine götürmüş. İstinyeli kadını kollayanlardan; peşlerine düşmüş... Ev sahibiyile misafiri, arka bahçede birkaç rakı çakıştırırlarken,

herifçioğlu haydi duvardan içeri... Saldırma elinde, kadını önüne katar katmaz fırlamaz mı kapıdan dışarı?...

Aksaraylı Ata'nın da maceraları çok. Bir taneciğini anlatalım: Caddede bir fngirnozun peşine düşmüş. Çabuk anlaşımlar. Kadın, usulcacık evini tarif edip "yatsıdan bir saat sonra bekliyorum" demiş.

Ata çekmiş kafayı; sağa sola yalpalaya yalpalaya sokağa dalıp çalmış kapıyı, dalmış içeriye...

Bir kıyamet... Orası yüksek zatlardan bilmem kimin hânesi imiş. Takyesi başında, kürkü sırtındaki efendicağız: "Yetişin bekçiler, polisler, Onikiler bastı!..." diye bar bar bağırırken Ata'da bir kaçış ki,

Meğerse sarhoşlukla bir kapı ötesini çalmışmış!..

Akşam, 3 Kanun-ı sâni (Ocak) 1939

Ayasofya ve Sultanahmet Civarları

Salkımsöğüt'teki şimdiki Tıbb-i Adlî binası meşhur Soğukçeşme Rüşdiye-i Askeriyesi'ydi.¹ O vakitler Gülhane Parkı markı yok ki, kapıları olsun. Surun önünden yukarı kıvrılınca köşe, Bab-ı Seraskerî Muhasebat Dairesi reisi Edirneli müşir Hasan Paşa'nın konağı.

Konak yukarı doğru yürüdükçe yürüdü, genişledikçe genişledi; yan yana aynı boyda, aynı renkte, dört mü beş mi bölük. Veresesinin elinden çıkmış olarak hepsi de el'an durmadadırlar.

Merhumun zebanzed (alışılmış) ismi Masraf Nazırı Hasan Paşa'dır. Yukarıya (Yıldız Sarayına) hususî çatkınlardan, etliye şütlüye karışanlardan değildi. Yirmi beş seneye yakın o vazifeyi bal gibi idare etmiş. Muvaffakiyetinin sırrı da şu: Dişlilere Şıpınışi (peşin) aylığını vermek; dişsizlere de kesesini açıp içindeki bozuk paraları gösterip:

– Benim bile bundan başka padişah sikkem varsa gözlerimin ikisi de kör olsun!... diye barbar bağırarak, daha coşkunca yazıhanesinin üstüne çıkıp nikâhına şartlar, şurtlar ede ede, terter tepinmek... O zamanlar cad-denin Alemdar, malemdarlığı yok; bugünkünün yarısından dar, kaç asırlık çınar da kenar da... Yokuşun sağındaki Ahmed Abud Efendi Konağı (Berliç Mektebi) yepyeni, pırıl pırlıdı... Yerebatan sarnıcını bilen kim? Kapısına seyyah kabilelerinin birikişi vaki değil. Yerebatan yalnız ramazanlarda, o da camisinden ötürü, dillerde dolaşırdı. İkinci mi yaklaşıyor,

1 Soğukçeşme Rüşdiyesi: 1875'te Soğukçeşme'de açılan ilk askeri ortaokullardan. Burası uzun süre Adlî Tıp binası ve daha sonra da Devlet Güvenlik Mahkemesi olarak kullanılmıştır.

Ayasofya Camii ve Sultanahmet Meydanı'nın geçen yüzyıldaki görünümü. Caminin önünde görülen evler daha sonraki yangınlarda yanmıştır.

sokak ağzına kadar dolu. Hafız Sami'nin mukabelesini dinlemeğe seğirten süslü hanımların hepsi orada... Hafız Efendi meyilli sarık, burulu bıyık, taralı sakal, lâvantalar içinde, Şam kutnusundan² puflla mindere diz çöküp gözlerini süze süze o pürüzsüz, nefis sesiyle "Euzü"yü tutturdu mu mest olan olana; can ve yürekten ah çeken çekene...

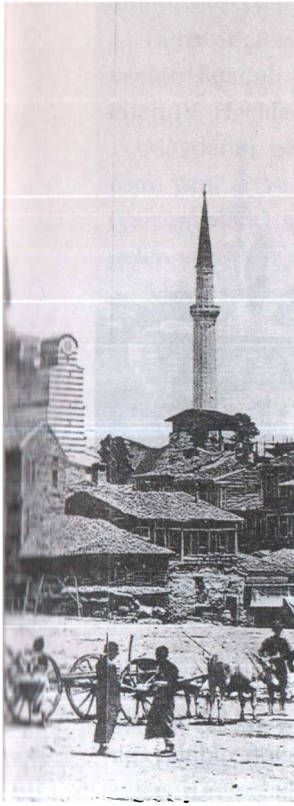
Mezkûr seneler bu mazhariyete (onura) ermişlerden biri de mevlûdhan Hafız Receb'dir. Cami, öğle ile ikindi arası da yüklüydü. O vakit de büyükanneler, kadinneler vaiz dinlemeğe üşüşürlerdi. Meşhur Kara Vâiz kürsüde, alı al moru mor, elini dizine vura vura, haykır haykır boyuna hançere paralırdı:

– Ey cemaat, ey mahkûmlar, mahlûkalar kendimizi bilelim!. Bizler necaset hamalıyız, necaset hamalı!...

Gene tramvay yoluna döndük. İşkembeci oldum olası oradadır. Eski-lerden kalanın biri de sağa dolandıktan sonraki şekercidir. Sübhanlığında büyük babımla beraber Bahçekapısı'ndaki "Binbir Çeşit" mağazasına oyuncak almağa gider, dönüşte o dükkândan kırmızı bardak şekerleri alırdık.

2 Şam kutnisi: Örgüsünde ipek de bulunan kalın ve değerli döşemelik kumaş.

Tarih bilgiçliği taslamak gibi olmasın amma önüne kadar gelmişken biraz da Ayasofya'dan bahsedelim: İstanbul'a kendi adını takan Büyük Kostantin, ilk olarak 325 senesinde kurdurmuş. Sonraları bir iki kere yanmış, genişletilerek tekrar yapılmış. I. Jüstiniyen 527'de Şark İmparatorluğu'na geçtikten sonra meşhur Nika İhtilâlinde bir daha kül olmuş.

Bu sefer paçaları sıvayan o. Meramı öyle bir kilise yaptırmak ki eşi yeryüzünde görülmemiş olsun. İmparatorluğun her tarafındaki en meşhur mabedlerden sütunlar, mermerler, nakışlı taşlar getirtmiş.

İşi üstüne alan iki mimarın ikisi de bizim yurdlu. Biri "Tralles"li (Aydın'ın pek yakınına düşüyor) Antemiyüs; öbürü de "Millet"li (Milâs'ın garbinde ve sahilinde) İzidor.

Fatih, İstanbul'u alınca Ayasofya'yı camiye çevirip bir minare dikmiş. II. Selim (1566-1574) bir minare daha, III. Murad (1574-1595) da diğer ikisini eklemiş. Şimdi de Bizans eserleri müzesi.

Birkaç sene evvel yanıp yok olan Adliye Binası, buranın enseköküne Dârü'l-fünun olarak çıkılmadır. Abdülâziz devrinde Evkaf, Ticaret, Maarif daireliği etmiş. Abdülhamid'in cülûsundan (1876) sonra sağı

Adliye, ortasının üstü Âyan ve altı Mebusan Meclisi, solu gene Evkaf olmuş. 1908 Meşrutiyetinin ilk Millet Meclisi gene orada açıldı. Nihayet yalnız Adliye iken yandı gitti.

Ayasofya'nın dış avlusundaki caddenin karşısındaki sıra sıra kahvelerde iskemle çürütenlerin hemen hepsi de yobaz gürûhu ve ipsiz sapsızlardı.

Sultanahmet Meydanında park, tarh, yeşillik, parmaklık, kaldırım ne gezer?... Önünde salaş bir çatı adı Millet Bahçesi. Karşısındaki taş mektep³ de İnas Rüşdiyesi. Bacak kadar yavrucuklar başlarında başörtüler, sırtlarında yeldirmeler, ellerinde gergefler, taşınıp dururlardı.

Alman Çeşmesi, son Almanya imparatoru II. Wilhelm'in 1898'de muhibb-i hassı (özel dostu) Sultan Abdülhamid'i ikinci ziyaretinin hatırası

3 taş mektep: Binası kârgir olan eski okullara deniyordu. Sözü edilen okul, Sultanahmet'teki Ceyni Kalfa Sıbyan Mektebidir. Günümüzde Türk Edebiyatı Vakfı tarafından kullanılmaktadır.

Yüzyılın başında Süleymaniye Camii, Dikilitaş ve burmalı sütun.

olarak oracığa kurduruldu. Resm-i küşadını (açılışını) pek iyi bilirim. Kafaları sorguçlu elçiler; yerli vezirler, müşirler birbirlerine girift oldular (girdiler). İki dilden nutuklar okundu, dualar edildi, marşlar çalındı, galiba kurbanlar da kesildi; seyircilerin çoğu da pestile döndü idi. Senesi geçmedi, muslukları Kerbelâ. Ne şehriyar ağabeyin umurunda, ne de biraderi haşmetlûnun¹ güvende sefiri Baron Mareşal von Bibertayn...

Arkadaki hiyeroglifli Dikilitaş'ı I. Teodos 390'da Mısır'ın Heliopolis şehrinden getirmiş, tam 32 günde diktirmiş. Kocakarılar atındaki heykelleri göstererek çocukları korkuturlardı:

– Bunkır analanna, babalarına pay vermişler de böyle taş kesilmişler!...

Birbirine sarılmış yılanları tasvir eden Burmalı Direk, tarihlere göre, milâddan 497 yıl evvel Temistoklis ile Pozanyas'ın "Salamin" ve "Plate" zaferlerinde elde edilen tunçlardan dökülmüş; Yunanistan'ın Delf şehrindeki Apollon Mahedine konmuş. Buraya taşıtan da gûya Büyük Kons-

1 Şehriyar Ağabey – Haşmetlû Birader: Aradaki dostluk gereği yazışmalarda ve hitaplarda, Almanca İmparatoru II. Wilhelm'in, II. Abdülhamid'e "Şehriyar Ağabey", padişahın da adığecen imparatora "Haşmetlû Birader" demeleri öngörülmüştü.

tantin. Yılan kafalarının ne zaman koptuğu kestirilemiyor.

Daha arkadaki Örne Taş Sütunu VII. Kostantin Porfirogenete atfediyorlar. Resimli tunç levhalarla kaplıymış. İstanbul'u karman çorman eden IV. Haçlılar (1204) tunçların hepsini söküp para yapmışlar...

Meydanın görüp geçirdiği bâdireler hesaba sığmaz. Vaktiyle Hipodrom, yani at ve arabaların yarış yeri iken ne ayaklanmalara, arbedelere (çarşımalara) sahne olmuş. Hattâ bu koşuların birinde gırtlak gırtlığa gelen yarışçılar derhal barışverip imparatorun aleyhine kalkmazlar mı?...

532'de patlak veren ve sekiz gün süren meşhur Nika İhtilali... şehir alevler içinde, kan gövdeyi götürüyor, imparator Jüstinyen'de fare deliği bir paraya...

"Dayan!" diyen, aktristlikten yetişme karısı Teodora; ortalığı mayna eden de general Belisar. Herifcağızın (sonradan) âma hâlde dilene dile-ne can verdiğine dair rivayetler vardır.

İstanbul bizlere geçip orası At Meydanı adını aldıktan sonra da ana baba günleri tümen tümen: Avcı Mehmed'in zamanındaki Vaka-i Vakvakiye; II. Mahmud'un yeniçerileri kaldırdığı sıralardaki herc-ü merç (karışıklık); biraz berisinde, Meşrutiyet'in 31 Mart Vakası⁵...

Sultanahmed Camisi'nin minarelerinde 14 şerefesi var, bundan da anlaşılabileceği üzere 14. padişah I. Ahmed'in (1603-1617) inşagerdesi (yapısı); mimarı da nur içinde yatsın, Sedefkâr Mehmed Ağa...

Süleymaniye'den sonra İstanbulumuzun en yüksek bir âbidesi olduğu aşikârdır; Türk'ün büyük sanatkârlığı her noktasında âyandır. İkmal edilmiş tarihi "Ni'me dârülmüttakindir" ki 1026, yani 1617 senesine rastlıyor. Hünkâr efendi, ırgatbaşılık bile yapmış, yevmiyeleri eliyle dağıtmış. Bizim çocukluğumuzda dış avlusuna çarşamba pazarları kurulur, satıcı sesleri etrafı uğuldatırdı.

Mühendishane-i Berr-î Hümayûn'un (Kara Mühendis Okulu) resim ve ornöman (süsleme) muallimi Reşid Bey (Emekli kaymakam ve baba dostumuzdur. *Kurun* Gazetesi muharrirlerinden Bay Selim'in pederi), merhum dayımıza hediye ettiği yağlı boya bir tablosunda Sultanahmed Camisini o kadar inceden incede, âdetâ minyatürcesine resmetmişti ki

5 Vak'a-i Vakvakiye: Çınar Olayı adıyla da bilinir. 4-14 Mart 1656'daki ayaklanmadır. Kapıkulu askerlerinin başlattığı ayaklanmada öldürülen saray ağalarının cesetleri Sultanahmed'teki Çınar ağacının dallarına asılmıştı. 1826'da Yeniçeri Ocağının kapatılması da İstanbul'u avığa kaldıran son bir büyük olay olmuş ve Vak'a-i Hayriye adıyla tarihe geçmiştir. 31 Mart Vakası ise 13 Nisan 1909'da bir gerici eylemi olarak yine İstanbul'da başlamış, Hareket Ordusu'nun kente girmesi ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile sona ermiştir.

bak bak, hayran ol... Tablo elyevm (bugün de) dayızâdelerimizdedir.

Sultanahmed Camisi eski ramazanların da en kaynaşma yerlerinden biriydi. Birincisi Şehzadebaşı'ndaki, İkinci de bu. İkisi de mesirelerin aynı, düğün dernek olan konakların eşi... Gidilirken hanımlarda ne hazırlık, ne çeki düzen... Bilhassa en modaya uygun çarşaflar diktirenler; pelerinlerinin altına pelüş, karakül, astrakan bolerolar yaptırılar; iç çamaşırlarını bile yenileyenler... Beyler de kapı önlerinde, içlerinin kafesleri bitişiğinde dört dönmedeler. İşmarlar, işaretler, kalıp cigaraları atmalar, kokulu kâğıtlar vermeler... Bir taraftan da patırtı, gürültü, yaygara. Çocuklar koşmaca, köşe kapmaca, saklambaç oyununda; kayyumlar (hademeler) süpürgelerle kovalamada; hanım nineler tâzelere, beylere:

– İnşallah boyunuz devrilir şıfıntılar!.. Başımıza taş yağdıracaksınız çapkınlar!.. diye çemkirmede...

Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti'nin⁶ (şimdiki yüksek ticaret mektebi) sağ bölümü Yeniçeri Kıyafethanesiydi. 310 (1894) zelzelesinden sonra bir aralık Vezneciler'de makineci Salim'in üstündeki binaya göç eden bu kuklalar ardından gene buraya getirilmişti. Birkaç ecnebi seyyahtan maada gelen giden arama. Yaşlı hatunlar etrafa gözdağı verip dururlardı:

– Sakın çocuk götürmeğe kalkmayın, dağlara taşlara boncuğa tutulduğu gündür!... Sizler de görmeğe gitmeyin, şıppadak sarılık hazırdır. Alimallah idrarınız da kanınıza karışır!...

Oranın sol cebinden inen bir sokak vardı ki Labirent... Aşağıda, Çatladıkapi'ya yakın, Nakilbend isimli bir mahallede anneannemin amca kızlarına, büyük teyzelerimize giderdik. Eğri büğrü, dolambaçlı, yamrı yurru birkaç yokuş. Her seferimizde arabanın beygirleri kapaklanır, ürküp şahlanır, tökezleyip nalları düşer, kendimizi dar atardık dışarı. Yürünür yol değil, aman bir kira arabası!.. O mübarek oralarda nerede?... Tesadüfe bak, ekseriya da bir kenardan çıkıverirdi. Bizler haydi içine...

Bir sokak daha döner dönmez, garçadak gene bir istoper: Makas kırılmış... Arabacı kuşağı elinde bağlamağa çalışırken, gerisin geri, tabana kuvvet o yokuşları tırmanışımız, meydana kapağı atıp selâmete çıkışımız çok vukû bulmuştur.

Akşam, 8 Kânun-ı sani (Ocak) 1939

6 Orman Maadin ve Ziraat Nezareti: Sultanahmed Meydanına bakan bu bina geçirdiği yangından sonra restore edilmiş olup günümüzde Marmara Üniversitesi Rektörlüğüdür.

Aksaray'dan Topkapı'ya...

Kaç yol ağzındaki karakol¹ binasını sola aldık, yürüyoruz: Taşkasap. Semtin adı niçin, ne sebeple bu?.. Oralarda dükkânı taştan bir kasap mı varmış; yoksa fakir fukaraya karşı insafsız, taş yürekli mi imiş, kimbilir?

Bir vakitler Taşkasap ve civarları kibar yatağı imiş. Bazısı yangınlardan, bazısı da cadde genişlerken kayıplara karışan ve birkaçı kalan konakların en tanınmışlarını yazacağım: Solda, büyük bahçe içinde, 35-40 odalı berhane,² Mısır mollası (kadısı) Münib Efendi'ninki; Beylerbeyi'nde de koskoca yalısı. Kavuklu Karunlardan,³ Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'ya, oğlu İbrahim Paşa'ya ödünç para bile vermiş. Kafdağı burunlu II. Mahmud, Beylerbeyi'ndeki o yalıya ikbal buyurmuş (onur vermiş) da elmaslı fincanlarla kahveler sunmuşlar, zümrütlü kupalarla şerbetler nuş ettirmişler (içirmişler).

Mollanın kaynatası da Hünkârın imamı ve damadıyla omuz öpüşenlerden.⁴ Kadıköyü'ndeki şimendifer köprüsünü geçince hâlâ adını taşıyan mahalle, onun köşkünün ve müstemilâtının bulunduğu sahadır. Söğütluçeşme hamamını kurduran da oğlu... Küçük Çerkez kızlarını toplarlar, saz, oyun öğretre öğretre büyütürler, saraya cariye yetiştirirlermiş: Pa-

1 Kaç yol ağzındaki karakol: 1950'lerdeki kamulaştırma ve yıkımlardan önceki Aksaray Meydanı'nın da yer alan ünlü karakol. Burada dört ana yöne uzayan caddelerle ve ara sokak girişleri vardı.

2 berhane: Büyük, kullanışsız, eski güzelliğini ve bakımlılığını yitirmiş konut.

3 kavuklu Karun: Osmanlı ilmiye (din) sınıfının çok zenginlerine deniyordu.

4 omuz öpüşenler: İlmiye (din) sınıfının önde gelenleri resmi ve dinî törenlerde padişahla ve kendi aralarında birbirlerinin ellerini değil, omuzlarını öperlerdi.

Edirnekapı'dan şehre giren bir deve kervanı

dışaha gözde, şehzadelere odalık. Mollanın kâşanesinin (köşkünün) karşı tarafındaki iki bölüklü konak Mirza Said Paşa'nındı. Paşa, Rumeli'de eyalet valiliklerinde bulunmuş eski vezirlerdendir. Torunlarını, kırk beşini aşkınlık bilirler: Biri Tulca şehbenderi (konsolosu), 313 (1897) Yunan Muharebesinin meşhur gönüllüsü, pehlivan cüsseli ve gayet yakışıklı Kadri Bey; öbürü de Tombalacık Muzaffer bey. Aslan gibi olan büyüğünü menhus verem illeti kemirip yedi; zavallı küçüğünü de 31 Mart Vaka-sı'nda âsiler şehit ettiler.

Yolumuza devam edelim: Solda "Bağdadlının" denilen konak zannedsem hâlâ da duruyor. Burayı hiç unutamam: Çocukluğumda, gene bir gün bizimkilerle yola revan olduk. Büyük babamın amcazadelerinden Beykozlu Sadık Bey'in oğlu evleniyor; oraya gidiyoruz. Antrparantez, merhum Sadık Bey'in ne mene kişi olduğunu da söyleyeyim: Öyle Zalloğlu misallerden ki gençliğinde, Kefeli köyünde en azılı bir ayı ile güreşip tepetaklak mı etmemiş? Bir bıçak vuruşta en battal kılıç balığını ikiye mi biçmemiş, çeki taşlarını bohça gibi mi havalamamış?... Uzatmayalım,

Bağdadlının Konağındaki düğüne gittik. Tam içeri girdik, bir Ööröl!... Denizli horozu...

"Aman boğmacalı var!" diye beni derhal kapı dışarı edip arabada oturtular; çok durmadan dönüp geldiler. Hafta geçti, geçmedi. Zırt zırt gelip bize post serenlerden, o düğüne de beraber gidenlerden ellilik Zilhanım (Zeliha Hanım) çırpına çırpına ötmeğe başlamaz mı? Boğmacayı kapmamış mı?... Hemen evine yollandı. Yattığı, dolaştığı, öksürdüğü odalar tekrar tekrar dezenfekte edildi. Mikrop kaldıysa diye, haftalarca üzüntü de cabası..

Taşkasap sakinlerinden birkaç zat daha ilâve edeceğim: Makam-ı Seraskerî reisi tarihnüvis (tarihçi) Giridli Muhtar Efendi, Hassa Birinci Liva (tugay) kumandanı üç kerimli (kızılı) Emin Paşa, Mekteb-i Harbiye müallimlerinden Nusret Paşazâde Nasır ve Rusçuklu Şevki Bey bacanaklar (İlki birinci feriklikle ikinci ordu kumandanlığına, ikincisi de taksim-i arazi hocalığından livalığa kadar çıkmıştır).

Tevekkül Hamamı meşhursa da hamamcısı Zibâ Hanım daha meşhurdu. Habeş denilecek kadar esmer, kupkuru orta yaşlı; gelgelelim şirin mi şirin, çevik mi çevik, neşeli mi neşeli. Civanlara zort çıkaranlardan, çengilere peştimal kuşatanlardandı.⁵

Gözümün önüne getiriyorum, Josephine Baker'dan ayırdedemiyorum. Velime, sünnet cemiyetlerinin⁶ hepsine mutlaka çağırılır, teşrifatçılık ve soygunluk eder, yani davetlileri karşılayıp feracelerini ve çarşaflarını soyar, zilleri takıp bir oynardı ki...

Yüksekkaldırım'dayız.⁷ Sağ bayırın aşağısı yeniçerilerin mekânı Etmeydanı'dır. Vaka-i Hayriye'de⁸ topçu yüzbaşısı Kara Cehennem İbrahim Ağa'nın toplarının gülle, yağlı paçavra yağdırarak altüst ettiği kışanin bulunduğ u mahal.

Cadde boyunda, az ötede esbak (eski) Maliye nâzırlarından ve Rüşumat (Gümrük) eminlerinden Nazif Paşa'nın konağı vardı; Yalısı da Vani köyü'nde. Merhum, IV. Mehmed'in (1648-1687) şeyh-i sultanîsi,⁹ Vanlılı-

5 çengiye peştimal kuşatmak: Çengi denen oyuncuya ustalık edecek kadar iyi oynamak.

6 velime, sünnet cemiyetleri: evlenme ve sünnet düğünleri.

7 Yüksekaldırım: Sözü edilen bu yokuş, Taşkasap'tan aşağıya inen bir sokak olup Karaköy-Tünel arasındaki ünlü Yüksekaldırım'la bir ilgisi yoktur.

8 Vak'a-i Hayriye: 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile sonuçlanan hareket.

9 şeyh-i Sultanî: IV. Mehmed (1648-1687) tarafından kendisine bu san verilen ve hunkâr şeyhi olarak da anılan Vanî Mehmed Efendi (ö. 1686) adı geçen padişahın şehzadelerine hocalık, padişaha danışmanlık etmişti.

ğından ötürü Vanî denilen efendinin ahfadındanmış. Dedesinin Vanikö-yü dururken, Revan Kalesi dizdarı Emirgûn Oğlunun¹⁰ Emirgân'ında oturacak değil a...

Artık sağımız, solumuz büsbütün yangın yeri. Sekiz bin şu kadar yüz bap haneyi süpürerek rekoru kıran Fatih - Altımermer yangını 12 Haziran 1917'de veryansın etmişti. 23 Temmuz 1911'deki Aksaray yangını 300 ev kavurup ikinciliği, 26 Ağustos 1908'deki Çırcır yangını da 1500 çatının dumanını savurup üçüncülüğü almıştır.

Çapa denilince ilk akla gelen oradaki Derviş Paşa konağıydı. Paşa, Lofçalı ve alaydan yetişme.¹¹ Kırım Muharebesinde miralaymış (albay). Sonra liva (tuğgeneral), ferik (korgeneral) olmuş; Abdülâziz, tahta çıkışının senesinde (1862) müşir etmiş. Valilikleri, Erkân-ı Harbiye Reisliği, Seraskerliği (Savunma bakanlığı) var. Rumeli Fevkalâde Kumandanı ve müşirlerin en kıdemlisi iken 1896'da ölmüştür.

Sultan Aziz'in hal'i (tahttan indirilmesi) sıralarında Serasker Hüseyin Avni paşa en ziyade ondan çekinirmiş. "Bu işte başımıza bir çorap örebi-lecek varsa ancak odur" diyerek hal' gecesi konağını gizlice abluka da ettirmiş. Bereket versin, yok...

Koska'daki Dârü'l-Muallimat (Kız öğretmen okulu) en önce o konağa nakletmişti. Kız Muallim Mektebi olarak karşısındaki yeni yapıya göçetti. Köhne bina da yıktırılıp yerine kâğır çıkıldı ki şimdi Selçuk Hatun Sanat Mektebi'dir; çok kıymetli müdürü de Asım Tevfik kardeşimizdir. Evvelce orada bulunan Dâü'l-kelb (kuduz) müessesesine, bir köpek yavrusu yüzünden, çoluk çocuk yedi kişi onbeş gün taşınıp iğne yemiş, akla kararı seçmiştik.

İlerideki Gureba Hastanesine¹² Valide kelimesinin katılması, Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Kadın'ın hayratlığından bakiye kalışıdır. Şimdiki mükemmel, modern haliyle eskisi arasında dağlar var. "Hastane köşelerinde sürünmek" tâbiri, onun gureba-i müsliminliği (kimsesiz müslümanlar) zamanından kalma olacak.

Yakınındaki Hastane çayırında enseli kelleli, kollu bilekli gençler, bil-

10 Emirgûn oğlu: Emirgüne Han, Yusuf Paşa (ö. 164) olarak da tanınır. IV. Murad'ın fethettiği Revan kalesinin kumandanı olup teslim oldu ve İstanbul'a getirildi. IV. Murad'la dostluk kurdu. Boğaziçi'ndeki yalısının bulunduğu semt sonradan Emirgân adını almıştır.

11 alaydan yetişme: Akıylı da denmiştir. Askeri okullarda okumadan, erken başarı gösterip rütbe alan ve yükselen subaylara denirdi.

12 Gurebâ-yı Müslimîn Hastahanesi: Bezmi-âlem Gurebâ-yı Müslimîn Hastahanesi adıyla 1847'de hizmete açıldı. Halk kısaca "Gurebâ-yı Müslimîn" demekteydi. Daha sonra "Gureba Hastahanesi" denilmiştir.

Topkapı'dan Edirnekapı'ya doğru giden yol. Arkada görünen Mihrimah Sultan Camii'nin kubbesi sağ tarafta surların arkasında Sulukule ve civarı.

hassa Haddehaneliler, Tophaneliler, Zeytinburunlular güreşirler, koç döğüşürme meraklıları da en ziyade orada karşılaşırlardı. Bir zamanlar salaş bir tiyatrosu da varmış. Ötesi Şehremini, sonra da Topkapı... Topkapı'ya varmadan, sur boyunca sağa sapalım. Beş dakika yürü, Sulukule. İş gücü olmıyanlar, mirasyedi taslakları ikide bir orayı boylarlar, etrafı alan sırnaşıklara çeyreği atarlardı:

– Haydi bakalım, kavga edeceksiniz amma adamakıllı olacak!..

Çingene karıları parayı evirip çevirip çeyrek olduğunu görünce, kolu bele dayar dayamaz, yavaştan yavaşa girişirlerdi: Evvelâ “ben güzelim, sen çirkin; benim kocam genç, seninki kart” kabilinden nisbetler... Yarığa gitgide maniler, türküler karışır, tefler, dümbelekler de katışırdı... Artık maraza kıvamını alır, göğüsler bağırılar açılıp, etekler yukarı çekilip:

– A be Pembe, Nayile, Ceylân karılar sizde böyleleri var mı?... diye entariler, çamaşırlar, donlar gösterilir, coşuldukça coşulurdu.

Yatak yorganlar, kıtıklar, tencereler, mangallar, hülâsa bütün ev eşyası kapı önlerine yayılmış; taraftarlar da cumburcamaat üşüşmüş; bir kıyamettir gidiyor...

Karşılıklı kirizler atılıyor; göbekler kıvrılıyor; pencerelerdeki koca karılar bile uyarak, “Aman aman aman da leçço” makamıyla âvazda:

- Karısına, kocasına da leçço... Yavruları, enikleri de piçol!..

Bir çeyrek dayattın mı, erkekleri de zurnalar, çiftenâralar, zilli maşalarla arada... Asil çingarı şimdi seyret. Feryadlarla, yaygaralarla saç saç,

baş başa gelmeler; alt alta, üst üste yuvarlanmalar; birbirlerine burum burum çimdikler; kaba etlere hart hart ısırıklar. Lâf değil, sahiden kıyasıya... Semt, Lonca ile pek yarışamazsa da gene de namlı. Zurnazenler (zurnacılar), nârazenler yetiştirmiştir. Kırk yıl evvelin Yakomisi, Şişman Ahmed'i çoktan göçtüler. Arab Mehmed, Üsküdarlı ve Selâmsızlı idi; fakat hâlâ piyasada olan, incesaz fasıllarını bile erbâbça idare eden Zurnacı Emin, Çakır İbrahim buralıdır.

Topkapı'nın eski ismi Aya Romano Kapısı imiş. İstanbul'un muhasarası günlerinde Fatih'in çadırı ve karargâhı buranın tam karşısına rastlamış. Oraya Topkapı denilmesinin sebebi de Macarlı Urban'ın bir mül mesafeye 600 kiloluk taş gülleler atan azman topunun, kale duvarlarının bu kısmını dövmesi...

Topkapı'dan çıkıp kırıkta biraz sağa gidince Bayrampaşa Deresine gelinir... Buraya nam bırakmış olan o kişi, IV. Murad'ın eniştesi, sadrazamı ve şair Nef'i'yi boğduran mayasız olacak galiba¹³...

Dere boyundaki Kavasın Bağı, etrafındaki çayırılar, İstanbul'un sayılı mesire yerlerindenmiş. Halk, baharları ve yazları, dolmalarla, helvalarla gidip akşamı ederler, şen ve şatır dönerlermiş.

Enva-i çeşit satıcılardan maada ayıcılar, maymuncular, iskemle kuklacıları, hokkabazlar, incesazlar hep orada. Bir tarafta da halat üstünde zıp zıp zıplayan, koç kurban eden, mangalda cazır cazır pırzola pişirip şapur şupur yiyen ip cambazları...

Eyüplü Kavuklu Hamdi¹⁴ ortaoyununa ilk defa Kavasın Bağı'nda çıkmış. Zennelerini¹⁵ bıçkınlar sahici kadın zannederek karga tulumba etmişler de, bıyıklarını, sakallarını görünce bırakmışlar; bir temiz de pataklamışlar...

Sonraları o havaliye Arnavutlar doldu: Bağcılar, bahçıvanlar ve yandaşları... Bayrampaşa kelimesi de Arnavut taklidi yapan meddahların, Karagözcülerin dil pelesengi oldu. Enginarın en göbeklileri hâlâ "Bayrampaşanın!" diye satılıyor...

Akşam, 10 Kanun-ı sâni (Ocak) 1939

13 Bayram Paşa: (ö. 1638) Yeniçeri Ocağından yetişme Osmanlı veziri. I. Ahmed'in kızı Hanzade ile evliydi. 1636-1638 arasında sadrazamlık yaptı. İstanbul'da adını taşıyan semtte çiftliği varlı. Avrat-pazarı'nda medrese yaptırmıştır.

14 Kavuklu Hamdi: (ö. 1911) Eyüplü ünlü ortaoyuncusu Kavuklu denen role çıktığı için bu sanla anılmıştır.

15 zenne: Ortaoyununda kadın rolü yapan erkeklerdi. Aynı anlamda "gacı" da denirdi. Bu rollere çıkırlar peruk takıp yazma bağlarken, ferace giyerler ve ortaya rüksederek çıkarlardı.

Aksaray'dan Silivrikapısı'na...

Bu sefer de Aksaray Karakolunun solundan dönüp yokuşa vuracağız:

Oğlanlar denen, halbuki doğrusu “Olanlar” olan tekke¹ sağımıza düşer. Bu tabir, olmuşlar, kemale ermişlerden mi geliyor acaba? Bildiğim şu ki, tekke cayır cayır işlerdi. Vakıflarının zenginliği, Mısır'dan geldiği söylenirdi. Büyük rütbeli, memuriyetli kimselerden müridleri, ziyaretçileri çoktu.

Cerrahpaşa'dayız... Cerrah Mehmed Paşa, saray cerrahı imiş. III. Mehmed'i (1595-1603) sünnet etmiş. Onun padişahlığında büyüye büyüye yeniçeri ağalığına, vezirliğe, nihayet sadrâzamlığa kadar çıkmış. Cami onundur, bitişiğindeki türbede yatar.

Hizaya gelince soldaki sokağa sap, sağa dön; Cin İzzet Paşa'nın kunt yayı konağı hâlâ yerinde. Rahmetli, 1867'de çıkan erkân-ı harblerden (kurmaylardan) Mehmed İzzet Efendi Karabaş, anne babamın sınıf arkadaşı ve canciğerydi. Cin lâkabı zekâvet ve sürat-i intikalinden (zekâ ve kavrayışından).

Mahallenin adı Sinekli Bakkal, etrafı da dam dama bitişik amma bir de konağın arka pencerelerinden bak... Gepgeniş bahçe, zümrüd gibî bostanlar, Marmara ayağının altında; Adalar, Uludağ, İzmit Körfezi karşında...

Şimdiki Cerrahpaşa Hastanesi'nin çekirdeği meşhur Takiyeddin Paşa konağıdır. Semtin asıl ismi de Hobyar'dır. Takiyeddin Paşa, Abdülâziz

1 Oğlanlar Tekkesi: Aksaray'da Çakırağa Mahallesinde karakolun yanındaki Melâmi tekkesi “Oğlanlar”, “Gavsi”, “Şeyh İbrahim Efendi”, “Yakub Ağa”, “Cism-i Lâtif” tekkesi de denen burası, 1957'deki yıkımlarda ortadan kaldırılmıştır.

1930'lu yıllarda Huseki'den aşağıya Tevekkül Hamamı'nın olduğu yerden Aksaray'a doğru bir görünüm. (Foto: Selâhaddin Giz/Eser Tutel Koleksiyonu)

vezirlerinden ve esbak (eski) Hicaz valisi. Hastane ilk zamanlarda o konakta barındı. Yıkıldıktan sonra şekiller değişti. Rabbim hamlelerini müzdar etsin (arttırsın), gerilere doğru dal budak sarıp gidiyor!..

Beri köşesindeki sokaktan in, Çavuşzâde Mescidiyle karşı karşıya olan kapı, babamın hem anne akrabası, hem de büyük dayısının kayna-tası, kudema-yı askeriyeden (eski askerlerden) binbaşı Salim Bey'in konak yavrusudur ki, asırdide (yüzyıllık) bina maşallah durmada... Enfes bir deniz, derya panoramasını da oradan seyret... 70 yıl evvel burada geçen ve hikâyesi kulağımda kalan bir vakayı da anlatayım: Selim Bey'in büyük oğlu başgöz oluyormuş. Gayet tumturaklı bir kına gecesi; davetlilerin hepsi de bittabi beyler, efendiler. Sazlar, heyheyler, içkiler arasında gece yarısı olmuş. Misafirlerin bir takımı yemeği yemiş, çoğu sızmış; hatırlılar yataklarına yatırılmış. Et-tırnaklardan (akrabalardan) bir zat, büyük enişte bey, Bekrilerin² yamanlarından. "Gık diyecek" radde içmişken, yorgunu üstüne çekmeğe kalmadan gene ayaklanmış... Fellik fellik rakı aramada.. Sofradaki yükleri, dolapları yoklayıp dururken, iki buçuk okkalık bir binlik (şişe) bulmaz mı?.. Yumruk mezeşile³ bir yudum, iki yu-

2 Bekrî: Eskiden alkolikler için denirdi. Aşırı içki düşkünlüğü ile bu sanı alan Bekrî Mustafa, olası-lıkla IV. Murad (1623-1640) döneminde yaşamış nüktadan bir kabadıydı idi.

3 yumruk mezeti: Meze olmadığı için içki yudumladıktan sonra elin tersiyle ağız silmek. Bu, yok-sul ayaşların bir âdetiydi.

dum derken sabah oluncaya kadar binliğin dibine darıyı ekmez mi?...

Kırk yaşını bulmadan selâmünkavlene⁴ uğramışlığını da hemen ilâve ederlerdi.

Oraya kadar geldik; az ileriye, Sultan Çeşmesi'ne doğru yürüyüverelim: Sultan Mecid'in altıncı kadını Bezmî Hanım'ın evi...

Malûm a, zillûllahların (padişahların) ikballeri, gözdeleri, iltifatgerdeleri⁵ sayısız, fakat nikâhlı kadın efendileri dördü aşmaz. Bunu beşe, altıya çıkaran Abdülmecid'dir.

Bezmî Hanım'ın⁶ hasnâ müstesnalıktaki menendsizliğini (benzersiz güzelliğini), cennet hurilerinden farksızlığını ihtiyarlardan çok işittim. Geçkin zamanında bile yaşmağını sarıp feracesini giyip meydana çıktı mı bütün halk kahvelerden, dükkânlardan, itişe kakışa, deli gibi dışarılara fırlar, görmeye seğirtirlermiş. Önceden tuttuğumuz yola gene dönelim: Perşembe Pazarı'nda Ticaret ve Nafia Nazırlığında vefat eden Mahmud Celâleddin Paşa'nın eski evi. Karşı tarafında Bab-ı Seraskeri Muhasebat Dairesi Kısım-ı Sâni (İkinci Kısım) reisi Şişman Ahmed Bey'inki (o vakitler şişman kulübü yok ki hazret rakibsiz reis olsun), sırada Anadolu İstihkâmâtı müfettişi ferik Şehab Paşa; ötesinde Haseki Hastanesi'nin piri operatör Ahmed Nureddin Bey'in güveyi girdiği hâne...

Merhumun İstanbul âfakını tutan güzellik şöreti yanında bugünün en meşhur sinema jönprömiyelerininki kaç para eder?

Doktor ne için nabzımı aldın ele söyle

Teşbis olunur mu bu gönül yaresi böyle?

Şarkısı Cenab Şehabeddin üstada ait idiyse de,

Müptelâyı aşka doktor var mı tıbbın çaresi?

Neyle ârâm eyler uşşakın dili âvâresi?

ve

4 selâmün-kavlen: Üstüne sağlık anlamında bir deyim olup eskiden felç geçirenlerden söz edilirken kullanılırdı. Selâmün-kavlene uğramak, felç geçirmek demektir.

5 ikbâl-gözde-iltifatgerde: Osmanlı padişahlarının "haseki", "kadinefendi" sanını taşıyan ve nikâhlı eşleri sayılan câriyelerinden ayrıca odalık olarak yataklarına alkışlarına "gözde", bunlardan çocuk doğuranlara da "ikbâl" denir. ikbâllere hanım sözcüğüyle hitap edilirdi. Gözde adayları da padişahın iltifat görürlerdi.

6 Bezmî Kadın: Bezm-iârî olarak da bilinir. Abdülmecid'in (1839-1861) nikâhlı eserinin altıncısıydı. Fakat harem yaşamına uyamayarak boşandı. Ressam Tefvik Paşa ile evlendi. Bir süre Bursa'da yaşadı. Tefvik Paşa'dan da ayrıldı, Uzun Ahmed Bey'le evlendi. Ölüm tarihi bilinmemektedir.

*Kalbi sevdazedeler, ab ile daim inler
Bir açık yâreye doktor vurulur mu neşter*

Gibileri ve daha bir çokları operatöre çıkmıştır.

Bir iki yazımızda bahsi geçen köprüden cumburlop oluş vakasının, alâkadar bir ağızdan duyduğumuz doğrusunu, sırası düşmüşken tashih edeceğim: Ahmed Nureddin Bey evleniyormuş; düğünü de bu Perşembe Pazarı'ndaki konakta yapılıyor. Şehremini Mazhar Paşa'nın⁷ damadı, Cemiyet-i Rüsumiye (vergi kurulu) âzasından Kemal Bey de misafirler meyanında. Adamcağız o velime (düğün) gecesi fazlaca kaçırıyor. Sabaha karşı konağın kupasına biniyor; Yıldız'a gidecekler, zira orada oturuyorlar.

Eminönü'ne gelmişler. Köprücüler, "Köprü açık!" diye bağıra dursunlar, aldırın kim?... Arabacı duyar gibi olmuş ve lâkin o da sarhoş. Şehremininin arabası olduğunu tanıyamadılar da yüzlüğü istiyorlar sanıp beygirleri kamçılar... Haydi teker meker aşağı... Dünyadan şekvacı olan, yedi kat yerin dibi bundan âlâdır deyip duran zavallı damadı, yedi kat yerin dibine değil, denizin dibine gitmiş... Arabacının kurtulduğunu söylerlerdi.

Caddeye devamda ve Çiftelir'ındayız; ilerisi Esekapısı, yani İsa Kapısı... Burada da biraz tarih karıştıracağım: Roma İmparatoru Büyük Konstantin kendi adını takıp paytahtı İstanbul'a nakledeceği esnalar, elinde kılıç, peşinde alay, kırlara açılmış, sınırı gösterirken arkasındakilerin dişleri hartadak dudaklarında:

– Bu ne büyük şehir olacak?

İşte Konstantin surları denilen o kale duvarları, sahildeki Davudpaşa iskelesiyle Samatya arasından başlar, Sancakdar Hayreddin'i, Esekapısı'nı geçince kıvrılır, Yenibahçe'de bir büküm daha yaptıktan sonra Darüşşafaka'nın altından Unkapısı'na iner ki şimdi havacıya halledir.

Yolumuzdan şaşmayalım. Esekapısı'ndan sonra Çınar. İstanbul'un kırk yıl evvelki tulumba (tulumbacı) rekortmenliği Kadırgalılarda, ikincilik de ya Çınarlılarda ya da Mevlânekapılı'lardaydı.

Kocamustafapaşa'dayız. Cami, Aya Andriya Kiliseliginden mühtedir (dönmedir). İmparator Konstantin Korponim zamanında, 768 senesinde

7 Mazhar Paşa: (1834-1890) 1879-1890 arasında İstanbul şehremini (belediye başkanı) olan vezir. Sefahete düşkün damadı Kemal Bey, Mazhar Bey'in ölümünden bir süre sonra bir gece sarhoşken arabasıyla açık durumdaki Çakıta Köprüsünden geçmek istemiş, memurların uyarılarını dinlemeyerek uçmuş ve boğulmuştur. İstanbullular bu olayı yıllarca unutmamışlardır.

yapılmış. 1489'da camiye çeviren Koca Mustafa Paşa da Fatih'in oğlu İkinci Bayezid'in sadrazamı. I. Selim tahtı koparınca, kardeşi Ahmed'le münasebeti var diye Bursa'da başını vurdurup oraya gömdürmüş. Minarelerde kandil yakmak âdeti ilk defa bu Koca Mustafa Paşa Camisi'nde başlamıştır, derler.

Türbedeki Merzifonî Sünbül Sinan Efendi, sufiyun ve meşayihden (mutasavvıf şeyhlerden); Halvetî tarikatının bir şubesi olarak Sünbülî tarikatını kuran zat. Tasavvufa dair şiirler, risaleler yazmış; 1529'da Rahmanına kavuşmuş. Merkadi (mezarı) ziyaretgâh idi. Selviye asılı olan zincir de meşhurdur. Eski kanaate göre, bir nesnede haklı olan kimse ucunu tutabilir, haksız da imkânı yok el değdiremezmiş. Zincirin uzayarak yere kadar sarkması da kıyamet alâmeti.

Kocamustafapaşa'dan Silivrikapı'sına yürüyoruz. Etraf ve ekna (çevre) ötedenberi fukara-ı sâbirin (yoksul) yatağıdır ve içler acısıdır. Dış mezarlıklarda⁸ ölmüşlerini ziyarete giden arabalı hanımlara beylere, mahallesi ve çoluk çocuk, sokaklara dökülerek:

– Şilliklar, maça beyleri, kıtıpyıözlar!... diye çingir çingir bağırırlar, ekseriya taşlara bile tutarlardı.

Emektarlarımızdan Peyker Kalfa, kırkıktan sonra “nasibim, kısımetim!” deyip babası yerindeki bir belediye çavuşuna varmış, buralara gelin gitmişti de, bin pişman olmuştu.

Yenice evlilik zamanında, evlerinden yüz dirhemcik üç kanat pirzolanın kokusu yayıldı mı, komşularda ne çığlıklar:

– Boğazından aşağı kor olsun karı!. Gözüne, dizine dursun; son lokmandır inşallah kart kahbe!.. Belediye kavası kocam var diye böbürlenme, ondan büyük de vezir var!...

Silivrikapı'sının eski ismi Pigis; bu da Balıklı Ayazmasının⁹ yakınında ve karşısında bulunuşundan ötürü. Ayazma, mevcut malûmata göre, daha evveller de mevcudmuş amma kiliseyi ilk yaptıran gene o mahud (bilen) Jüstiniyen. Ayasofya'dan arta kalan taşlar, harçlar kullanılmış; sonraki imparatorlar da tamir mamirden geri kalmamışlar.

Bulgar Çarı Simeon (890-927), İstanbul üzerine yürüyüp müdafileri bu ovada mağlûp ettiği sıralarda kilise ve ayazmayı altüst etmiş. Bizim

8 dış mezarlıklar: İstanbul surları dışındaki Eyüp, Edirnekapı, Topkapı, Silivrikapı, Merkezefendi mezarlıkları.

9 ayazma: Hristiyanların (Ortodoksların) şifalı sayarak kutsadıkları su kaynakları üzerindeki duayev su içme yerleri. Sözcük, Yunanca “kutsal yer” anlamına gelen “bagiasma”dan Türkçeleştirilmiştir.

Topkapı'da surlara yakın ahşap evli eski bir İstanbul mahallesi.

muhasaramız sırasında da bir kat daha harab olmuş.

Son yapılışı ve şimdiki hâli alış II. Mahmud'un (1808-1839) fermanı üzerinedir. Balıklı denilmesinin sebebi de, havuzunda, sözüm yabana, Bizans devrinden beri balıklar bulunuşu.

Balıkli yortusu Büyük Paskalyayı¹⁰ takib eden ilk cuma gününe raslar ve Rumlar akın akın orayı boylar. Başkaca kalabalığa karışanlar, kırlarda akşamlayanlar da çoktur.

Akşam, 15 Kanun-ı sâni (Ocak) 1939

10 paskalya ve yortu: Hristiyanların, Hz. İsa'nın dirilişini kutladıkları bayram. Yortu ise kilise ve ayazmalarda âyinler düzenlenerek kutlanan özel gün ve bayramlardır.

Aksaray'dan Yedikule'ye

Gene Aksaray Karakolundan Yedikule tramvay yolu boyunca, dosdoğru yürüelim: Lânga bostanlarının önündeyiz. Lânga'nın iki şeyi meşhurdu: Hıyarı, meyhaneci Maksud'u...

Mevsimi geldi mi, hele günlerden de Cuma ve Pazar ise bostanlar mahşer Allah. Bahçıvanlar müşterilere hasırlar, kâğıtta tuzlar, testi testi sular taşır durur; önlerine kucak kucak hıyarları yığar. Kolları sıvayıp hart hart yiyen yiyene. Herbiri kol kalınlığında ve lâkin körpe körpe, çıtır çıtır.

1864'deki büyük kolerada seyyar zerbavatçılar patlıcanı, "Dolmalık bamya", domatesi "ondan da var" diye sattıkları, hıyarın, kavun, karpuzun ise hiç meydanlara çıkmadığı günler Lânga bostanları sıvırya işlemiş. Hasırların üstünde, "dağlara taşlara", kolera salgınına tutulanlar, son nefeslerini verenler olmuş.

Lânga, Rumların hâlâ dedikleri Vlanga kelimesinden geliyor. Bostanların olduğu yer vaktiyle denizmiş, hem de enikonu liman; ismi Eleftheros. Gemiler barınırmış; beride ondan küçük iki liman daha mevcudmuş ki, biri Kumkapı'da, öbürü de Kadırga'da. Meyhaneci Maksud, verdiği içkilerin ve mezelerin ekstralığı hususuna son derece de titiz; gelenler ki-bar takımdan; kendi de yabancılar dübür; fakat tanıdıklarına karşı şen, şakacı.

Davudpaşa iskelesindeyiz. Bu isim, Fatih zamanındaki İskodra muhasarasında (1479), dağ başlarında toplar döktürecek kadar himmetler gösteren, II. Bayezid'e sadrâzamlık eden, Haseki civarında camisi olan Da

vudpaşa'ya ait olsa gerektir.

Caddenin ilerisi Etyemez. Bu acayip nam burada mukim "gelincikli", yani albumli bir hazretten kalma olacak. Etyemez'de de hayli kibar konaklarına raslanırdı.

Yüzölçüm başında surlardan Yedikule'ye giden yol.

Masarifat-ı Umumiye-i Askeriye ve Askerî

Tekaüd Sandığı nâzırı müşir Sadeddin Paşa'nın livalıktaki (general iken) konağı. Sonra, kaynatası Şeyhülharem¹ Şevket Paşa'nın. Paşa'nın üç damadı da erkân-ı harb (kurmay). Büyüğü müşirlerden ve sayılı ediblerden (yazarlardan) Hasan Bedreddin Paşa; ortancası bahsi geçen Sadeddin Paşa; küçüğü de seyif (kılıç) ve kalem sahiblerinden, memleketin en yakışıklı erkeklerinden Fatihli Tevfik Paşa.

Bir istitradcık (ara sözcük): Ali Tevfik'in gayet tuhaf ve nekre (şakacı) bir sınıf arkadaşı vardı. Âkibet mesleğini bulup tulûat tiyatrolarına düşen, genç yaşında vefat eden Kambur Sadi... Bir aralık Samatya'da posta müvezziliği yapmıştı ve derdi ki: "Etyemez'de bir Hasan Bedreddin Paşa'nın kızı var ki adresine gelen Fransızca, İngilizce, Almanca kitapları, mecmuaları, gazeteleri taşımaktan gayri işim gücüm yok!"

Gene aynı caddede, Çavuşzade'ye çıkan sokağın köşesinde Sa'adî tarikatinden meşhur Salı tekkesi. Bânisi veli misâlmış (ermişmiş). Ağırılığı bilmem kaç okka tutan Kadem-i Şerif² tâ Mekke'den İstanbul'a başının üstünde getirmiş. III. Selim mi, II. Mahmud mu: "Dile benden ne diler-sin?" demiş. Oracığa bir tekke kurmasını, vefatında da yanına defnedil-

1 şeyhülharem: Aynı zamanda halife olan Osmanlı padişahı adına Medine ve Mekke'nin koruyuculuğunu yapan, hacıların gereksinimleriyle ilgilenen görevli.

2 Kadem-i Şerif: Nakş-i Kadem-i Şerif olarak da bilinir. Üzerlerinde Hz. Muhammed'in ayak izi işli taş ve tuğlalardır. Topkapı Sarayı'nda Kutsal Emanetler Dâiresindedir.

mesini isteyince irade (ferman) derhal sâdır olmuş (çıkılmış)... Encamkâr irihâl eylemiş (sonunda ölmüş); fakat türbesinin sakıfsız (üstü açık) olmasına vasiyeti varken, ya hatırdan çıkıp, ya da aceleye gelip kapalı yapmışlar. Çok geçmeden damı göçüvermez mi?

Sırada, set üstündeki şahnişli (çıkmalı) konak, geçen yazılarımızın birinde ismi geçen şimdiki Millî Sinema binasının eski sahibi hünkâr yâveri miralay (albay) Esad Bey'indi. Ötesinde de, Feshane³ başkâtibinin konak yavrusu. Kezâ, mahallede eskilerden Galib Efendizâde Nuri Bey varlıklı, atlı arabalı, ayvazlı uşaklı) bir kimesne idi... Yukarı doğru çıkan Yokuşçeşme'ye sapınca Şûra-yı Devlet evrak müdürü İsmet Arabalı Bey'in konağı.

Merhum erbab-ı liyakatten (yetkinlerden), zürafadan (zariflerden) ve pek şanlı şöretli idi. Erzurum Hanındaki Müradzâdelerin muhasibi Bay Hasib ve sabık Sadaret Mektubî (Sekreterlik) Kalemi hülefasından (şefle-rinden) Bay Fuad biraderlerimizin pederidir. Balkan Harbinin (1912-1913) başkumandan vekili Nâzım Paşa'nın ağabeyi Rıza Paşa da o sokakta otururdu.

Etyemez'deki kale duvarlarının önlerinde de bostanlar dolu. Yaz akşamları "bitli Kağıthane" halini alırdı. Civarlılar öbek öbek yayılır, satıcılar birikir, çocuklar mum sandıklarına iki fasulye sırgı mıhlayıp tulum-bacılık oynarlar, ekseriya da "salâ"ya kalkışırldı.

Salâ, âdeta taş muharebesi. Bir mahallenin çocukları başka mahalle-ninkilerle çatıştı mı ekseriya iş büyür, "Salâ! Salâ!" diye ceplere taşları doldurup birbirlerine veritirirler; kafalar gözler yarılır galipler kaçanları yuhalarla kovalardı. Kale bedenlerinin üstünü ilk tutanlar kârlı.

Samatya kelimesinin aslı da eski adı Psamatya. Kal ü belâdan beri Ermeni yatağıdır. Evvelce de kıyıda birkaç meyhanesi, kahvesi, salaş deniz hamamı vardı. Süprüntüler, kavun, karpuz kabukları içinde kulaç atanlar görölürdü. Şimdi de bir Samatyalı hikâyesi aklıma geldi: Otuzbeş yıl evvel, akrabalarından birinin evinde kızlarının çeyizleri işleniyor. Samatyalı Satenik ve Takuk hemşireler, her gün Şehzadebaşı'na kadar taban tepip koca gergefté sırma ile dival işliyorlar. Elleri işte iken ağızları da durmaz. Mütemadiyen ahlı, oflu bir şarkı ve hep aynı şarkı. Büyüğü alır, küçüğü de katılır. Satenik Dudu'nun yanıklarından olduğu anlaşılmış, nihayet

3 Feshane: Eyüp'de Defterdar'daki eski fes fabrikası. 1833'te fes üretimine geçen burada çuha me-timi ve çetiteli dokumalar da yapılıyordu. Cumhuriyet döneminde Sümerbank Defterdar Mensucat Fabrikası olarak çalıştı. 1986'da bir salonu dışında bütün bölümleri yıkıldı.

Geçen yüzyılın sonunda Yenikapı iskelesi.

derdini dökmüştü: Senelerce böyle göz nurları dökerek drahomasını⁴ biriktirmiş. Aydede kadar parlak bir delikanlı bulmuş ve nişanlanmışlar; büyük perhizden sonra düğünleri olacak. Nişanlısına, arkadaşlarından biri bir gül uzatmış: “Kokla, amma kıyak kokla ki kokuyu ağna!” demiş. Zavalcılık koklar koklamaz aksıra aksıra, öksüre öksüre, öğüre öğüre tıkanivermez mi?... Meğerse maytap olsun diye gülün içine dövülmüş kırmızı biber serpmemişler mi? Duducağız zâri zâri ağlayarak: “Genç idi, ciwan idi, sağ ola idi daa otuz beşinin içinde, ben yaşta olacak idi” derdi ki, kendisi o vakitler ferah ferah elli beşlik.

Samatya'nın üstü Sulumanastır'dır. Buraya dair de bir fıkra var:

İstanbul'a yeni gelen bir Manastırlı, kahvede otururken kulağına Sulumanastır lâfı çalınmış. Beyni dönüp yerinden fırlamış: “Benim memleket sulu ha?”... Suluyu arsız, sırtasık mânasına alıyor. “Biz senin memleketinden bahsetmiyoruz. İstanbul'da Sulumanastır diye bir Ermeni mahallesiydi” demişler; işi alaya da dökmüşler: “Bu adı takan oradaki Ermenilerdir. Gît, muhtarlarıyla kozunu paylaşı!”

⁴ drahoma: Hristiyanlarda kızının gelin olurken eslerine götürmeleri gelenek olan para veya mal.

Adam koşmuş, Ermeni muhtarını bulmuş; “Sulu, manastır değil, babandır!” diye atmış silleyi, basmış tekmeyle...

İmrahor, “emir-i ahır”dan gelme; yani padişah ahırlarının, atlarının âmiri olan kişinin ünvanı. İstanbul’da bu isimde birkaç semt daha vardır. Bu İmrahor’un bir camisi de mevcuttur.

Sahildeki Narlıkapı, İstanbul yakası delikanlıları içinde denize ve yüzmeye düşkün olanların âdeti baş plâjıydı. Kayığa, küreğe, yelkene meraklıların da toplantı yeri idi. Düz, geniş kayanın üstü halı, kilim yıkayıcıların; yanı da yazmacıların. Kale duvarlarının eteklerinde de seyre çıkmış kadınlar, tâzeler...

Buraya dair de bir firaklı hikâyeye nakledeceğim: Çok eski ahablardan Necibanımın Vasıf isminde, 18 yaşında, tosun gibi oğlu, akşamları mektebden çıktı mı, yaz tâtillerinde bütün gün, kendi kafasındaki arkadaşlarıyla boyuna sandalda. Bir taraftan yüzmeye, bir taraftan da kürek çekme. Bir kurban bayramında Narlıkapı’ndan bir kayığa doluyorlar, yelkeni açıyorlar, Fenerbahçe’ye doğru burun veriyorlar... Gidiş o gidiş. bir daha hiç birinden, hattâ kayıktan ne nam, ne nişan.

Açıklarda ya rüzgâr fazla esmeye başlamış, acemi çocuklar yelkeni kullanamadıklarından alabora olmuşlar; yahut da kayık çürük olduğundan dört bölük olup sekiz gençle beraber dibe kaynaıvermiş.

Aradan yirmi sene geçtiği halde Necibanım oğlunun acısını dilinden düşürmez, deniz yüzü de görmezdi.

Yedikule... Yürük Çelebi biraderimiz bu babda uzun uzadıya kalem oynattığı için fazla lâfa mahal yok...

Akşam, 17 Kanun-ı sâni (Ocak) 1939

Avrupalıların Altın Boynuz deyişleri, Rumca eski adı olan Hriso Keras'ın tercümesi. Kâğıthane ve Alibey derelerinin çatal vaziyette, boynuzu andırırlarından dolayı.

Haliç evvelce daha geniş ve derinmiş. Derelerin molozları, bayırların döküntüleri gittikçe doldurmuş, dibini de balçık haline getirmiş.

Dünyanın bu en lâtif manzaralı yerinin baş nazarlığı vapurlarıydı. 68 yıl evvelki (1871) *Çıngıraklı Tatar* isimli mizah gazetesinde meşhurlaşmış bir karikatür vardı: 2 numaralı vapurun burnundaki lostromo: "Var-da!.. Çiğneneceksin!" diye bağırır. Öndeki kayıkçı da cevap verir: "Yetişebilersen çiğne!.."

Kasımpaşa'nın bizce ilk ehemmiyeti; Fatih'in Dolmabahçe'den ve karadan kadırgalar indirışı. Muhasaradakilerin, dünyaca duyanların ağızları açık kalmış.

Kasım Paşa, Kanunî Süleyman'ın (1520-1566) vezirlerinden Mısır'da, Mora'da valilikleri var. Oraya cami ve medrese yaptırdığından adı kalmış. Tersane'nin buraya kuruluşu I. Ahmed devrinde, 1615 senesindedir. Sırttaki Bahriye Merkez Hastanesi, Derya Kaptanı (Cezayirli Gâzi) Hasan Paşa yapısı imiş.

Kıyıdaki eski Nezaret binası¹ az çok tarihîdir. 1876'da, keenne (sanki) Rumeli meselelerini halletmeye, daha doğrusu başımıza çorap örmeye

1 Bahriye Nezareti Binası: Kasımpaşa'da eski Tersane alanındaki tarihi yapı. Kaptanpaşa Divanhanesi yıkılarak Abdülaziz döneminde (1861-1876) yapıldı. Günümüzde Kuzey Deniz Saha Komutanlığıdır.

kalkışan konferansın içtimagâhı² (toplantı yeri) idi.

Kasımpaşa ile Hasköy arası boylu boyunca Tersaneydi. Pek gerilere gitmeyelim, Abdülâziz devrinde (1861-1866) dünya bahriyeciliğindeki mevkiimiz üçüncülük. İngiltere ve Fransa'dan sonra biz.* Hiç şek (tered-düt) ve şüphe yoktur, bu varlığın köküne incir diken II. Abdülhamid'dir. Gayet iyi hatırlarım: 313 (1897) Yunan Muharebesine kadar Haliç, zırhlılarla, korvetlerle, gambotlarla tıklım tıklım doluydu. Hareketsizlikten midye kumkuması olmuşlardı. Malûm a, bunlar "ayaklı"; belki Ortaköy önlerine açılverecekleri, Yıldız'a (Saraya) toplarını çeviriverecekleri tutar. Binaenalazalık (bunun üzerine) bir işgüzarın tavsiyesiyle bacaları çıkarılıp büsbütün yatalak edilmişlerdi. 313 (1897) Yunan Harbinde bir çıktılar, bir daha İstanbul'a dönmediler; senelerce Çanakkale pinekleyip durdular. 308 (1892) senesindeki Haliç'in donuşunu hayal meyal hatırlıyorum. Buzların üstünde çocukların koşuşması biraz gözümün önüne geliyor. Hasköy ismine memleketimizde çok raslanır; bilhassa bıraktığımız Rumeli topraklarında...

İstanbul Hasköy'ünün Beni İsrail makarrı³ oluşu, Kösem Sultan'ın Yenicami temellerini attırışından sonradır. O havali o vakitler Yahudi yatağı imiş. Cami yapılırken onları Haliç'in karşısına göç ettirmişler. Sirkeci'dekiler de, şimendiferin rayları döşenirken, gene Hasköy'e yollanmış. Hâlâ Demirkapı'da oturanlar bakıyerleri.

Hasköy bayırılarının üstündeki Okmeydanı eski kemankeşlerin, yani yayla ok atanların talimgâhı. Padişahlar bile gelir, kabza alır, atışlara karışmış.

Halicioğlu'ndaki Mühendishane-i Fünun-i Berrî-i Hümayun (Kara Mü-

(*) Emekdar Mesudiye (zırhlısı) 1874'de denize indirildiği esnada İngilizlerin Akdeniz filosunun amiral gemisi Sultan'la örnekmiş.

Eski salnâmelerin birinde gördüğüm aşağıdaki rakamlar, Tersanenin o zamanki vaziyetini göstermek itibarıyla hayli sayan-ı dikkattir.

Tezgâhların Sayısı: Makine fabrikasında 24, modelhanede 25, tamirat kısmında 35, boru imalâthanelerinde 12, makine demirhanesinde 48, kebir çekişte 5, sagir çekişte 18, kazanhanelerde 53, galvanizma dairesinde 1, bakırhanede 8, inşaat tezgâhlarında 87, imalât dökümhanesinde 35, imalât demirhanesinde 38, tüfekhanede 7, kurşun boru fabrikasında 5, roket kısmında 9, tuğla fabrikasında 7.

Havuzlar, Girid'deki Suda, İzmit, Basra'daki İdare-i Nehriye tersaneleri ve fabrikaları da cabası.

2 Tersane Konferansı: 23 Aralık 1876'da Bahriye Nezareti binası salonunda toplandı. Osmanlı Devleti delegeleri ile Batılı büyük devletlerin temsilcileri katıldılar. I. Meşrutiyet'in ilân edildiği günle rastlatılan bu konferansın gündemi, Osmanlı Devleti'nin başlıca iç ve dış sorunları ile Bosna-Hersek, Bulgaristan sorunları idi. Sonuç alınmadan dağıldı.

3 Beni İsrail makarrı: Yahudilerin yerleşim merkezi. Uzun zaman Eminönü'ndeki Cuhut Mahallesinde oturan Yahudiler 1597'de Yeni Cami için burada yapılan kamulaştırmada, ikinci kez ise 1661'de buradan Hasköy'e göç ettirilmislerdir.

Haliç'te Tersane-i Amire 1513'te kuruldu. Eski bir kartpostalda 19. Yüzyılda inşa edilen Divan-hane ve sol tarafta bir havuz görülmektedir.

hendis Okulu) denilen eski topçu mektebi III. Selim'in. Kapısındaki tarih de Hüsn ü Aşk şairi Galib Dede'nindir (ö. 1799). Son iki mısraı şudur:

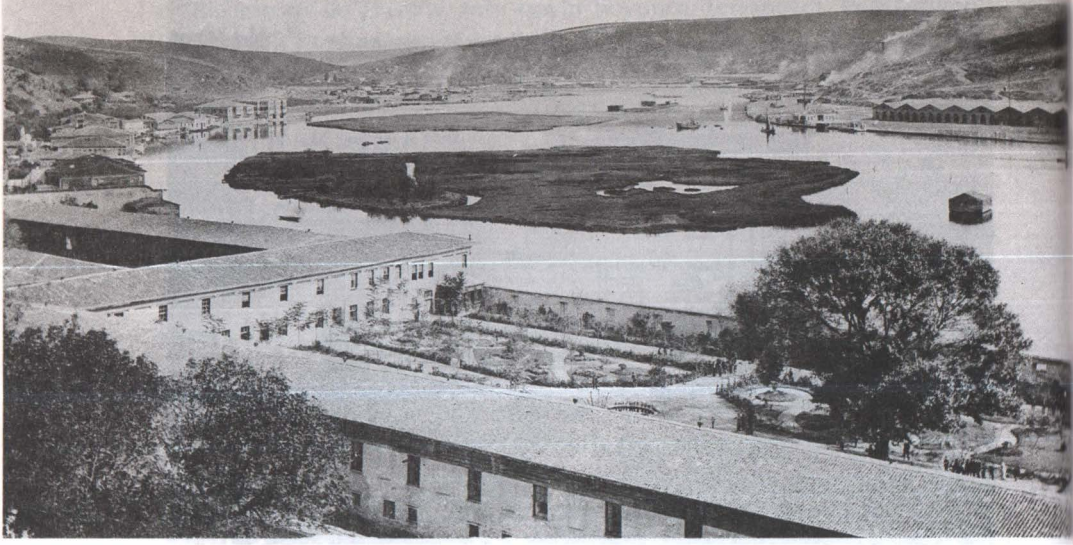
*Bu mısra geldi bir târih-i Galib
Mübendishâne-i nev-resmi vâlâ*

1210 hicrî yılına (1795) düşüyor. Cami, III. Selim'in annesi Mihrişah Kadın'ındır.

Sütlüce'de *Süt Membaı* diye bir Rum köyü varmış; isim oradan gelme. Karaağaç Mezbalhasının, elektrik santralinin olduğu yerler dağ, bayır, çayırdı. Eyüp, en koyu Müslümanların semtiydi. Ebu Eyyub el-Ensârî, Hazreti Muhammed'in sahabelerinden ve mihmandarı. Yani Mekke'den Medine'ye hicretinde, ol hazreti babasının hânesine misafir etmiş.

Devletli, 670 yılında İstanbul'u muhasaraya⁴ gelen Yezid'in kumanda

4 İstanbul muhasarası 668'de Emevi Halifesi I. Muaviye'nin Fadâlet ibn Ubeyd kumandasında gönderdiği ordu, o yıl Kadıköy'de kışlamış, ertesi yıl, Muaviye'nin oğlu Yezid (I.) bir takıyme orduyla ile gelmiş ve kusatına gerçekleştirilmişti. Rivayete göre Hz. Muhammed'in bayraktarı Ebu Eyyub el-Ensârî de bu kusatmaya katılmış ve surlara yakın bir noktada (Eyüpteki türbesinin yerinde) ölmüştür.

Haliç'te adacıklar çok eskiden beri vardı. Yüzyılım başında Haliç'ten bir görünüm.

sındaki Muaviye ordusundaymış. Seksenini aşkın olduğundan harb ve darbe dayanamayıp irtihal eylemiş (ölmüş) ve kalelerin dışarısına defnedilmiş. Aradan sekizyüz bu kadar sene geçiyor. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u kuşatıyor. Rikâbindeki (yanındaki) velilerden (ermişlerden) Akşemseddin, Ebu Eyyub'un merkadini (mezarını) rüyasında keşfetmiş. İstanbul alınınca, Fatih, hazretin gösterdiği mahalle türbe, medrese, kütüphane ve cami yaptırmış. Şimdiki (Eyüp) cami III. Selim'indir.

Evet, Eyüp sofular, sulehâlar (günah işlemeyen) merkeziydi. Orada göze çarpanlar hep camiye, türbeye, kırlara gidip gelen, sırtları abalı veya cübbeli, elleri tesbihli, mest papuçlu, hacıyağı kokulu, abdestli, oruçlu kimselerdi.

Eyüp'te duyulan yalnız ezan, naat, ilâhi idi. Sokaklarında erkek olsun, kadın olsun hiçbir gence tesadüf edilmezdi.

Geçen sene ölmüşlerimizi ziyaret dolayısıyla oralara yolumuz düştü. Kebabçılardan, kaymakçılardan kimseler arama; ilâc için bir dükkân oyuncakçı kalmamış. Mostrasına baktım. Eski oyuncaklardan bir tanecik olsun yok. Nerede o arabalar, beşikler, davullar, kocakarı zırtlıları, kursak düdükleri?.. Adamcağız zamaneye uymak için otomobil, otobüs, kayak şeklinde şeyler doldurmuş. Zürafayı andıran atlar, deniz aygırına benzeyen inek-

ler koymuş. Bir tarafta da “Made in Germany” markalı teneke oyuncaklar. Etraftaki bakkalların, tütüncülerin, hattâ zerzavatçıların ve manavların raf-ları rakı, şarab şişeleriyle dopdolu... Kahvelerden gramofonlar, radyolar haykırıyor. Sokaklarda monşer baylar, tango bayanlar fink atıyor.

Defterdar'ın ismi kimbilir hangi şikk-ı evvel, sâni veya sâlis defterda-rından⁵ kalma. Feshane-i Âmire'de (Fes Fabrikası), binbaşılığında, büyük babam müdürlük yapmış. Binaenaleyh Abdülâziz zamanında (1861-1876) mevcut.

Ayvansaray'ın yamacından İstanbul'un kara surları başlar. Tekir, yani Tekfur Sarayı'na Hebdomon denilmesi yanlışmış; doğrusu Konstantin Porfirogenetos Sarayı imiş. I. Selim'in (1512-1520) Tebriz'den getirdiği sanatkârlar arasındaki çiniciler, önce İznik'e yerleştirilmişlerken, III. Ah-med (1703-1730) devrinde buraya nakledilmişler. Bina daha sonra bir aralık cam fabrikalığı da yapmış.

İstanbul'un fethi günü (29 Mayıs 1453) şehre ilk giren elli kadar yeni-çeri Tekfur Sarayı'nın yanbaşındaki Kirko Forta isimli kapıdan girmişler, solundaki kulenin tepesine de bayrağımızı çekmişler...

Balat, İstanbul'un en has ve karakteristik Yahudi mahallesidir. Deniz kıyısında kale duvarlarının orada bir kapısı bulunduğundan Balat Kapısı derlermiş. Eski Karagöz ve orta oyunlarındaki Yahudi türküsü meşhurdu:

Balat kapısından yirdim içeri

Yuzeller oturmuş iki keçeli

Ande, ande, ande Balat'a.

Balat'ın şimdiki hâli eskisine nisbetle güllük, gülistanlık sayılır. Aman yarabbi, ne berbad, pis kokulu, daracık daracık sokakları vardı? Çarşısın-da baştanbaşa kokmuş balıklar, çürümüş zerzavatlar, muşmulaya dön-müş yemişler. Bir leş rayihasıdır gidiyor. Öyle de ağız kalabalığı, şamata ki kulakları tıkamazsan başın, beynin kazan...

Balat'ın cumartesi kibarları çoktu. Göbeğe kadar sakallı, sırtları kürklü ihtiyarlar; başlarına oyalı yemeni dolamış, kadife kürkler kuşanmış poli-çalar (Yahudi kadınlar).

Fener, Rum Patrikhanesiyle meşhurdu. Vaktiyle reayaların⁶ en yüksek

5 defterdar: Osmanlılarda Maliye Nezareti kuruluncaya değin hazine ve maliye işlerini yönetenleri deniyordu. Baş defterdarları “şikk-ı evvel” de dendiği gibi, ikinci ve üçüncü sıradakilere de şikk-ı sâni, şikk-ı sâlis, şikk-ı râbi defterdarları deniyordu.

6 reaya: Çoban ve otlatıldığı sürü anlamındaki “raiyyet” sözcüğünün çoğulu olan bu deyim, ilk de-nemlerde tüm Osmanlı uyrukları için kullanılıyordu. 18. yüzyıldan itibaren de Müslüman olma-yan azınlıklara “reaya”, “reaya makulesi” denildi.

tabakası Fenerlilermiş. 17. ve 18. asırlarda Eflâk ve Boğdan voyvodaları onlar meyanından seçilmiş. O kibar familyaların bir kısmı Beyoğlu'na taşınmışlar, bir kısmı da Yunanistan'ı boylamışlar.

Fener'deki kırmızı boyalı büyük bina, 1880'de yapılmış olan Rum mektebidir (Özel Rum Lisesi). Demirden mâmul olan Bulgar Kilisesi de 1897'de, Viyanalı mimar Waagner'in yapısı.⁷

İskelenin bitişiğindeki Kılburnu Gazinosu, otuzbeş, kırk sene evvelin ince sazlı ve en rağbetli bir gazinosuydu. Kâğıthane'den, Silâhtarağa'dan dönenleri seyre gelenlerle hıncahınc olurdu.

Ayakapı'daki Gül Camisi tarihî sayılır. Eskiden Aya Teodosya Kilisesi imiş. İstanbul'a girişimizin arifesinde impataror XII. Kostantin Paleolog, peşinde mâiyeti, Ayasofya'dan buraya kadar yayan gelmiş. Halk geceyi orada duâlarla geçirmiş; beraberlerinde gül çelenkleri de getirmişlermiş. Gül Camisi denilmesine bunu sebep gösterenler var.

Cibali'nin⁸ Cebb-i Ali şeklinde yazılışına çok rastladım, fakat ötesini fazla tırtıklayamadım. Burası da ötedenberi Reji'siyle⁹ meşhurdur. Tütün inhisarımızın (tekelimizin) en büyük fabrikaları, depoları el'ân orada.

Akşam, 22 Kanun-ı sâni (Ocak), 1939

7 Bakat'taki Bulgar Kilisesi: 1850'de yapılan ilk kilisenin mimarı İstanbullu Hovsep Aznavur, 1893'teki proje ve yapının üstlenicisi, R. Ph. Waagner'dir. Demir Kilise 1898'de âyine açılmıştır.

8 Cibâli: Bu semt adının Cebe Ali'den bozma olduğu iddiasından ayrıca Haliç'in en derin çukuru-nun burada olduğu ve çukuru "cüb-b-i âli" dendiğinden semtin adının da zamanki Cibali kaldığı da ileri sürülür.

9 Reji: (Fr. régie) Devlet tekeline öngören ekonomi yaklaşımı. Osmanlı yönetimi, tütün üretimini it-hal ihraç ve işlenişini tekeline aldığından bununla ilgili kuruluşa da Reji İdaresi denilmiş, Ciba-li'deki tütün işleme fabrikası da (1885) bu adla anılmıştır.

Adı üstünde, asırlarca Vidos, Litros, Ayamama misillû, bu da Makri namıyla bir Rum köyü. Şimdikinin yarısı kadarlığını, Yenimahalle'nin, 10 Temmuz Mahallesi'nin, Kartaltepe'nin tarlalığını, Bağlar tarafının da bağlık olduğunu ben bile bilenlerdenim.

Bakırköy bundan 35-36 sene evvel, birden parlamıştı. Köşk yaptıran yaptırana, yazlık giden gidene; ayağın karada olması gibi muhassenatı (üstünlüğü) da var. Makri yerine Bakır denilmesi eskidir. Okuması yazması kıtlar, bilhassa kadınlar, hattâ oraya yerleşmişlerden rahmetli bir yengânım ve kızları bu ismi kullanırlardı. Ayn-ı isabet ederlermiş (en doğrusunu söylerlermiş)... Semte Kapalıçarşılı Ermenilerin rağbetleri 1894 zelzelesinden sonra. Yerin deprenmesinden dizbağları gevşemiş olanların hepsi mahallelerindeki omuz omuza evlerinden kapağı oraya atmışlar; ekserî mahalleleri Kumkapı'dan, Samatya'dan farksız hâle getirmişlerdi.

Bakırköyü'nde, dediğim parlak zamanlarda hayli paşalar, beyler otururdu. En bellibaşlılardan hatırıma gelenleri sayacağım: İstasyondan kara tarafı, yani Bağlar Caddesi tutulunca, solda Tophane-i Âmire (Top-Silah Fabrikası) Harbiye Dairesi âzasından ferik Ali Refik Paşa [gayet dilnişin (ferah) büyük bahçeli köşkünü, Göztepe'ye naklinden sonra tüccardan Karakaşlar almıştır]... Bitişğinde Beyoğlu Mutasarrıfı Hamdi Bey (doktor Abdullah Cevdet'in kaynatası)... Karşı sırada Sadaret Mektubcusu Ziya Bey... Yanında Mahkeme-i Temyiz âzasından ve ehl-i divandan¹ Alniya-

1 ehl-i divan: Bu deyim, 19. yüzyıla kadar Divan-ı Hümayun üyeleri için kullanılırdı. Adıgeçen İzzet Bey'in böyle bir özelliği olmadığına göre divan şiri ile uğraşmış oluğu kastedilmiş olmalı.

1930'larda Bakırköy çarşısı (Turgay Tuna Koleksiyonu).

rık Reşid Bey... Daha yukarıda ve tekrar solda Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Baki Efendi'nin eniştesi Muhiddin Bey... Mezarlığın arkasındaki çayırın başında doktor Bafralı Yanko... Çayır boyunda Sultanhamamı'ndaki meşhur manifaturacı Kleanti Haçopolu'nun kırmızı tuğladan kâgır ve kebir (büyük) köşkü; tavuklar, koyunlar, ineklerle küçük bir çiftlik halini almış olan bahçesi.

Çorbacı (zengin Rum) hem milyonlar, hem de İstanbul'un en yakışıklı Rum gencinin babası idi. Delikanlı mağazadaki gişede gayet burunî ve azametli (kibirli) bir tavırla otururdu. Kart, orta yaşlı, tâze bir alay kadın, "Şekerim!.. İki gözüm... Aslanım!.." diye yılışıp durur. O, gûya hiç aldırışlı değil. Uzun kirpikli, gövelâ gözlerini atfetmeğe dahi tenezzül etmez, daha da kurum kurum kurulurdu... Senelerden sonra sokakta tesadüf ettim. Kırançolaşmış, enikonu çökmüş... Bu felek Yusuf'lara kaldı mı?

Köyün eski yerlilerini saymağa devam edelim: Çarşıbaşında Maliye muhasebecisi Tatar Abdurrahman Efendi... Kartaltepe'de Mirliva (tuğgeneral) Gerdankıran Galib Paşa... Hat boyunda Şehremaneti Meclis (Belediye Meclisi) Reisi Halil Bey (mimar Kemaleddin'in kayınpederi).

Mezarlığın solundan, şimdiki Emraz-ı Akliyye ve Asabiye (Ruh ve Si-

dir. Reşid Bey'in (1861-1936) çeşitli konularda pek çok eseri ve "Meftun Emeller" adlı bir şiir mecmuası vardır.

nir Hastalıkları) Hastanesinin kestirme yoluna sapınca köşede babamın büyük dayısı piyade livası (tuğgeneral) Faik Paşa'nın konakvarî hânesi... İlerisinde gene babamın küçük dayısı, Harbiye Mektebinin en eski Fenn-i esliha muallimlerinden, emekli albay bay Tahsin'in evi... Zuhuratbaba Türbesinin karşısında topçu ferîği (korgeneral) Boşnak İbrahim Paşa'nın köşkü.

Zuhuratbaba, himmeti hazır olsun, velilerden. Türbesi ziyaretgâh idi. Merkadinin (mezarının) keşfedilişi de Ebu Eyyub gibi rüya ile. Bir zat-ı şerif menam (rüya) âleminde orayı ve medfun (gömülü) olan Babayı görmüş. Toprağı kazmışlar, devletli, kefeni ve kalbiyle olduğu gibi yatıyor. Bunun üzerine kabri yaptırılmış. Yanındaki karakolun neferleri kandillerine mumlarına bakarlar, akşamları yakarlardı.

Akıl Hastanesinin tarafları arz-ullâhi vâsia (bomboş ve geniş arazi). Binaları kışla olarak yaptıran galiba Enver Paşa'dır. Sazını, cazını bilmem, fakat sineması bulunduğu bazan kulağıma çalınıyor.

Bakırköyü'nün asıl şenlikliği vaktiyleydi. Şimendifer hattı o zamanlar bu yarma arasında, çukurda değil; istasyon ha kezâ... Gericeğezinde açık filizî boyalı, Art nouveau'ya² çalar, bahçeli bir gazonosu vardı. Cuma ve pazarları ikindiden gece yarısına kadar incesaz, hanendeler (şarkıcılar) arasında fevkâlhâd (olağanüstü) gür ve güzel sesli bir kokona, ortalığı çınlatır dururdu. Fakat şunu da söyleyeyim. Orası, pek ayakaltı olduğundan mı, kaç göç tarafının noksanlığından mı, hanımlara memnu (yasak). Maamafih onlara da yer vardı: Millet Bahçesi... Bir incesaz da burada. Bahçe, ortasında bir yolla ikiye bölük; bir tarafı kadınların, bir tarafı erkeklerin. Aradaki yolda geç vakitlere kadar gelsin piyasa... Üçüncü saz takımı da deniz kenarında, Sakızağacı'nda. Zannıma kalırsa şimdiki Miltiyadi o günlerden kalmaz ve aşağı yukarı 40 yıllıktır. O gazino, geceleri, bilhassa mehtablarda deniz keyfi çıkaranlarla dolardı.

Bakırköy'üne hafta arası Kel Hasan'ın, Şevki'nin, Minakyan'nın kumpanyaları da gelir, ekseriya Millet Bahçesinin yakınındaki salaş tiyatrodâ, bazan da Sakızağacı'ndakinde oynarlardı. Kuşdili hesabı. Yani yukarı kat kafesli ve hanımların, aşağısı beylerin. Bermûta localardan localara yelpâze ve baston oynatışlar; çiçekler, ipekli mendiller koklayışlar; perdeye sırt çevirip işaretler, işmarlar... Bir aralık, haremlle selamlığın böyle bir

2 Art Nouveau: 19. yüzyıl sonu, 20 yüzyıl başında yaygın mimarlık akımı. Aynı dönemde İstanbul'da da yalı, apartman, han bu üslupta ya da bu üsluptan esintilerle yapılmıştır. Üslubun İstanbul'daki mimarları arasında Raymon D'Aranco da vardır.

1910'larda Yeşilköy'de İstasyon Caddesi.

arada bulunuşu yasak edilerek ayrı günler tahsis edilmiş, kimsecikler tiyatrolara ayak atmaz olunca ipullah hâle gelmiş, nihayet yalvara yakara gene eski şekline izin alabilmişlerdi.

İstasyon istikametinin tam nihayeti Zeytinlik. Çifte deniz hamamı iki, üç yüz adım ara ile oraya yapılırdı. Bakırköy bağlarının çavuş üzümlerine uyar mı vardı acaba? Emsâli ender. Ben bu üzümlerin benzerine yalnız bir mahalde tesadüf ettim: Çiftchavuzlar'da operatör Cemil Paşa'nın³ sabık ve Şekerci bay Hayri'nin lâhik (yeni) köşkünün yerindeki eski bağda... Yaradana kurban olayım her bir tanesi hemen hemen ceviz kadar. Incecik kabuk mis gibi koku bal gibi tad. Maamafih Erenköyü'nün, Kozyatağı'nın, Yakacık'ınkiler de enfes şeylerdi ya... O güzelim bağların hepsini filoksere yedi, kemirdi, mahvetti.

Bakırköylüler içinde arabası olanlar kendi faytonlarıyla, arabasızlar da kiralarla İncirli'ye giderlerdi. Harab, viran, sekiz on pedavra tahtasından çatılma kahveli bir yer. Gelgelelim geçmişi mevcut. İncirli Çiftliği bir zamanlar mamurmuş. Padişahlar taşınıp dururlarmış. II. Mahmud, Rusya'ya açılan 1829 seferinde orduyu uğurladığı sırankı burada birkaç gece bile

³ Operatör Cemil Paşa (Töpuslu): (1868-1958) 1912 ve 1919'da iki kez İstanbul şehremini (belediye başkanı) olan ve kente Avrupalı görünüm kazandırmak için ilginç girişimlerde bulunan hekim.

geçirmiş. Bakırköy tenezzühçüleri bu harab tûrab (bakımsız) çiftlikten ileri, meselâ Yeşilköy'e, meşilköye kadar açılmazlar mıydı dersiniz, mümkün mü var? Yol, yok denecek kadar bozuk.

1877'deki Rusya Muharebesinde Moskoflunun Edirne'ye yürüdüğü sıralar Çatalca hattında dayanılmasına Yıldızca (Saray) karar veriliyor; Anadolu ordusundan çağırılmış olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa da kumandan tayin ediliyor. Paşa Hadımköy'ünden "tabur, top, cephane yetiştirin" diye feryad edip dururken, düşmanın ileri karakolları görünmüş. Yıldız, askeri geri çekirmiş ve Ruslar Ayastefanos'a vasil olmuşlar...

Bakırköy sırtlarından Karadeniz'e kadar bir müdafaa cephesi tutacağız. Paşanın yolsuzluktan akla karayı seçtiğini kendi yazılarında okudum.

Bakırköy de Adalar gibi ezelden susuz ve yangındır. Vakıa her evinin kuyusu, emme basma tulumbası yok değil. (Yukarıda ismi geçen Ali Refik Paşa'nın kuyusu tam tamamına 28 kulaçmış). Gelgelelim rumî haziranın 16'sında (28 Haziran) yaprak aşısı (zamani) nihayetlenip Kızıl Erik Fırtınası geçer geçmez, yani yaz kuruluşu başlar başlamaz kuyulardaki o kireçli suyun damlasını bul; ortalık Kerbelâ.

Eski mutasarrıflardan ve ahbablardan, mir-i mirân pâyeli (onursal beylerbeyi) bir Tefvik Paşa vardı. Gayet sofulardandı. Bir sene Bakırköy'üne yazlığa gitmiş, dad bir, feryad iki ağustos başında kaçmış. Yaka silkerdi: "Kuyular kurudu. İyi sucu ortalığa yetişemiyor. Abdest almak için boyuna eczahaneye dayanmağa, şişe şişe Çitli maden suyu sarfetmeğe mecbur kaldım!" derdi.

Bakırköy'ünün nazarlıklarından biri de şimendiferleri ve kondüktörleriydi. O ne küçücük küçücük, ötüşleri bile çocuk düdüklerini andıran lokomotiflerdi. O ne daracık daracık, boyaları dökülmüş mundarı çıkmış vagonlardı? Ya kondüktörleri palikaryaların suratsızlığı, aksiliği. Başlarında yağlı şapka, sırtlarında harçlı, mavi renkli, lekeler içinde ceket. Kampana vurup tren kalkacağı esnada "Fertik!" diye bağırırlardı ki "*fertiği kırmak*" tâbiri buradan kalmazdı.

Şu da bahsin sonu olsun: Küçükçekmece'den itibaren Veliefendi Çayırı'na kadar bütün dağlar, taşlar, o uçsuz bucaksız arazi Barutçubaşı Ohannes Efendi'nin meraları.

Bir kısmını II. Mahmud, kaç misli fazlasını da oğlu Abdülmecid bol keseden ihsan edivermişler!...

Boğaziçi

Köprü'den Rumelihisarı'na

“Bosphore”, Avrupa lûgatlerinde “az geniş olan boğaz” diye tarif edilmektedir. Rumca Bosporos'tan geliyor; “İnek geçidi” manâsına. Mitolojiye göre, güya mabûd “İo” inek şekline girip Boğaz'ı yüzerek geçmiş.

Meşhur İngiliz şairi Lord Byron¹ da bundan aşka gelmiş olacak ki, topal topal bir kıyıda öbürüne yüzüvermiş. Boğaziçi 27 kilometre boyunda, 550-3000 metre eninde, en derin yerleri 50-70 metre derinliğindedir. Yeryüzünün Cenneti...

Kılıçalı Camisine ve semte ad bırakmış olan zat², II. Selim ve III. Murad zamanlarında, evvelce beylerbeyliği, sonra birçok seneler kaptan-ı deryalık etmiş, en büyük denizcilerimizden biridir. Aslı Anadolu; ilk mahlası Uluç'muş.*

Kıbrıs adasını zapttan sonra İstanbul'a dönen Müezzinzade Ali Paşa'nın kumandasındaki donanmamızda Uluç Ali Paşa da filo kumandanı. Lepant limanı açıklarında düşmanlar tarafından gafil avlanıyorlar (1571).

Papa V. Pi (Pius)'nin teşvikiyle Venedik, İspanya, Malta ve İtalya'daki prensliklerin gemileri birleşerek Avusturyalı Don Juan'ın kumandasında,

(*) Ahmed Midhat Efendi'nin kanaatine göre “uluç” kelimesi “olmak”tan, yani mevlûd mânâsına imiş.

1 Lord Byron (1788-1824): Romantik dönem İngiliz şairi ve eleştirmen. 1810'da İstanbul'a geldi ve efsane kahramanı Leandros'a özenerek Boğaz'ı yüzerek geçti. Osmanlılar'a karşı bağımsızlık savaşı açan Yunanlılarla birlikte savaşırken hummadan öldü.

2 Kılıç Ali Paşa: (ö. 1587) İnebalı Deniz savaşında (1571) filosunu kurtaran denizci. Kaptan-ı Derya atandıktan sonra Osmanlı Donanmasını eski gücüne ulaştırmıştır. Topخانه ve cami, hamam ve medrese yaptırmıştır.

Rumelihisarı'nın karşı yakadan görünümü. Soldaki burcun üstünden Robert Kolej binası görülmektedir.

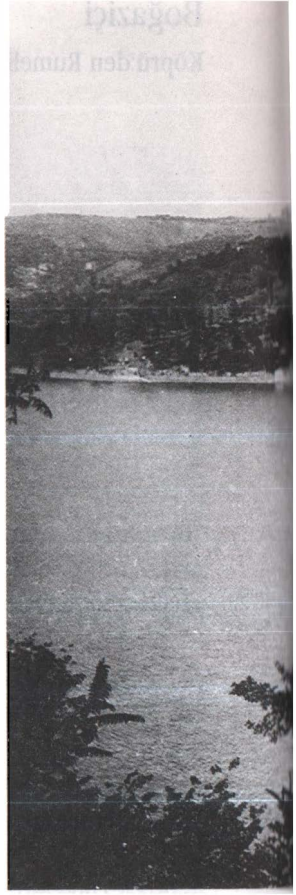
birdenbire saldırıyorlar. Önce galip vaziyette iken Müezzinzade'nin şehid düşmesi üzerine bozulmuşuz. Uluç Ali Paşa mahirâne manevralarla filosunu salimen İstanbul'a getiriyor; kaptan-ı deryalıkla taltif ediyor: Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, onun Uluç lâkabını "Kılıç" a tahvil ediyor. Koca Sokollu beş altı ay içinde, evvelkinden daha mükemmel bir donanma vücade getirerek Akdeniz'deki düşmanlarımızı sindiriyor.

Tophane'nin adı kalan yere nakledilişi Kanunî Süleyman (1520-1566) zamanındadır. Topçuluğa, humbaracılığa, demirciliğe müteallik (ilişkin) her şey burada yapılmışa başlanmış. İmalâthanelerin büyütülmesi, civarına kışlalar çıkılması, talimhane konulması III. Selim (1789-1807) devrindedir. Şimdi buralar Ford Otomobil Müessesesinin montaj fabrikaları...

Meşhur çeşmeyi III. Ahmed yaptırmıştır. Nusretiye Camisi II. Mahmud'un eseridir. Mimarı Kırkor Kalfa'dır. Minarelerinin külâhlarına kaplı bakır levhâlar altınla yaldızlandığından, pırıl pırıl parlarmış. Cevdet Tarih'inin kaydına göre, temellerinin atılışı 1238 senesi Receb'inde (1823 Mart), ikmali de 1241 Şaban'ında (1826 Mart)...

Sente Salıpazarı denilmesine sebep, eski salı pazarlarının orada kuruluşu. Abdülmecid'in kız kardeşi, kaptanpaşalık ve sadrazamlık etmiş olan Laz Mehmed Ali Paşa'nın karısı Âdile Sultan'ın³ da yalısı orada.

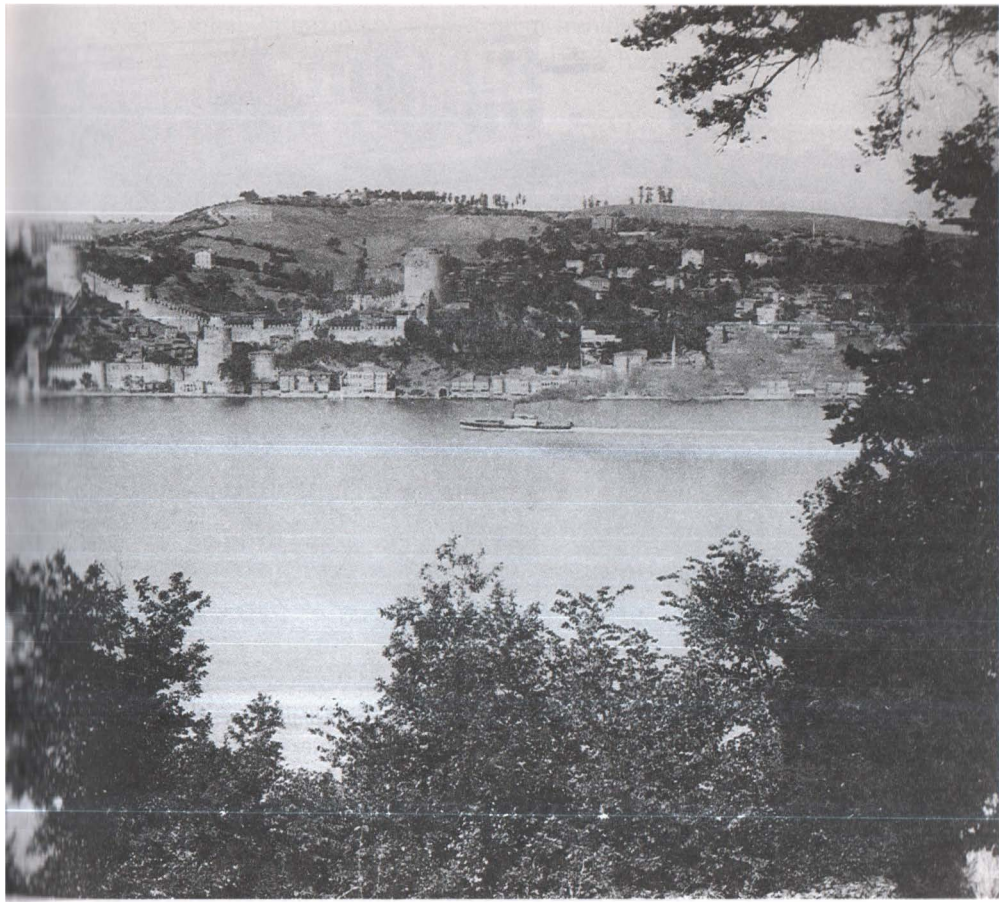
Meşrutiyet'ten evvel ecnebi sefaretlerin maiyet vapurları,⁴ istasyoneri⁵ burada mihman (konuk) idiler. Piyer Loti dostumuzun süvar

3 Âdile Sultan: (1826-1899) II. Mahmud'un kızı. 1845'te Mehmed Ali Paşa ile evlendi. Fındıklı'daki Neşetâhat Sarayına taşındı. Koşuyolu'ndaki köşkü (Âdile Sultan Kasrı) ve konusu günümüze kadar korunmuştur.

4 maiyet vapuru: 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyıl başında İstanbul'daki elçiliklerin Osmanlı karasularında bulundurdıkları askeri gambotlardı. Bu vapurlar ve içlerindeki deniz piyadeleri elçilerin buyruğundaydı.

5 istasyoneri: Elçiliklerin emrinde, İstanbul'da ve Marmara'da bulundurulmuş küçük savaş ve araştırma gemileriydi. Elçiliklere sığınan Osmanlı devlet adamları, bu gemilerle Avrupa'ya kaçmayı amaçlıyorlardı. Maiyet vapuru ve istasyoneri, Osmanlı Devletinin hükûmetlik haklarını ihlâl eden öğelerdi.

(bindiği) olduğu, cülûs ve velâdet şehrâyinlerinde donattığı Vautour namı (adlı) avizo (küçük tekne) da meyânelerindeydi (aralarındaydı).

Fındıklı'daki, bugünün Güzel Sanatlar Akademisi ve İstanbul Kumandanlığı binaları, Cemile Sultan saraylarıydı.⁶ Kocası Fethi Paşazâde Mah-mud Celâleddin Paşa, eniştelğine rağmen, II. Abdülhamid'in, Midhat Paşa ile beraber masum masum Tâife sürdüğü, orada boğdurduğu biçaredir.

Dolmabahçe'nin tarihimizce ilk meşhurluğu, İstanbul muhasarasında buradan Kasımpaşa'ya kadırgalar indirilmesi... Vaktiyle küçük bir liman

6 Cemile Sultan Sarayı: Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan (1843-1915) için, daha önce Adile Sul-tan'a tahsis edilmiş olan Fındıklı (Nesetâbâd) sarayının yerine 1859'da yapılan yeni saray. Bu do-nem Çifte Saraylar da denilmesi Cemile ve Münire Sultanların oturmaları ile ilgili. Günümüzde her ikisi de Mimar Sinan Üniversitesi'dir.

*Şimdi otel binasının bulunduğu bir zamanların Şeref Stadı sert, toprak zeminiyle unlenmişti.
(Eser Tutel Koleksiyonu)*

muş, yavaş yavaş doldurulmuş, hünkârlar bahçeler, kasırlar kurmuşlar. Yerlerine şimdiki sarayı⁷ yaptıran Abdülmecid, mimarı Hacı Kalfa denilen Serkis Balyan Usta, sarayın tamamlanışı da 1853'tedir. Beş milyon altın lira gittiği söylenir. Gene Hacı Kalfa'nın eseri olan cami, Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Kadın'ın.

Beşiktaş'tayız. Buranın yamaçlarındaki eski sütunların birinde beşik resmi bulunduğundan dolayı Beşiktaş denildiğine zahip (fikre kapılan) olanlar var. Beşiktaş'ın bizlerce başlıca kıymeti, en büyük deniz kahramanımız Barbaros Hayreddin'in burada medfûn (gömülü) oluşu. İstibdad senelerinde oracığa Hayreddin İskeleyi denilip durulur, adın kimden kalma idüğünü bilenler nâdir bulunurdu. Hazretin asıl ismi Hızır. Barbaros lâkabını, ya büyük kardeşi Baba Oruç'un tahrif edilmesine, yahut ta ol

7 Dolmabahçe Sarayı: Yapımı 1855'te tamamlandı ve açılışı 10 Haziran 1856'da yapıldı. Mimarı Balyan ailesinden Garabet Amira Balyan'dır (1800-1866)..

yiğitin sakalı kırmızımtrak olduğundan frenklerin “Barbe rousse” tabirinden türeyişine atfediyorlar. Memlekete aşırı hizmetlerinden dolayı Hayreddin ismini Kanunî takmış.

Cami sahibi olan Sinan Paşa 1552’de Trablusgarb’ı fetheden kaptan-ı derya olup sadrazam ve “Karun-ı zaman” (dönemin zengini) Rüstem Paşa’nın kardeşidir.

Dört duvarı kalan, bahçesi Beşiktaş Kulübü’nün Şeref Stadı olan Çırağan Sarayı⁸ önündeyiz. Sanki saray denilen nesnelerin köküne kibrit suyu dökülmüş de, barınacak yer kalmamış gibi, Abdülâziz’in Avrupa’dan milyonlar istikrazı sıralarında çıkartıverdiği alâmetlerden biri; mimarı gene mahud (adıgeçen) Serkis Balyan usta. Yapılması 1863’ten 1867’ye kadar sürmüş. Nam eskiden kalma. Sadrazam meşhur Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (ö. 1730), buraya kurdurduğu köşkte çırağan şenlikleri yaparmış. Çırağ, şem’a mânasına; yani kaplumbağaların sırtına mumlar dikerler, şimşirlikler içinde dolaştırırlar, gayet keyifle seyrine bakarlar. Yıkılıp târûmar olan bu köşkün ve müstemilâtının yerine II. Mahmud betekrar (yeniden) bir kasır çıkıverip aynı ismi koymuş. Bu seferki adı da şimdiki hâline uygun: İçine çırak çıkarılan cariyeler ve harem ağaları doldurulmuş.

Ortaköy Burnundaki sülün gibi cami Abdülmecid’in. Kapısındaki kitabeden 1853’te yapıldığı görülüyor. Atlı ve çifte katlı Beşiktaş tramvayları burada dama derlerdi. Ortaköy’de küberâ (ulu kişiler), sultanlar, şehzadeler tümen tümen: Serasker ve Tophane müşiri Ali Saib Paşa, Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Paşa, sadr-ı eşbak (eski sadrazam) Edhem Paşa, gene sadr-ı esbak Kıbrıslı Kâmil Paşa, kezâ sadaret mazûllerinden (eski sadrazamlardan) Tunuslu Hayreddin Paşa yalıları (bu sonuncu şehzadelere kavançe edilmiştir).

Defterdarburnu’nda Gazi Osman Paşazâde Nureddin ve Kemaleddin Paşaların hanımları Zekiye ve Naime hemşirelerini.⁹

Kuruçeşme’ye bu ismin takılışı eski tezkirecibaşılardan¹⁰ Osman Efendi denilen bir kişicağızın bina ettirdiği çeşmenin kuruyup kalmasından

8 Çırağan Sarayı: Yapımı 1872’de tamamlandı. 6 Ocak 1910’da yandı. Bahçesi uzun süre stad olarak kullanıldı. Çırağan Sarayı ve ferîye (ikincil) daireleri 1980’den sonra onarılmaya başlandı. Saray, günümüzde Kempinsky şirketince işletilen bir otel konumundadır.

9 Zekiye ve Naime: Sultan Abdülhamid’in kızı Zekiye Sultan (1872-1950), Naime Sultan (1876-1940?).

10 tezkirecibaşı: Doğrusu tezkire-i evveldir. Sadrazamın özel kalem müdürü konumunda olup gelen dilekçeleri okurdu.

ötürü. Burada da bazı kodamanların sahil sarayları mevcuddu. Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi'nin kâşanesi (köşkü) ve tepeleri aşmış korusu; Sultanzâde Sabahaddin¹¹ pedermande (babadan kalma) yalısı; mabeyinci Arif Bey'in tıkıza girmiş yazlığı.

Karşıdaki, küllü çörek, mimar Serkisbey Adası¹² Hazine-i maliyenin (kamu hazinesinin). Kömür deposu olarak Şirket-i Hayriye'ce kirali. İstanbul'da isimle ilk kumaş boyacılığını kuranlardan Volkman bundan 40, 45 sene evvel (1890'larda) tezgâhlarını Ortaköy'de açmış.

Arnavutköy akıntısı saatte beş, altı milmiş. Biraz daha dışını sıkırsa Denizbank'ın çiçeği burnundaki Etrüsk vapurunun yolu.

Akıntıburnu'nun içkili gazinoları o vakitler de vardı; mandolin, gitara, laterna seslerini ayyuka çıkarırlardı.

Sarrafburnu'nda esbak (eski) Londra elçisi Musurus Paşa'ya¹³ ait olan, kapısında "En-necâtü fi's-sıdk" (kurtuluş doğruluktur) levhâsını yıllarca taşımış olan araziye Amerikalıların kız koleji¹⁴ yapılmıştır.

Bebek denilişi, Fatih'in buraların muhafazasına memur ettiği bölükbaşının Bebek lâkabını almışlığından... Bebek ikiye ayrılır: Koyun başlangıcı, Büyük Bebek¹⁵... Mısırlı prens Halim Paşa'nın yalısı. İlerisinde, son Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın annesi Valide Paşa¹⁶ Emine Hanımın ki... Sadrazam Âli Paşa'dan iskarta. Şimdi Mısır Devletinin yazlık sefaret-hanesidir. Mütercim Rüştü Paşa Yalısı, müverrih (tarihçi) Hayrullah Efendi'nin pederi, Abdülhak Hamid'in ceddi Hekimbaşı Abdülhak Mölla'nın nış. Sonra tarih sahibi Cevdet Paşa'ya geçmiş.

Sırttaki Robert Koleji¹⁷, 1863'te tesis eden bir Amerikalı. Zaman za-

11 Sultanzâde Sabahaddin: (1877-1945) Prens Sabahaddin olarak tanınır. Sultan Abdülmecid'in kızı Seniha Sultan'la Damad Mahmud Celâleddin Paşa'nın oğlu. II. Meşrutiyet'te ortaya attığı siyasi düşünceleri ile tanınmıştır.

12 Serkisbey Adası: Yazarın küllü çörece benzettiği bu ada, günümüzde Galatasaray Adası olarak anılmaktadır. Abdülaziz (1861-1876)'da mimar Serkis Balyan'a verilmiş ve bir süre onun adıyla anılmıştır.

13 Musurus Paşa: (1809-1891) Konstantin Müzürüs olarak da bilinir. Oğlu Stefanaki Musurus (1842-1907) da babası gibi Osmanlı veziriydi ve elçiliklerde bulundu. Hıristiyan olmalarına karşın konaklarının kapısındaki levhada yazılı hadisle devlete bağlılıklarını belgelenmişlerdir.

14 Kız Koleji: Arnavutköy Amerikan Kız Koleji. 1971'de Robert Kolej ile birleştirilmiş olup günümüzde Özel Amerikan Robert Lisesidir.

15 Bebek: Büyük Bebek, Arnavutköy'den koya doğru geniş bir alanı kapsarken Küçük Bebek semti, Rumelihisarı yönünde' özelliğini yitirmiş bir mahalledir.

16 valide paşa: Osmanlı padişahlarının annelerine valide sultan dendiği gibi, hıdiv sanını taşıyan Mısır valilerinin annelerine de bir protokol unvanı olarak valide paşa deniliyordu.

17 Robert Kolej: Günümüzde Bogaziçi Üniversitesi olan bu Amerikan okulunun kurucuları Christopher Rhinelande Robert ve Cyrus Hamlin'dir.

Boğazın sırtlarından Bebek koyunun görünümü.

man yardım görerek genişlemiş. Bulgarlardan pek çok seçme kimseler yetiştirmiştir. Bebek'te Abdülhamid bendeğânından çocukları otururdu: Musahip Lûtfi Ağazâde mabeyinci Faik Bey, Maarif Nazırı Haşim Paşa, serkuyumcu (saray kuyumcusu) Haronaçî'nin oğlu Jak...

Rumeli ve Anadolu hisarlarının arası Boğaziçi'nin en dar mahalli, en kuvvetli Şeytan Akıntısı da burada. Mezarlık (Kayalar, Âşîyan) tamamıyla Müslümanlarındır. Tevfik Fikret'in Âşîyan'ının¹⁸ Belediyece alınıp müze yapılacağını gazetelerde okuduk.

Fatih, İstanbul'u ilk kuşatacağı sıralar, Boğazkesen ismini verdiği bu kaleyi (Rumelihisarı) bina ettiriyor. Kendi başta, vezirîâzam Halil Paşa, vüzerâdan (vezirlerden) Sarıca ve Zağanos Paşalar maiyette olmak üze-

18 Âşîyan: Şair Tevfik Fikret'in (1867-1915) Rumelihisarı sırtlarındaki tasarımı kendisine ait olan evi. Sözcük "yuva" anlamındadır. Bulunduğu yer daha önce "Kayalar" adıyla bilinirken T. Fikret'in evinden dolayı günümüzde Âşîyan olarak anılmaktadır. Ev ise Âşîyan Müzesidir.

re, geceyi gündüze katarak iki bin amele çalıştırarak dört ayda yaptırmış ve dediği gibi de Boğaz'ı kesivermiş.

Rumelihisarı'nın kültürümüze taallük eden (ilgilendiren) ciheti, büyük âlimimiz Ahmed Vefik Paşa'ya¹⁹ me'va (yurt, mekân) oluşudur. Pek kıymetli olan kütüphanesi ve koleksiyonları, ne yazık ki parça parça elden gitmiş hanesini satın alan ve bu eserlerin çoğunu elde eden Adliye Nazır-ı esbaki (eski bakanı) Rıza Paşa terekesinden de bellibaşlı bir şeyler çıkmamış.

Rumelihisarı'nın İstibdad günlerinde son yapılan binalarından en meşhuru, Tophane müşiri Zeki Paşa'nın²⁰ granit taşlardan mamul (yapılma) yalısıdır ki Mütareke senelerinde (1918-1922) veliahd Mecid Efendi'nin oğlu (Ömer Faruk) buraya kurulmuş, hayli keyifler sürmüştü.

Akşam, 29 Kanun-ı sanî (Ocak) 1939

19 Ahmet Vefik Paşa (1823-1891): Önemli devlet hizmetlerinde bulunmuş, iki kez sadrazamlık ve çeşitli nazırlıklar yapmış olan Ahmet Vefik Paşa, meşrutî fikirlerin Osmanlı Devleti'ne uygun olmadığını savunurdu. Dil konusunda uzman olan paşa, Moliere'in eserlerini Türkçe'ye adapte etmesiyle tanınmıştır.

20 Zeki Paşa (1849-1914): II. Meşrutiyet'ten sonra rütbesi alınarak, sürgüne gönderilen Zeki Paşa, II. Abdülhamid döneminin üç dil bilen en bilgili bürokratlarından olup, onyediyıl tophane müşirliği ve yirmibeş yıl da Askerî Mektepler Nazırlığı yapmıştır.

Boğaziçi

Baltalimanı'ndan Yenimahalle'ye

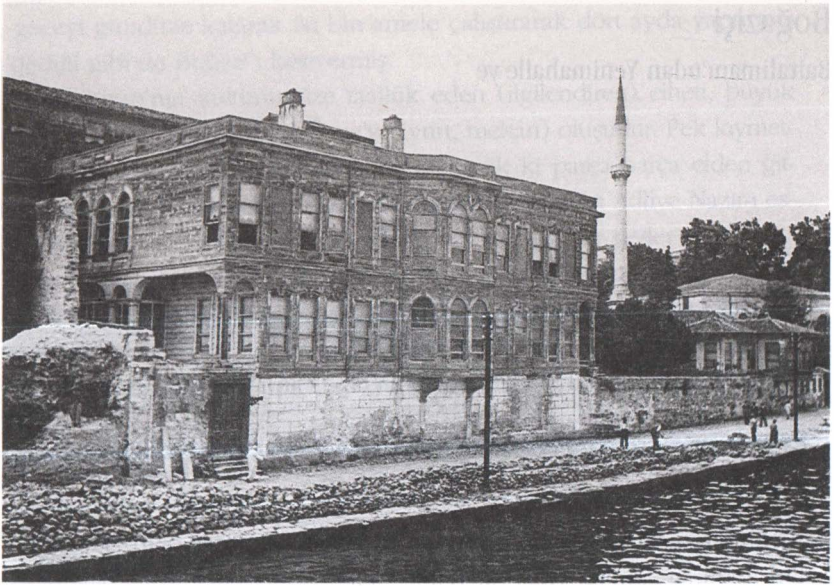
Rumelihisarı'nın ötesi Baltalimanı. Oraya ismini bırakmış olan zat, İstanbul'un fethi sırasında Gelibolu'daki donanmamızı hazırlayan Baltaoğlu Süleyman Bey'dir. Osmanlı Devleti'nin ilk kaptan-ı deryasıdır. Muhasara sırasında gemilerimizi bu Fedalya limanına getiren odur.

Koydaki yalı (sahilhane) birkaç noktadan tarihimize karışıyor. 1834'te Avrupalılarla yaptığımız ticaret muahedesi, 1841'de Tuna beyliklerine müteallik (ilişkin), beş devletle müzakere ettiğimiz muahede burada imzalanmış.¹ Damad Ferid'in senelerce yangeldiği, bütün kumpaslarını kurduğu bu Mediha Sultan Sarayı nihayet Balıkçılık Enstitüsü oldu çıktı. İlerisinde de Bulgur Palas² sahibi Habib Bey'in yalısı. Baltalimanı çayırı orta Boğaziçlerinin sayılı mesirelerinden biriydi.

Boyacaköyü'nün bu nâmi alması 1806 senesinden sonradır. Kırkkiliseli bir kumaş boyacısıyla soyu sopu ve çırakları. 40 hane olarak İstanbul'a gelmişler. III. Selim: "Beğendikleri yerde otursunlar, zenaatlarını yapsınlar" demiş. Koca şehri karış karış gezmişler, burada karar kılmışlar. Bu köyün sahillerinin eski halini bilirim. Kayıkhanelerinin üstü tümsekli, inişli çıkışlı, gayet daracık rıhtımları vardı. Arabayı, otomobili bırakalım; yanyana iki in-

1 Baltalimanı Antlaşmaları: Mustafa Resid Paşa'nın Baltalimanı'ndaki (günümüzde Kemik Hastahık ları Hastahanesi olan) sahilhanesinde ticari antlaşmalar imzalanmış, siyasi görüşmeler yapılmıştır. Başlıcaları: 1838'de Osmanlı-Belçika, Osmanlı-İngiltere ticaret antlaşmaları, bunların yenilenmesi ne ilişkin 1839, 1840 antlaşmaları. 1846'da Osmanlı-Rus ticaret antlaşması, 1849'da Osmanlı-Rus Antlaşmasıdır. Bir dönem, Abdülmecid'in kızlarından Fatma Sultan, son zamanlarda da Ferid Paşa ile evli olan Mediha Sultan burada oturmuştur.

2 Bulgur Palas: Kocamustafapaşa'daki kulesiyle ünlü eski otel binası.

Emirgân'da Şerifler Yalısı'ndan 1940'lı yıllara ait bir görünüm. (Eser Tutel Koleksiyonu)

san bile zor geçer. Büyük yalıları yok değildi. Daire-i Askeriye Muhasebat reisi müşir Sadeddin Paşa'nın, Mazhar Paşa'nın, Emirgân'a doğru Musa Saffeti Paşazâde Ahmed Ziya Bey kerimesinin (kızının) vesaire...

Emirgân... IV. Murad Revan kalesini zaptettikten (1635) sonra kale diz-darı Emirgân oğluna her nasılsa ısınır vermiş. Adam yaman musikişinaslardan. Beraberinde İstanbul'a getirmiş; Yusuf Paşa diye ad vermiş ve burada ona bir yalı kurdurmuş. İsim oradan kalma...

İskelenin karşısındaki Çınarlı kahveye ecnebler bayılırlar. Cami, I. Abdülhamid'in (1774-1789). Bitişindeki Şerif Abdullah Paşa'nın el'ân duran yalısı,³ bilhassa selâmlığı âsar-ı âtikadan sayılıyor.

İlk Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın haremli, selâmlıklı şeddadi (büyük ve sağlam) yalıları, koruları 65 yıl evvelin (1870'ler) en saltanat sürülmüş, keyif edilmiş mahalleridir. Şimdi enkazları bile kalmayan yerlerinde Karadeniz'in poyrazı esiyor.

Emirgân'da hukuk âlimlerimizden Ali Şehbaz Efendi'ye ait yalı, Askerî Mektepler müfettişi Zülüflü İsmail Paşa'ya, ondan sonra da Mısır prensle-

³ Şerifler Yalısı: Boyacıköy-Emirgân yolu üzerindeki 18. yüzyıldan kalma alıçıp yalı. Sonraki yıllarda birkaç kez yenilenen ve harem dairesi yıkılan yalıda bir dönem Mekke şerifi Abdülillâh Paşa (1845-1908) oturduğu için adı Şerifler Yalısı olarak kalmıştır.

rinden bilmem kimin emektarı Arnavut Bekir Efendi'ye intikal etmişti. İki kapı evveli, Galatasaray'ın eski idmancılarında Ragıb ve Talât biraderlerin cedlerine aiddi. İleride Karadağ prensi Nikola'ya⁴ bahşedilen köşk vardı.

Tokmakhburnu'ndaki Mısırlı İsmail Paşa'nın malikânelerini (yalılarını) dönüp biraz yürüyünce müşir Deli Fuad Paşa'nın kuleli sahilhanesi... Önündeki dok eni-konu ufak bir tersane haline geldi.

İstinye'nin eski Rumca ismi Stenos yahut Sosteniyon. Çayırında vaktiyle Bomonti bira fabrikasının buz depoları, bir hayli de kireç ve taş ocakları vardı. Koydaki Rıza Beyzâde Ömer Bey, onun da oğlu Fuad Bey biraderimiz, köyün eşrafındandırlar.

Artık sahil boydan boya yeni yapıdır. İpekçi Kâni'nin köşkü (şimdi Babanzâde Fuad Bey'in uhdesinde); iskelede Levazım reisi Edirmeli Ahmed Afif Paşa'nın akarları; dönemeçten sonra Art nouveau şekilli şahane yalısı; kıyıcığında camisi ve mahallesi. Rumluktu ve aşağı yukarı hâlâ da aynıdır a... Deniz kenarında Mısırlı Said Halim Paşa; Celâl, Suphi ve Sedat Nuri (İleri) biraderlerimizin pederleri Nuri Bey, tepede Köse Raif Paşa gibi ekâbir (büyükler) de otururlardı. Hristaki, Vlasto, Evyenidi, Baltazi kabilinden Rum bankerleri de yazlığa gelirlermiş. Bu Baltazi, Mayerling Faciası'na⁵ uğrayan Avusturya veliahdi Arşidük Rudolf'un sevgilisi meşhur Vetsera'nın amcası oluyor.

Burundaki Avusturya, Macaristan Sefarethanesini dolanıp yürüyelim. Kalender bundan otuz bu kadar sene evveline kadar Boğaziçi'nin en kibar mesiresiydi. Hem karalı, hem denizli... Rıhtımında konak arabaları, numarasız kira faytonları, paraşütler ve yayan piyasacılar. Açığında yalıların pırlıl pırlıl fuları (sürat kayıkları); sandallar, kayıklar. Gazinosunda incesaz, orkestra. Kalender köşkü de Damad Nevşehirli İbrahim Paşa'nın (ö. 1730) zevk ve safa yerlerinden biri imiş. 1827'de çıkan Rusya Muharebesinde II. Mahmud Sancak-ı Şerif⁶ getirip köşkü askerî karargâh yapmış.

Burası Çırağan'ın tamamıyla aksî: Yani önünden geçerken yüz mutla-

4 Karadağ Prensi Nikola: (1841-1921) 1878'de bağımsızlık elde eden ve "Kynaz" sanını, 1910'da krallığını ilan eden I. Nikola, II. Abdülhamid döneminde İstanbul'a gelişlerinde Boğaziçi'nde kendisine tahsis edilen köşte kalırdı.

5 Mayerling Faciası: Avusturya veliahdi Rudolf ile sevgilisi Maria Vetsera'nın, Viyana yakınındaki Mayerling'deki köşte 30 Ocak 1899'da intihar etmeleri. Bu olay dünyada geniş yankılar uyandırmış, roman ve filmlere konu olmuştur.

6 Sancak-ı Şerif: Hz. Muhammed'e ait olduğu gerekçesiyle savaşlara götürülen ve ordunun moralini yükselten kutsal bayrak. Bunun Topkapı Sarayı'ndaki Kutsal Emanetler Dairesinden çıkartılması, ordugâha ve cepheye götürülmesi ordunun dönüşünde yerine konulması için resmî ve dinî törenler yapıldı.

ka o tarafa döndürülecek; zinhar sırt çevrilmeyecek...

Biraz gittikten sonra Krupp ve Mavzer fabrikalarının vekili Huber'in kâşanesi⁷ (sonra Mısır prenseslerinden Kadriye Hüseyin'e intikal etmişti) ve Avrupa devletlerinin yazlık sefarethaneleri başladır.

Almanya'nın 1886'da inşa edilmiştir. Parkında, İstanbul'un Alman kolonisi tarafından yaptırılan mareşal Moltke'nin⁸ bir âbidesiyle üstünde mareşalin resmi bulunan, Prusya Kralı ve Osmanlı padişahı namına dikilmiş mermer bir sütun vardır. İngiltere sefarethanesi 1911'de yanmıştır.

Tarabya, şifa mânasına olan Rumcasından gelme. Eski patriklerden biri umulmaz bir hastalığa tutulmuş; burada havayı tebdil edince iyileşmiş ve isim bu şekilde kalmışmış. Boğaz'ın en lüks oteli Summer Palas'tı. İskelenin karşısına tahtaperde gibi dikilen Tokatlıyan Oteli çanına ot tıkadı. Aşı boyalı Fransa Sefarethanesi fi tarihinde Fenerlilerden⁹ ve Eflâk ve Boğdan'da voyvodalık edenlerden prens İpsilânti'ye aitmiş. III. Selim, general Sebastian sefirken hediye etmiş. Bunun da bir kısmı 1913'te yandı. Kışın Salıpazarı önünde demirleyen ecnebi istasyonierler (elçilik gemileri) yazın buraya toplanırlardı.

Eskiler Kireçburnu'na Karadeniz'in anahtarı diyorlar. İstanbul'dan çıkılırken Karadeniz'i ilk gören burasıdır. Köy, Keçecizade Fuad Paşa'nın sadaretinde (1864), Yeniköy namıyla bazı kimseler tarafından kurulmuş. Rus harbinden (1877-1878) sonra muhacirler oturtulmuş. Başlıcası Dahiliye Nazırı Memduh Paşa'nın olmak üzere tek tük yalıları da yok değildi.

Kefeliköyü, saf havası, leziz suyu, âsude muhiti, bilhassa Dede Yusuf'un dalyanıyla şöretliydi. Bristol Oteli olan bina Petersburg büyük elçisi Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, aşağısındakiler de yâver-i şehriyarilerden (padişah yâverlerinden) Talât Paşa'nın pederi Rıfat Paşa'nın, Sabah ceridesi (gazetesi) sahibi Mihran'ın yalılarıydı.

Büyükdere çok zamanlar küçük bir balıkçı köyü halindeymiş. İstanbul'a daimî olarak yollanan Avrupalı sefirler kışlarını Beyoğlu'nda, yazla-

7 Huber Köşkü: Tarabya koyundaki Auguste Huber ailesine ait Köşk, 1985'te kamulaştırılmış ve Cumhurbaşkanlığı Rezidansı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

8 Helmuth von Moltke: (1800-1891) Alman mareşalı. 1835'ten sonra Osmanlı Ordusunda danışmanlık yapmış, ayrıca İstanbul'un kent planını hazırlamakla görevlendirilmişti. İstanbul ve Türkiye izlenimlerini "Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus dem Jahre 1841" adlı ile 1841'de yayınlamış, bu eser 1960'da "Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar" adlı altında Türkçe'ye çevrilmiştir.

9 Fenerliler: Osmanlı yönetiminde çevirmenlik, Eflak ve Boğdan Beyliği gibi görevler alan, bankerlik ve tacirlik yapan, çoğu Fener semtinde oturan soylu Rumlardı. 19. yüzyılda Beyoğlu'na ve Boğaziçi'ne taşınarak görkemli konaklar ve yalılar yaptırmışlardır.

1940'lı yıllarda Büyükdere Piyasa Caddesi. (Foto: Selâhattin Giz/Eser Tutel Koleksiyonu)

rını da Boğaziçi'nde geçirmeğe başladıkları anlar, orası yerli Hristiyanlar tarafından rağbet bulmuş... Rusya ve İspanya sefarethaneleri buradadır:

Büyükdere oldum olasıya Boğaz'ın en kalabalık, en şenlikli yeridir. Sırtlardaki Belvü, rıhtımda La Piyer, Üniver, iskelede Ambasadör, çayıra yakın Platan isimlerinde hayli otelleri bulunurdu.

Çayırdaki anaç çınarı, Avrupalılar tarihe karıştırırlar. 1096'daki Haçlılar seferinin elebaşılardan Godefroi de Bouillon'a (Aşağı Lorraine dükü) mal ederler. Gûya ordusu karşıya geçmeden evvel burada âram etmiş (dinlenmiş). Büyükdere'nin "Piyasa Boyu" (gezinti yolu)¹⁰ otuz yıl evveline kadar da şimdiki gibi pek cıvıvli olurdu. Cuma ve pazarları vapurlar tıklım tıklım insan taşırdı. Mezar burnunu Mesar burnuna çeviren, Şirket-i Hayriye'nin kıymetli emektar ve müdürlerinden Giridli Hüseyin Hâki Efendi rahmetlidir.¹¹

10 Büyükdere piyasası: Büyükdere iskelesinden koruya kadar Büyükdere çayırında yapılan gezintiler deniyordu. Yaz aylarında Büyükdere'deki sayfiyelerine taşınanlar bu gezintileri gelenekleştirmişlerdi.

11 Giridli Hüseyin Haki Efendi (1826-1895) Türkiye'nin ilk büyük Denizcilik işletmesi olan Şirket-i Hayriye'nin 1868-1895 yılları arasındaki müdürü. İşletmeyi geliştiren ve Boğaziçi Tarihinde ad bırakan Hüseyin Haki Efendi'nin ismi günümüzde Denizcilik İşletmesi'nin bu Şehir Hatları vapuruna verilmiştir.

Sarıyer'den sonra gelen Yenimahalle de sayfiye yeriydi.

Sarıyer adı, çarşıdaki türbesinde yatan Sarı Baba isimli bir zattan türeme.

Sarıyer'in Çırcır, Hünkâr, Şifa, Fındık, Kestane suları, incesazlı, hokkabazlı, ortaoyunluydu... Kadınlar tarafı kafeslerle bölünmüş; hepsi de iğne atsan yere düşmez halde. Ekseriyet paraşütlerle gider, çokları da Adalar-varî eşeklere binip "deh çüş, deh çüş" yollanırlardı. Kafesler ardıyla gel-sin pandomimalar... Tebessüme karışmış yelpaze sallayışlar, göz süze süze çiçek koklayışlar, kalbgâhın (göğsün) üstüne el koyuşlar..

Yenimahalle Ermeni yatağı olmakla, Pazarbaşı'ndaki dalyanıyla, salaş tiyatrosu ve bir iki gazinosuyla meşhurdur. Fırıldak Bahçesi dünyanın en dilfirib (gönül oyalayan) mevkilerinden biridir...

Akşam, 7 Şubat 1939

Beykoz'dan Kanlıca'ya

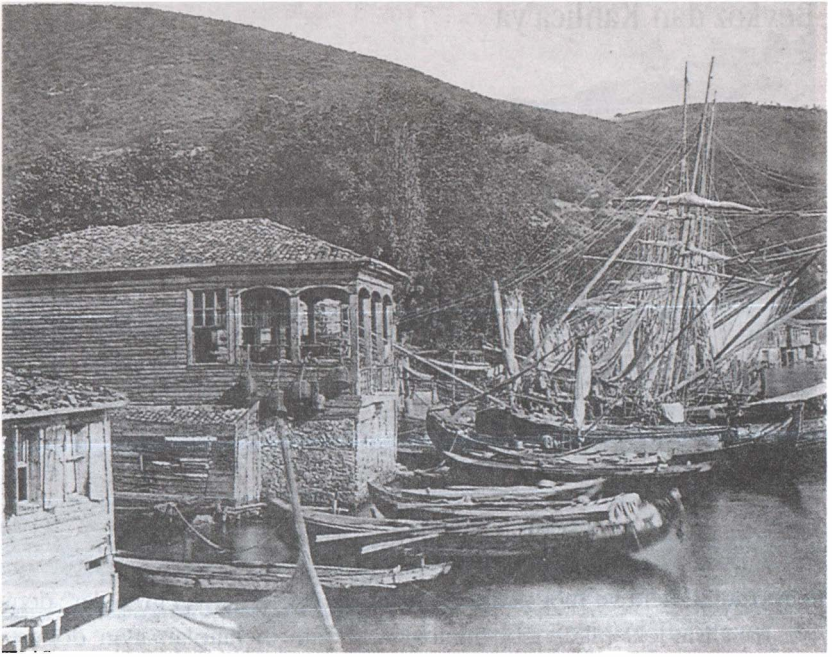
Ötedenberi rağbetçe ve mamurlukça Boğaziçi'nin Rumeli kıyısı Anadolu kıyısını geride bırakmıştır. Sebepleri var: Bir defa ayak karada... Koruların gürbüzlüğü, nefti ve mor gölgeleri... Büyükdere ve Sarıyer'in "Sular" denilen havalisindeki billûr gibi menbalar... Sonra mehtaplar; ayın doğuşu, nazlı nazlı yükselişi, denize gümüş pırıltılarını serisi.. Nihayet Frenkler, reyalar (müslüman olmayanlar), bilhassa Mısırlılarca¹ mergupluğu (beğenilmişliği). Gelgelelim Anadolu yakasının da ayrıca güzellikleri ve üstünlükleri mevcut: Dağların, yamaçların daha açıklığı, günlük güneşliği ferahlığı; şemsiye gibi fistıkları; zümrüt yeşili bostanları; nefis yemişler veren ağaçları... Karşısı ne kadar alafranga, yabancı kokolu, resmî ve külfetli (sıkıntılı) ise burası da o kadar alaturka, yerli, lâubali ve külfetsiz (doğal.). Beykoz² kelimesindeki "koz" ceviz demek olmayıp, Farsça "köy" mânasına imiş. Eskiden Kocaeli sancak beyleri oturduğundan buraya bu isim verilmiş.

Beykoz eski hâminden hemen hemen değişmemiştir. Yuşa aleyhisselâmı³, Hünkâr Kasrı, Yalıköy'ndeki çayırı, Sundurmalı dalyanı, 10 lüleli

1 Mısırlılar: Mısır'da Kavaklı Hanedanı içindeki veraset sorunları nedeniyle 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru İstanbul'a göçen hanedan mensupları. Bunlar genellikle Boğaziçi köylerine yerleşmişler, İstanbul'daki lüks ve alafranga yaşama katılmışlardır.

2 Beykoz: Bu adın kökeni tartışmalıdır. Sonunun Rumca "kos" (köy) veya "koz" (ceviz) olduğu; İzmit sancak beyleri eskiden burada oturduğu için "bey köyü" anlamında Bey-kos dendiği ya da köyün cevizleriyle ünlenerek bu adı aldığı ileri sürülür.

3 Yuşa Aleyhisselâm: Boğaz'ın en yüksek tepesi Yuşa'daki yadır. Burada eskiden bir Zeus sunağı vardı. Bizanslılar döneminde Hagios Mikael adına bir kilise yapılmıştı. Türk döneminde ise aynı yere bir tekke ve türbe yapılarak buranın kutsallığı korundu. Halk inancına göre Yuşa, bir çeyiz, ermiş veya Hz. İsa'nın havarilerindendir.

Boğaziçi'nde Anadolu kıyısının uzak köylerinden Anadolu kavağı

çeşmesi, paçacıları ve âb-ı hayât gibi Karakulak suyuyla namlıydı.

Yuşa, halkça devletlilerden, velîyullahlardan (ulu ermişlerden) sayılırdı. Avrupalılar ve Ahmed Midhat Efendi bir Finike mabedidir deyip durur. Tepe, denizin sathından 180 metre yüksektedir... Çıkışı ömürdü. Giden gidene; zu'ümce (bâtıl inanca göre) mübarek makam ya, dini бүтүнlerin ağızlarında fatihalar, salâvatlar. Ellerde sefertasları, sepetler, çıkınlar. Yaşlılar, çocuklar talikalarda,⁴ eşeklerde; ötekilerin dilleri bir karış dışarıda. Bayırı tırman babam tırman. Yedi sekiz adım boyunda, iki buçuk üç adım eninde görülmemiş bir kabir; yanında harap bir camiyle suyu çekilmiş bir kuyu. Ziyaretten sonra nezirle (adakla) bez parçaları, fes püskülleri, iplikler bağlanır, ardından tortop olarak (oturtulup) kollar sıvanır, tıka basa mideler doldurulurdu.

Kasrı yaptıran, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa, Abdülmecid'e hediye eden de oğlu İbrahim Paşa. Alâ rivayetin (rivayete göre) sekiz, on milyon franga mal olmuş.

⁴ talika: Dalgı önceleri koğu denen, tek atın çektiği küçük ve üstü örtülü araba. İstanbul'daki gezmelerde kadınlar ve çocuklar binerlerdi.

Beykoz Çayırı İstanbul'un en sayılı mesirelerinden biriydi. Cuma ve pazarları kalabalıktan inlerdi. Çimenlere yayılıp kuzular çevirenler, helva meyanesi getirenler, dolmaları istif edenler. Öğle sıcağında kilimlere uzanıp uyku; daha sonra da gelsin piyasa (gezme). Boğaziçi'nin en ileride dalyanı Beykoz'dakiydi. Malum a, dalyan sahibi tıpkı bir tarlada olduğu gibi denizin o kısmına da hakanî sened (tapu) ile mutasarrıf... Bu dalyan en enfes kalkanları devşirmekle şöhretliydi.

Çarşı boyundaki çeşmeye ad bırakmış olan İshak Ağa⁵ hamallıktan yetişmiş; I. Mahmud'un (1730-1754) zamanında gümrük emini olmuş. Çeşmenin lülelerinden güldür güldür boşanan buz gibi su biraz acımtı-raksa da testiye, bakraca koyup biraz dinlendirdin mi, hikmet-i hüda tat-lılaşıveriyor.

Hey yarabbim... O ne sanatkâr ve yaman paçacıları. Koca koca len-gerlerde paçanın tiritlisi, nohutlusu, dolması, çorbası. Üstlerinde bir par-mak yağ, etleri lâtilokum yumuşaklığında. Parmaklarını bile ye!

Beykoz'un civarlarında Akbaba, Dereseki, Kaymakdonduran gibi mü-teaddit (birden çok) gezme yerleri ve Ahmed Midhat Efendi⁶ ve Mustafa Bey çiftlikleri vardı. Geçen yazılarımın birinde ayıyı bir hamlede tepetak-lak ettiğinden, battal kılıçbalıklarını bir bıçak vuruşta ikiye biçtiğinden bahsettiğim, akrabadan Rüstem misal⁷ Sadık Bey, semtin eşrafındandı.

İncirköyü vaktiyle incirlikmiş. Buranın sonraki meşhurluğu da, müşir Fuad Paşa'nın pederi (İncirköylü) Hasan Paşa'ya âdeta soyadı oluşudur. Hazret, yedi padişah devri görmüş. Mısırlı ile Nizip'te çarpışılırken⁸ bin-başı rütbesiyle Ağa Hüseyin Paşa'nın yâveri. O günlerde frenk taklitçili-ği⁹ moda olduğundan, yâverlere (Fr.) "aide de camp" denildiğinden yâ-ver-i mumaileyhe (adıgeçen yavere) "Dükkân" diye hitab edermiş.¹⁰

5 İshak Ağa: (18. yüzyıl) Gümrük emniyeti yapan bu zatın Beykoz'daki çeşmelerinden ilki Terazibası çeşmesi (1750 tarihli), ikincisi adı geçen câmîsinin yanında kendi adıyla anılan (1746 tarihli) çeşme-dir. Üçüncü çeşme ise Mustafa Ağa Câmîinin yanında olup 1983'te cadde yapımında yıkılmıştır.

6 Ahmed Midhat Efendi Çiftliği: Gazeteci yazar Ahmed Midhat Efendi'nin (1844-1912) Beykoz Ak-baba köyündeki çiftliği.

7 Rüstem misal: Rüstem örneği demek olup pehlivanlar için kullanılan bir deyimdir. Rüstem Zal, İran efsanelerinde yiğitliği ve gücü ile ünlenmiş bir kahramandır.

8 Nizip Savaşı: Osmanlı Ordusu ile Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa kuvvetleri arasında 29 Haziran 1839'da Nizip ovasında yapılan ve Osmanlı Ordusunun yenilmesiyle sonuçlanan me-ydan muharebesi.

9 Frenk taklitçiliği: Frenk mukallitliği de denmiştir. 19. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'da ve büyük kentlerde giyim kuşamdan yeme içmeye kadar Avrupalıları öykünmeye deniyordu.

10 İncirköylü Hasan Paşa: (1793-1901) 107 yaşında ölen Osmanlı müşiri. Nizip Savaşı sırasında Ağa Hüseyin Paşa'nın yâveri iken paşa, Fransızca yâver anlamındaki "aide de Camp" sözünü doğ-ru telaffuz edemez, kendisine "Dukkân Bey" dermiş.

Geçen yüzyılın ortalarında Beykoz

Müşarünileyh (adı geçen) Hasan Paşa çocukluğunda hayattaydı. Bayram alaylarında, selâmlık resimlerinde askerî teşrifatçıydı. Yüz yaşını aşkın olduğu mervi (rivayet olunan), bununla beraber gayet dinç ve çevikti.

Paşabahçesi'nin paşalığı, Deli İbrahim'e (1640-1648) sadrâzamlık eden, yeniçeri ayaklanmasında bin parça edilen "Hezarpare" Ahmed Paşa'nın köşkünün ve bahçesinin burada idüğünden dolayı.

Âyandan¹¹ ve esbak (eski) şeyhülislâmlardan Pirîzâde Sahib Molla'nın ve oğlu, Meşrutiyet devri Adliye Nazırlarından İbrahim Bey'in sahilhanesi bugün cam ve şişe fabrikasıdır. İlerisinde de Sadaret müsteşarı Tevfik Paşa'nın, büyük babamın amca oğullarından müşîr Tahir Paşa'nın yalıları. Dönemekte bir şişe ve ispermeçet fabrikası da metrûk (kapanmış), harap halde dururlardı.

O zamanlar, gideni, birkaç gün besiyeye yatıyı geç, Polonezköy'ün adını bilen yok.

Çubuklu denilmesine iki rivayet vardır: Biri, II. Bayezid (1481-1512) gazaplanıp oğlu Selim'e burada sekiz kızılık çubuğu vurmuş. Yavuz, bunları oracığa diktirmiş; tutmuşlar, emsalsiz yemiş vermişler. İkincisi de, burada çubuk lüleleri yapılmış.

Çubuklu'nun bülbüllerine uyar yok. Evvel (ilk) baharda tâ nerelerden

¹¹ Âyandan: Âyan Meclisi üyesi. Hey'et-i Âyan da denen Osmanlı Senatosunun, görevleri yaşam boyu süren üyelerine denmekteydi.

gelirler, “feryad-ı andelip” (bülbül   t    ) dinlerlerrmi  ...

Hâlâ mahallesi kalan Rıfat Paşa, Abdülmecid’in elçilerinden, Maliye ve Hariciye nazırlarından, aynı zamanda da kalem erbablarından. Oğlu Rauf Paşa, hemşireleri, soyu soppu yerleşmişler... Topraklarının çoğu son Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa’nın kasrına ve m    temil  tına (köşküne ve eklentilerine) geçmiştir. Bir iki sene evvel belediyece satın alınan bu köşke 150 bin lira sarfolundu  u söylenir. İskeleden sağa dönünce, mezk  r Rıfat Paşa ailesi damadlarından Emin Bey’in ötesinde sabık (eski) Müzeler Müdürü Halil Edhem (Eldem) Bey’in,   akalburnu’nda esbak (eski)   eyh  lisl  mlardan Hüsnü Efendi’nin, daha ileride de B. Ahmed İh-san (Tokgöz)   stadımızın, âlem matbaası   eriklerinden (ortaklarından) ve ehl-i dil  ndan (gönül kazananlardan) Asım Bey merhumun yalıları sıralanırdı. Bu   i    irin   ubuklu’da onaltı sene evvel (1923’te) bir yaz geçirdim ve tadı dama  ımdadır hâlâ. Manzaranın doyulmazı, havanın m  -kemmeli, suyun ekmeli (en güzeli), cuma ve pazarlarının da   enlikli  i...

Karaköy’  n mal  m-u enam (tanınmış) b  rek  isi Hasan ve oğlu İbrahim Beyler bu kariyeyi (k  y  ) ihya ettiler. İskelenin, karşısında bol boluna bal gibi su; bir yanında gazoz fabrikası, öbür yanında çalgılı gazino... Muzikalı İsmail Hakkı merhumun Dârü’t-T  ’lim-i Musik  si.¹² En seçme sazende ve hanendeler (  algıcı ve okuyucular), tam usulünde en m  ntahab (seçme) fasıllar ve   arkılar.

Kafesli setlerde hanımlar, aşağıda beyler... Vapurlar tıklım tıklım gelir, müşteri üstüne müşteri taşır. Rıhtım boyu ve kenarı ıskar  a. Yayan, sandallalı piyasacılar (gezinenler)... Nazar değmesin, “iki senedir aynı hâli aldı” diyorlar. Şimdi cadde, bal d  k yala, t       k  dar’a kadar varıyor. Atla bir otomobile, yarım saatci  in içinde bul Kızkulesi’nin karşısını. Vaktiyle bu yolu a  abilene ne mutluydu.

Anadolu’dan gelip yerleşen köylüler, Kanlıca’da ka  nı yapmağa ba  lamı  lar. Köye Ka  nılıca denilmiş; gitgide Kanlıca oluvermiş.

Bir vaktin kübera makarrı (saygın kişilerin semti). Sadr  zam Keçecizade Fuad Paşa’nın sayfiyesi; II. Abdülhamid v  kel  sından (devlet adamlarından) ve m  tekaid (emekli) büyük el  ilerimizden Salih Münir Paşa’nın pederi Mahmud Celâleddin Paşa’nın yalısı. Mısırlı Mahmud Paşa merhumun uhdesinde olan arazide eskiden kalma bir havuz vardı ki,

12 Dârü’t-T  lim-i Musik  : 1916’da İstanbul’da kurulan musiki derneği. Ancak yazarın sözünü ettiği, bestek  r ve muallim İsmail Hakkı Bey’in (1866-1927) Şehzadebaşı’nda Fevziye K  r  athanesinin üstünde a  t  i Musiki-yi Osmani Mektebi olmalıdır.

eni, boyu 40 arşın. Bânisi (yaptıran) her kimse bir dönümün ne kadar tuttuğunu göstermek için yaptırmış. Yağcızâde Şefik Bey, Tülbendci Hacı Muhiddin Efendi de buraya daha sonra yerleşmelerden. Rahmetli Hacıcağızın veli misallerden (ermiş gibilerden) olduğunu bilirim. Çarşı-yı Kebîr'deki (Kapalıçarşı) dükkânında "Allah bereket versin!" demeden paraya el sürmezdi. Bir ramazan gecesi kırdı teravih namazını kılarken bastırverip şehit ettiler.

Doğma büyüme Kanlıcalılardan ve çok eski ahabaplardan bir Sıdıkânım vardı ki, kocası Abdülâziz'in hamalcıbaşlarındanmış.¹³ Ev kadınının tâ kendisiydi. Tepsi tepsi domates pestilleri ezer, turşular kurar, ipe çirrozlar serer, tütün balıkları kurutur, kaymak gibi yoğurtlar yapardı. Bunları bize taşır durur, avaidini (karşılığını) de alırdı.

– Önüme kesahçeler¹⁴ sayınlar, konaklar saraylar göstersizler, bu canım Kanlıca'dan bir hatve (adım) atmam!.. derdi.

Körfezin eski mehtap sefalarının¹⁵ üstüne yok. Koyun aks-i sedası (yankısı) meşhur. Bir "hey hey" yerine kaç "hey hey" dinle...

Boğaziçi'nin kalantörleri, mirasyediler ay doğmaya başlarken, gıcır gıcır sandallarının ehramlar yapılmış kadife döşemelerine kurulurlar, yavaş yavaş açılırlardı. Öyle hazırlıklı çıkış ki, Karakulak suyu dolu hasırlıların içinde kar kuyularının karları, aralarında içki sürâhileri. Saç mangallarda cızır cızır şiş kebapları, cızbız köfteleri pişiyor; lüferler, çinakoplar ızgara ediliyor. Havanlarda fındıklar, bademler, sarmısaklar dövülüyor. Taratorlar, cacıklar yapılmada; tabak tabak yemişlerin üzerine karlar serpilmede.

Gelsin bâde, gelsin sıcak, soğuk mezeler... "-Mededd!"ler; ud, tanbur zimbirtıları; keman, kemençe gıygıyları...

Böyle ayrı ayrı kaç kafiye. Etrafları sayısız sandallarla çevrelenmiş... Kâh duruş, kâh gayet âheste beste (yavaş) gidiş. Horozlar ötünceye kadar kekâ...

Bu gel keyfim gel senelerce sürüp gitmiş; II. Abdülhamid de ocağına incir dikti.

Akşam, 9 Şubat 1939

13 hamlacıbaşı: Padişahların deniz gezintilerinde bindikleri saltanat kayıklarının kürekçilerine deniyordu.

14 kesahçe: Kese akçe. Osmanlılarda 500 kuruşluk paraya denirdi. 1877'den sonra "kese" ve "yük" deyimleri ile anlatılan para birimleri kullanılmamış, ancak halk arasında "çok para" anlamında bir deyim olarak kalmıştır.

15 Mehtap sefaları: Serv-i simin seyri de denmiştir. İstanbulluların 18. yüzyıl ortalarından başlayarak, denizin durgun olduğu mehtaplı gecelerde kayıklarla çıktıkları gezintilerdi. Erkekler ve kadınlar ayrı ayrı kayıklara binerler, erkekler saz çalar, gazel söylerlerdi.

Anadoluhisari'ndan Kuzguncuk'a

Eski adı Güzelhisar olan Anadoluhisari'nı Yıldırım Bayezid (1389-1402) yaptırmış. Hâlâ duran, sık ve alçak pencereli, kâr-ı kadîm (eski zaman işi) Köprülüler Yalısına¹ büyük tarihî kıymet biçiliyor. İlerisindeki deniz kıyısından dağ tepesine kadar set set, bölük bölük, girdili çıktılı kâşaneyi Frenklerden bilmem hangi bir kont² kurdurmuş. Sonra da rivayete göre, bir gönül işinden dolayı Müslüman olmuş.

Göksu, iki deredir: Anadoluhisari'nin yanındaki büyük Göksu; Kandilli tarafındaki küçük Göksu; daha doğrusu Küçükso.

Aralarında çayırklar, çimenler, uzanıp giden vadiler; yüzyıllar görmüş çınarlar, söğütler, selviler; bahçeler, bostanlar...

Küçükso, sağa sola şaşmayarak doğru dürüst, düzgün düzgün gider; halbuki asıl Göksu oynaktır; kaç yerde kıvrım kıvrım kıvrılır, dönemeçlerine çamurlar yığar. Bunlardan da saksılar, testiler, gırgırlar, Muharremi-yelik toprak kupalar* yapılır; kapış kapış kapışılırdı. Dilaltı çıkarılacak derece sıcak bir yaz günü pencerenin önüne Göksu testicâğını koy; yarım saatçik geçer geçmez, bardak bardak iç, dişlerin dunsun. Mülharekler o zamanın âdeta frijiderleri.

(*) Peygamberimizin torunu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da uğradığı faciadan dolayı eskiler, Muharrem'in onuncu gününde suyu cam ve şeffâf bardaklardan içmezlerdi.

1 Köprülüler Yalısı: Köprülü Mehmed Paşa'nın yeğeni sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Anadoluhisari'ndeki yalısı. Bir bölümü günümüze kadar korunabilmiştir.

2 Kontun yalısı: Anadoluhisari'ndeki Ahmed Necib Bey yalısı. Yalının sahibi bir Fransız soyundan (marki) iken Melike Aliye Hanım'la evlenebilmek için müslüman olmuş ve Ahmed Necib Bey olarak tanınmıştır.

Bu fıkırdak derenin kenarlarında da yemyeşil ağaçlar, incirler, sazlar, kamışlar. Gerideki İçgöksu ve Baruthane çayırıları da zümrüt gibi...

Göksu, İstanbul'un en şahane, en saltanatlı, en kibar mesiresiydi. Fi tarihinde (eskiden) koca kavuklu padişahlar taşınıp dururlarmış. Onlar ayaklarını çekmişler, şehzadelere, sultanlara, vüzerâ (vezirler) takımlarına sıra gelmiş... Ecnebi elçilerden, lordlardan da gelen gelene; Beyoğlu zenginleri, Tatlısu Frenkleri de eksik değil...

Cuma ve pazarları mahşer orası... Seyrangâhın (gezinti yerinin) en şatafatlı günleri Abdülâziz (1861-1876) devrindeymiş. Hanedana mensupların altlarında altın yıldızlara bulanmış futalar (sûrat kayıkları), kayıklar. Küreklerde pembe zar gömlekli, sırmalı camadanlı (yelekli), sakız gibi şalvarlı hamlacılar (kürekçiler)...

Necabetpenahların³ kravatlarında, gömlek yenlerinde, parmaklarında pırlantalar, zümrütler, yakutlar... Zıllüllâhtan (padişah) gayrisine sakal yasak olduğundan, başlarında veliaht, kâffesi matruş (hepsi sakalsız), hepsinde kat kat pudra, buram buram lavanta..

Aliyyetüşşanların⁴ papazî yaşmakları⁵ altında da tek taş küpeler, dekolte göğüslerinde salkım saçak gerdanlıklar, bileklerinde ıslıl ıslıl bilezikler. Peşlerinde fingir fingir saraylılar (cariyeler) ve böbrek dudaklı harem ağaları... Vükelâ (devlet adamları) aileleri de caftaftan yana aşağı yukarı o ayar. Yaşmak feraceler, pek alafrangalarda kaşpuserler (hafif üstlükler).

Bu dekorun ve artistlerinin hayli kaşşamış hâline yetişen Pierre Loti, özene bezene birçok parlak sahifeler kaleme almıştır.

Küçüksu çayırı da dopdolu. Mermer kasır (Küçüksu Kasrı) evvelce ahşapmış. III. Selim (1789-1807) tamir ettirirken, çeşmeyi de ilâve etmiş. Yeni baştan yaptıran Abdülmecid (1839-1861).

Toplarönü denilen mahalden karşıya kablo geçtiği için, buralarda oyalanmak memnu (yasak) idi. Göksu'nun mısırı, patlıcanı, panayırın⁶ da meşhurdur. Panayırın son günü, anâne mucibince, Rumî 11 Ağustosdaki

3 Necabetpenah: Ya da necabetlû. Son dönemde Osmanlı Hanedanına mensup şehzadeler için kullanılan resmi hitap sözcüğüydü. Şehzadelerin adlarından önce "Devletlû necâbetlû" veya "necâbetpenah" denilmesi kuraldı.

4 Aliyyetüşşân: Padişah kızlarına "şanı yüce prenses" anlamında verilen san. Padişah kızlarının adlarından önce "ismetlû", adlarından sonra da "aliyyetüşşân hazretleri" sanları kullanılırdı.

5 papazi yaşmak: (Yun. pampazi) İnce dokunmuş ipekli kumaştan yapılmış baş ve yüz örtüsü. Pembe, mavi, fıstıkî açık renklerde olurdu.

6 Göksu Panayırı: İstanbul'da kurulan ve çoğu yerli Hristiyanlarca dini günlerden sayılan panayır-
ların sonuncusu. 21-23 Eylül arasında üç gün sürerdi.

Eski adı Güzelhisar olan Anadoluhisari'nin yüzyıl önceki görünümü

(23 ağ.) “*Evvel-i fâsl-ı harife*”⁷, yani “Kestane kurusu fırtınasına” tesadüf edecek. Perşembeden başlar, pazara kadar dört gün sürerdi.

Çayırılar, çimenler, kırlar büsbütün pıtrak. Bu sefer her zamanki küllü çöreklerden maada, başka tabakalar da mevcut. Beyoğlu'nun, Tatavla'nın, Fener'in, Arnavutköy'ünün, Yeniköy'ün Rumları; palıkaryalar, kokonalar. İstanbul'un kaç bucağının da efendileri, omuzdaşları, hanımları, ev tavukları...

Bir tarafta lâternalar, mandolinler, gitaralarla hora tepenler; kadril, polka oynayanlar. Bir tarafta zurna ve çiftenârlarla ikitelliye kalkanlar... “Mustafa ve Şürekâsı”nın Göksu Tuğla ve Kiremit Fabrikası'na işleyen dekovilin küçücük vagonlarına dolarak ala ala heylerle gidip gelenler de sayısız.

Bu müessese gittiyse yerine daha âlâları türedi. Güzergâhta mektep ve gençlik arkadaşımız Bay Kâzım'ın, dostumuz Mehmed ve Abdullah bayların işlettikleri, yüzlerce amele çalışan ip, halat ve kendir imalâthaneleri var ki, yabancı matahların ağzına ot tıkamış; memleketimizin yüzünü güldürmüştür.

Havalide sayfiyeleri bulunan seçkin kimseler de vardı. En başlıcaları

7 evvel-i fâsl-ı harife: 23 eylülde başlayan güz mevsimi. Mevsimin ilk ayına da harif i evvel denirdi. Mevsimin ilk fırtınası olan kestane karası ise 18-25 eylül arasındadır.

Yenimahalle'de Makam-ı Vâlâ-ı Seraskerî Dairesi reisi, tarihnüvis Giridli Muhtar Efendi; Teftiş-i Askerî Komisyonu âzasından ferik İshak Cevdet Paşa; daha beride, Hamamcı Ayşe Hanımzâde Rifat Bey...

Kandilli'ye, elli, altmış sene evveline (1880'ler) kadar Kandilibahçe denirmiş. Revan kalesini zaptedip gelen IV. Murad, şehzadelerden birinin doğuşu münasebetiyle burada yedi gece kandil yaktırmış. Bir kavle (görüşe) göre, ismin gelişi bu cihetten... Diğer kavle göre de, padişahlar tenezzühe (gezmeye) çıkıp yukarı Boğaz'da akşamladıktan sonra dönerlermiş. Sırtlarda bir papaz oturmuş. Yaranmak için bahçesini kandillerle donatmış.

Kandilli akıntısı, Boğazın en çetin akıntılarından biridir. Yamaçtaki büyük bina Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa yapısı, sonra Cemile Sultan Sarayı, şimdi de kız lisesidir.⁸ Buraya hayli ecanib (yabancılar) yerleşmişti. Elli, altmış hâne tahmin ederlerdi. Bilhassa İngilizlerden Watson, Fransızlardan Glavani aileleri, hukukşinas (hukuk bilgini) ve Meşrutiyet'in ilk senelerinde Adliye müşavirliği eden Kont Ostrorog⁹ vesaire... Sadr-ı esbak (eski sadrazam) Kıbrıslı Mehmed Paşa yalısı da nihayetle. Damadı ferik Mustafa Paşa ve ailesi otururlardı. Kerimeleri (kızları) çok asil ve münevver, mahdumları (oğulları) pek yakışıklı, uyanık ve monden (eğlence seven) gençlerdi.

Her semtin kendine has bir şeyi mevcut ya, Kandilli'nin de yazmaları;¹⁰ yani yemenileri, yorgan yüzleri, çevreleri... Bir de midyeleri, Halic'teki gemilerin diplerine, köprülerin dubalarına yapışıp sem (zehir) almışlarla kabil-i kıyas (bir tutma) değil. Hemen dolmasını, salmasını, pilâkisini yap, âfiyetle yut...

Vanıköy, IV. Mehmed'in (1648-1687) Sultanî şeyhi ve şehzadeler hocası Vanlı Vanî Efendi'nin ismini taşıyor. Hünkâr Efendi, oraları hazrete bahşedivermiş. Zat-ı şerif tde cami ve çeşme yaptırmış. Bunlara vakıf olsun diye onyeddi bab (kapı) akar (emlâk) çıkıverdikten sonra kendisine de bir sahilhane (yalı) kurdurmuş.

İcadiye Tepesi deniz yüzünden 130 metre yüksektir. 30 sene evveline (1910'lar) kadar yangınlarda buradan yedi pâre top gürletilir, akabinde

8 Kandilli Kız Lisesi: Kandilli sırtındaki 1986'da yanan tarihi bina Âdile Sultan Sarayı'dır. Yazarın sözünü ettiği Cemile Sultan sahilсарayı ise kıyıda olup yıkılmış, yerine yeni yalılar ve binalar yapılmıştır.

9 Kont Ostrorog Yalısı: Kandilli'de ilk sahibi bilinmeyen ve 20. yüzyıl başında Polonya asıllı hukukçu Léon Ostrorog'un satın aldığı yalı.

10 Kandilli yazması: 19. yüzyıldan itibaren Kandilli'de dokunan ve kalem işi türden yazmalar.

Boğazın Anadolu yakasındaki mesire yerlerinden Göksoy deresinde bir sandal sefası

(ardından) Galata ve Beyazıt kuleleri gündüz sepetler, gece fenerler çeker,* kırmızı ceketli, eli harbili köşlüler¹¹ mahallelere dağılırdı; geceyse bekçiler bangır bangır bağırırdı.

Bu nöbetçi

kulesi birçok ilâvelerle Rasathane (Kandilli Rasathanesi) haline sokuldu. Fatin Efendi hocamızın¹² karargâhı oldu.

Vaniköy'ünde de kalburun üstüne gelenler vardı: Rüşumat Emîni Nazîf Paşa; Viyana sefiri Mahmud Nedim Bey...

Kuleli Askerî Lisesi'nin bulunduğu mevkiye Kulebahçe derlermiş. Lise binasının cemaziyülevveli (başlangıcı) II. Mahmud (1808-1839) zamanında yapılan ahşap süvari kışlası... Kârgire tahvil eden (dönüştüren) Abdülâzîz (1861-1876). Sonra Harbiye İdadîsi (Lisesi) şekline giriyor; 311 (1895) senesinde de yanına bir ilâve çıkılıyor.

Çengelköy'ünde gemi çapaları yapılmış. Köyün çengelliğini bu sebebe atfedenler olduğu gibi, İstanbul fethinde burada gayet aykırı bir gemi demiri görülmesine isnat edenler de var.

Buranın toprağı, münbitliği, fevkalâde fide ve meyva çubukları yetiştirmesiyle ün almıştı. Bağ, bahçe meraklıları dillerinden düşürmezler, yolun çapraşıklığına bakmayarak boyuna taşınıp dururlardı... Geriler sıvamacı bostan ve yemişlikti. Semtin kodamanları da şunlar: Kara Sultan Vahideddin;¹³ II. Abdülhamid'in kaynatası miralay Çerkez Elbus Bey... Kara'nın (Vahideddin'in) köşkü evvelce Köçeoğlu Agop Efendi'ninmiş.

(*) İstanbul içi olursa dört sepet veya fener; harici ise iki

11 köşlü: Doğrusu "köşklü"dür. Beyazıt Yangın Kulesi'nde görevli yangın gözcülerine denirdi. Bunlar gece gündüz, kuleden İstanbul'u gözetlerler, yangın belirtisi görünce sırtlarında kırmızı ceket ellerinde deynek koşarak semtlere gider ve haber verirlerdi.

12 Fatin Hoca (Gökmen): (1877-1955) Kandilli Rasathanesi'nin kurucusu ve müdürü

13 Kara Sultan Vahideddin: II. Abdülhamid'e "Kızıl Sultan" denildiği gibi, kimilerince VI. Mehmed Vahideddin'e de "Kara Sultan" denilmiştir. Vahideddin, uzun şehzadelik yıllarında Çengelköy'deki adıyla anılan köşte oturmuştur.

Abdülmecid (1839-1861) bir iki kere kudum buyurunca (onurlandırınca) naçizane hediye edivermiş..

O Beylerbeyi'nin hangi beylerbeyi idüğünü bir türlü keşfedemedim... Cami, I. Abdülhamid'indir (1774-1789)

*"Kâbeyi yadettirir, dîlc mekân oldu bele
Mâ'bed-i matbu ve nevbünyad-ı Abdülhamid"*

'den anlaşılacağı üzere 1192'de (1778) yapılmış. Oğlu II. Mahmud, bir minaresine bir tane daha katmış. Beylerbeyi Sarayı'nı 1865'te yaptıran Abdülaziz'dir. Fransa imparatoriçesi Eugenie, Avusturya imparatoru Franz Joseph I., İran şahı Nasreddin, Karadağ kralı Nikola ve 1878'de Moskof orduları başkumandanı olarak Ayastefanos'a gelen Grandük Nikola burada mihman (konuk) edilmişlerdi. Nihayet de II. Abdülhamid'in son nefesini verdiği¹⁴ yerdir.

Bedevî Tekkesi şeyhi Seyid Efendi rahmetli, eli öplen, hayır duası istenen pek mübarek zatlardandı. Etrafta hatırlı kimesneler de çok: Esbak (eski) Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın kızı prenses Fatma Hanım; Maarif Nazırı Haşim Paşa; İstinaf Mahkemesi reisi Arif Bey; Meclis-i Tedkikat-ı Şer'îye başkâtibi kazasker Mehmed Cemil molla; Zekiye Sultan'ın kâtibi, Şûray-ı Devlet âzasından Osman Saib Bey...

Kuzguncuk'ta "Baba" isminde bir devletli (ermiş) oturmuş. İsmi menşei o zat... Kuzguncuk, bugüne bugün de Balat, Hasköy, Ortaköy gibi en koyu Musevî semtlerinden biridir. Frenk Tepesinin kuşbakışlığına, şairâne manzarasına eş bulunmaz.

Büyük ve Küçük Çamlıca'lardaki yüksek aileler, Mısırlılar, Tunuslular, sık sık buraya gelirler, Boğazın sularını, Eyüp sırtlarındaki gurubları temaşa ederlerdi.

Akşam, 12 Şubat 1939

14 II. Abdülhamid'in ölümü: 1909'da tahttan indirildikten sonra Selanik'e götürülen II. Abdülhamid, Balkan Savaşı ncesinde İstanbul'a getirildi ve 1918'de ölümüne değin Beylerbeyi Sarayı'nda tutuklu yaşıdı.

İlk adı, “*Altın Şehir*” demek olan Hrisopolis. Şimdiki Frenkçesi, 11. asırda Eskütari denilen askerlerin kışlası ve Eskütariyon sarayının bulunduğu-
ğundan kalmış. Üsküdar,¹ Acemce menzilhane, menzil atı, posta tatarı ve
çantaları mânasına geliyor.

Küçük Asya (Anadolu), Irak ve Arabistan’la İstanbul arasında gidip
gelen eski kervanlarımızın, ordularımızın ilk ve son menzili orası ya; ke-
limeyi bu noktaya atfedenler de var.

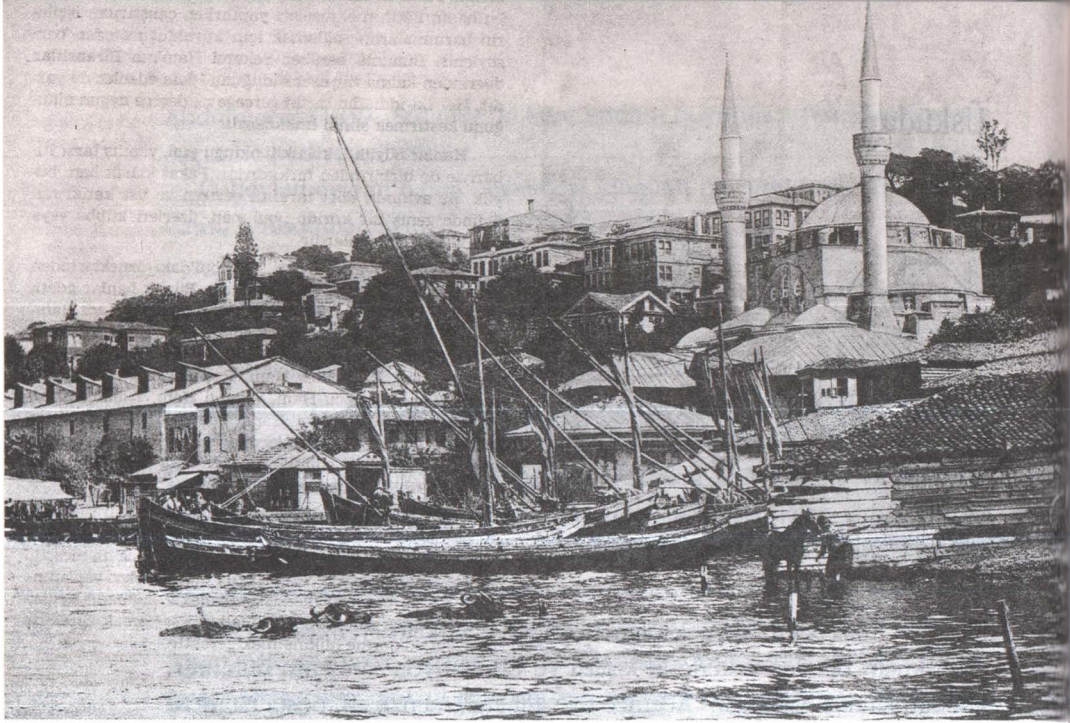
Üsküdar bizlere geçtikten sonra yüzyıllarca pek işlek, ticaretgâh bir
şehirmiştir. Tezgâhlarında dokunan bezler, kumaşlar, iplikler emsalsizmiş;
çatması² hâlâ rağbettedir. Anadolu Demiryolu³ yapıldıktan sonra mevki-
ini (önemini) kaybetmiştir.

Şimdi Üsküdar’ı beraber gezeceğiz. Evvelâ Marmara’ya doğru yalı bo-
yunu turalım: İskele Camisi veya Cami-i Kebir, Kanunî Süleyman’ın kızı
Mihrimah Sultan’ın. Önünde ve duvarına bitişik arsada, birkaç sene ev-
vel kazma küreğe kurban giden büyük debboyu IV. Murad (1623-1640)
Bağdad seferine çıkmadan önce, ordunun erzakını koymak için yaptıır-
mış. Araba vapuru iskelesinin karşısındaki tarihî çeşmeyi ve şeddadî (bü-
yük) Tütün Deposunu, Voli (ağ) Yeri kıyısını geçelim. Evkafça tamir edi-

1 Üsküdar: Bu adın “Skutarion”dan veya Farsça, gemi ve kayık bağlanan iskele, su geçicili anlamla-
rına gelen “üşgüzar”dan bozma olduğu ileri sürülür.

2 Üsküdar çatması: Üsküdar’da ve Selimiye’de dokunan değerli döşemelik kumaşlardı.

3 Anadolu Demiryolu: 1873’te açılan Haydarpaşa-İzmit demiryolu. Sonraki yıllarda Anadolu yolunun
de döşenen hatlarla bu adlı almıştır.

İstanbul'un en eski semtlerinden Üsküdar'da iskelenin yüzünün başındaki görünümü

len türbe, Şemsi Paşa'nın⁴ olsa gerek... Yanındaki, birkaç sene evvel kadar duran Direkli Yalı, küberâdan (büyüklerden) Tevfik Bey'indi. Bu zat Beytülmal⁵ müdürü Hüsnü Efendi'nin damadı olan, Meşrutiyet'ten sonra bir ara mabeyincilik, sonra da Halep Valiliği eden Galib Bey'in pederidir.

Şemsipaşa Meydanı'ndayız. Bahçe duvarları kalan Şemsi Paşa'nın yalısı oradaymış. Paşa, Kanunî'nin (1520-1566) beylerbeylerinden; II. Selim'in (1566-1574) de vezirlerinden ve musahibi (danışmanı); Sokollu Mehmed Paşa'nın düşmanlarından. Meydan, Üsküdar'ın en kalabalık mesire ve piyasa (piknik ve gezi) yeri idi. Anadolu Spor Kulübü binası (eskiden) karakoldu. Arkasındaki bostanlarda iri hıyarlar yetiştirilir, turşuları yapılırdı. Medhali (girişi), hazâ (tıpkı) malhzen; içinde sıra sıra, koca koca turşu fiçileri. Girer girmez keskin havasından geniz yanarak, "hapşu hapşu!" aksır bre, aksır...

Erkekler orada ârâm ederler (oyalanırlar), kadınlar da sağdaki kapı-

4 Şemsi Paşa Külliyesi: İstendiyarogullarından Osmanlı veziri Şemsi Paşa'nın (ö. 1580) Üsküdar iskelesine yakın yaptırdığı camı türbe ve medreseden oluşan hayır kurumu.

5 Beytülmal: Varissiz ölenlerin varlıklarının toplandığı yer. Beytülmal Müdürlüğü 1908'de kaldırılmıştır.

dan bostana girerlerdi. Yemeklerle gelen gelene, hasırlarda yayılan yayılana. Bostan dolabının⁶ suları arklardan akıp duruyor. Hıyar turşusu suyuyla dopdolu bardaklarını daldırıp daldırıp soğutan soğutana, lıkır lıkır içen içene... O taş ve karanlık medhal âdeti randevu yeri idi. Aşna fişne- siyle sözleşip buluşanlar, girip çıkanlarla işaret geçenler, kapı aralığından uyuşanlar, araya giren vasıtalar da eksik değil. Hulâsası herkes memnun; aksata pişmede, kotarılacak hale gelmede.

Deniz kıyısı yazmacıların. Kandilli gibi Üsküdar'ın da yazması eşsiz. Adamcağızlar yazmaları denizde çırpıp çırpıp yıkarlar, güneşe yayıp kurutular, sıcaklığı sıcaklığına alışverişe bile girişirlerdi.

Oracıkta 10-15 basamakla inilen, camiye (Ayazma Câmii) ve mahalle- ye adını takmış olan bir ayazma vardı... Köşebaşındaki kebir (büyük) konak, Antikacılar'ın; lâkablari da Kırk Anahtarlar... Sözde, konaktakinin babasından kırk akar anahtarı kalmış; kırkbirinci anahtar olmak üzere kendisi o binayı çatırtmış. Sırada Edirne mebusu Asım Bey'in, doktor bay Mahmud Ata'nın denize nazır evleri şimdi ortada yok. Kaptan-ı der- ya ve şeyhül-vüzerâ⁷ Hacı Ahmed Vesim Paşa Yalısı harab halde duru- yor. Selimiye kumandanı Mehmed Paşa'nın el'ân sağlam maşallah...

Bugünkü Salacak Parkının yerinde Molla Bey Yalısı vardı ki, mah- dumları (oğulları) kazasker pâveli⁸ iki birader, fazlasına temiz ve trandaz surette giyinirler, gümüş başlı bastonlarına dayana dayana, kerliferli, va- karlı yakarlı gezerlerdi. Civarın meşhur Köprülü konağı unutmayalım. Malûm sadrâzamların (Köprülüler) sülâlesiyle münasebeti yok, bölmele- rinin arasında köprü gibi geçidleri bulunuşundan isim böyle kalmış. Sa- hibi, Sultan Aziz mabeyincilerinden Hafız Mehmed Bey, oğlu da Mısırlı Prens Halim Paşa'nın kerimelerinden (kızlarından) prenses Nazlı'nın zevciydi. Fevkalâde muhteşem bir lândoya⁹ rakiben (binerek) mesire mesire dolaşmış. Prens Avrûpa'ya gittikten sonra ayrılmışlar.

Salacak Parkı'nın bulunduğu noktada Yalıboyu bitiyor. Yukarı doğru İmrâhor'a doğru çıkalım: Sol koldaki Derici Hacı Bey servet ve sâman (mülk) sahipliğiyle maruftu.

6 bostan dolabı: kuyudan veya su havuzundan, beygirin döndürdüğü çarkla su çıkartıp arka akıtın aygıt.

7 şeyhül-vüzerâ: Osmanlılarda yaşayan vezirlerin en kademlisine verilen onursal bir unvandı.

8 kazasker pâveli: Kazaskerlik (baş kadılık) görevini fiilen yapmayan fakat kademleri gereği bu asa- maya gelen ilmiye sınıfı mensuplarına verilen sandı.

9 lando: (Fr. landeau) Saray halkının bindiği lüks fayton. İki ya da dört atla çekilen türleri vardı. Üstü, önden ve arkadan açılan körüklü tenteliydi. Halk dilinde lardon deniyordu.

Eskiden beri bir ticaret semti olan Üsküdar'ın ünlü çarşısının bir görünümü

Ayazma Camisi III. Mustafa'nındır (1757-1774). Lâleli (Câmiî) de onun ya; adını taşıyamalarından: "İki cami yaptırdım; birini deliye (meçzub Lâleli Baba'ya), öbürünü de suya kaptırdım!" dermiş.¹⁰ Meydanlıktaki Basmahane denilen, çoktan eseri kalmayan kârgir alâmet yazmacılara boya verirdi. Yokuş üstündeki Ayazma Hamamı metrûk ve harabdir.

İleride ufacık bir çarşı. Yatsıdan sonra etrafın hatırlıları, beyleri ve paşaları toplanan, İzzet Ağa rahmetlinin kahvesi hâlâ yerinde. Karşısındaki kocaman çınarın kovuk gövdesinde fakir bir eskici, kundura, yeme-ni yamar, ağaca taktığı kapıya kilit bile asardı. Buradaki Todoraki'nin aktar dükkânı, bilhassa çardağı namlıydı. Yüksekliği, araba vapurlarının ölçüsü... Yazlıklardan, kışıklara eşya taşıyan öküz arabaları tınazlar gibi tepeleme dolgun gelip dururlar.

İçleri tereddütte kalan arabacılar, iskeleyi boylamadan evvel mutlaka buradan dolanacaklar. Çardağın altından geçtin mi kaygı yok, haydi vapura, aşamadın mı üstlerdekini alaşağı edip başka bir arabaya kavança şart...

Yukarıdayız ve sağa yürüyoruz. Mir'at-ı Feyz Mektebi. Çerkes Ziya Bey'indi. Hacı Paşa Hamamı yıkılıp gitti; Doğancılar Camisi berkarar

10 III. Mustafa câmileri: Osmanlı padişahı III. Mustafa'nın (1757-1774) İstanbul'da yaptırdığı câmiler: Lâleli, Ayazma, Kadıköy iskele câmileri ile depremde yıkıldığından yenilenen Fatih ve Eyüp camileridir.

Yüzyılın başında Üsküdar'da İskele Camii ve önünde çeşme

(duruyor). Caminin gerisindeki Eski Han göçmüş, sıradaki aktar, kasap, bakkal dükkânları kâmilten yanmışlardır. Saha parka karıştı. Bir kısmı da kupkuru arsaydı. Üsküdar'ın en belli başlı bayram yeri. Salıncaklar, atlıkarıncalar, satıcılar... Arsanın yan boyunda da, maruf (tanınmış) zatlardan birkaç kişi mukim (oturuyor): Üçüncü Ordu müşiri İbrahim Paşa hânesi (elyevm Üs-

küdar kaymakamlığıdır); Mustafa Paşa vesaire...

Ana caddeyi tutup biraz daha ilerliyelim: Üsküdar Mutasarrıflığının¹¹ merkezi olan Paşakapısı Mütareke senelerinde (1918-1922) yanıp kül oldu; arkasındaki idadi (lise) mektebinin de dumanları savruldu. Solundaki Adliye binası da aynı âkibete uğradı... Tevkifhanesi (tutukevi) duruyor... Buranın kapı karşısında da meşhur ressamımız; bulutlar, çınarlar, çayır, çemenler ve deniz kayaları tasvirinde dünyada eşi nâdir bulunan peyzajcımız, üstad Ali Rıza Bey'in¹² evi.

Ötesi Tunusbağı. Buradan dönelim, gene İmrahor Yokuşunun başına

11 Üsküdar Mutasarrıflığı: Osmanlı Devleti'nin son döneminde valilik ile kaymakamlık arasında ve eski sancakların yerine bir yönetim kademesi öngörülmuş, küçük illere "liva" denilerek buralara yönetici olarak mutasarrıf unvanlı yöneticiler atanmıştı. Üsküdar ve Beyoğlu da bir süre İstanbul Şehremaneti'ne bağlı birer mutasarrıflık olmuştu.

12 Hoca Ali Rıza: (1858-1930) Üsküdarlı Hoca Ali Rıza olarak da bilinir. İstanbullu ünlü ressam

gelip aşağı doğru yolu turalım.

Biraz evvel bahsettiğimiz Todoraki'nin aktar dükkânının yanında adlı sanlı İmrahor Turşucusu, ilerisinde Tepirhane;¹³ sola kıvrıl, Hareket Ordusu kumandanı Mahmud Şevket Paşa'nın yıllarca

Eski bir kartpostalda Uskudar'da Karacaahmet mezarlığının girişi

oturduğu konak... Yokuş aşağı, caddeye devamdayız. Ermişlerden Aziz Mahmud Efendi Dergâhı solumuzda. Ahmed Rasim merhumun rivayetine göre, kırk yıl evvelin, eşi gelmemiş gazelhanı (gazel okuyucu) Nedim Bey, burada bir ezan okumuş, Tophane ve Cihangirdekiler duymuşlar.

Ahmediye'nin meşhur bozacısı Misak Boyacıyan kaç yıllıktır? Büyük yangından¹⁴ sonra da dükkânı daha yukarıda ve üstünde hâlâ tabelâsı asılı. Vefa'dakilerle yarışa çıkardı ahbar.¹⁵ Zamanenin (dönemin) hususî mekteplerinden Ravza-i Terakki de Ahmediye'de.

Üsküdar Çarşısı öteden beri yamandır. İğneden sürmeye kadar iste istediğini... Karakolun sağı Bitpazarı'na giderdi.

Bülbülderesi'ne sapan sokağın başındaki Kanaat manifatura mağazasının sahibi İbrahim Bey hemşerilerimiz içinde bu yolu ilk tutanlardan, bütün Üsküdarca rağbet görüp kâr ve kisbini (işini) yola koymuşlardandı.

Şimdi tramvay işleyen yokuş bozuk mu, bozuk, berbad mı berbad. Meselâ Bağlarbaşı'na çıkacaksın, talikacılar babalarının nikâhlarını isterler; çünkü beygirin nalı düşmesi, arabanın makası veya dingili kırılması yüzde seksen...

13 Tepirhane: (Tebhirhane) Buğu evi de denen ve giysilerin buhardan geçirilerek mikropların öldürüldüğü yerlerdi.

14 Büyük yangın: Üsküdar'da Ahmediye semtini harap eden yangın 1918'dedir. Bundan sonra da 1921 ve 1927'de Üsküdar iki kez daha büyük yangın geçirmiştir.

15 ahbar: Ermenice "kardeş" anlamındaki bu sözcük, kendisinden söz edilenin Ermeni olduğunu bildirilmektedir.

Hava kararmışsa, mesele daha sarpa sarar; zira etraf haşarılarla dolu...
Bülbüderesi, hovardaları, yosmalarıyla ad vermişti. Zurnalar, incesaz-
lar, hattâ cuma selâmlıklarına¹⁶ gidip dönen askerî bandolar tarafından
yıllarca çalınmış türküsü bile var:

*Sevdim seni, semtin nereli
Üsküdar'da Bülbüdereli*

Üsküdar'ın selâtin camileri¹⁷ çoktur: Valide-i Kebir,¹⁸ Valide-i Atik,¹⁹
Ayazma, Selimiye ve saire...

Bu memleketin en acar ve kaçak tulumba sandığı²⁰ Salih Reis'in ida-
resindeki Doğancılar sandığı idi. Öyle Çamlıcalar, Kadıköy, Kızıltoprak
gibi yerlere gitmek işten değil; Erenköylerine, Bostancılara, Maltepelere
aşıverdikleri çok vaki.

Üsküdar'ın en kibar semtleri Paşalimanı, Şemsipaşa, Açıktürbe, İhsa-
niye, Selimiye idi. Paşalimanı'nda Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın, Ser-
dar-ı Ekrem (büyük komutan) Abdülkerim Paşa'nın, Mecelle Cemiyeti²¹
âzasından kazasker Seyfeddin Efendi'nin yalıları. Açıktürbe'de de âyan-
dan topçu Rıza Paşa'nın, hattat Talât Bey'in konakları ve bay Hulûsi
Esendal dostumuzun apartımanları.

Üsküdar'ın pek civar mesirelerine gelince: Duvardibi, Koruluk. Bu
Koruluk şimdiki Nümune Hastanesi'nin arkasıdır. Hidrellez günlerinde
panayır yerine döner, mezar taşlarına bile salıncaklar kurulurdu.

Akşam, 14 Şubat 1939

16 cuma selamlığı: Osmanlı padişahlarının her cuma günü namaz kılmak için camiye gidişlerinde dü-
zenlenen resmî ve dinî törendi.

17 selâtin cami: Padişahlar, valide sultanlar tarafından yaptırılan büyük camiler. Bu câmilerde padişah-
hın namaz kılması için hünkâr mahfili de vardır.

18 Valide-i Kebir Camii: Üsküdar'da iskele başındaki III. Ahmed'in annesi Emetullah Gülnûş Sultan
(ö. 1715) adına yapılan külliyedeki büyük câmi. Yeni Valide Camii adıyla bilinir.

19 Valide-i Atik Camii: III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan'ın (ö. 1580) Üsküdar Toptaşı'nda yaptı-
tığı külliye kapsamındaki câmi.

20 tulumba sandığı: İtfaiye örgütü kurulmazdan önce yangın söndürme işini üstlenen tulumbacıların
omuzlarında taşıdıkları hortum ve tulumba aygıtı. Aynı tulumba örgütündekilere omuzdaş demir,
her semtin tulumbacıları bir adla anılırlar ve sandıklarının işareti olurdu. Yangına süratle giden tu-
lumbacıları "acar ve kaçak" denir, yolda geçilen tulumbacılar da "sandık kaptırmış" sayılırlardı.

21 Mecelle Cemiyeti: 1868'de Cevdet Paşa'nın başkanlığında fıkıh (din hukuku) uzmanlarından oluş-
turulan bilim kurulu. Çalışması 1876'ya değin sürmüş ve Mecelle denen Osmanlı Medeni Kanunu
bu kurulca hazırlanmıştır.

Selimiye'den Çamlıcalar'a

Semti gözbebeği eden, adıyla andıran
III. Selim (1789-1807)

Selimiye Kışlasının' yerinde, Kavak Burnu denilen kıyının yamacında, Kanuni Süleyman'ın meşhur Kavak Sarayı varmış. IV. Murad Bağdad'ı zaptedip (1639) muzafferden İstanbul'a dönünce bu sarayın ismini değiştiren Bağdad koymuş. Saray, 18. asrın nihayetlerine kadar mevcut. Nihayet yıktırılıyor. Taşları, mermerleri, horasanları Topkapı Sarayının içine ilâve edilen Yeni Köşk'e taşınıyor. III. Selim de, teşkil ettiği Nizam-ı Cedid askerleri için oracığa, 1807 yılında malûm kışlayı bina ettiriyor. Semtin mâmur olmasına çok çalışmış. Rivayete göre kulelerinin, sokaklarının, şeklini, istikametini bizzat kendisi resmetmiş. Hâlâ görüyoruz. Geniş geniş, doğru dürüst caddeler...

Selimiye Camisinin yapılışı 1216-1221 hicrî seneleri (1801-1806) arasında. Mermer minberi, gayet kıymetli bir sanat eseri addolunur. Minareleri kalın ve biçimsiz görülmüş. Akla bakın, dışından traş etmeğe ve inceltmeğe kalkışmışlar. Şiddetli bir lodos fırtınası birini dibinden, öbürünü yarısından alaşağı edivermez mi? Tekrar yaptırılırken, zedelenen bina da tamir kılınmış.

Kırım Muharebesinde (1854-1855), müttefikimiz İngiliz kıtaatı, Selimiye Kışlasında ikamet üzereyken, cephaneye ve erzak nakli için sahildeki rıhtımı kurmuşlar. Kışla talimhanesinin bulunduğu mahâlde III. Mustafa'nın (1757-1774) da bir kasrı varmış. Burada harem-i hümayûn takı

1 Selimiye Kışlası: Eski Kavak Sarayı'nın yerine III. Selim'in 1800'de yaptırttığı altı katı üst katı ahşap olan kışla 1807 Kabakçı Ayaklanması ve Alemdar Olayında yakılıp yıkıldığından II. Mahmud 1827'de bugünkü kışlayı yaptırtmıştır.

mi² civardaki iskeleden İstanbul'a kayıklarla gidip geldiklerinden, Harem İskeleyi nâmı bu sebeple.

Şam, Halep, Bağdad kumaşlarıyla yarışa çıkan Üsküdar'ın o meşhur ipeklileri, dokumaları, çatmaları civardaki hanları dolduran tezgâhlarda dokunurmuş. Selimiye'ye kadar gelmişken, karşıya yolumuzu tutmadan evvel, biraz daha yalı boyu gidelim: Sabık (eski) Askerî Tıbbiye, lâhik (şimdiki) Haydarpaşa Lisesi önündeyiz. II. Abdülhamid (1876-1909), Avrupa'daki Jön Türkler'den³ fena hâlde korkar, bunların aralarında tıbbiyeliler de bulunduğundan, Mekteb-i Tıbbiye'den ödü patlardı. Hep birden ayaklanıp ve hur ya ediverip Yıldız'a yürüdüler mi, ayıkla pirincin taşını; taç ve tahttan oldun gitti! Binaenaleyh bu tehlikeli müesseseyi deniz aşırı bir yere aparmak şart. O binanın yapılmasındaki başlıca hikmet budur. Mimarı, eski Düyûn-ı Umumiye⁴ ve şimdiki İstanbul Erkek Lisesi binasını yapan Vallaur'y'dir (ö. 1921). İnşaâtı 310 senesinden 316 veya 17'ye (1894-1900) kadar sürmüştü.

İlerideki askerî hastanenin -kışla olmak üzere- temellerini attıran, havalıye ismi verilmiş olan Haydar Paşa, III. Selim'in vezirlerinden. Hastanenin bitişiğindeki mezarlık İngiliz Mezarlığı, Kırım Muharebesinde yaralanıp gelen ve ölen İngiliz askerlerinin. İçindeki granit âbide, mimar Marochetti'nin eseri.

Şimdi gene ana caddeden Selimiye'ye dönüp dört yol ağzına gelelim: Karşımız Karacaahmed... İstanbul'un ilk ve en büyük İslâm mezaristanıdır. Kâbe toprağı sayılır, diğerlerine tercih edilirdi. İranilerce de mergup (sevilen) "Seyid (Karaca) Ahmed Dede"leri orada...

Ucu bucağı bulunmayan bu selvi ormanının içinde nice vezirler, serdarlar, şeyhülislâmlar, kazaskerler medfundur. Mezarlığın ortasında, beş altı yolun birleştiği noktada, altı aded mermer sütunlu harap bir kümbet göze çarpar. Burada gûya II. Mahmud'un en sevgili atı gömülüymüş.⁵ Daha aşağısı, Koşuyolu sırtları, Asya tarafına sefer eden eski ordularımızın ordugâh kurdukları, hazırlıklara giriştikleri sahalalar...

2 harem-i hümayun takımı: Osmanlı sarayı harem dairesi halkı. Haseki, ikbal denen padişah eşleri, padişahın annesi, kalfa ve cariye kızlar, harem ağaları bunlardandı.

3 Jön Türkler: Genç Osmanlılar, Yeni Osmanlılar olarak da tanınan ve Osmanlı Devleti'nin demokratik bir rejim benimsemesi için çalışmalar yapan örgüt. 1865'te kuruldu, 1878'de dağıldı.

4 Düyûn-ı Umumiye: Tam adı Düyûn-ı Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi'dir. Osmanlı Devleti'nin genel borçlarının ödenmesine ayrılan gelirlerin yönetimi idi. 1881'de kurulmuştu.

5 At mezarlığı: Karacaahmet'te özel bir bölümün bu adla anıldığı ve padişahların ölen atlarının buraya gömüldüğü bilinmektedir.

Üsküdar'da Doğancılar eskiden Nasuhi tekkesiyle ünlenmişti. Şimdi bir bölümü park olan Doğancılar'm o yıllardaki görünümü.

Meşhur Rıfâî Tekkesi, kabristanın başlangıcından evvel, Paşakapısı hizasında idi. Kasımpaşa'da ve Defterdar'da eşleri vardı.

Rıfâî tarikatını 1182'de kuran Seyid Ahmed Rıfâî, Avrupalılar, zâkirlerine "Derviches hurleurs" yani "Uluyucu dervişler" derler.

En ziyade, bu Üsküdar'daki, ecnebilerle dolar; olur şey değil, beş kuruş duhuliye alınır, mösyöler ve madamalar âyini gayet merakla seyredeler; sıska ve hasta sübyanların yüzükoyun yere yatırılıp şeyh efendi tarafından çiğnenişine ağızları açık bakakalırlardı.

Fransız edibi ve şairi Theophile Gautier,⁶ İstanbul'a seyahatinden bahseden eserinde burayı uzun uzadıya tasvir etmiştir.

Rıfâî Tekkesinin yakınındaki Eski Valide Camisi III. Murad'ın (1574-1595) annesi Nûrubânu Kadın'ın; ötesindeki, enfes çinileri bulunan Çinili Cami de mahud Kösem Valide'nin.

Nuhkuyusu caddesinden Çamlıcalara doğru yürüyoruz. Nuhkuyusu'nda da rical (devlet adamları) sayfiyeleri çoktu. En büyüklerinden biri, Maliye Düyûn-ı Umumiye muhasebecisi, İdmançılar Şeyhi Faik hocamı

6 Theophile Gautier: (1811-1872) İstanbul'a ilişkin gözlemleri ile tanınan Fransız yazar, şair ve eleştirmen. İstanbul'a 1852'de gelmiştir. Constantinople adlı kitabı 1853'te yayınlanmıştır, Türkçe'ye çevirisi 1972'de yapılmıştır

zın⁷ pederi ve şair Tahsin Nahid merhumun ceddi Mesud Bey'in konağı.

Üsküdar'ın Yenimahalle, Selâmsız, İcadiye tarafları Ermeni yatağı... Bağlarbaşı'nda şehzade Mecid Efendi,⁸ Üsküdar mutasarrıfı Hamdi Bey...

Tophanelioğlu'ndaki el'ân duran ve park olan Millet Bahçesi, ne günler görmüş, geçirmiş... Abdülâziz devrinin (1861-1876) başlıca piyasa yerlerinden biri de orada. Bahçenin önündeki cadde boyunda, hanedan, konak, kira kupaları ve faytonları; birbirlerine kenetlenmiş, iki sıra araba zinciri. İçlerinde cicilere bicilere müstağrak (boğulmuş) şehzadeler, kıl pranga kızıl çengi sultanlar, (prenseler) pür tuvalet hanfendiler, süslü püslü beyfendiler... Gazinonun ağaçları altında bir tarafta orkestra, bir tarafta incesaz; meşhur udî Afet de burma bıyıklı olarak aralarında. Dinince dinensin,⁹ dünyayı gözü görmezmiş. Kantocuların kadennesi meşhur Peruz'a¹⁰ çılgıncasına tutkun...

Aradan 25 yıl geçtiği halde heyecanlı heyecanlı oflar çeker, sevgilisi için bizzat güftelediği ve bestelediği türkünün nakaratını söyler dururdu:

"Mıstık diye bağıırırken, fıstık gibi sesi var."

Hâtunenin Mustafa'dan kinaye, Mıstıklı bir kantosundan mülhem (esin)

Bu Millet Bahçesi güzergâhında da küberâlar (büyükler) sakin. Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın kerimleri prenses Nazlı, Azize, Rukiye Hanımlar. Daha yukarıda peripeyker (peri yüzlü) cariyelerle dopdolu Tunuslu Mahmud Paşa kâşanesi (köşkü). İleride Suphi Paşa Köşkü ve korusu. Üstad Samipaşazade Sezai'nin çocukluğunu geçirdiği yerler. Şair-i âzam Abdülhak Hâmid'in (Tarhan) delikanlılık çağlarını yaşadığı muhit.

Kısıklı Çeşmesi IV. Murad'dan (1623-1640) bakiye. II. Mahmud'un kızkardeşi Esmâ Sultan'ın¹¹ sarayı ve şevketlinin Azraile "lebbeyk" dedi-

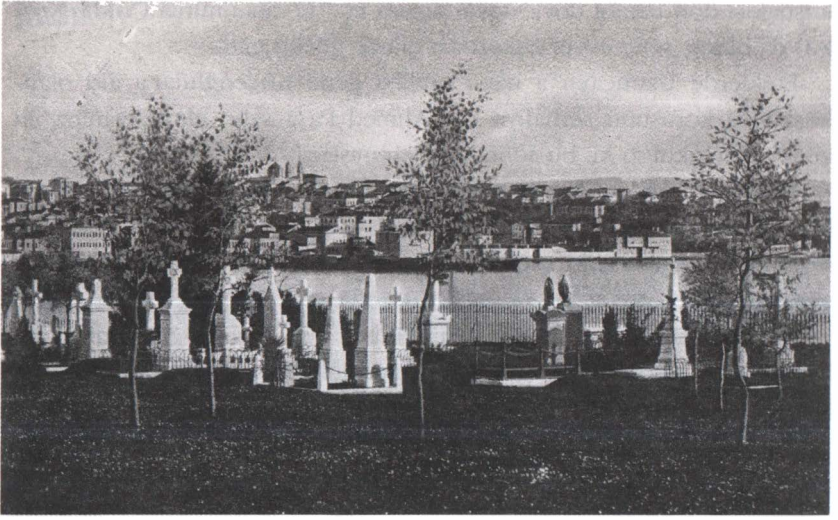
7 İdmançılar Şeyhi Faik: (1859-1943) Türkiye'de sporı merakı uyandıranlardandır. Uzun yıllar Galatasaray'da beden eğitimi öğretmenliği yaptı. İdmaner soyadını almış, son yıllarında, yetiştirdiği genç sporcular kendisine "İdmançılar Şeyhi" sanını vermişlerdir.

8 Mecid Efendi Köşkü: Bağlarbaşı'ndaki koru 1895'te Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'dan satın alınmış ve şehzade Abdülmecid Efendi'ye (son halife) verilmiştir. Buraya mimar A. Vallaury tarafından yapılan köşk, Abdülmecid Efendi'nin adını almıştır. Günümüzde Yapı ve Kredi Bankası'nındır.

9 dinince dinenmek: Kendi dininin gereklerini yerine getirmek, din değiştirmemek.

10 Kantocuların kadennesi Peruz: İstanbul'da sahneye çıkan kantocuların (Kamelya, Küçük Peruz, Nemzur, Şamram, Eftelya vb.) en ünlülerinden ve öncülerinden olan kadın sanatçı.

11 Esmâ Sultan Köşkü: I. Abdülhamid'in kızı, II. Mahmud'un ablası Esmâ Sultan'ın, Çamlıca'da Esmâ Sultan Bağı olarak bilinen has bahçedeki köşkü. II. Mahmud son günlerini geçirdiği bu köşte 1 Temmuz 1839'da ölmüştür.

Kırım Savaşı'nda ölen İngilizlerin gömüldüğü askeri hastanenin bitişiğindeki İngiliz Mezarlığı.

ği kasır da orada. Torunu Yusuf İzzedin'in yerleştiği mahalde olması ağlebi ihtimal (güçlü olasılık). Abdülhamid devrinde buraları netamelileşmiş (uğursuzlaşmış), rütbeli ve mevkililer adımını atmaz olmuşlardı. Ötedenberi, mesire yeri olan Kısıklı'nın ağaç altları ayak takımına münhasır kalmış; daha sonra in cin top oynar hâle gelmişti.

Çamlıca'ya Frenkler Bulgurlu Dağı derler. Bu kelimenin onların dili ne daha kolay gelişinden olmalı. Malûm a... Bulgurlu, buranın az öteciğine sığınmış, irabdan mahalsiz¹² bir mahalle.

Büyük Çamlıca denizden 268 metre yüksektir. Nereyi görmez o mübarek? Panoramanın aliyyülâlâsını oradan seyret... Yukarı Boğaz'a doğru bak; Hisarlar, Büyükdere koyu, Beykoz'un Yuşa tepesi... Karşıya bak, Beyoğlu, Haliç, İstanbul, Sarayburnu... Sola dön; Marmara, Uludağ, Adalar, İzmit körfezi... Arkaya çevril; Anadolu sayfiyeleri, Maltepe. Kayışdağı, Alemdağı...

Ya Çamlıca'nın temiz, leziz, âb-ı hayat gibi suları; binbir derde devâ olan Tomrukağa membaı... Küçük Çamlıca dahi cennet misâli değil midir?.. Vaktiyle büyüğü kadar rağbet görmemişse de o da sonraları parlardı. Tepesine çıkarken yol üstündeki Serasker Rıza Paşa Köşkü'nden

12 Irabdan mahalsiz: Doğrusu "irabda mahalli (yeri) yok" olup değersiz, önemsiz anlamında eski bir deyimdir.

kuşbakışı dört cânibi doya doya temaşa et... O cihannüma (Yıldız Köşkü) da birkaç sene evvel enkazcılar elinde göçüp gitti.

Eteklerde Uzunçayır'a nâzır -galiba gene Köçeoğlular'a aid olan- köşkü ve korusunu serhafiye Kel Ahmed Paşa satın almış, yanına iki köşk daha çıkmıştı ki, bu sonrakiler yanmışlardır.

Beş altı yıl mukaddem (önce) "Güzel Orman Çiftliği" diye gazino haline getirilip, ensesine camekânlı bir bölme eklenen, cazlarla dansedilen mahâldir. Binanın eski şatafatlılığını tavanlarındaki resimler, yıldızlar göstermede...

O ahbar (Ermeni) veya çorbacı (Rum) her kim ise Abdülmecid'in has bendegânından. Alçakgönüllü olan Zıllûllah (padişah) oraya da kaç kereler ikbâl buyurmuş (onur vermiş).

Bu Üsküdar bahsini bitirmeden evvel, şimdi hatırıma gelen, dillerde destan olmuş iki türküsünü de ilâve edeyim:

*Üsküdar'a doyum olmaz,
Zümrüt misali dağlar...*

*Üsküdar'dan inerken bir mendil buldum,
Mendilin içine lokum doldurdum.*

Akşam, 19 Şubat 1939

Kadıköy

İstanbul'dan 17, Milad'dan 686 yıl evvel kurulmuş; Kalkedonya derlermiş. Sonra ismi kalan Kadı hazretleri kim, ne zamanın adamı?.. Fazla araştıramadım.

Kadıköy, yetmişbeş, seksen sene evveline kadar küçük bir köy. 1860'da dörtte üçü yanıp kül olduktan sonra yavaş yavaş rağbet buluyor. İstanbullular, yerli Hristiyanlar taşıyorlar; bazı Frenkler, Moda taraflarına yayılıyor... 1883'de gene büyük bir yangın dalamış.

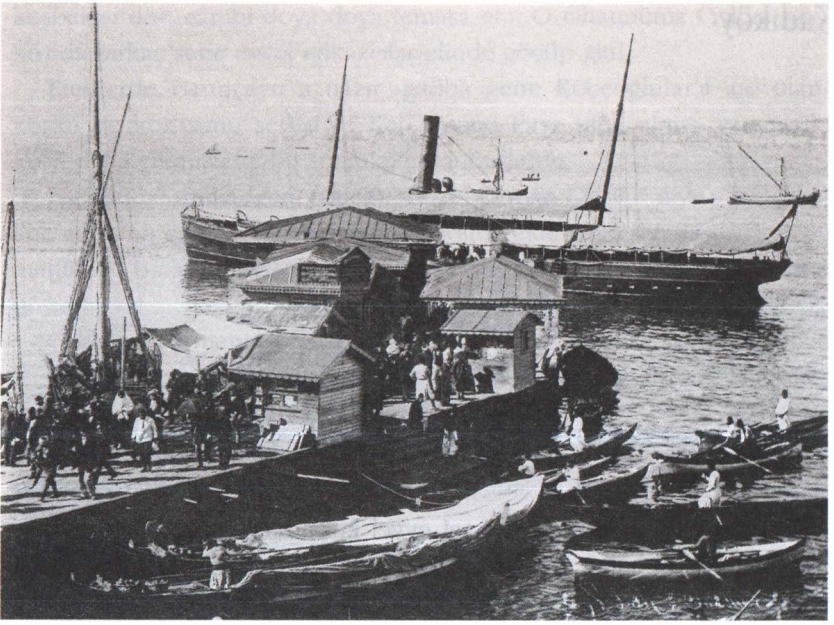
Asıl büyümeye ve mamurlaşmaya başlaması, 1874'de Haydarpaşa - İzmit demiryolunun yapılışından sonradır. Hem kışlık, hem yazlık olduğu için göç eden edene, yerleşen yerleşene... En baş tacı zamanı Meşrutiyet ve Umumi Harp seneleniydi (1908-1918). Kibar, münevver, edip, şair, muharrir herkes oralı olmuştu.

Otuzbeş yıl evvel (1904'te), Kadıköy'ünün kumluğu daha doldurulmamış ve ortada yok. Deniz, şimdiki Belediye Dairesinin' çok gerisinde, kısa duvarlı sıra evlerin önünde şıpır şıpır..

O vakit ki, iskele, İskele Camisinin hizasında, üstünde salaş bir gazinosu bulunan uzun, ahşap bir alâmetti. Tonton-ı bahrilerden (vapurlardan) 4 ve 5 numaralar, sonraları tek silindirli ve hayli yollu meşhur Ferah vapuru Köprü'ye gidip gelir, Şirket-i Hayriye misillü (gibi) biletler vapur içinde alınırdı.

Gazino dopdolu, bir tarafında da mutlaka âhenk: Kadıköy'ünün

1 Belediye Dairesi: Kadıköy İskele Meydanındaki bir eşi de Fatih'te olan, tarihi Belediye Başkanlığı binası. II. Meşrutiyet döneminde yapılmıştır.

Şirket-i Hayriye kurulduktan sonra İstanbul'da inşa edilen iskelelerden biri de Kadıköy İskelesi'di. İskelenin yüzyıl önceki görünümü.

meşhur tiplerinden udî Zenop... Yağlı fesli, kirli suratlı, yırtık redingotlu, kırık udlu, fakat kendini müthiş musikişinaslardan sanan kart bir Ermeni'di.

Çatır çutur mızrap vurarak, gayet berbat sesiyle böğürür durur; onar, yirmişer para parsa toplardı. Boyuna sataşır, udunu paramparça edip bağutıp ağlatırlar, etraftan üçer beşer kuruş toplanıp yüzü güldürülür; hemen bir ud daha tedarik ediverirdi. Herifcağz cuma ve pazarları da Kuşdili, Yoğurtcu, Fenerbahçe gibi seyir yerlerinde; bangır bangır şarkıda...

Vapurdan iskeleye çıktın mı, Rum Kilisesi meydanına kadar İskele Caddesi. Sağda Abdüllâtif Bakkaliye Mağazası... Şimdiki Lokman Fırını'nın yerinde ve karşısında iki selâtin meyhane.² Müşterilerinin çoğu Rumlar; içlerinde güldür güldür lâternalar...

Çarşı boyundaki Çarşı Hamamı, yanındaki Osmanağa Camisi o vakitler de mevcut. Kadı(köyü)nün elyevm (bugün) duran helvacı dükkânı

² selâtin meyhane: Ruhsatlı çalışan İstanbul meyhanelerine önceleri "gedikli meyhane" denilirken Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) bunlara, koltuk meyhanelerine ve küplü meyhanelere oranla çok lüks olmaları nedeniyle selâtin (sultan) meyhaneleri denilmiştir.

elli altmış yıllıkmuş; karşısındaki Moskoflunun Fırını da gene fırındır.

Pazar yolundayız. Yanyana iki dükkân tutan Yorgancı Kâmil Efendi, gençliğinde Onikiler'in peyrevlerinden (ayakdaşlarından), kabadayılığı ve hovardalığı ile şöhretli, kılık kıyafeti de yerindeymiş. Fesinde dobril püskül, sırtında Frenk gömleği ve mum gibi elbise, yeleğinde altın saat köstek, elinde siyah ipek şemsiye... İleride Merkez Eczanesi; derununda (içinde) da müdavim (devamlı) tabibi, çok yakışıklı erkeklerden doktor Fehmi Bey merhum. Az ötesinde, bozacının olduğu noktada Mısırçarşısı tertibi aktar Nazif...

Şimdi yıkılmakta olan eski İtfaiye Karakolu'nun yanındaki sokakta da Alâeddin Bey'in Dârü'l-İrfan Mektebi. Kumaşçı ve manifaturacı Asadur, kendimi bildim bileli o civarıdır. Öteden beri ahbaplık tanır, hak ve hukuk güder. Karakolun karşısındaki gümüşî konağın sahibi olan Ağabeyler, semtin eşrafından. Eski Belediye Dairesi de onlarındı. "Veliahd Reşad Efendi'ye mensuplar"³ diye bu konak tarassud (gözetim) altında bulundurulurdu. Hususî hamamı, daha sonra "Ağabey Hamamı" ismiyle umuma açılmıştır.

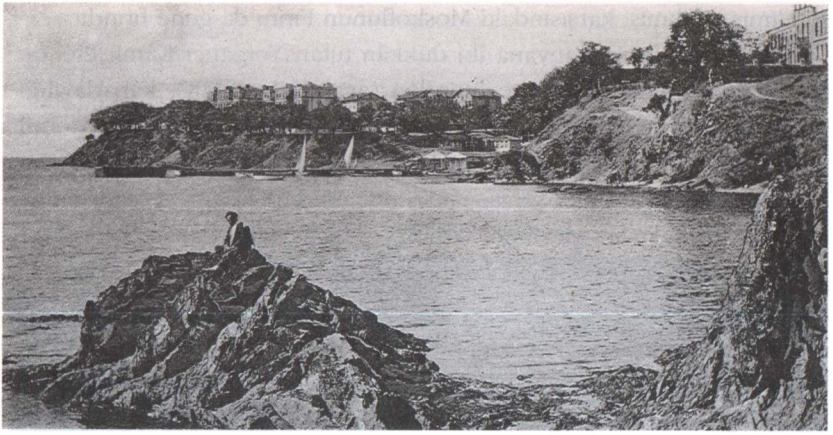
Buradan sonraki sıra dükkânların arsaları kâmilten maşatlıktı.⁴ Kilise, mezar taşlarını kaldırıp akarlar yaptırdı. Altıyolağzı'nda, bir vakitler postahanelik eden, şimdi de Fenerbahçe'nin sabık solaçığı dışçı Bay Bedri'nin muayenehanesi bulunan san bina, zengin koltukculardan Mehmed Ağa'nın inşagerdesi (yapısı). İlk futbolcularımızdan merhum Hasan'ın pederidir.

Bahariye Caddesine kıvrılmadan, geride kalan birkaç mühim yeri aradan kaçırmamak için, gene yıkılan karakolun önüne geelim ve Mısırlıoğlu'na doğru yolu tutalım: Gazi İlkmektebi ve kübik evler, apartmanlar yapılmış olan Talimhane Meydanı. Malûm a... dört beş sene evveline kadar bomboştur. Ahırlar civardaki süvari zaptiyeler (jandarmalar) burada tâlim yaparlarmış. Anadolu Şimendiferleri direktörü Hügenen'in meydanı satın alıp uhdesine geçirdiği söylenirdi.

Mısırlıoğlu, Abdülmecid devrinin maruf sarraflarından. Bir zamanların sinema ve tiyatrosu kârgir bina, konağı; incesazlı cazlı gazino, bahçesi; hamam da zâtına mahsus hamamı. Boyuna öteye beriye teşrifi dirriğ etmeyen hünkâr efendi bu bendesinin hanesine de bir gün uğrayı-

3 Veliahd Reşad Efendi'ye mensuplar: II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) veliahd Reşad'ın (V Mehmed Reşad) adamları olarak nimlenenler sürekli gözetim altında tutulurlardı.

4 maşatlık: Ermeni, Rum ve özellikle de Yahudi mezarlıkları

Yüzyılın başında Moda burnu otel ve gazinolarla doluydu. Semt daha çok yabancıların, özellikle de İngilizlerin yerleşim yeri idi.

vermiş. Rivayete göre çorbacı (Rum) o odayı, berây-ı hürmet (saygısından), olduğu gibi muhafaza etmiş. Arasına açılır; süpürülüp temizlenir, kapıları gene sımsıkı kapanırmış.

Bayram yeri, eski Zamboğlu Bahçesidir... Minakyan, tulûatçılar, at cambazları taşınıp dururlardı. Burayı Meşrutiyet'ten sonra Siruçkin Bira-derler sinema yaparak mükemmel para kırdılar... İşbu Zamboğlu da ko-daman sarraflardan.

Yanında, gene Rum zenginlerinden Hristo Vergi otururdu ki, Talim-hâne Meydanı'ndan Rıhtım'a inen sokakta iki geçeli akarları durmadadır...

Bıraktığımız Altıyolağzı'na dönelim, Bahariye Caddesi'ne sapalım: Geçen seneye kadar yol üstüne çıkıntı veren, âkibet yıkılıp giden sağ-daki konak, Halazâde Emin Bey'in; yani cihan seraskeri Rıza Paşa'nın⁵ hala oğlunun. Damadı da Cihangirli mirliva Hüsnü Paşa. Paşa, Serasker Kapısı'nda, İstihkâm ve İnşaat Dairesi İkinci Şube müdürü idi. Ol dairenin reisi bulunan, annemin bıbasının da canı ciğeri.

Hüsnü Paşa, mühendis, zarif, İstanbul'un da en ehl-i keyfi... Kemanî Ağalar, kemeñceci Vasiller, gazelhan Nedim Beyler, Üsküdarlı Domatse Ahmedler müdavimi...

5 Cihan Seraskeri Rıza Paşa: (1809-1877) Osmanlı müşiri. 8 kez seraskerlik (savunma ve savaş bakanlığı), birçok kez Topkane nazırlığı, Kaptan-ı deryalık yapan, nazırlık ve valiliklerde bulunan bu ünlü Osmanlı paşasının, müsirleri yanında yaya yürüttüğü, büyük memurları ayağını öptürttüğü, servetinden ve saygınlığından dolayı da halk arasında "Cihan Seraskeri" olarak anıldığı bilinir.

Süreyya Sineması'nın yeri Kadıköy'ü Metropolitihanesi'nindi.⁶ Oraların şenlenmesine Süreyya Paşa'nın⁷ himmeti büyüktür. Allah razı olsun, yardımı dokundu. Kurduğu binada büyük sinemadan başka tiyatrolar, operetler seyrediliyor; balolar veriliyor; nişanlar, düğün dernekler yapılıyor.

Yolumuza revan olalım: Maiyet-i Seniye Erkânı Harbiye Reisi⁸ müşir Abdullah Paşa'nın Konağı da maalesef enkazcılara düştü. Frerlerin (Saint Joseph) mektebi hayli güzide Türk gençleri yetiştirmiştir. Bir vakitler talebelerden mürekkep (kurulu) bandosu vardı. Papazları başta, kır, bayır dolaşmağa çıkarlar, Fenerbahçe'ye gelirler, Marseillas, Faust, Karmen operaları çalarlardı.

Moda deniz hamamlarına inilecek sokağın üstünde, son sadrazamlardan müşir Ahmed İzzet Paşa'nın köşkü; ilerisinde de Tubin'in arazileri...

Sonraları Bomonti Bahçesi şeklini alan harap duvarlı arsa, Beyoğlu'nda da bir koleji bulunan Jül Fort'un Mektebinden kalmadır. Umumî Harp (I. Dünya Savaşı) esnalarında, çamaşırlığından çıkan ateşle yanıp gitmişti.

Bu Jül Fort, gayet eksantrik adamlardan biridir. Ata binmek meraklısı. Kendi doru kısırağında, bacak kadar oğlu da eşek üstünde ve peşinde, baba İngiliz süratçi, eyere otura kalka, mahdum (oğul) tıkr tıkr rahvan, ortalığı dolaşıp dururlardı.

Moda Burnu'ndaki Moda Palas otelleri, önlerindeki gazinolar da kaçın kurası?.. Bundan 40 yıl evvel (1899'da) ilk kayık yarışını, cankurtaran sandallarının alabora oluşunu, yağlı direklerden denize yuvarlananları ilk defa olarak buradan gördüm.

Moda çayırıyla Mühürdar arasında Vitollerin, Mahmud Muhtar Paşa'nın kâşaneleri (köşkləri) vardı. Son zamanlar ölüp gitmiş olan Mühürdar Gazinosu taşıp taşıp boşalırdı. Orkestrasından maada varyete yapılan sahneleri de var, dansları da. İstanbul'da ilk yazlık baloyu icad eden orasıdır.

Şimdi burayı bırakıp gene Altıyolağzı'ndan aşağı, caddeyi takip edelim: Sol yanımızdaki Kuşdili Çayırının öbür başında Mahmud Baba Tür-

6 Kadıköy Metropolitihanesi: İstanbul Rum Ortodoks Patrikliğine bağlı metropolitlik. Buradan, Kadıköy yakasındaki (Boğaziçi'nin Anadolu yakası dâhil) kiliseler yönetilirdi.

7 Süreyya Paşa (Ilmen): (1874-1955) Serasker Rıza Paşa'nın (1844-1920) oğlu, asker ve siyaset adamı. Kadıköy'de kentsel hizmetlere dönük çalışmaları ile ad bırakmıştır. Halk Tramvayları Şirketini kurmuş, 1927'de Süreyyapaşa Sinemasını ve sahnesini, aynı yıllarda Maltepe'deki Süreyyapaşa Plajını hizmete sokmuş, Üsküdar ve Kadıköy'e elektrik getirilmesini, Kadıköy su şebekesinin yapılmasını sağlamıştır. Yoğurtçu Parkı, Moda Bahçesi, Maltepe'deki Süreyya Paşa Sanatoryumunu da onun eserleridir.

8 Maiyet-i Seniye Erkân-ı Harbiye Reisi: Padişahlık kurmaylar kurulu başkanı.

besinin karşısında Kel Hasan'ın tiyatrosu... Çayır, cuma ve pazarları pıtrak, Fenerbahçe'den dönen Kadıköylülerin, Üsküdarlıların arabaları hıncahınç... Ortalık inler dururdu. En fıkırdak hanımlar, en cafcaflı beyler... Ve bir alay da bisikletli gençler: Galatasaraylılardan Tahsin Nahid (rahmetli şair), 243 Daniş (Sanayi müfettişi), 167 Salâhaddin (Deutsch Orient Bank'ın İstanbul Şubesi müdürü), 333 Şevki (fabrikatör). Tevfik (Hikmet'in kardeşi), Kemal (musikî üstadlarımızdan kemençeci Kemal Niyâzi Seyhun), Yusuf (Doktor Celâl İsmail Paşa oğlu), Faik (Dinî bütün Mustafa Paşazâde) vesaire...

Çayırılar zaten yükünü almış; arabalılar da aralarında. Üsküdar Kumandanı Bedirhanî Ali Şamil Paşa, istediği kadar iki çayırı ayırd etmeğe, erkekleri Kuşdili'ne, kadınları Yoğurtçu'ya dağıtmağa uğraşsın, dinleyen kim?.. Hele mehtaplarda (kurbağalı) dereboyu taşıp taşıp durur, mededler, taksimler, şarkılar ayyuka çıkardı.

Yoğurtçu Çayırının karşısındaki evler dahi yüklü ve hepsi de neşe ve neşatlı... Babıâilî Nureddin Bey (Kıymetli sanatkârimız Münir Nureddin'in babası), doktor Ahmed Paşa, kıdemli sporcularımızdan yine kemanî Nuri Bey, Kadıköy'ünün pehlivan ağalarından ve balık tutma meraklılarından bay Mahasin. Derenin karşı kıyısındaki, Şehremini Rıdvan Paşa'nın biraderi, askerî müddeiumumî Reşid Paşa, yaman gezgincilerden, seyir ve seyran düşkünlerindendi.

Akşam, 22 Şubat 1939

Yoğurtçu'dan Bağdad Caddesi Boyu...

Çayırın nihayeti eskiden kır gazinosu, bir aralık tiyatro, sonra da çepkenli ve poturlu Mustafa Ağa'nın işlettiği, Dede denilen Ermeninin ocakçılık ettiği kahveydi. Kış geldi mi, balık meraklıları hep orada; baş gediklileri de Barometre Ali Bey. Zat-ı şerif göğ ve bulutlara bir göz atışta, ertesi günkü havanın poyraz mı, lodos mu, karayel mi eseceğini zerretüma (zerrece) yanılmadan bildirsın gitsin... Galatalı Hamdi Reis, Kadıköy yakasında ilk bu kahveyi tutmuştur. Hatırmıza gelivermişken kaçırmayalım: Yukarıda, Şifa'ya sapılan sokağın başındaki Aziz Ağa'nın ufacak bağının üzümlerine eş yok. Yanındaki Yervant'ın meyhanemsi barakası da ekseriya Ahmed Rasim merhumun ârâmgâhı (uğrağı)...

İstanbul'da ilk futbol, Kuşdili Çayırında oynanmıştır. "İngilizler top oynuyorlar" diye etraf halkı seyrine üşüşürdü. Bizlerin ilk amatörümüz de, hiç şüphesiz Bahriyeli Fuad Bey'dir. Meraklıların çoğalması, oyunların Papaz Bahçesi Çayırına (şimdiki Fenerbahçe Stadı) geçmesi bundan epeyce sonradır. Papaz Bahçesi'nin o zamanki adı ise Hadaik-i Basariye.¹ Bana, yeryüzünün en kûhi, en kasvetli yeri orası gelir. Rahmetli Ahmed Rasim buraya da hayli müdavimli (devamlı), fakat Meşrutiyet'ten (1908) sonra... Zira daha evvelleri bahçenin büyük kapısı mıhlı; içi bakımsız, metrûk... Bir vakitler bir tarafında basık, sinema kadar karanlık, şanosunda lâmbalar yanmasa gözgözü görmez salaş tiyatrosunu

1 Hadaik-i Basariye: Osmanlılar döneminde saray dışındaki çiftlik ve koru nitelikli hadika (çoğulu hadaik) denen sultanlık bahçelerinden. Bu bahçelerin bakımından ve yönetiminden Hatanibasi sorumluydu.

Minakyan, Şevki falan tutarlardı. Ahmed Fehim'in Osmanlı Komedi ve Vodvil kumpanyası ilk temsillerini burada vermiştir.

Yoğurtçu Köprüsünün karşısındaki Hâlile-i Mahmudiye Mektebi önceleri Hasırcızadelerden Neşet Paşa ile Zeman Bey'in idaresindeymiş. Sene imtihanları bittikten sonra Papazın Çayırına çadırlar kurulur, dâvetliler toplanır. Parlak tevzi-i mükâfatlar yapılmış.²

Görenler naklediyorlar. Bu âlâyışli merasimlerin birinde, Moralı İbrahim Paşa'nın küçük kızı, (İdmancılar şeyhi Faik hocamızın haremi), sınıf birincisi olarak kucak dolusu mükâfat almış; ondan sonra da amiral Hasan Rami Paşazâde'nin koltukları kitapla dolmuş.

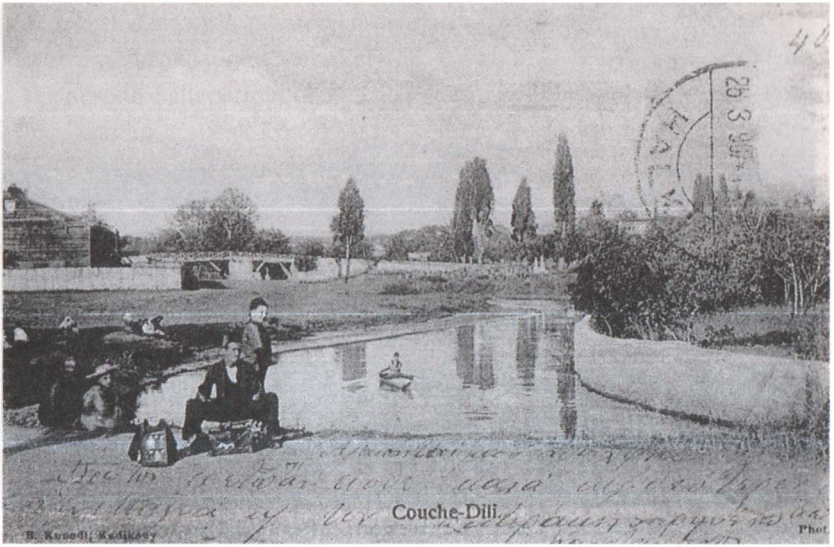
Paşa, Moralı'nın büyük damadı idi. Kayını Âli Bey'in refikası, Bahçekapı'sındaki Celâl Bey Hanının sahibi Moralı Celâl Bey'in kerimesidir (kızıdır); Hasırcızâdelerden ve semtin eşrafından bulunan Ali Paşa'nın köşkü de oracıkta, sokağın içinde. Çayırın nihayetiyle öbür koldaki iki kârgir bina, yani orta mektepler, Kadıköy'ünün kız ve erkek Hamidiye rüşdiyeleri.³

Kızıltoprak'a doğru yürüyoruz. Caminin ve (yanındaki) ilk mektebin bânîsi (yaptıran), mahalleye ismi kalan Zühdü Paşa, vezirlerden ve Maarif Nazırı; köşkü şimdiki kız orta mektebi... Aynı noktada, aynı çapta, havaî mavi boyalı ilk köşkü, halayıkların ateşli ütüyü musluğun altındaki dolaba koyuşlarından yanıp gidivermiş; yerine bu şimdikini yaptırmış.

İhlamur'daki çarşı oldum olasıya mevcuttur. Kızıltoprak'ın da eskileri ve hatırlıları çoktu: İstasyona çıkan yolda ve solda Pirinççiler denilen Hasan Âmirler (bay Tevfik Âmir'in babası); yanında Taşçızade Hakkı ve Hilmi beyler; yolun sağına sapınca fabrikatör Raif Bey; hat tarafında Bahriye Fabrikaları müdürü Hüsnü Paşa... Dönüp tekrar caddeye çıkalım. Hemen orada da Sadık Bey merhumun (hukukta sınıf arkadaşımız avukat Salâhaddin Sadak, *Akşam* gazetesi sahibi Necmeddin Sadak, musıkî üstadlarımızdan Muhiddin Sadak beylerin pederleri) köşkü. İleride, sağdaki beyaz boyalı, içi kırmızı pancurlu yalı Kâzım Paşa'nın ve oldukça sonranın yapısıdır. Ötesindeki Ö... lü Molla'nın evi elli, altmış yıllık, daha sonra gelen Darülaceze sertabibi Zühtü Paşa'nınki de ilâveler görmüştür.

2 tevsi-i mükâfat: Osmanlıların son döneminde okullar tatile girmezden önce sınav ve ödül törenleri düzenlenir, bu törenleri dönemin vezirleri, paşaları da katılırlardı.

3 Hamidiye Rüşdiyeleri: 1899'da hizmete giren Hamidiye İnas (kız) ve Hamidiye Zükûr (erkek) rüşdiyeleri. Cumhuriyet döneminde Kadıköy Erkek Lisesi, daha sonra ortaokulu olmuştur. Günümüzde biri Kenan Evren Lisesi, diğeri İbrahim Öktem İlköğretim Okuludur.

Yüzyılım başında eski bir kartpostalda Kuşlilı Çayırı.

“Depo” denilen tramvay durak yerindeyiz... Altında irad (gelir) dükânları bulunan set bahçeli bina fi tarihinde (eskiden) Kerestecibaşlarının iken sonra Beşinci Ordu müşiri Hakkı Paşa'ya geçmişti.. Solunda serasker Hüseyin Avni Paşa'nın damadı istihkâm Reşid Paşa... Buranın karşısındaki Abacıbaşı hanesini Taşcızâde Hilmi Bey almış, damadı eski İstanbul Valisi ve süvari generali Esad⁴ oraya güvey girmişti.

Bu cadde üstünde de kübera sakin: Maliye Nazır-ı esbaki (eski bakanı) Sabri Bey; Daire-i Askeriye Muhasebat Dairesi İkinci Şube müdür muavini Rifat Bey; Fenerbahçe'ye giden demiryolunun geçtiği köşede (Divrikli) Hafız Paşazâde, Limni mutasarrıfı Nail Bey; hattı atladıktan sonra solda Beşinci Ordu kumandanı Nuri Paşa; sağda gene Muhasebat Dairesi Takib-i Mahsubat müdürü Cemal Bey; Mabeyin kâtiblerinden Hakkı Bey; doktor Celâl Paşa...

Frenkçesi “bifurcation”, yani “makas” demek olan Feneryolu İstasyonunun bu yakasında Şekerci Hacı Bekirler, öbür yakasında da iki adet müşiran-ı izam (büyük mareşaller): Mısır Fevkalâde Komiseri Gazi Ahmed Muhtar Paşa, eski ordu kumandanlarından Ahmed Eyüp Paşa...

4 Esad Paşa (1875-1932): 1920'de İstanbul Millî Müdafası örgütünün başkanlığını üstlendi. İstanbul Merkez Kumandanlığı ve Polis Müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1921'de TBMM tarafından İstanbul Valisi ve Trakya Süvari Fırkası Kumandanlığına atandı. 1924'te mirliva (general) oldu

Fenerbahçe'nin havadan görünümü. (Foto: Selâhaddin Giz/Eser Tutel Koleksiyonu).

Artık tamamıyla Bağdad Caddesi üzerindeyiz. O ne mene caddeydi, bilenler bilir. Kambur kumbur, toz duman, çamur, bataak... Bugünkü çeşit çeşid, kübik kübik, baklava oda, nohud sofa köşkerin yerleri kır, tarla, dağ başı. Hani kırkbeş, elli yıl evvel (1890'larda) Osmanbey, Şişli taraflarındaki arsaların arşınıni yirmişer, otuzar paraya verirlermiş de "Beyoğlu'na, reaya yatağına yakın" diye yan çizerlermiş. Buraları da aşağı yukarı aynı hesaptı. Dönümü bugün 1.200, 1.500 lira eden arsalar 2.000, 2.500 kuruşa cayır cayır satılık... Etrafın Eğridereliği de caba. Selâmiçeşme'nin⁵ önlerinde -yatsıdan sonra karmanyola olanlar gırla... Selâmiçeşmesi, Üsküdar'dan Anadolu'ya, Suriye'ye, Irak'a yol tutan eski orduların, kervanların ikinci selâmetleme noktası. Birinci Haydarpaşa'daki Ayrılık Çeşmesi, üçüncüsü Caddebostan'ındaki Çukur Çeşme, dördüncüsü de Bostancı Köprüsünün başı. Yolcular mevki ve itibarları-na göre kademe kademe uğurlanırlarmış...

Çeşmeyi geçince solda manifaturacı Şişman Yanko Ananyadi mukim (oturuyor). Çiftelhavuzlar kıyılarında kendine mahsus balık kayığı durur, aylıklı iki Rum, çorbacılarına⁶ her gün barbunya, mercan, pisi gibi nadi-

5 Selâmiçeşmesi: Buradaki namazgâh sonradan kaldırılmış yerine apartman yapılmıştır. Namazgâh çeşmesi ise yol ortasında kalmıştır. Burasının, eskiden Selâmet Çeşmesi ve Namazgâhı olduğu bilinmiyor.

6 çorbacı: Osmanlıların son döneminde zengin Rumlara ve Ermenilere denirdi.

de balıklar, istakozlar, pavuryalar taşırlandı.

Boşluk olan köşeden sonraki bağın çavuş üzümleri de ağızlara lâyık-
sa da nerede Sallapatininkiler? Sallapatinin Bağını operatör Cemil Paşa
(Topuzlu) alıp arabesk köşkü ve mükemmel parkı kurdu. Orada ne do-
nanmalar, İstanbul doktorlarına, ne garden partiler yapmadı... Burası
şimdi Şekerci bay Hayrı'nindir. Büyük operatörümüzün kulakları cınla-
sın, köşkünün önündeki ve karşı yolundaki havagazı fenerlerine kese
geçirtmiş, ortalığı pırl pırl etmişti... Gıpta eden edene; memeye bir tel
takılması ve kesenin örtülmesi sanki atla deveye?...

Çiftehavuzlar adı oradaki gazonun çifte havuzundan türemedir.
Büyüğünün içinde kırmızı balıklar, etrafında da akşamcılar doluydu. Fe-
nerbahçe'den dönen arabalar burada bir müddet mola verirler; karşıdan
karşıya bir miktar daha nazarlar atfedilir, badehû (sonra) dağılırdı.
Ötede ve gene sahilde, "Şirin'in kasrı"⁷ misillû kat çıktıkça küçülen yalı-
sında Hasan Rami Paşa⁸ az oturmuş, Abdülâziz'in kızı Saliha Sultan yan-
gelmiştir. Yalı boyunu tuttuk, gidiyoruz. Amiralin duvar dibinde Evkaf
muhasibecisi Canib Beyzâde terzi Hasan Bey'in evi; çıkıntılı burunda
da Zift Fabrikası... Göztepe'nin, Merdivenköy'ünün, Erenköy'ünün boğ-
maca öksürüğüne tutulmuş ne kadar sübyanı varsa, kucaklarda, ellerde,
fabrikanın etrafına çerçeve olurlardı... Dağlara taşlara, o kahrolası boğ-
macaya birebir ilâç, yalnız merkep sütü, gazhane havası değil, zift ko-
kusu da iyimış.

Bahsettiğim tarihlerde mabeyinci Ragıp Paşa kerimesinin (kızının) ve
kendisinin şatoları⁹ daha meydanlarda yok; sıradakiler şu zevat: Seras-
ker Kapısı'nın İstihkâm ve İnşaat Dairesi reis-i sânis (ikinci başkanı)
Avni Paşa; esbak (eski) sadrâzam Kâmil Paşazâde Ziraat Bankası müdü-
rü Şevket Bey; süvari Ertuğrul Alayı kumandanı Horoz Ali Paşa. Hazret-
ten bir zaman bahsetmiştik: Cuma selâmlığı dönüşünde kıtaatın bando-
suna Namık Kemal'in "*Âmalımız, efkârımız ikbal-i vatandır*" şarkısını
çaldırması dolayısıyla menkûb ve hanesinde ikamete memurdu (evinde
tutuklu).

7 Şirin'in kasrı: Hüsrev ile Şirin, Ferhad ile Şirin öykülerinin kadın kahramanı, Ermen hükümdarı
Mehin Bânu'nun yeğeni Şirin'in güzelliğiyle ünlü köşkü.

8 Hasan Rami Paşa Köşkü: II. Abdülhamid dönemi Bahriye nazırlarından olan Hasan Rami Pa-
şa'nın (1842-1923) 1908'de sürülmesinden sonra bu köşkün Saliha Sultan'a (1862-1942) verildiği,
Saliha Sultan'ın ise 1924'te Osmanlı Hanedanı ile yurt dışına çıkartıldığı biliniyor.

9 Mabeyinci Ragıp Paşa Köşkləri: Caddebostan'da Sarıca Ragıp Paşa'nın (1857-1920) mimar A. Jas-
mund'a 1907'de yaptırdığı köşkler. Günümüze kadar korunmuştur.

Caddebostanı plâjı, cazla dans edilen Sayfiye Bahçesi merhumun müstemilâtındandır. İskeleyle akşam sabah Şahin Vapuru uğrardı. Oracı-ğaz odun kayıkları, ardiyeleri, kavun, karpuz sergileriyle dopdolu. İki adet de deniz hamamı. Beride erkeklerinki, beş altı yüz adım uzağında kadınlarinki... Hanımlar hamamında tezgâhdar, Çok çocuklu kadın denilen on, onbeş evlâd sahibi becerikli bir hatun vardı ki çamaşıra, tahtaya gider; kabakulağa okur, sıtma keser, kurşun da dökerdi.

Caddeye çıkalım: Sadrâzam yaveri Cemal Paşa'nın bağları, bostanları, kebir (havuz) havuz, kaskatları (çağlayan) ve sayfiyegâhı (yazlığı) solumuzda.

Sağımızda sonradan yapılan cami; Şemseddin Sami¹⁰ rahmetlinin kamuslarına göz nuru döktüğü köşk; yanında maruf dahiliyecilerimizden doktor Celâl İsmail Paşa'nın yazlık ve kışlığı... İlerisinde tek tük evler. Şaşkın Bakkal'daki ağaçlığın altına Bolbedros derler, pazarları Hırıstıyanlarla dolar; lâternalarla ve mandolinlerle horalar tepilirdi.

Daha ötesi, Suadiye muadiye arzullah (bomboş)...

Akşam, 21 Şubat 1939

10 Şemseddin Sami: (1850-1904) Kamusu'l-Alâm adlı 6 ciltlik tarih ve coğrafya ansiklopedisi ile Kamus-ı Türkî, Kamus-ı Fransevî sözlüklerini, telif ve çeviri roman, piyes, öykü türünden eserleri edebiyatımıza kazandıran dil bilgini ve yazar. II. Abdülhamid döneminde Erenköy'deki köşküden dışarıya pek ender çıkarak zamanını bilimsel çalışmalarla geçirmiştir.

Haydarpaşa ve Hat Boyu

Haydar Paşa, III. Selim'in vezirlerinden. Şimdi askerî hastane olan binayı kışla olarak yaptıran, oraya ismi kalmış olan adam...

Otuzyedi sene evvel (1902'de), şimdiki garın yeri doldurulmamış; dalgakıran malgākıran arama. Her taraf deniz, lodosta dağlara çıkmada.

Eski istasyon Kadıköyü'nden uzanan rıhtımın sağındaydı. Kıyısında külüstür iskele; başlıca vapurları da 11 numara, iki başlı 21 numara...

Haydarpaşa - İzmit hattı 1874'te açılmış. Hükûmet başaramayarak alt tarafını 1887'de Anadolu Demiryolları Şirketi'ne devretmiş...

Kumpanyanın başlıca sermayedarı Deutsche Bank. Raylar Krupp'un, traversler muhtelif Alman fabrikalarının. Haydarpaşa limanı inşaatının kumpanyaya verilisi 1900'de, kısmen açılışı da 1902'dedir.

Trene binerek yukarı doğru yolu tutalım: Sağımız Haydarpaşa Çayırı, solumuz İbrahimağa. Buralar Anadolu'yu aşip sınırlara giden, şark seferlerine iştirak eden kıtaata ordugâhlık edermiş. II. Mahmud Çamlıca'ya rağbet edip sık sık gelir gider olduktan sonra havalıye rağbet artmış.

Abdûlmecid (1839-1861) devrinde, kız kardeşi Adile Sultan'la damad Mehmed Ali Paşa'nın düğünü¹ yapıldığı hengâmede, bu çayırda şenlikler tam bir hafta devam etmiş; etraf inlemiş.

1 Haydarpaşa Çayırında düğün: 12 Haziran 1845'te Âdile Sultan ile Mehmed Ali Paşa'nın düğünü Geleneksel sur-ı hümayun düzeninde yapılmış, padişah Abdûlmecid, vezirler, büyükelçiler ve yüzlerle dâvetli katılmıştır. Bu düğünün en merak uyandıran özelliği, Komaski'nin balon havalandırması olmuştur.

Bizim çocukluğumuzda gayet kalabalık olurdu. Bilhassa Hıdrellezlerde Kadıköy, Üsküdar, Çamlıcalar halkının kâffesi (hepsi) oralı. Sair zamanlar da ismi züğürdler yaylası... Araba ile gezemeyen, tabana kuvvet dolaşan, yirmi paraya kahvelere çöken meteliksizlerle hıncahıncı.

Vagonun içinde, gidiyoruz. Mükemmel “ecel beşiği” olan, çok kim-seleri verilmiş sadakalarına bağışlayan Ziverbey Yokuşundaki şimendi-fer geçidini geçer geçmez, hemen solda Acemler denilen kalantorların kâşanesi, bahçesi, limonlukları. Ve boyluboyunca köşkler... Zühtü Pa-şa'nın çok ağaçlıklı malikânesi, gene haneler ve Kızıltoprak İstasyonu. Adının gelişti toprağının kızıl oluşundan... Semtin Kuyubaşı tarafları sonra rağbet görmüş. Abdülâziz (1861-1876) zamanında en tehlikeli mevkilerden biriymiş. Sebebi de Veliahd Murad Efendi Köşkünün ve çiftliğinin² oracıkta oluşu. Civanbaht³ göz hapsinde amma deryadil (hoşgörülü).

Mimarlık meraklısı imiş. “Hanedan-ı Osmanîye'ye mensup olmasay-dım muhakkak mimar olurdum” dermiş. Gûya karısının resmini de ken-di eline çizmiş. Hâlâ meydandadır; eski redif debboyları şeklinde bir bi-nadır. Çiftliğinin küçük bir hayvanat bahçesi teşkil eden tarafındaki ge-yikler, ceylânlar, tavşanlar, papağanlar, güvercinler ve nadide kuşlardan eser kalmamıştı. Sekiz on sene evveline kadar, o zamanlardakilerin ah-fadından (soyundan) iki tavuskuşu sağdı.

Kızıltoprak'la Feneryolu arasında da seyrek seyrek köşkler mevcud-du. Geçende dediğimiz gibi Frenkçesi “bifurcation” olan Feneryolu İs-tasyonundan Fenerbahçe'ye hat ayrılır,⁴ gidip gelme bilek üç, beş kuru-şa müşteri taşır dururdu.

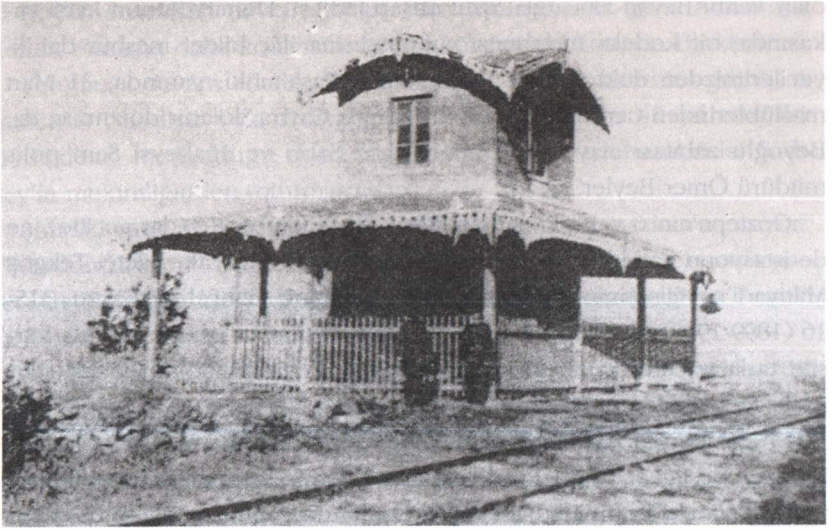
Fenerbahçe müdavimleri konak arabalarının, kira faytonlarının içinde kurulu, Belvü Otelini ve sıradaki ecnebi villâlarını geçip set üstündeki namazgâhın⁵ önünden kıvrılırlarken, trenden çıkıp tabanı tutmuşlara gö-zucu çevirmezlerdi. O yayancıkların hemen hepsi de kenar semtler sa-kinleri; İstanbul'dan gelenler, Üsküdar'dan bayır aşağı vuranlar, Yeldeğir-

2 Veliahd Murad Efendi Köşkü: Osmanlı padişahı V. Murad'ın veliahdlık yıllarında (1861-1876) oturduğu Kurbağalıdere'deki köşkü ve çiftliği. Günümüzde köşkün ve çiftliğin yerinde Marmara Üniversitesi kampüsü vardır.

3 civanbaht: Osmanlı şehzadeleri için kullanılan ve şanı yüce anlamına gelen bir deyim.

4 Feneryolu-Fenerbahçe Hattı: Sonradan kaldırılan bu kısa demiryolu askeri amaçlı olup Fenerbah-çe iskelesine uzanmaktaydı.

5 namazgâh: Şehir girişlerinde, açık havada namaz kılmak için yapılmış, yerden yüksekçe ibadet yerleriydi. Namazgâhta bir çeşme ile mihrap taşı, ayrıca burayı gölgelendiren bir çınar veya çit-lenlik ağacı bulunurdu.

Istanbul'un yoğun yerleşim yerlerinden biri olan Fenerbahçe eskiden bir sayfiye idi. Yazları istasyon, kışları karakol olarak kullanılan Fenerbahçe tren istasyonu. (Şinasi Akbatu Koleksiyonu).

meni'nin Beni İsrailileri (Yahudileri). Sakız ağaçlarının altında, kulakları, kalkacak şimendifer düdüğünde, sandalyelere, hasırlara yayılırlardı.

İlerideki doldurma ve köprü ne gezer? Buradaki geçit de can pahasına. Şûray-ı Devlet (Danıştay) âzasından Musullu Sami Beylerle mi, Daire-i Askeriye Muhasebat Dairesi İkinci Şube müdürü Rıza Beylerle mi ahabbsın, yoksa şehbender (konsolos) Torpil Tevfik Beye mi gideceksin, sağı solu iyice kollamazsan lokomotifin altına gittin bitti.

Müştemilâtından (eklentilerinden), mermer merdivenlerinden, camlı kapılarından başlayarak nihayet kendi de yıkıcıların eline geçen, kavunî boyalı, karantina tahaffuzhanesi⁶ kılıklı, Serkâtîb-i Şehriyari⁷ Tahsin Paşa köşkü çok sonraların inşaatıdır.

Amerikan çubukları yetiştiren Nümûne Bağ'ını⁸ geçelim... Sağda topçu ferîği Ali Refik Paşa'nın buradaki ikinci köşkü. Sokağına adı kalmış

6 karantina tahaffuzhanesi: Salgın hastalıkları önlemek için başka yerlerden gelenlerin belirli süre bekletildikleri sağlık, bakım ve kontrol yerleriydi.

7 serkâtîb-i şehriyârî: Padişahlık baş kâtibi. Tanzimat'tan sonra padişahın özel yazı işlerine bakan saray görevlisiydi.

8 Nümune Bağ: İstanbul'da 1887'de Göztepe'de 40 dönümlük bir arazide kurulan fidanlık. Buraya Amerikan Asma Fidanlığı, Aşı Ameliyat Mektebi de deniyordu.

olan Vehbi Bey'in altı tuğla, üstü ahşap hânesi. Demiryolunun karşı yakasında, bir kodeks mecmuası yutmuşçasına ilâç bilen, meşhur dahiliyecilerimizden doktor Rıfat Hüsameddin Paşa'nın; yanında, 31 Mart maslûblerinden (asılanlardan) Hakkı Bey... Çayra dolandır dolanmaz da, Beyoğlu zabıtası alay beylerinden Hafız Sabri ve ağabeyi Şam polis müdürü Ömer Beyler...

Göztepe'nin o vakit ki, şimendifer yolu ne derbentte (dar geçitte), ne de istasyonu kaç kulaç fevkte (yukarıda); hepsi düzayak. Biletçi Tekgöz Miltiyadî'nin gişesinin bitişiğinde Adalı Yanın'nın bahçeli gazonu. 315-16 (1899-1900) senelerinde cuma ve pazar akşamları incesaz getirtir, karşıkı tarlalara civarın aileleri kilimler yayarak birikir, çoluk çocuk attar Aleksî'den aldıkları maytap kibritlerini yakarlardı.

Bu gazinonun yanındaki çardaklı kahvenin müdavimleri de: Mümtaz Kaptan, Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi lisan-ı Fransevî muallimi kaymakam (yarbay) Şevki Bey, Merdivenköylü Osman Beyoğulları, Vehbi Beyzâde vesaire...

Çarşamba günleri Mama'da ortaoyunu oynayan, Kavuklu Hamdi'nin zurnacısı Şişman Ahmed dönüşte çardağın önünde âhenk geçirdi.

Caminin bânisi (yaptıran) Tütüncü Mehmed Efendi, Göztepe'ye ilk yerleşmişlerden, mahalleye de adını vermişlerdendir. Reji İdaresi (Tekel) kurulmadan evvel tütünler Çifte Kılıç, Ay Yıldız, Sarı İbrişim isimleriyle ve bandrolla satıldığı zamanların tüccarı. Göztepe'de dükkân dükkân akarları, deniz tarafına giden caddede köşkü vardı ki, burasını Gazi Osman Paşa ailesi satın almış, mevcut binayı birkaç misli büyültmüştü. İstasyonun çok yakınlarında oturanlar: Feşci Said bin Cebbare, Fethi Kaptan, Mabeyin kâtiblerinden Nihad Bey, Evkafı Reis Ali Efendi, Mümtaz Kaptan ve kaynatası Ahmed Bey, Ceb-i Hümayun kâtibi Faik Bey.

Erenköy Kız Lisesi olan Rıdvan Paşa Köşkünün eski ve mütevazı zamanki sahibi, meşhur maliyecilerden, Defter-i Muktesid muharriri (Hesapîşleri saymanı) Süleyman Sadi Efendi idi. Lisenin yatakhane dairesi olan bina topçu reisi Hacı Hüseyin Paşa'nın sonra yaptırdığı köşk.

Vüzera ve rical (devlet adamları) sayfiyelerinin çoğu Erenköy'ünde ve havalisinde: Evkaf Nazırı Galib Paşa, Divan-ı Muhasebat reisi Zühtü Bey, Maliye muhasebecisi Ziya Bey, Beytûlmal müdürü Hüsnü Efendi, Ticaret ve Nafia Nazırı Zihni Paşa; daha gerilerde Maliye Nazırı Reşad Paşa, Maliye Serveznedarı Halid Bey, Masraf Nazırı Hasan Paşa, Gazi Edhem Paşa...

Köyün ecnebiləri de var; Şarapçı Almanyalı Ekerlin, gene Almanyalı Herter; bunların daha kodamanı İç Erenköy'ündeki Tomson Biraderler.

Yolumuza, devam ederek Zürafalı Köşkü, Ebenin hanesini geçtik; o zamanlar Suadiye yok, Bostancı'ya vardık. Buranın 40 yıl evvelki (1900'deki) meşhurluğu donanmacı başı,⁹ Nafia muhasebecisi Sadi Bey'in mukimliğinden (oturmasından).

Şimdiki çarşı marşı, cami mami, iskeledeki gazino mazino ne arıyor? Yıldız kumandanı¹⁰ Şevket Paşa'nın büyük oğlu Cavid Paşa burada gayet Art Nouveau bir köşk kurdurmuştu ki şimdi eczacı Etem Pertev merhum ailesindedir.

Maltepe, deniz kıyısındaki yarı kahve, yarı meyhane salaşlarıyla, son vapur kaçırıldı mı Adalara aşırılacak kayıklarile, Rum dilberlerinin istasyondaki piyasalarile, sebze bahçeleri ve bostanlariyle şöhretliydi. Rağbeti tarümar eden yangındır.¹¹

Kartal ötedenberi kaymakamlıktır. Hükûmet konağı, mahkeme-i şeriyesi (kadılığı), rüşdiyesi mevcuddu. Maltepe, Pendik gibi Rumluk değil, Türk ve Müslüman yatağı. Havasına, suyuna, manzarasına uyar olmayan Sakızağacı'nın da yolu...

Gelip gidiş faciası Yakacık'ın nazarlığı idi. Yollar berbat, arabalar çürük çarık, beygirler lâğar; bayırı tamamlayıncaya kadar akla kararı seç...

Pendik baştan aşağı Rumluktu. Deniz üstündeki direkli gazinolarında garsonlara "Nero!", "Psimo!", "Düziko!" demesen haddin varsa meram anlat...

Akşam, 28 Şubat 1939

9 donanmacıbaşı: Şehrayin denen ve geceleyn yapılan fişekli gösterileri yöneten.

10 Yıldız kumandanı: Yıldız Sarayı muhafız birlikleri komutanı.

11 Maltepe yangınları: 1903'te ve 1926'da iki büyük yangın geçiren Maltepe'de ilkinde 1.121 yapı, ikincisinde 110 yapı yanmıştı.

Köprü'den Adalar'a

O vakitlerin Adalar İskelesi, şimdiki Haydarpaşa vapurlarının yanaştığı yerde; yani Kadıköy iskelesinin solunda...

Adalar'a gidiş ve geliş seferlerinin adedi onu aşmazdı. Her iki taraftan iki sabah, bir öğleden sonra, iki akşam postası; bir de Anadolu kıyılarına uğrayanı; doğru Büyükkada'yı tutup Yalova'yı boylayanı da cabası...

Adalar'ın gözbebeği vapuru 14 numaralı Aydın'dı. Sabahları Pendik ve Kartal'dan gelerek alaturka saat 1'de Büyükkada'dan, bir çeyrek sonra Heybeli'den direkt olarak İstanbul'a gider, 10'da Köprü'den hareket edip aynı şekilde dönerdi. Heybeli'yi dakikası dakikasına bir saatte tutardı ki, aşağı yukarı bugünün rekoru sayılır.

Öbür yandan çarklılar arasında iki yürük daha var: 19 numaralı Fenerbahçe, 20 numaralı Haydarpaşa. Bu ikisinden sonra en halliceleri 17 numaralı Şahin'di.

İlk ve öğle üstü seferlerini yapan 8 numaralı Hereke, 15 numaralı Nüzhetiye, numarasız Eser-i Şevket tıknafestiler. İçlerine bin, deniz havasına, manzarasına gık de veya mütalâaya var, 300 sahifelik kitabı hatmet; yahut alt salonuna in, kanapeye sırtı verip horul horul uyku kestir...

Sarayburnu sağımızda, açılıyor... Solumuz Moda, Kalamış koyu Fenerbahçe mesire-i dilârası (gönül süsleyen mesire)...

Buradaki fener 1864'te Fenerler İdaresi'nin teşekkülünden sonra yapılmış. Evvelce sabit ışıklıydı; şimdiki gibi çakmaz ve yanıp sönmezdi.

Bu seyrangâhtan (gezi yerinden) çok defalar bahsettiğimiz için tekrara lüzum yok. Yalnız şunu söyleyelim: On, on beş sene evveline

Yüzyılın başında Heybeliada öteki adıyla Halki, Müslüman ahalisinin diğer adalardan daha çok olmasıyla bilinirdi.

(1920'lere) kadar duran, berzah tarafındaki kümbetli harabe, Emevilerden kalma imiş. Mervan İbni Hakem'in kumandasında İstanbul'u muhasaraya gelen, hattâ Galata'yı zapteden Araplar, buraya şehidlerini defnetmişler; o kâgir binayı da hamam olarak yapmışlar. Osmanlı padişahlarından bazıları bu noktaya saraylar kurdurmuş, bazıları da, şehidlik olduğu için serviler diktirmiş. Fenerbahçe'nin seyrangâh oluşu, II. Mahmud'un Çamlıca'lara dadanışından ve civarlarını sık sık dolaşışından sonra... Şunu da ilâve edelim: Önceleri, II. Abdülhamid (1876-1909) devrinde olduğu gibi, cuma ve pazarları hıncahınç dolmaz, araba piyasaları yapılmazmış. Senede bir, Mayıs'ta öküz arabalarıyla ve yemeklerle erkenden gelirler, akşamı ederlermiş. Solumuzda, Şapkaburnu'nun açığındaki Salistra dalyanı en büyük ve verimli dalyanlardan biri idi ve hâlâ da öyle...

Güz yarılanıp havalar serinleyince Karadeniz'den akın eden uskumrular ve peşlerindeki torikler buralara yayılır, dalyan sahibi çorbacıları (Rumları) ihya ederlerdi. Gene de öyle...

İstanbul'un eski ahalisi, yani 486 sene (1453'ten) evvelkiler, Adalar'a

Demonisya yani Halk adaları, sonra Papadonisya yani Papaz Adaları derlermiş. Şark imparatorlarına, imparatoriçelerine, prenslerine sürgün yeri olduğundan Avrupalılar Prens Adaları diyorlar. Bizler de Kızıl Adalar demişiz. Topyekûn dokuz adettirler. Büyükleri İzmit Köfzezi'ne gidiş sırasile Kınalı (Proti), Burgaz (Antigoni), Heybeli (Halki), Büyükada (Prinkipo)... Küçükleri de Hayırsız Adalar dediğimiz Sivri Ada (Oskiya) ve Yassıada (Platiya); Heybeli'nin önündeki Kaşık Adası (Pita); Büyüka-da'nın cenubundaki Sedef Adası (Anterobintos) ve gerisindeki Tavşan Adası (Neandros)...

Hepsi de keşişler ikametgâhı ve manastırlarla doluymuş. Tahtından indirilmiş ve gözü çıkarılmış Rum tacıdarlara (imparatorlara), saçları kesilmiş karılarına, işkenceden işkenceye sürüklenmiş mensuplarına çilehane ve mezar olmuşlar...

Malûm a, Hayırsız adaların "Sivri"sine, 1910'da İstanbul'un sokak köpekleri sürülmüşü de acı acı ulumaları tâ nerelerden duyulmuştu.

Yassıada'da çatısı ve katları göçüp duvarları, kalmış olan bina, 1857-65 seneleri arasında İstanbul'da İngiliz elçiliği eden Sir Henry Bulvair'in yaptırdığı köşkten bakiyedir. Beş altı sene evvel (1934'te) seyrettiğimiz "Karım Beni Aldatırsa" filminde, Ercümen Behzad'ın Feriha Tevfik'i alıp çala kürek kayık yanaştırdığı mahâldir.

Kınalı, kırmızımtrak yamaçlarile, âdetâ kınalı gibi, koyduğumuz isminin müsemması değil mi?.. Şu var ki onda çam, mam arama, tepeleri, bayırları fundalık, çalılık...

Bir aralık Şark (Bizans) İmparatorluğuna konan Ermeni Leon'un (İmparator I. Leon: 457-474) cesedi de, çoluk çocuğuyla beraber buraya aparılmış...

O bedbahattan mı, yoksa mintarafilâh mı, (allahtan mı) bu ada evvel ve âhır Ermenilerce merguptur (sevilir). Senelerden beri Kuyumcu Çarşısının (Kapalıçarşı), Samatya'nın paralıları ve Adalar'da yaz geçirmek isteyenleri hep oraya giderler.

Burgaz öteden beri Rumluktu. Oradan vapurlara binip inenler arasında bir Türk hemen hemen görülmezdi... Doktor Medeni'nin sanatoryu mu? Rüyalarda yok... Ara postaları yapan iki bacalı Nüzhetiye'nin, koca davlumbazlı Eser-i Şevket'in kaptanları ekseriya açıktan: "Müşteri var mı?" diye çımacılara bağırırlar, iskeleye yanaşmadan yolu tutarlardı.

Burgaz'dan kalktık, yolumuza revanız: Arasından geçtiğimiz Kaşık Adası'nı doktor Hintıryan'ın satın aldığı, köşkler, bahçeler, bağlar kura-

1920'li yıllarda Heybeliada.

cağı, bir tarafını çiftlik şekline sokacağı söylenip dururdu. Bunları yaptı da, ben mi farkına varmadım, yoksa lâfta mı kaldılar bilmem; bildiğim şu ki adacağızın oldum olasıya kupkuru ve ıssızlığı; içinde, hâlâ duran bir balıkçı kulübüsinden başka nesne bulunmayışı...

Heybeli.. Arası basık iki dağ tepesiyle hakikaten heybeye benzer... Bizimkiler en münasip ve yakışık alan adını takmışlar. Heybeli, adalar içinde İslâm ahalisi en çok olanıydı ve elyevm de öyledir. İskelenin bitişiğindeki Deniz Harp Okulu, yani eski Mekteb-i Bahriye binası 1860 yapısı. İttihad ve Terakki'nin Bahriye Nazırı Cemal Paşa zamanında ve daha sonraları bazı ve ilâvelere uğramıştır.

Adanın, dindaşlarımızla doluşuna bir sebep de herhalde bu mekteptir. Bahriye'den hayli erkân, ümera, zabitan tabiatıyla oraya yerleşmişlerdi. Yelkenli Nüveyd-i Fütuh talim gemisi de karşıda demirli.

İlk tepenin yamacındaki Rum Papaz Mektebi¹ eski bir manastır yerine 1844'te inşa edilmiş. Keşişhanelik zamanında ve 1828'deki Rus Harbi sıralarında buraya Moskof esirleri getirilmiştir. 310 (1894) zelzelesinde zedelenen binayı tamir ettiren, Rum zenginlerinden Pavil Stefanoviç.

1 Rum Papaz Mektebi: Heybeliada Ruhlban Mektebi, günümüzde ise Heybeliada Rum Erkek Lisesidir. Heybeliada Papazlığındaki Bizans manastırının yerinde 1772'de açılan manastır ve okul. 1951'de Rum Azınlık Lisesi ve Teoloji Bölümü ayrılmıştır. Okulda öğretmen ve öğrenci bulunmamaktadır.

İki tepe arasında Rum Ticaret Mektebi 1831'de yapılmış.

Oteller ve gâzinolar itibarıyla Büyükkada'yla yarışmamakla beraber Heybeli'nin de Paris, Avrupa, Servet isimleriyle geniş, temiz, konforlu, gazinolu, çalgılı otelleri vardı ki, saydıklarımızın sonuncusu haftalık *Ma-lûmat*, gündelik Türkçe ve Fransızca *Servet* gazetesinin sahibi Baba Tahir'indi.

Tapusu da, madaması (eşi) ve Abdülhamid'in viyolonisti Vondra'nın hemşiresi (kızkardeşi) Hatune'nin üstünde.

Heybeli, havasının ceyadeti (sağlamlığı), çamlarının bereketi, muhiti-nin samimiyetiyle hiç şüphesiz öbür adalardan üstündür; Çam Limanı'nın letâfeti de eşsizdir.

Sırası düşmüşken şu fıkrayı yazıverelim:

Balkan Harbi (1912-1913) avakibi (sonlarında) sıralarında sadrazam Kâmil Paşa, Sultan Reşad'a yana yakıla Rumeli'yi ve Adalar'ı (Ege'deki) kaybetmek mecburiyetinde kaldığımızı söylemiş. Hakan:

– Aman sus paşa, demiş; hele Adalar'a çok yandım, Çam Limanı'na bayılırdım!...

Bahsettiğimiz tarihlerde, Heybeli'nin ne sanatoryomu, ne Halkipalas, ne civarındaki köşkler, ne plajı, ne de ilkteşrinde (ekimde) turfanda mandalinalar yetiştiren bahçeleri vardı.

Gelin olacak vükelâ vüzera kızlarına çeyizlik beyaz çamaşırlar diken, nakışlar işleyen kız kurusu ve birer yaş aralı meşhur "Dört Kardeşler" seksenini aşkın olarak elân hayattalar...

Akşam, 5 Mart 1939

Vaktiyle yalnız amlık değil, incirlik, zeytinlik ve bağlıkmış ta... O göze-
limin kusuru ötedenberi susuzluktur. Kuyuları acı, sarnıçları sıcaklarda
kurur, kurtlanır; içecek suyu gene hariçten, Maltepe'den, Kartal'dan, Ya-
kacık'tan gelirdi.

Büyükada'nın çevresi 8 kilometre kadardır. Muntazam yolları
1888'de yapılmış. Tenteli sepet faytonları, merkepleri gene mevcuttu.
Büyük turu arabalar 2 Mecidiyeye (40 kuruşa), eşekler 10, 15 kuruşa
yaparlardı. Inek ağıllarını andıran salaş iskelenin önüne birikip vapur-
dan çıkanları karşılama, gidenleri uğurlama gene mevcut.

şimdi, bundan 30, 35 yıl (1905-1910) evvelki Büyükada'yı dolaşaca-
ęız: Vapurdan çıkıp karaya ayak bastın mı, yayılmış kırmızı kumlarda
ıtır ıtır y r ... Sağdaki gazino o zaman aynı mahalde ve aynı halde...
Sahibi, Daire-i Askeriye m teahhidlerinden Sinyosoğlu, m steciri Yani
idi. Mandolinli, gitaralı Rum algıları hiç eksik olmaz, bazan Beyoğ-
lu'ndaki tiyatro kumpanyaları derme çatma gelir, kutu kadar sahnesinde
temsiller verirdi.

Yokuşu çıkıp sağa saptık. Bean Rivage Otelı, 20, 25 sene (1920'ye
doğru) evvel yandı. 50 yıllık Kalypso Otelı Akasya adını aldı. Gene k l
olan Giakomo Otelı'nin yerine de Yat Kulübü yapıldı ki şimdi Anadol 
Kul b d r. Giakomo'yu tutanın kızı da öyle dilberdendi ki... Kara kaş,
kara göz, tombalacık vücut. "Onun yamanlığı Ada erkeklerini de balı-
sının otelini de yaktı" derlerdi.

Yakınlardaki köşklerden birinde ablak yüzlü, iri yarı, kesesi dolu, da-

Büyükada'da daha sonra Akasya oteli adını alan ünlü Kalypso oteli

matlar, gelinler, torunlar sahipliğine rağmen gayet zendost (kadın düşkün) bir et müteahhidi otururdu. Buna dair, rahmetli Tahsin Nahid'in ağzından duyduğum bir menkıbesini (öyküsünü) kısaca anlatıvereyim: Şair, çok sevdiği arkadaşı Şehabeddin Süleyman'la Dil'de dolaşırken, atak mizaç olan o iri kıyım müteahhid bunlara çatmış. Faytonunun üstünde zebellâ gibi arabacısıyla ispiri de var. Tahsin öfkeden kendini kaybedip fırlamaz mı yanlarına?.. Kalın bastonunun, arabanın üstündekilere, içinekinde savura savura kaçtırmaz mı alayını?.. Şehap, tâ nere-lerdeki çamların arkasından hayretle bakakalmışmış...

Nizam Caddesinde kurenadan (saray mensuplarından) ve kâtib-i sâni (Mabeyn İkinci Kâtibi) Arap İzzet Bey'in sağlı sollu çifte kâşanesi (köşkü), semtin en saltanatlı binalarıydı. Yukarıki ailesine mahsus, aşağıki de selâmlığıydı. "Tetkik edilecek mühim evrak var" diyerek oraya çekilip sabahlar, alâriyayetin (söylentiye göre) keyf çatarmış.

Hususî bir çatana ile İstanbul'a gelip gider, mehtaplarda faytonuyla Ada'yı dört dönerdi.

Azarya'nın köşkü evvelâ Tophane müşiri Zeki Paşa tarafından alınmış, Mütareke senelerinde (1918-1922) kulüp olmuş, bir aralık Karasi (Balıkesir) mebusu Bay Süreyya biraderimizin uhdesine geçmiş, nihayet Seferoğlu'na intikal etmişti. Binanın kulüplüğü sıralarında, Ada eşrafından Bay Cafer de ortaktı. Mumaileyhden (adıgeçenden) sonra Yat Kulübüne geçti. Misafirlerin yiyecekleri yemişi temin için, hayli gayret sarfe-

derek Hristos Tepesinin eteğindeki araziyi bağlık ve bahçelik yapmış, muvaffakiyetle meyva yetiştirmiştir.

Sadrazam Halil Rifat Paşazâde Cavid Bey de Nizam'da. Gezip tozanların, ele avuca sığmazların en büyüğü o. Dokuz on yaşlarımdayken tesadüfen orada bulunmuştuk. Köprü'nün Kadıköy ve Adalar iskelesi merdiveninde vuruşu, pike yeleğinin kanlarla mülâmma oluşu gözümün önündedir.¹

Nizam Caddesini takipteyiz. İdare-i Mahsusa'nın meşhur müdürü Con Paşa'nın malikânesi sapasağlam duruyor.

Dil, kırk yıl evvel ne ise gene o. "Yorgoli" şimdi Yörükali. O vakit de deniz hamamları vardı. Kadınları ve erkeklerinki yanyana... Pedavraları (tahtaları) sımsıkı kapalı olan kadınlarınkinden bazı ecnebi madamlar ve matmazeller, yasak masak dinlemeyerek dışarı fırlarlar, delikanlılar da kulaç kulaç peşlerine düşerlerdi.

Erkekler hamamının bir hususiyeti de paralılar ve cakacıların denize çil kuruşlar, ikilikler, çeyrekler atması; Rum çocuklarının dalıp dalıp kapması. Dil'den Büyük Tur yolu tutulunca ileride Palyambelos, Yahya Kemal'in Viranbağ dediği ve:

*Adalardan yaza ettik te vedâ
Sızıyor kalbimiz üstündeki dağ
Seni batırıyoruz Viranbağ...*

mısralarını söylediği yer.

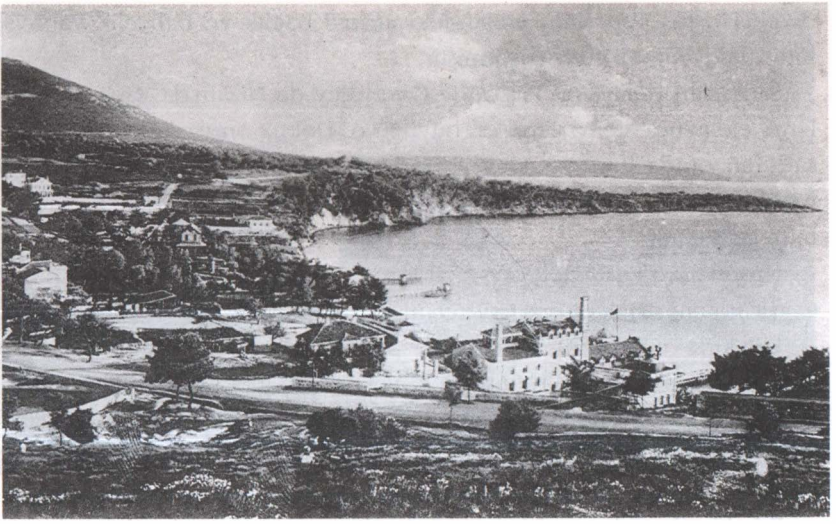
Oraya gelinceye kadar toprak ağaçsız, her taraf kocayemiş tarlasıdır. Ayayorgi Tepesinin altında, sırtların eteğinde çam korusu başlar. Seferoğlu'nun bağı da yakında...

Palyambelos'taki içkili kahvede boyuna laternalar çalınır, sevişenler kocayemişlerin aralarına dağılırdı. O gazinocu gene yerine sadık ve el'ân kulübesinde...

Aya Yorgi, denizden 200 metre yüksekmiş. Bin bu kadar yıllık manastırından bakiye (kalma) üç kilise görülür ki aşağısındaki en eskisi imiş. Buranın bir kısmı 35, 40 sene evvel (1900'lerde) Şifahane'ydi.

Dil'den ileri yürüyüp sola sapalım. Diyaskelos, şimdiki Luna Park... Buranın iki gazinosunda da laternalar, horalar, türküler eksik olmazdı.

1 Cavid Bey: Sadrazam Halil Rifat Paşa'nın oğlu Şura-yı Devlet üyesi Cavid Bey, babası sadrazamken 1899'da Galata Köprüsünün Adalar iskelesinde Yanyalı bir Arnavut tarafından suikaste uğradı ve öldürüldü.

Eski bir kartpostal'da Büyükacla Nizam yolu ve plajın olduğu koy. Sol tarafta Dil.

Aya Yorgi ve Hristos Tepeleri arasında, yüksekteki büyük bina otel olarak, hattâ adı da konup Prinkipo Palas denilerek 1896'da yapılmış, âkıbet Rum Yetimhanesi olmuştu.

Maden'e çıkıyoruz. Sağımızdaki Aya Nikola Manastırı'na da 1828'de Moskof harbi esirlerinin bir kısmı nakledilmiş. Semte Maden isminin verilmesi, 1840 senelerinde işletilen ve ocakları hâlâ meydanda olan demir madeninden kalma...

Bu tarafın hatırıma gelen eski köşklerini sayalım: Köprüyü geçince Abdullah Paşa'nın, boğaz hekimi Fotyadis'in, Beyoğlu'nda Bonmarse'nin karşısındaki manifaturacı Papa'nınki.

Bir vakit ki Bellâ Vista, şimdiki Belvü Gazinosunun karşı tarafında Mabeyin mütercimlerinden Marunî Sabuncu; bahçesinin önünde yaldızlı bir anı kovani, ve içinde aynalı bir hizmetçisi vardı ki elyevm hayattadır.

Bahçıvanoğlu, yani bugünün Alpaslan sokağının üstündeki caddede tahinî boyalı, yanyana iki köşk Cemal Bey'in; karşısındaki çam ağaçlısı da Mahmud Celâleddin Paşa'nındı.

Az ileride, Çakır çıkmazının başında Mabeyincilerden Tahir Bey; bitişiğinde Ada muhtarı saatçi Mihran. Burasını ressam Bay Laga Mehmed Ali aldı; boyattı, moyattı. Köşe basındaki güllü eve, samimi ahbablığı dolayısıyla doktor Hintıryan taşınır durur, daha ötede Aslan Freskon'un evinin karşısında da II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Abdülkadir otururdu.

Şehzade şıpsevdilerden; burada da bir balıkçı kızına vurulmuştu. Yosma'nın kulağında tek taş küpeler, göğsünde pırlanta pandantifler; arabalarda, çamlarda beraber gezerlerdi. Evde her gece saz, âhenk; ne-cabetpenah (şehzâde) da piyano başında...

O sokaktan kumsala inilirken, Aya Yorgi meyhanesini tutan Andri-yan'ın evini tarihçi Ahmed Refik (Altınay) merhum almıştı ki, biçareyi ölüme kadar götüren hastalığı orada başlamıştır.

Gene yukarı dönelim: Şazili Dergâhı şeyhinin oğlu Hüseyin Bey'in köşkü. Mumaileyh (adıgeçen), Cezayirli Emir Abdülkadirzâde Muhiddin Paşa'nın damadı olduğundan, bu köşktekilere Ada Rumları "Arap Paşalar" derlerdi.

Büyükada'da kırk yıl evvel (1900'de) kayık yarışları yapılır; Otel Ka-lipso'nun rıhtımına bayraklarla donanmış seyirci mahâlleri ve hakem barakaları kurulur; müşterilerle tıklım tıklım dolu olan İdare-i Mahsusa ve Şirket-i Hayriye vapurları, muşlar, sandallar açığa sıralanırdı.

Adada polis, molis hiç göze görünmezdi. Eminlik bu kadar olur. İki zaptiye, esbak (eski) sadrazam Cevad Paşa'nın biraderi Şakir Paşa Köş-kü'nün altında, iki dahası da Nizam'da dururlardı. Ufacık bir vakayı du-yan yok.

Musevîler rağbet etmeye ve yazlığa gelmeye başladıktan sonra Ada bakkalları ve kasapları, "Bize alışveriş bırakmadılar, iflâs edeceğiz; her şeylerini İstanbul'dan taşıyorlar" diye önceleri şikâyetçi olmuşlarsa da sonra, aksatılarını yoluna koymuşlardır.

Adalar, hiç şüphesiz dünyanın cenneti, İstanbul'un en baş tacı sayfi-yeleridir. Ah, şu sularına ve yollu vapurlarına bir an evvel kavuşsak!...

Akşam, 7 Mart 1939

- 31 Mart Vakası 127, 130
 Abbas Hilmi Paşa 164, 177
 Abdi (Komik) 65, 109
 Abdullâh (Arap) 120
 Abdullâh Biraderler 32
 Abdullâh Cevdet 153
 Abdullâh Efendi Lokantası 58
 Abdullâh Paşa (Şerif) 168
 Abdullâh Paşa, Müşir 203, 226
 Abdurrahman Efendi (Tatar) 154
 Abdurrahman Şeref, Vakanüvis 82
 Abdülâziz 29, 105, 108, 110, 118, 119, 125, 132, 135, 148, 151, 163, 178, 196, 209, 212
 Abdülhak Hamid 164, 196
 Abdülhak Molla 164
 Abdülhak Şinasi (Hisar) 9
 Abdülhamid, I. 168, 184
 Abdülhamid, II. 26, 32, 39, 84, 96, 119, 125, 148, 161, 165, 178, 183, 184, 194, 218, 221, 226
 Abdülkadir Şeyhzade 226
 Abdülkerim Nadir Paşa (Çarpanlı) 119
 Abdülkerim Paşa, Serdar-ı Ekrem 191
 Abdülmecid 71, 137, 157, 160, 162, 163, 174, 177, 184, 201, 211
 Abdülmecid Efendi 166
 Acem Tahir Kırantanesi 101
 Açık Türbe 191
 Adalar İskelesi 217
 Adile Sultan 160, 211
 Adnan Tahir 21
 Afet (Udi) 196
 Ağâh (Deveci) 65
 Agato Eleni 67
 Agop Efendi (Köçeoğlu) 183
 Ağâ Camisi 37
 Ahmed (Davulcu) 65
 Ahmed (Deli, Kasımpasalı) 68
 Ahmed (Dragon) 120
 Ahmed (Kazasker) 120
 Ahmed (Sisman), Zurnacı 134, 214
 Ahmed Abud Efendi Konağı (Berlic Mektebi) 123
 Ahmed Alif Paşa 169
 Ahmed Bey (Sisman), Muhasebat Dairesi Reisi 86
 Ahmed Bey 106
 Ahmed Eyüb Paşa 207
 Ahmed Fehim 206
 Ahmed Ferid (Türk) 100
 Ahmed İhsan (Tökgöz) 177
 Ahmed İzzet Paşa 203
 Ahmed Midhat Efendi 104, 174, 175
 Ahmed Muhtar Paşa, Gazi 11, 12, 13, 14, 110, 157, 207
 Ahmed Nureddin Bey, Operatör 137, 138
 Ahmed Paşa (Hezarpare) 176
 Ahmed Paşa (Kel, Serhafiye) 99, 198
 Ahmed Rasim 9, 31, 84, 190, 205
 Ahmed Refik (Altınay) 227
 Ahmed Vefik Paşa 166
 Ahmed Vesim Paşa 187
 Ahmed Ziya Bey 110, 168
 Ahmed, I. 127, 147
 Ahmed, III. 13, 107, 151, 160
 Ahmedîye 190
 Ahmet Ağâ, Muhallebeci 112
 Ahmet Süreyya (Örge Evren) 15
 Ahmet Şuayıp Bey 15
 Akay 83
 Akıntılıburnu 164
 Akif Paşa (Kalkandelenli) 111
 Aksaray 59, 77, 89, 101, 104, 115, 120, 129, 135, 141
 Aksaray Karakolu 135, 141
 Aksaray yangını 132
 Akşam 10, 17
 Alafranga Baloz 61
 Aleksi, Attar 214
 Alemdağı 197
 Ali (Hımlım) 58
 Ali (Kaklayıcı) 120
 Ali (Kız) 120
 Ali Bey (Barometre) 205
 Ali Bey (Direktör) 104
 Ali Ferid (General) 55, 87
 Ali Haydar (Aktay) 14
 Ali Paşa (Horoz) 209
 Ali Paşa (Uluc) 159, 160
 Ali Refik Paşa 153, 213
 Ali Rıza (Komik) 65
 Ali Rıza Bey, Alus'un amcası 11
 Ali Said Paşa 163
 Ali Sami (Yen) 14
 Ali Samil Paşa (Bedirhanî) 204
 Ali Şehbaz Efendi 168
 Ali Sevki (Berker) 14
 Âli Paik (Üstünidman), idmancılar seçli 195, 196
 Alibey 147
 Alman Çemesi 125
 Alman Sefarethanesi 45
 Altın Boynuz 147
 Altıyol Ağzı 203
 Ambasadör Oteli 171

Amelya (Büyük) 63
 Amelya (Küçük) 63, 64, 65
 Amerika Tiyatrosu 60, 63, 65
 Anadolu Demiryolları Şirketi 211
 Anadolu Hanı 36
 Anadolu Kulübü 223
 Anadoluhisarı 179
 Andon (Paskal) 63
 Anna (Nemseli) 55
 Apollon Mabedi 126
 Apolon Fotoğrafhanesi 32
 Apukurya 37
 Aranık 65
 Arğiri (Daveli) 63
 Arif Bey (Karagözcü) 100
 Arif Bey, Mabeyinci 164
 Arif Kırathanesi 101, 103
 Arif Paşa, bahriye livası 77
 Arslanlı Sokağı 62, 63, 78
 Asım (Küçük) 65
 Asım Bey 177, 187
 Askerî Kırathanesi 101
 Asmalı 79
 Asmalımesjid 33, 42
 Asrı Sinema 27
 Âşir (Çesmemeydanlı) 66
 Âşyan 165
 Aşkı (Meddah) 103
 At Meydanı 127
 Ata (Aksarıklı) 120, 121
 Avni Bey, Japon mağazacı 108
 Avni Paşa 209
 Avrupa Tiyatrosu 65, 67
 Aya Andriya Kilisesi 138
 Aya İrini Kilisesi 12, 13
 Aya Nikola Kilisesi Sokağı 63
 Aya Nikola Manastırı 226
 Aya Romano Kapısı 134
 Aya Teodosya Kilisesi 152
 Aya Yorgi Meyhanesi 227
 Ayakapı 152
 Ayamama 153
 Ayasofya 13, 123, 125, 139, 152
 Ayaspaşa 45
 Ayastefanos (Yeşilköy) 83, 157
 Ayıyorgi Tepesi 225
 Ayazma 191
 Ayazma Camisi 187, 188
 Ayazma Hamamı 188
 Aydede 17
 Aydın 125
 Aynalı Sokak 58
 Aynalıçeşme 42
 Aynalık Çeşmesi 208
 Ayyansarı 71, 151
 Azapkapı 69
 Azapkapı Camisi 39
 Aziz Mahmud Efendi Dergâhı 190

Aziziye Karakolu 72
 Aznavur Pasajı 36
 Baha Tahir (Malûmatçı) 221
 Bağdad Caddesi 205, 208
 Bağdat 193, 194
 Bağlar Caddesi 153
 Bağlarbaşı 190, 196
 Bahariye Caddesi 201, 202
 Bahçekapısı 124
 Baker Mağazası 33
 Bakırköy 153, 155, 156, 157
 Baki Bey, Bahâli Evrak Müdürü 55, 87, 112
 Baki Efendi (Şeyh) 154
 Balat 81, 151, 184
 Balat Kapısı 151
 Balıkcılık Enstitüsü 167
 Balıklı Ayazması 139
 Balıkpazarı 29, 79
 Balımmucular 115
 Baltalimanı 167
 Baltazi, Banker 169
 Baradanof, Rus güreşçi 48
 Barbaros Hayreddin 162
 Bayezid, I. (Yıldırım) 179
 Bayezid, II. 139, 141, 176
 Bayrampaşa Deresi 134
 Bean Rivage Oteli 223
 Bebek 164
 Bedri Bey (Dişçi) 201
 Bekir Efendi (Arnavut) 169
 Bekir Sıtkı Bey, mabeyinci 99, 100
 Belediye Bahçesi 51
 Bellâ Vista 226
 Belvü Gazinosu 226
 Belvü Oteli 171, 212
 Beşiktaş 57, 89
 Beşiktaş Kulübü 163
 Beyazıt 89, 107, 110, 115
 Beyazıt Caddesi 115
 Beyazıt Kulesi 183
 Beyazıt Meydanı 91, 107, 115
 Beykoz 173, 175, 197
 Beykoz Çayırı 175
 Beylerbeyi 129
 Beylerbeyi Sarayı 184
 Beyoğlu 24, 27, 31, 37, 41, 43, 53, 62, 74, 77, 101, 181, 197, 203, 208, 223
 Beyoğlu Belediye Dairesi 23
 Bezmî Hanım 137
 Bezmîâlem Kadın (Abdülmedic'in annesi) 132, 162
 Binbirçesit Mağazası 124
 Birinci Dâire-i Belediye 109
 Bitpazarı 89
 Boğazkesen 60
 Boğos (Astikzade) 106
 Bonife, dişçi 73
 Bonmürse 34

Borazan Tevfik 84, 109
 Borsa Kütüphanesi 101
 Bostancı 215
 Bostancı Köprüsü 208
 Boyacıköyü 167
 Bristol Oteli 28, 170
 Bulgar Kilisesi 152
 Bulgur Pakas 167
 Bulgurlu Dağı 197
 Burğaz (Antigoni) 219
 Burhan Felek 15
 Burhan, Onikiler'den 120
 Burmalı Direk 126
 Burmalı Mescit 111
 Bursa Sokağı 42
 Bülbülderesi 190
 Büyük Aynalı 58
 Büyük Bebek 164
 Büyük Çamlıca 53, 184, 197, 212, 218
 Büyük Millet Hanı 33, 67
 Büyükkadı (Prinkipo) 85, 219, 223
 Büyükdere 45, 170, 173
 Büyükdere Koyu 197

 Cadde-i Kebir 42
 Cadehistan 85, 208, 210
 Çağaloğlu 116
 Cami-i Kebir 185
 Canib Bey, evkaf muhasebecisi 87
 Celâl (Yalnız, Sakallı) 15
 Celâl Bey (Süslü, Sofularlı) 105
 Celâl İsmail Paşa 210
 Celâl Nuri (İleri) 169
 Celâl Paşa, Doktor 207
 Cemal (Tırşucu) 120
 Cemal Paşa 107, 220
 Cemal Paşa Konağı 115
 Cemal Paşa, Sadrazam yaveri 87
 Cemaleddin Efendi, Şeyhülislâm 164
 Cemil (Udi, Şekerci) 106, 110
 Cemil Paşa (Topuzlu) 156, 209
 Cemile Sultan 161
 Cemile Sultan Sarayı 182
 Cerrahpaşa 135
 Cerrahpaşa Hastanesi 135
 Cevad Paşa 98, 227, 161
 Cibali 152
 Cinci Meydanı 89, 92, 93, 94
 Cisir-i Cedid (Yeni Köprü) 72
 Civan (Kör) 80
 Con Paşa, idare-i mahsusâ direktörü 83, 225
 Corci (Karantinacı) 55
 Cumburiyet 17

 Çakalburnu 177
 Çam Limanı 221
 Çanakkale 148
 Çapa 132
 Çarçaklı Kahve 78

Çarşı Hamamı 200
 Çarşıci 89
 Çarşıkapı 101, 104, 115
 Çatalca 157
 Çatladıkapi 128
 Çavuşzade 142
 Çavuşzade Mescidi 136
 Çaya, Macar güreşçi 48
 Çaylak Tevfik 9
 Cengelliköy 87, 183
 Çerkes Ahmed Paşa 55
 Çesmemeydanı 59, 60
 Çıkmaz Sokak 107
 Çingirahlı Tatar 147
 Çırağan Sarayı 163
 Çırcır Suyu 51, 172
 Çırcır yangını 132
 Çiçek Pasajı 36
 Çiçekçi Sokağı 35
 Çiftelirnarlar 138
 Çiftelirnarlar 209
 Çiftelulumba Sokağı 115
 Çinili Cami 195
 Çinili Hamamı 113
 Çinili Köşk 13
 Cubuklu 176, 177
 Çukurçeşme 59, 208

 Dağcılık Kulübü 48
 Dârü'l-Fünun 125
 Dârü'l-İrfan Mektebi 201
 Dârü'l-Muallimat 115, 132
 Dârü't-Tâ'lim-i Musiki 177
 Darülaceze 73
 Darüşşafaka 91, 138
 Dâü'l-kellb 132
 Davudpaşa 141-142
 Davudpaşa İskeleyi 141
 Davul 16
 Davut Paşa (Kara) 120
 de Fontmagne 23
 Defterdar 151, 195
 Defterdarburnu 163
 Defterhane 95
 Delf 126
 Della Suda Eczanesi 109
 Demirkapı 148
 Demonisiya 219
 Deniz Harp Okulu 220
 Denizbank 83, 161
 Dereseği 175
 Derviş Paşa Konağı 132
 Deutsche Bank 211
 Dilberzade Efendi 55
 Direklerarası 101, 110, 118
 Direkliyeli 186
 Divanyolu 101, 103, 104-105
 Diyarbakır 115
 Diyarbakır Kütüphanesi 101

Doğancılar 66
 Doğancılar Camisi 188
 Dolmabahçe 147, 161
 Duvarıdibi 191
 Düring Paşa 42
 Düyün-ı Umumiye 194

Ebu Eyyub el-Ensari 149, 150, 155
 Ebüzziya Tefvik 104
 Edhem Paşa (Kör) 98
 Edhem Paşa 163
 Edirne 157
 Egl Fotoğrafhanesi 32
el-Üfürük 16
 Elâ Koşar 12
 Elbus Bey (Çerkez) 183
 Eleni (Agato, Küçük) 65, 67
 Elhan Koşar 12
 Elhan Türsan 12, 19
 Emin (Zurnacı) 134
 Emin Bey (Dağıstanlı) 97
 Emin Camisi 42
 Eminönü 71, 72, 101, 138
 Emir Abdülkadirzade Muhiddin Paşa (Cezayirli) 227
 Emirgân 168
 Emirgân Oğlu 132, 168
 Enver (Arıp) 63
 Enver Paşa 12, 155
 Ercüment Belizat (Lav) 219
 Ercüment Ekrem (Talo) 14
 Erenköy 156, 209
 Ertuğrul Yarı 81
 Esad Bey 105, 143, 207
 Esekapısı 89, 138
 Eski Saray 107
 Eski Valide Camisi 195
 Eskütari 185
 Esma Sultan 196
 Ethem Pertev, Ezzacı 215
 Etmeydanı 131
 Etyemez 142, 143
 Eyyenidi, Banker 169
 Eyüb 41, 93, 150
 Eyüp Sultan 111

Faik Bey 165
 Faik Paşa, Alus'un babasının büyük dayısı 155
 Faik Paşa, istabl-ı amire müdürü 86
 Fakanoplos, komisyoncu 73
 Fatih - Altımermer yangını 132
 Fatih 92, 113, 134
 Fatih Camisi 89
 Fatih Meydanı 94
 Fatih Parkı 113
 Fatin Hoca (Gökmen) 183
 Fatma Hanım, Mısır Hicivinin kızı 184
 Fazlı Baba 62
 Febüs Fotoğrafhanesi 32

Fehim Paşa 29, 99
 Fehmi Bey (Doktor) 201
 Fener 151, 152, 181
 Fenerbahçe 145, 200, 201, 203, 204, 212, 217
 Fenerbahçe Stadı 205
 Fenerler Idaresi 217
 Feneryolu 212
 Ferid Paşa (Avlonyalı) 98
 Ferid Paşa (Damat) 167
 Feriha Tefvik 219
 Feshane 109, 143, 151
 Fethi Paşa, Tophane müşiri 13
 Fettah Koşar 12
 Fevzi Ahmed Paşa, Kaptan-ı derya vekili 69, 70
 Fevzi Çakmak, Mareşal 14
 Fevziye Kırathanesi 101, 106, 110
 Feyzi Paşa, Dr. 110
 Feyziye Çarşısı 110
 Fındık Suyu 172
 Fındıklı 57, 161
 Fındıklak Bahçesi 172
 Filiz Nurullah 48
 Filomeni (Çakar) 55
 Firuzaga 60
 Fitnat Hanım 117
 Filika (Tunuslu) 51
 Foto Süreyya 31
 Fotyadis, Doktor 226
 Fransız Hastanesi 37, 47
 Franz Joseph I. 184
 Fuad Bey (Kabanzade) 169
 Fuad Bey (Kahriyeli) 205
 Fuad Bey (Beylerbeyli) 105
 Fuad Paşa (Delî) 110, 169
 Fuad Paşa (Keçecizade) 107, 177
 Fuat Köprülü 15

Gabi Sokağı 99
 Galata 33, 39, 41, 57, 63, 64, 71, 218
 Galata Köprüsü 71, 73, 74, 85
 Galata Kulesi 183
 Galatasaray 23, 60
 Galatasaray Lisesi 25, 29, 82
 Galib Paşa (Gerdankıran) 154
 Galip (Sulu), Çesmemeydanlı 59
 Galip Bey (Gözügüzel) 105
 Galip Bey, Halep Valisi 186
 Galip Bey, teşrifatçı 86
 Galip Paşa, Evkaf Nazırı 87, 214
 Gani Toptanı 37
 Gazi İlkmeçli 201
 Gedikpaşa 118
 Gelibolu 167
 Giakomo Otelî 223
 Glavani Sokağı 28
 Göksu 179
 Göztepe 11, 20, 214
 Gureba Hastanesi 73, 132
 Gül Camisi 152

Güllane Parkı 123
Güllü Agop Tiyatrosu 80
Gülmez Biraderler 26
Güzel Sanatlar Akademisi 161
Güzelbahçe 99
Güzelhisar 179

Habib Bey 167
Hacı Âkil Paşa Konağı 112
Hacı Bekir (Sekerci) 207
Hacı Bey (Derici) 187
Hacı Hüseyin Paşa 107
Hacı Manuk 65
Hacı Paşa Hamamı 188
Haçopulo Pasajı 28, 36
Hacdehane 133
Hadımköy 157
Hafız Karamî (Hanende) 106
Hafız Paşazade (Divrikli) 207
Hakkı (Taşçızade) 206
Hakkı Bey (Sekerci) 59
Hakkı Bey, Babâli müsaviri 54
Hakkı Bey, Mabeyin Kâtibi 207
Hakkı Paşa, Sadrazamı 54, 99
Halep 194
Halep Çarşısı 37
Halıcıoğlu 148
Halic 23, 40, 69, 147, 148, 182, 197
Halid (Said Efendizade) 105
Halid Bey, Maliye Serveznekarı 87
Halil Bey, Belediye Meclis Üyesi 154
Halil Bey, Serveznekar 214
Halil Ethem (Eldem) 177
Halil Rifat Paşa 225
Halil Rifat Paşa Konağı 99
Hâlîle-i Mahmudiye Mektebi 206
Halim Paşa 164
Hallacıyan Hanı 72
Hamam Sokağı 58
Hamdi Bey (Sakallı) 108
Hamdi Bey, Beyoğlu Mutasarrıfı 153
Hamdi Reis (Gakatalı) 205
Hamdullah Suphi (Tanrıöver) 16
Hamidiye Firkateyni 102
Hamiyet Yüceses 42, 51
Hamıllara Mahsus Gazete 15
Hanriyet, pansiyoncu 55
Haraççı Sokağı 72
Harbiye İcadısı 183
Harikzedegân Apartmanları 116
Haronacı, Serkuyuncu 165
Hasan (Börekçi) 177
Hasan Âmir 206
Hasan Bedreddin Paşa 112
Hasan Efendi (Kolagası) 11
Hasan Paşa (Bozcadalı) 163
Hasan Paşa (Cezavirli) 147
Hasan Paşa (Çınçon) 86
Hasan Paşa (İncirköylü) 175

Hasan Paşa 115
Hasan Paşa, Masraf Nazırı 214
Hasan Paşa, Müşir, Masraf Nazırı 87, 123
Hasan Rumi Paşazade 206
Hasanpaşa Hanı 115
Hasanpaşa Hanı Caddesi 115
Hasanpaşa Karakolu 115
Haseki 141
Hasib Bey 143
Hasköy 71, 81, 148, 184
Hastane Çayırı 89
Haşim Paşa 165, 184
Havyar Hanı 72
Haydar Paşa 211
Haydarpaşa 75, 83, 88, 194, 208, 211, 217
Haydarpaşa Çayırı 211
Haydarpaşa Lisesi 194
Hayreddin İskeleyi 162
Hayreddin Paşa (Tunuslu) 96, 163
Hayriye Lisesi 113
Hayrullah (Dökmeci) 120
Hayrullah Efendi 164
Hebdomon 151
Heliopolis 126
Henry Bulvair, Sir 219
Heybeliada (Halkı) 219, 220, 221
Hintryan, Doktor 219, 226
İlmi (Taşçızade) 206
Hohyar 135
Hoca Ali Rıza Bey, Ressam 16, 78, 109, 189
Horhor Yokusu 113
Hovardanın Meyhanesi 60
Hriso Keras 147
Hrisopolis 185
Hristaki (Banker) 36, 169
Hristo Vergi 202
Hristos Tepesi 225
Hristos Yokusu 85
Huber Köşkü 170
Hulusi Esendal 191
Hürşid (Cerkez) 59, 68
Hürşid Bey, Binbaşı 66
Hügnen, şimendiferler direktörü 87, 201
Hünkâr Efendi 182
Hünkâr Kasrı 173
Hünkâr Suyu 51, 172
Hüseyin (Küçük) 58, 65
Hüseyin Avni Paşa, Serasker 119, 132, 191, 207
Hüseyin Haki Efendi (Giritli) 171
Hüseyin Hüsnü Bey (Resûlzade) 55
Hüseyin Hüsnü Paşa 170
Hüseyin Paşa (Küçük), İstihkâm ve İnşaat Reisi 87
Hüseyin Paşa, Hacı, topcu ferîği 86
Hüseyin Rami Paşa 209
Hüsnü Efendi, Beytül Mal Müdürü 186, 214
Hüsnü Paşa, Mirliva 202

İbrahim (Çakır) 134
İbrahim (Delî) 111, 176

İbrahim Ağa (Kara Cehennem) 131
 İbrahim Alaaddin (Gövsä) 15
 İbrahim Bey, Adliye Nazırı 176
 İbrahim Bey, kilâr-ı sâni 99
 İbrahim Paşa (Boşnak) 155
 İbrahim Paşa (Kavalalı) 129, 174
 İbrahim Paşa (Morali) 206
 İbrahim Paşa (Nevşehirli, Damat) 110, 112, 163, 169
 İbrahimağa 211
 İcadiye 196
 İcadiye Tepesi 182
 İdare-i Aziziye 83
 İdare-i Mahsusa 83, 225
 İhsaniye 191
 İkbâl Kırathanesi 101
 İlyas Bey, esvapçı 86
 İmam Sokağı 43
 İmrâhor 145
 İmrâhor Turşucusu 190
 İnzâs Rüşdiyesi 125
 İncirli 156
 İncirli Çiftliği 156
 İngiliz Elçiliği 42
 İngiliz Mezarlığı 194
 İran Sefarethanesi 116
 İsa Kapısı 138
 İshak Cevdet Paşa 182
 İskele Caddesi 200
 İskele Camisi 185, 199
 İsmail (Büyük) 65, 66
 İsmail (Küçük) 65
 İsmail Ağa, Şekerci 75
 İsmail Hakkı (Muzikalı) 177
 İsmail Paşa (Giritli) 48
 İsmail Paşa (Zülüflü) 100, 169
 İsmail Paşa, mekâtibü askeriye müfettişi 86
 İsmail Paşa, Mısır Hidiyi 168, 169, 184
 İsmail Zühtü Türsan 12
 İsmet Bey (Arabalı) 143
 İsmet Bey, esvapçıbaşı 99
 İsmet Molla 112
 İstanbul Erkek Lisesi 194
 İstinye 169
 İttihad ve Terakki 220
 İzmir Kırathanesi 101
 İzmit Körfezi 135, 197, 219
 İzzet Melih (Devrim) 14
 İzzet Paşa (Arap, Holo) 98, 224
 İzzet Paşa, süvari ferîği 82
 Jean Haddling 26
 Josephine Baker 131
 Jül Fort 203
 Jüstinyen, I. 125, 127, 139
 Kabristan Caddesi 23
 Kadıköy 75, 83, 88, 129, 191, 199, 205, 211, 212
 Kadıköy İskeleyi 217

Kadirğa 89, 93, 141
 Kadri Bey 130
 Kafe Komers 36
 Kafe Kurun 36
 Kafe Ruayal 36
 Kâğıthane 49, 147
 Kâhrâman Bey 120
 Kalamış 85, 217
 Kalifarga, Peruz'un annesi 67
 Kalkedonya 199
 Kalypso Otel (sonra Akasya) 223, 227
 Kamçı, Papazköprülü 59
 Kâmil Bey (Tepedelenli) 110
 Kâmil Efendi (Yorgancı) 201
 Kâmil Paşa (Kıbrıslı) 97, 163, 221
 Kandilli 182, 187
 Kandilli Rasathanesi 183
 Kandillibahçe 182
 Kâni (İpekçi) 105, 169
 Kanlıca 173
 Kânzuk Eczanesi 109
 Karaağaç Mezbahası 149
 Karacahmet 194
 Karadeniz Ereğlisi 77
 Karakaş (Hanende) 106
 Karaköy 39, 63, 177
 Karaköy Börekçisi 40-41
 Karaköy Hamamı 58
 Karaköy Palas 58
 Karlman Blumberg 33
 Karlman Geçidi 34
 Karlman Pasajı 28
 Kars Kalesi 119
 Kartal 223
 Kartaltepe 153
 Kasıplar Sokağı 61
 Kasım Paşa 147
 Kasımpaşa 41, 147, 148, 161, 195
 Kaşık Adası (Pita) 219
 Katına (Kara) 55
 Kavasın Bağı 134
 Kavuklu Hamdi 65, 67, 134, 214
 Kayışdağı 197
 Kaymaklıcloncuran 175
 Kayseri 100
 Kâzım Bey (Evkaflı) 55, 105
 Kâzım Paşa 206
 Kâzım'ın Kırathanesi 105
 Kefeliköy 170
 Kel Hasan 35, 65, 105, 109, 155
 Kel Hasan'ın Tiyatrosu 204
 Kemal Bey, Cemiyet-i Rüşumiye Âzası 138
 Kenani Ağa 80, 105, 202
 Kemeralı 78
 Kestane Suyu 172
 Kevser Hanım, Alus'un annesi 11, 20
 Kıbrıs 159
 Kılıburnu Gazinosu 152
 Kılıçlı Camisi 159

- Kınalı (Proti) 219
 Kırım Muharebesi 132, 193
 Kırkkilise 167
 Kısıklı Çeşmesi 196
 Kızıl Adalar 219
 Kızıltoprak 86, 191, 206, 212
 Kızkulesi 84
 Kireçburnu 170
 Kırkor Kalfa 160
 Kleanti Haçopolu, Manifaturacı 154
 Koca Mustafa Paşa Camisi 139
 Kocaeli 173
 Kocamustafapaşa 89, 138, 139
 Kokolatos, doktor 73
 Komers Kafe 101
 Konkordiya Tiyatrosu 34
 Konsolid Hanı 72
 Konstantıra Biraderler 72
 Konstantin (Büyük) 12, 125, 126-127, 138
 Konstantin Porfirogenetos Sarayı 151
 Konstantin, VII. 127
 Kont Ostrorog 182
 Koruluk 191
 Koska 132
 Koska Caddesi 116
 Koska Hanı 115
 Kosti (Çingene, Tiran) 63
 Koşuyolu 194
 Kozyağı 156
 Kömürçü Sokağı 67, 78
 Köprübaşı 118
 Kösem Sultan 148, 195
 Kredi Liyone Bankası 72
 Kroker Oteli 26
 Kulebahçe 183
 Kuledibi 77, 79
 Kulekapısı 40
 Kuleli Askerî Lisesi 183
 Kumkapı 141, 153
 Kurtdereli 48
 Kuruçeşme 163
Kurun 127
 Kurun Kafe 101
 Kuşdili Çayırı 60, 200, 203, 204
 Kuyubaşı 212
 Kuzguncuk 81, 179, 184
 Küçük Aynalı 58
 Küçük Çamlıca 184, 197, 218
 Küçük Hendek Sokağı 79, 81
 Küçüksu 179
 Küplü'nün Meyhanesi 62
 La Piyer Oteli 171
 Lâleli 110, 116
 Lâleli Baba 116, 117, 188
 Lâleli Camisi 188
 Lamartine 26, 74
 Lamba, İskembeci 112
 Lânga 141
 Lazaridis (Adalı) 55
 Leon, I. 219
 Letafet Apartmanı 11, 105
 Leyla Atalık 12
 Libade Mesiresi 51
 Litros 153
 Lord Byron 159
 Löbön Pastanesi 33
 Lûtfi (Karakulağın) 120
 Lüksemburg Kafe 101
 Maçka 75, 98
 Maden 226
 Mahmud Ata (Doktor) 187
 Mahmud Bağa Türbesi 203
 Mahmud Bey (Nişli) 97, 98
 Mahmud Celâleddin Paşa 137, 161, 177, 226
 Mahmud Muhtar Paşa 203
 Mahmud Nedim Bey 183
 Mahmud Paşa (Damad) 110
 Mahmud Paşa (Tunuslu) 196
 Mahmud Paşa, Muhakemât Dairesi Reisi 113
 Mahmud Şevket Paşa 12, 13, 50, 190
 Mahmud, I. 115, 175, 184
 Mahmud, II. 69, 70, 71, 96, 107, 119, 127, 129, 140, 142, 156, 157, 160, 163, 183, 194, 196, 211, 218
 Mahmudiye Rüştiyesi 118, 119
 Mahmudpaşa Yokusu 77, 89
 Makasçılar 115
 Makri 153
 Maks Frühterman 78
 Maksud (Meyhaneci) 141
 Maltepe 197, 215, 223
Malûmat 221
 Mama Mesiresi 51
 Manastır 144
 Manyo (Kambur) 62
 Marko Paşa 81
 Marochetti 194
 Mayer Mağazası 31
 Mayerling Faciası 169
 Mazhar Osman (Uzman) 93
 Mazhar Paşa, Alus'un dayısı 82
 Mazhar Paşa, Şehremini 74, 138
 Mediha Sultan Sarayı 167
 Medine 149
 Mehmed (Aralı) 134
 Mehmed (Kambur) 67
 Mehmed (Kavanoz) 120
 Mehmed (Said Efendizade) 105
 Mehmed Ağa (Sedefkâr) 127
 Mehmed Ali (Laga), Ressam 226
 Mehmed Ali Paşa (Kavalalı) 108, 129, 174
 Mehmed Ali Paşa (Laz) 160
 Mehmed Ali Paşa Hanı 72
 Mehmed Bey (Enderunkı) 120
 Mehmed Bey (Hafız) 187
 Mehmed Bey (Kasımpaşa, kaptan) 80

Mehmed Cemil (Molla) 184
 Mehmed Efendi (Tütüncü) 87, 214
 Mehmed Paşa (Aksa) 116
 Mehmed Paşa (Cerrah) 135
 Mehmed Paşa (Kıbrıslı) 182
 Mehmed Paşa (Sokollu) 160, 186
 Mehmed Reşad, V. 81, 221
 Mehmed Vahideddin, VI. 183
 Mehmed ve Kâzım Kiraathanesi 101
 Mehmed, II. (Fatih) 13, 69, 107, 120, 125, 134, 139, 141, 147, 150, 164, 165
 Mehmed, III. 127
 Mehmed, IV. 131, 182
 Mehmet Ali Tefrik 15
 Mehmet Behçet (Yazar) 15
 Mehmet İzzet 16
 Mehmet İzzet Efendi (Karabaz, Cin) 135
 Mehmet'in Kiraathanesi 105
 Mekke 142, 149
 Mekteb-i Bahriye 220
 Mekteb-i Harbiye 113
 Mekteb-i Mülkiye 100
 Mekteb-i Tıbbiye 194
 Melek Sineması 28
 Memduh 106
 Memduh Paşa, Dahiliye Nüzarı 170
 Menahim Hodara, cilt İekimi 81
 Menş-i Küttab 118
 Mercan Yokusu 101
 Merdivenköy 209
 Merkez Eczanesi 201
 Merkez Kiraathanesi 104
 Mervan İbni Hakem 218
 Mesud Bey 196
 Metro Hanı 31
 Mevlânakapısı 24, 138
 Mevlevî Tekkesi 81
 Mevlevihane 31
 Meyit Yokusu 39
 Minakyan 104, 109, 155, 202, 206
 Midhat Paşa 85, 161
 Mihâl (Tavukçu) 67
 Mihran Efendi 170
 Mihran, Büyükada Muhtarı 226
 Mihrimah Sultan 185
 Mihrisah Kadın 149
 Milli Sinema 105, 143
 Miltiyadi (Tekgöz), Biletci 214
 Mimar Sinan 107, 110
 Mina Urgan 15
 Mir'at-ı Feyz Mektebi 188
 Misak Boyacıyan (Bozarcı) 190
 Mithat Cemal (Kuntay) 15
 Moda 85, 199, 217
 Moda Burnu 203
 Moda Palas 203
 Molla Bey-Yalısı 187
 Mollke 170
 Mora 147

Morali Celâl Bey 206
 Muallim Naci 104
 Muaviye 150
 Muhiddin (Sadak) 206
 Muhiddin Bey 154
 Muhiddin Efendi (Hacı, Tülbendçi) 178
 Muhtar Efendi (Giridli) 95, 131, 182
 Murad, II. 159
 Murad, III. 125, 195
 Murad, IV. 168, 182, 185, 193, 196
 Murad, V. 212
 Muradiye 98
 Muradpaşa Camisi 108
 Murtaza (Fesci) 109
 Musahibzâde Celal 9
 Mustafa (Şehilli) 62
 Mustafa Ağa 205
 Mustafa Bey (Berberbaşı) 99
 Mustafa Fazıl Paşa 107, 182, 196
 Mustafa Kemal (Atatürk) 12
 Mustafa Mazhar Bey 100
 Mustafa Namık (Çankı) 15
 Mustafa Paşa (Arnavut) 106
 Mustafa Paşa (Büyük) 119
 Mustafa Paşa (Koca) 139
 Mustafa Paşa (Zarif) 119
 Mustafa, III. 117, 188, 193
 Musurus Paşa 164
 Muzaffer Bey (Tombulacak) 130
 Mühendishane-i Berri Hümayun 127, 148
 Mühürdar 203
 Mühürdar Gazinosu 203
 Mümtaz Efendi, divân kâtibi 70
 Mümtaz, Kaptan 214
 Münip Efendi, Mısır Kadısı 129
 Münir Nureddin (Selçuk) 42, 204
 Münir Paşa, Bursa Valisi 113
 Nadi Bey (Gazelhan) 202
 Nail Bey, Limni Mutasarrıfı 207
 Nakilbend Mahallesi 128
 Namık Kemal 104, 209
 Narlıkapı 145
 Narman Yurdu 31
 Narmanlı Apartmanı 98
 Nasır (Nusret Pasazâde) 131
 Nasreddin, İran Şahı 184
 Naum Tiyatrosu 36
 Nüzam Paşa 143
 Nazif (Aktar) 201
 Nazif Paşa, Maliye Nazırı 131
 Nazif Paşa, Rüsumat Emni 183
 Necdet Rüstü (Efe) 11, 16
 Necip Paşa 98
 Necmeddin (Sadak) 206
 Necmettin Molla 100
 Necmi (Dilmen) 15
 Nef'i 134
 Neşet Paşa 206

Nevres (Udî) 106
 Nikola, Karadağ Kralı 169, 184
 Nikolâki Andriomeno Fotoğrafhanesi 32
 Nişantaşı 96, 99, 109, 111
 Nişantaşı Apartmanı 100
 Niyazi (Sarraf) 120
 Nizam 225, 227
 Nizam Caddesi 224, 225
 Nizam-ı Cedid 193
 Norveç 102
 Novotni 26
 Nuhkuyusu 195
 Numan Efendi Konağı 112
 Numune Hastanesi 191
 Nûmune-i Terakkî 118
 Numunebağı 213
 Nureddin Bey (Babîlî) 204
 Nuri (Altındis) 62
 Nuri (Arap), Çesmemeydanlı 59
 Nuri Bey (Galip Efendizâde) 113
 Nuri Efendi (Vefalı) 80
 Nuri Paşa 78, 207
 Nusretiye Camisi 160
 Nûmune-i Terakkî Mektebi 100
 Nûveyd-i Fütuh 220

 Odeon Tiyatrosu 37
 Ohannes Efendi (Barutçubası) 157
 Okcularbaşı 115
 Okmeydanı 41, 148
 Onikiler 20, 77, 201
 Ortaköy 81, 148, 163, 164, 184
 Osep (Kanunî) 80
 Osman Bey (Hanende) 106
 Osman Bey, Kilerciabası 86
 Osman Hamdi Bey 13
 Osman Reis (Kürd) 59
 Osman Said Bey 184
 Osman, II. (Genç) 120
 Osmanağa Camisi 200
 Osmanbaba Türbesi 110
 Osmanbey 208
 Osmanlı Komedi ve Vödvil Kumpanyası 206

 Ömer Bey (Rıza Beyzâde) 169
 Ömer Bey, Şim Polis Müdürü 214
 Ömer Efendi, Hacı Davavekili 70
 Ömer Faruk Efendi 166
 Örne Tas Sütunu 127

 Palyambelos 225
 Pangaltı 45
 Panorama Gazinosu 51
 Papa, Manifaturacı 226
 Papadonisya 219
 Papaz Bahçesi (Çavır) 205, 206
 Park Oteli 46
 Parmas Fotoğrafhanesi 32
 Pasabahçesi 176

Paşakapısı 189, 195
 Paşalimanı 191
 Pavil Stefanovic 220
 Pazarbaşı 172
 Pendik 215
 Pera Palas 26
 Perşembe Pazarı 137
 Pertevniyal 118
 Pertevniyal Lisesi 118
 Peruz (Sarhos) 65
 Peruz 66, 104, 196
 Petri (Bıçakçı) 66
 Peyker Kalfa 139
 Pierre Loti 41, 160
 Pigis 139
 Pirince'nin Gazinosu 79
 Piyalepaşa 41
 Piyasa Boyu 171
 Platan Oteli 171
 Polimniya (Arnavutköylü) 55
 Polonezköy 176
 Prens Adaları 219
 Prinkipo Palas 226
 Psamatya 143
 Püzant (Gardrop) 63

 Rafael (Kel) 63
 Ragıp Bey (Pasazâde), Deli Rıza 54
 Ragıp Paşa, Mahbeyinci 209
 Raif Paşa (Köse) 99, 100, 169
 Rasid (Mektepli) 120
 Rasid (Pasabahçeli) 65
 Rauf Paşa 177
 Recep (Hafız) 124
 Refik Halit (Karay) 11
 Resad Paşa, Maliye Nazırı 87
 Resat Ekrem (Kocu) 18
 Resid Akif Paşa 105
 Resid Bey (Almyank) Temyiz Âzası 153-154
 Resid Bey, Kaymakam 127
 Resid Paşa 204
 Resit (Artin) 55
 Revan Kalesi 132
 Rıdvan Paşa 26, 27, 53, 204
 Rifai Tekkesi 195
 Rifat Bey (Manastırlı) 80
 Rifat Hüsameddin Paşa, Doktor 214
 Rifat Paşa 170, 177
 Rifat Paşa, Alus'un annesinin babası 112
 Rıza Bey, Askerî Muhasebat Şb. Md. 213
 Rıza Paşa, Adliye Nazırı 166
 Rıza Paşa, Serasker 109, 197, 202
 Robert Koleji 164
 Roza (Yahudi) 80
 Ruayal Kafe 101
 Rum Mektebi 152
 Rum Papaz Mektebi 220
 Rum Patrikhanesi 151
 Rum Ticaret Mektebi 221

Rumeli Hanı 37
Rumelihisarı 159, 165, 167
Rüstem Paşa 163
Rüştü Paşa (Mütercim) 118, 164
Rüştü Paşa (Şirvanizade) 111

Sahab 170

Sabahaddin (Sultanazade) 164
Sabit Paşa 50
Sabri (Hafız), Zabit Alaybeyi 214
Sabuncu (Marunî), Mahbeyin Mütercimi 226
Sabuncu Hanı 107
Sadeddin Paşa, Müşir 142, 168
Sadık Bey (Beykozlu) 130
Sadi (Kambur) 142
Saffet Efendi (Kurıgümrüklü) 116
Saffet Paşa, Hıcaz Valisi 116, 119
Safî (Şekerci) 62
Safiye Aylâ 42, 51
Sahne-i Âlem 66
Sahra-yı Cedid Mezarlığı 20
Said Bey (Lâstik) 104
Said Bey (Tekezâde) 110
Said Bey, Nafia Muhasebecisi 215
Said Halim Paşa 169
Said Paşa (Küçük) 29, 36, 97
Said Paşa (Kürd) 97
Said Paşa (Mirza) 130
Saint Antoine Kilisesi 34
Sait Hikmet (Kuran) 15
Saksı Sokağı 43
Salacak Parkı 187
Salâhaddin (Sıdad) 206
Salâhi Bey (Kamuscu) 87
Salıpazarı 160
Salih (Bülbülü) 105
Salih (Hayalî, Kâtib) 103, 104
Salih (İstinyeli) 120
Salih (İstinyeli, Yorgancı) 120
Salih Münir Paşa 98
Salih Sultan 209
Salih (Makineci) 128
Salim Bey, Binbaşı 136
Salkımsöğüt 123
Samatya 138, 142, 143, 144, 153
Sami (Hafız) 124
Sami (Yetik) 110
Sami Bey (Arap), şura-yı devlet âzası 86
Sami Bey (Musullu) 213
Sami Paşazade Sezai 196
Sancakdar Hayreddin 138
Sara (Yahudi) 80
Saraçhane 113
Saraçhanebaşı 107
Sarafim Karaathanesi 101, 104
Sarah Bernard 26
Sarayburnu 197, 217
Sarı Corci 63
Sarica Paşa 166

Sangüzel Konağı 106
Sanyer 172, 173
Sarkis Balyan 162, 163
Sarıburnu 164
Satenik Dudu 143
Sebah Fotoğrafhanesi 32
Sedat Nuri (İleri) 169
Sedef Adası (Anterobintos) 219
Seferoğlu 224
Selahattin (Cam) 14
Selâmiçeşmesi 208
Selâmsız 196
Selânik Bonmarşesi 73
Selçuk Hatun Sanat Mektebi 132
Selim (Makineci) 108
Selim (Ulcu, Şamlı) 106, 108
Selim, I. (Yavuz) 139, 176
Selim, II. 125, 159
Selim, III. 96, 117, 142, 149, 150, 160, 167, 193, 194, 211
Selimiye 191, 193, 194
Selimiye Camisi 193
Selimiye Kışlası 84, 193
Selimpaşa Yokuşu 110, 119
Semih Hanım (Sermet Muhtar'ın eşi) 11
Serencebey 111
Serkisbey Adası 164
Servet 221
Servet-i Fîlmân 120
Seyfettin Efendi 191
Seyid Ahmed Rifaî 195
Seyr-i Sefain 83
Sırrı Bey, Rüşûmat mektupçusu 54
Siclikli Sokak 58
Silivrikapısı 135, 139
Simeon, Bulgar Çarı 139
Sinan Paşa 163
Sinekli Bakkal Mahallesi 135
Sinyosoğlu 223
Sipahi Ocağı 48
Sirkeci 73
Sivastopol 102
Sivri Ada (Oskiya) 219
Skating Palas 28
Sofî (Beşiktaşlı) 80
Soğukçeşme Rüşdiye-i Askeriyesi 123
Sokrat Eczanesi 110
Son Posta 17
Sosteniyon 169
Sotiraki 63
Söğütluçeşme Hamamı 129
Stein Mağazası 31, 72
Stenos 169
Strasbourg Birahanesi 33
Suadiye 210, 215
Sultanahmed Camisi 127, 128
Sultanahmed Meydanı 51, 125
Sultanahmet 115, 123
Sulukule 133

- Sulumanastır 144
 Summer Palas 170
 Suphi Nuri (İleri) 15, 169
 Suphi Paşa Konağı 113, 196
 Surp Ağop Kilisesi 48
 Susan Daprés 26
 Süleyman (Kanuni) 110, 116
 Süleyman Bey (Baltaoğlu) 167
 Süleyman, I. (Kanuni) 107, 147, 160, 185
 Süleymaniye Camisi 127
 Sümbül Sinan Efendi (Merzifonî) 139
 Süreyya Bey, Balıkesir Mehbusu 224
 Süreyya Paşa 33, 96
 Süreyya Sineması 203
 Sütlüce 149

 Şahap Bey (Gümrüklü) 120
 Şakir Paşa (Arapgirli) 99, 109
 Şakir Paşa Köşkü 227
 Şamlı (Tatlıcı) 109
 Şamram (Küçük) 65, 104
 Şaşkınbakkal 210
 Şazili Dergâhı 227
 Şefik Bey (Yağcızâde) 178
 Şehab Paşa 137
 Şehabeddin Süleyman 224
 Şehremini 24, 89, 133
 Şehzade Camisi 110, 111
 Şehzadebaşı 101, 105, 116, 118, 128
 Şekerci Sokağı 112
 Şekür Bey 78
 Şems Kütüphanesi 101, 105, 109
 Şemseddin Sami 210
 Şemsi (Kanunî) 106
 Şemsi Bey (Sakallı) 58
 Şemsi Paşa 186, 191
 Şerafeddin Efendi, Makam-ı Seraskeri Reisi 87
 Şerbethane Balozu 59
 Serbethane Sokak 59, 60
 Şeref Stadı 163
 Şevket Paşa, Yıldız Komutanı 215
 Şevki (Acem) 120
 Şevki (Küçük) 63, 109, 155, 206
 Şevki Bey (Rusçuklu) 131
 Şevki Bey, Kaymakam 214
 Şeyh Vasfi 104
 Şeytan Akıntısı 165
 Şifa 205
 Şifa Suyu 172
 Şinasi 104
 Şirket-i Hayriye 164, 199, 227
 Şişhane Karakolu 39, 41
 Şişli 208
 Şişli Terakki Lisesi 99
 Şişman Ahmed Bey 137

 Tabaka (Kiliseli) 59, 67
 Tahir Bey 226
 Tahsin (Deli) 58

 Tahsin 105
 Tahsin Bey, Emekli Albay 155
 Tahsin Nahid 15, 196, 204, 224
 Tahsin Paşa (Kartı) 98
 Tahsin Paşa, Serkâtîb-i Şehriyari 213
 Taif 161
 Takiyeddin Paşa 135
 Taksim 31, 37
 Taksim Bahçesi 48, 52, 53
 Taksim Meydanı 45, 47
 Taksim Stadyumu 48
 Talât Bey (Hattat) 191
 Talât Paşa 170
 Talimhane 45, 75
 Talimhane Meydanı 201, 202
 Talip Bey, Şura-yı Devlet âzası 54
Tun 17
 Tanburi Cemil Bey 106
 Tarabya 170
 Tarlabası 39
 Tarlabası Caddesi 43
Tasvir-i Efkâr 17
 Taşkasap 129, 131
 Tatavla 181
 Tatyos Efendi (Kemanî) 105, 106
 Tavşan Adası (Neandros) 219
 Tebriz 151
 Tekfur Sarayı 151
 Tekke 77
 Teodos, I. 126
 Tepebaşı Tiyatrosu 26
 Teşvikiye Camisi 99
 Teşvikiye Karakolu 98
 Tevekkül Hanımı 131
 Tefvik (Tütüncü) 120
 Tefvik Âmir 206
 Tefvik Bey (Torpil) 213
 Tefvik Bey (Torpil), hariciye umur-ı şühbender müdürü 86
 Tefvik Fikret 165
 Tefvik Paşa (Fatihli) 142
 Tefvik Paşa (Vidinli) 110
 Tefvik Paşa, hariciye nazırı 45
 Tefvik Paşa, Mutasarrıf 157
 Tefvik Paşa, Sadaret Müsteşarı 176
 Théophile Gauthier 26, 74, 95
 Tiring Mağazası 31
 Todori (Sirar) 63, 64, 65
 Tokatlıyan Lokantası 36
 Tokatlıyan Oteli 170
 Tokmakburnu 169
 Tomson Biraderler 215
 Topcu Kışlası 48
 Topcu Talimgâhı 48
 Tophane 63, 71, 89, 133
 Tophane-i Âmiri 153
 Topkapı 24, 107, 129, 133, 134
 Topkapı Sarayı 193
 Tunusbağı 189

- Tuzsuz Bekir 104
 Tünel 77
 Tünel Meydanı 25, 31
- Uludağ 135
 Unkapısı 89, 111, 138
 Urgan 134
- Üniver Otel 171
 Üsküdar 10, 66, 75, 118, 177, 185, 187, 191, 195, 196, 208, 212
- Vaka-i Hayriye 131
 Valide Camisi 118
 Valide Kırathanesi 101
 Valide-i Atık 191
 Valide-i Kebir 191
 Validecesmesi 89
 Valikonağı Caddesi 48, 95
 Vallaury 194
 Vani Efendi (Vanlı) 182
 Vaniköy 131, 132, 182
 Varna 120
 Vasıf Bey, Alus'un annesinin dayısı 106
 Vasil (Kemenceci) 105, 106, 202
 Vefa Lisesi 118
 Vehbi Bey 213
 Vehbi Beyzâde 214
 Veliefendi Çayırı 157
 Vezneciler 108, 128
 Victor Hugo 26
 Vidos 153
 Virjin (Sisman) 62
 Vitol Köskü 203
 Viyana Kırathanesi 101
 Vlasto, Banker 169
 Vondra, Viyolonist 221
- Wilhelm, II. 46, 125
- Yahudi Köprüsü 71
 Yahya Kemal (Beyath) 225
 Yakacak 87, 156, 223
 Yakomisi (Zurnacı) 134
 Yalıköyü 173
 Yalova 88, 217
 Yanin (Adalı) 214
 Yanko (Dr. Bafıralı) 154
 Yanko (Sisman), Manifaturacı 208
 Yanko Efendi (Sisman) 86
 Yassıada (Platya) 219
 Yat Kulübü 223, 224
 Yedikule 141
 Yemenici Sokağı 25
- Yeni Sahab 17
 Yeniçarı 58
 Yeniköy 170, 181
 Yenimahalle 111, 172, 196
 Yerebatan Sarnıcı 123
 Yervant (Meyhaneci) 205
 Yeşil Tulumba 89
 Yeşiltulumba 117
 Yezid 14
 Yıldız 96, 194
 Yıldız Sarayı 113, 123
 Yoğurtçu Çayırı 204, 205
 Yoğurtçu Köprüsü 206
 Yoğurtçu Parkı 200
 Yordan (Çörekçi) 64
 Yorgi (Aron) 59
 Yorgi (Daveli) 63
 Yorgi (Sakallı) 62
 Yörükali (Yorgoli) 225
 Yusuf (Sakızlı) 120
 Yusuf İzzeddin Efendi 55, 98, 197
 Yusuf Kâmil Paşa 108
 Yusa Tepesi 197
 Yüksek Baloz 60, 61
 Yüksekalkdırım 77, 78, 81, 82, 131
- Zafiraki (Kemanî) 106
 Zağanos Paşa 166
 Zambako Paşa 42
 Zamboglu Bâhçesi 202
 Zarifi, Banker 29
 Zeki Paşa (Çerkez) 98
 Zeki Paşa, Tophane Müşiri 99, 166, 224
 Zekiye Sultan 184
 Zeman Bey 206
 Zenop (Udi) 200
 Zeynep Hanım 108
 Zeynep Hanım Konağı 107
 Zeytinburnu 90, 133
 Zibâ Hanım, Hamamcı 131
 Zihni Paşa, Ticaret ve Nafia Nazırı 87, 111, 214
 Ziverbey Yokusu 212
 Ziya Bey (Çerkez) 188
 Ziya Bey, Maliye Muhasebecisi 214
 Ziya Bey, Sadâret Mektupcusu 153
 Ziya Şakir 15
 Zorbanın Balozu 62
 Zuhuratbaba 155
 Zuhuratbaba Türbesi 155
 Zühdü Paşa 206
 Zühtü Bey (Uzun), Divan-ı Muhasebat Reisi 87, 214
 Zürafalı Kösk 215
 Zürefa Sokağı 78

Bir İstanbul aşığı olan Sermet Muhtar Alus, eski İstanbul hayatını bütün ayrıntılarıyla yazdığı eserlerinde kaybolup giden bu şehrin insanlarını, cadde ve sokaklarını, binalarını, köşk ve yalılarını, mesire ve bayram yerlerini, geleneklerini, tiyatrolarını, eğlencelerini anlatır. Paşalar, bürokratlar, hekimler, ressamalar, sanatçılar, esnaflar, semt sâkinleri, tulûatçılar, kantocular, mollalar, öğretmenler, kibar beyefendiler, kabadayılar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Çingene-ler... Alus'un çizdiği renkli İstanbul tablolarının kahramanlarıdır. Onların yaşadıkları yerler, gittikleri gazinolar, kahveler, meyhaneler, yedikleri yemekler, içtikleri şerbetler, rakılar, yıllardır süregelen âdetleri, bayramları, karnavalları, kısaca her şeyleri en küçük ayrıntısına kadar Sermet Muhtar'ın merceği altındadır. Alus, yazmakla da kalmaz, tasvir ettiklerini fırça-sıyla resmeder.

Reşat Ekrem Koçu'nun dediği gibi, o, "nesli gittikçe azalan serâpâ zerâfet, mücessem sâfiyet, irfan ve malûmatıyla denk feragat ve mahviyet sahibi bir İstanbul çocuğu, gençliği refah ve saadet içinde geçmiş, son yıllarda dünya alâyişine tekme vurmuş bir feylesoftur."

İletişim Yayınları Sermet Muhtar'ın bütün eserlerini yayımlıyor. Bunun için bir yayın kurulu, çeşitli gazete ve dergi sütunlarında kalmış tefrikaları biraraya getirerek kitaplaştırdı. Alus'un romanlarının da yer aldığı Sermet Muhtar Alus Kitapları, eski İstanbul'un bir çeşit "gündelik hayat ansiklopedisi" olacak.

İSTANBUL KAZAN, BEN KEPÇE

Sermet Muhtar Alus, 1938 ile 1939 yıllarında *Akşam* gazetesinde yayımladığı yazılarda, işittiği, yaşadığı dönemin İstanbul semtlerini konu ediniyor. Bir rehber misali önümüze düşen Alus, Taksim'den Şişli'ye, Aksaray'dan Bayezit'e, Haliç'ten Topkapı'ya yürürken, Boğaziçi'nde gezinirken Adalar'da tur atarken, tatlı diliyle insanları, konakları, köşkleri, yalıları, camileri, kiliseleri, tiyatroları, kahveleri, meyhaneleri v.b. anlatıyor. Eski İstanbul'un bir gezi rehberi olan İstanbul Kazan, Ben Kepçe'yi okurken hem zevk alacak hem de kaybolanlara hayıflanacaksınız.

İLETİŞİM 274
İSTANBUL
DİZİSİ 18

ISBN 975-470-468-6

9 789754 704686